Literaturhistoriske Pennetegninger

Förord till den elektroniska utgåvan

Dette verk er digitaliseret i maj 2012 av Nasjonalbiblioteket i Oslo og anpasset for Projekt Runeberg i maj 2014 av Ralph E.

LITERATURHISTORISKE PENNETEGNINGER.LITERATURHISTORISKE

PENNETEGNINGER

AF

j^ENRIK jJÆGER.

> KJØBENHAVN.

GYLPEN DALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEI, & SØN). G K Æ B li S BOGTRYKKKR]

1878.Til

Hr. Dr. L. Dietriehson,

Professor ved Kristiania Universitet.INDHOLD.

Side

En Kristianiapoet fra forrige Aarhundrede.Det er ikke mere end en Menneskealder, siden man

i Almindelighed antog, at Norges Historie bestod

af en Række pludselige og uforudselige Spring: fra

ß

det selvstændige og kraftige Liv i Oldtiden til Afhængigheden og Fornedrelsen under Foreningen med Danmark og fra denne igjen op til Friheden og Selvstændigheden efter 1814. Mellem det gamle selvstændige Kongerige og den i 1814 skabte Ståt med sin »frisindede Grundlov var der en dyb, mørk Kløft, som det ikke faldt nogen ind at gjennem-vandre med den historiske Gransknings klart lysende Fakkel, men som man søgte at sætte over i et dristigt Spring for at kunne fraternisere med de frie, kraftfulde Nordmænd paa den anden Side. De Forfædre, der havde levet i den Tid, da Kløften blev til, vilde man ikke kjendes ved; skjønt man kun gjennem dem kunde regne sig i Slægt med Oldtidens beundrede Nordmænd, betragtede man dem dog som et uægte Led, der kun gjorde Nationen Skam, og som derfor maatte fjernes fra Slægtregi-

1.4

stret. Hvor forskjellige vore Fædres Anskuelser end var i andre Spørgsmaal, saa var de dog alle enige i denns romantiske og uhistoriske Opfatning, ja selv Wergeland og Welhaven, der ellers aldrig kunde blive enige om noget, mødtes dog ved denne indbildte Kløft og søgte begge, hver paa sin Maade, at gjøre Springet over den.

At der var en jævn og sikker Udvikling, der førte fra den gamle Selvstændighed og ned i Afhængigheden, og at en ligesaa jævn og sikker Udvikling førte gjennem denne op til det nye Norge, det var det forbeholdt vor efterromantiske Historieforskning at faa Øje paa, og ufortrødent har den senere med Historikeren J. E. Sars i Spidsen stræbt at fremdrage alt, hvad der fylder Kløften og bidrager til at danne Overgangen mellem de to ved et Tidsrum af 400 Aar adskilte Selvstændigheds-perioder. Mange Kjendsgjerninger og mange Personligheder er under dette Arbejde blevne opgravede og stillede i et nyt Lys; mange flere vil sandsynligvis blive det, inden denne Forskning har endt sit Arbejde — og til disse hører ogsaa den Mand, for hvem jeg paa de følgende Blade vil søge at vække Læserens Interesse.

Hans spæde, sygelige Skikkelse fylder i Virkeligheden et forholdsvis ikke ubetydeligt Rum af Kløften, og hans lille, blege Ansigt vil vise sig at eje meget interessante og karakteristiske Træk, naar det blot bliver stillet i den rette Belysning.Disse Træk er dels typiske, dels individuelle, thi lian repræsenterer paa den ene Side en Fase i Udviklingen, og paa den anden Side staar han præget af de ejendommelige Omstændigheder, der betegnede hans Liv i Modsætning til hans Omgivelsers, og gjorde ham til det, han var: en fint og ejendommeligt bygget Personlighed.

Hvis det blot kunde lykkes mig at faa disse Træk klart og tydeligt frem paa de følgende Blade, vilde jeg ikke forgjæves have gjort mig Umage for at tegne et saavidt muligt levende og korrekt Billede af Kristian Brannman Tullin.

I.

I et lidet Hus paa Hjørnet af Kongens Gade og Østregade (den nuværende Karl Johans Gade) i Kristiania blev Tullin født den 6te September 1728. I Daaben flk han Navnet Kristian Braunman, sandsynligvis efter en Justitsraad og Lagmand af dette Navn, der i 1729 døde som Assessor i Overhofretten. Faderen hed Gudbrand Hansen og var født paa Gaarden Tallien i Ringebo i Gudbrandsdalen. Efter denne Gaard optog Sønnen Navnet Tullin, efterat han var bleven Student. Moderen hed Ragnhild Hansdatter Deli, og, som Navnet viser, har ogsaa hun været bondetødt.6

Baade paa fædrene og mødrene iSide nedstammer altsaa Tullin fra norske Bønder, men denne ublandede nationale Afstamning synes ikke at have øvet nogen fremtrædende Indflydelse paa hans Ivarakter som Menneske og Forfatter. Det Stivsind og den Oppositionslyst, der i hine Dage ligesom nu var et herskende Træk i den norske Bondes Karakter, finder man intet af hos ham; han var tvertimod Blidheden og Føjeligheden selv. Derimod synes den Nøjsomhed og Maadeholdenhed, som Landets Kulde og Ufrugtbarhed har udviklet hos vore Bønder, at være gaaet i Arv til ham for senere at blive bet}rdeligt udviklet ved hans Opdragelse og Sygelighed. En vis Frygt for at bryde med det nedarvede, en vis Sky for at drage de sidste Konsekvenser af sine Tanker og en fremtrædende Tilbøjelighed til at maale alt med et temmeligt knapt utilitaristisk Tommemaal kan kun for en Del tilskrives lians Afstamning, da disse Træk i større eller mindre Grad udmærkede hele hans dansk-norske Samtid. Størst Indflydelse har maaske hans ublandede Afstamning havt paa hans Nationalitetsfølelse, skjønt den Omstændighed, at han henlevede saa godt som hele sit Liv i Norge og under speciflsk norske Forhold, uden Tvivl her fortjener den største Del af Æren. 1 Forening bevirkede nemlig disse to Kjendsgjerninger,. at han følte sig som Nordmand og norsk Forfatter og ikke blot som en Provinds-beboer i det danske Monarki. Hos ham dæmrer7

for første Gang Følelsen af, at Norges Indbyggere er en særskilt Nation og mere end en Brøkdel af den danske; men endnu er den ikke naaet frem til klar Bevidstlied, og endnu er denne Følelse ikke bleven oppositionel, saaledes som den senere blev og nødvendigvis maatte blive. Hos Tullin er det endnu kun en uklar Følelse, der blot yttrer sig i enkelte karakteristiske Smaatræk. Saaledes bruger lian Udtrykket «hos os» i Betydningen «i Norge», og da lian i 1749 skriver en Kantate i Anledning af det oldenburgske Kongehus's Trelmndredeaars-Jubilæum, taler lian hele Tiden om Kongestammen, som om elen var udelukkende norsk:

Thi det i Glædeminde staar

Med Klippestil i norske Hjerter skrevet,

Hvor glad og tryg saa mange Aar

Vort Norge har ved denne Stamme levet,

Hvis Grene har vort Land mod Sorgens Brynde skygget

Og for al Vold og Magt betrygget ;

Hvis Naadefrugters rige Høst

Har altid været Norges Trøst;

Ja kort: Vor Lykke er paa denne Stamme bygget.

I Slutningen lieder det vistnok, at Kongen er «Danmarks og Norges velsignede Fader», men umiddelbart derefter taler han atter ikke i det danske Monarkis Navn, ikke som Tolk for den By, i hvis Kirke Kantaten blev afsunget, men i Norges Navn: det er Norge, der tykøusker Kongen i Anledning8

af Jubilæet*. Ikke saa sjeldent forekommer der norske Ord i hans Arbejder, og der er ingensomhelst Grund til at antage, at han ikke har været sig disse Ords Norskhed bevidst. Saaledes bruger han «Sisik» istedetfor det danske «Sisgen», «Maal-trost» istedetfor «Drossel*, «lige» (o: like) = det danske «lide», «skille» i Betydningen «vedkomme >, «skage» (o: skake), Slag = Slags, Overlippe = Overlæbe, Lipper, mandond (o: manveond, en norsk Oversættelse af «misanthropisk»), Plangkjeppen, gildre (o: Huldre), Gubbe, ligsaa = ligesaa (norsk Udtale: liksaa, dansk: liesaa)* Endelig viser hans

* Kr. Br. Tullins samtlige Skrifter. I. Side 75 o. fl.

** Saml. Skr., I, 11, 47, 52, 167, '204 (smlg. III, 47) II, 128, III, 184, II, 268, III, 58, 124, 147. De anførte Ord, der ved et omhyggeligere Eftersyn maatte kunne forøges betydeligt, viser tilstrækkeligt, at Norvagismer ikke forekommer saa rent sjeldent i Tullins Skritter, som Hr. Professor L. L. Daae paastaar. (Se hans Bog: „Det gamle Kristiania" Side 174). Det bekjendte Ekko i „Majdagen": 0 lille søde Fløjtenist! Hvo gav Dig disse Egenskaber? Saa raabte jeg mod Bjerget hist, Og Ekko svarede: — en Skaber! er ogsaa en Norvagisme, thi udtales „Egenskaber" med dansk Udtale, bliver Ekkoet falsk; kun ved at udtale Eg—enskaber (paa Norsk) kan Svaret lyde „en Skaber". Derfor kunde en dansk Rektor, der forklarede „Majdagen" for sine Disciple, komme til det Resultat, at dette Sted var urigtigt. (Se N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie. V b, 195, Anm. 2.)9

Norskhed sig i hans Valg af norske Emner til sine Skildringer. Det er Kristiania, han sigter til i Begyndelsen af «Majdagen»; det er norsk Natur, han skildrer i samme Digt, og det er ud til den norske Kyst, han fører Læseren i Begyndelsen af «Prisdigtet om Søfartens Oprindelse og Virkninger»:

Sælhunden paa et Skjær sig ny Forfriskning tager Og slumrer rolig ind, imidlertid en Hval En talrig Hær af Sild fra Nordens Afgrund jager Og dette flygtig Rov paa Vejen byder fal.*

Der er imidlertid et andet og langt vigtigere Træk i Tullins Fysiognomi, som han sandsynligvis skylder sin Afstamning. Det er den legemlige Svagelighed, der forfulgte ham ligefra Ungdommen af, forstyrrede hans Planer, øvede en iøjnefaldende Indflydelse paa hans Karakter og tilsidst lagde ham i Graven, netop som han stod ved Indgangen til den Alder, der under normale Forhold er Mandens bedste og betydningsfuldeste. Han led nemlig af en uhelbredelig Brystsvaghed, der endte hans Liv, før han havde fyldt sit 37te Aar. At denne Svaghed ikke har været en individuel Tilfældighed, men et Familjeonde, fremgaar af, at alle hans ni Sødskende døde i en ung Alder; selv var han den længstlevende; thi allerede ved Midten af Aarhundredet døde den sidste af hans Sødskende, Søsteren Birgitte Marie, der ved sin Død kun var 18lA> Aar gammel. Ved

* I, 163.10

hendes Dødsleje er det, lian har skrevet «Taarefnld Erindring af en højtelsket Søster» og «Afbrudte Tanker ved

en døende Søsters Seng». —

I det lille Hus, hvori Tullin blev født, drev Gudbrand Hansen Handel. Hvorledes han er kommen til at nedsætte sig som Kjøbmand i Kristiania, savner man nærmere Oplysninger om, men man maa antage, at han, som saa mange andre af Datidens Bondegutter, har taget Tjeneste i Byen for at undgaa at blive udskrevet til Soldat, og saa efter nogle Aars Forløb har taget Borgerskab og er begyndt at drive Handel. Ved denne Handel blev han en efter Datidens Forhold ret velstaaende Mand, der ved sin Død efterlod sig en Formue af 6000 Rigsdaler. Forøvrigt synes baade han og hans Kone at have været brave og jævne Smaastadsfolk, der liar ført et tarveligt og nøjsomt Liv, saaledes som de Heste af Byens Borgerfamiljer, der ikke tilhørte «den fine Portion», endnu plejede at leve i Frederik den 4des og Kristian den 6tes Dage.

I en saadan Smaastadsborgers Bolig var alt yderst simpelt og tarveligt. Værelserne var hverken mange eller store; der var lavt under Loftet, og Lyset trængte kun sparsomt ind gjennem de smaa Ruder; Væggene var umalede og havde i Tidens Løb faaet et mørkladent Udseende, der end yderligere bidrog til at gjøre Værelserne mørke og triste. De eneste Prydelser, der oplivede de mørke Vægge, var Kongens og Dronningens Portrætter,11

som vel neppe har været udførte af nogen Mester-haand. Gulvet var umalet og bestrøet med Sand og Granbar. I Krogene stod store Skabe, de saakaldte Yraaskabe, eller broget malede Kister af det Slags, som vore Bønder endnu bruger. Disse, et simpelt Bord, nogle Træstole og en Lænestol udgjorde Værelsets hele Bohave. Skeer, Kopper, Kander og Tallerkener var af Tin; Sølvtøj brugtes kun i de allerrigeste og fornemste Huse. Om Aftenen oplystes Værelset af et eller to Talglys i store Tinlysestager — kortsagt: det hele havde omtrent et Udseende som en almindelig Bondestue i vore Dage. Saa tarveligt var i hine Tider en almindelig Kristianiaborgers Hjem udstyret, og man har ingensomhelst Grund til at antage, at Gudbrand Hansens 1 nogen Henseende har hævet sig over det almindelige.

I disse simple Omgivelser blev da den unge Tullin opdraget, og den Nøjsomhed og Maadeholden-lied, der laa i hans Natur som en medfødt Spire, maatte under disse Omstændigheder faa god Anledning til at udvikle sig, selv om ikke hans Sygelighed var kommen til og havde gjort Maadehold i Nydelser fra at være en Tilbøjelighed til at blive en Pligt, dikteret af Selvopholdelsesdriften. Det var derfor ganske naturligt, at da han som voxen kom til at deltage i det overdaadige Selskabsliv, som imidlertid havde udviklet sig i Byens fornemste Kredse, reagerede hans Natur mod denne Overdaa-dighed og bragte ham i en halv oppositionel Stilling12

til den. Hvilken Indflydelse denne Reaktion havde paa hans Forfatterskab, vil jeg senere faa Anledning til at paavise.

Om Tullins Barndom ved man forøvrigt saa godt som intet. Hin Tids Biografer havde nemlig større Tilbøjelighed til at deklamere om en fremragende Personligheds Dyder end til at give et levende Billede af Manden ved Hjælp af interessante og karakteristiske Træk af hans Liv. Der er derfor ikke opbevaret os et eneste saadant Træk fra Tullins Barndom, og alt hvad man ved, er, at han allerede tidligt viste sig som en meget opvakt Gut, idet han ved de' offentlige Katekisationer lagde saa gode Evner for Dagen, at daværende Stiftsprovst Weggersløv og flere opfordrede Forældrene til at lade Sønnen studere. Gudbrand Hansen og hans Hustru besluttede at følge denne Opfordring, og fra sit tiende Aar blev Tullin forberedt til Examen artium. Denne Forberedelse foregik imidlertid ikke i Byens lærde Skole, thi derhen plejede ikke velhavende Folk at sende sine Sønner. Sagen var, at den lærde Skoles Elever lige til 1728 en Gang om Aaret maatte drage om i Gaderne og synge for Penge udenfor Husdørene, og skjønt denne Uskik var bleven afskaffet ti Aar, før Tullin begyndte at modtage Forberedelse til Examen artium, maatte Eleverne dog fremdeles synge ved Gudstjenesten i Kirken, ved Barnedaab, Bryllupper og Begravelser ligesom Almuskolernes Elever nu for Tideu. Disse For-13

retninger ausaaes for at være uværdige f'or en rig Mands Søn, og de mere bemidlede Familjer foretrak derfor at holde Huslærere til sine Børn. I de fire første Aar blev der ogsaa holdt Huslærere til Tullin, men efter Faderens Død, der indtraf i 1742, altsaa i Tullins fjortende Aar, blev han sat ind i den lærde Skole paa Foranstaltning af Obervisitør Klaus Kofod, som i 1744 ægtede hans Moder.

Den Gang var den lærde Skole ikke andet end en triviel Pugeskole, hvor der ikke var Tale om at udvikle Elevernes Aand og Hjerte, men hvor alle Kræfter blev anvendte paa at bringe dem til at tale og skrive Latin saa korrekt som, muligt. Tullin var en altfor opvakt Gut til at føie sig vel i disse Forhold; men paa den anden Side var han altfor lidet oppositionelt anlagt, altfor stille og lydig til at blive doven, som saa mange andre opvakte Gutter er blevne under slige Omstændigheder. Han pugede naturligvis af alle Kræfter, saalænge han var nødt dertil, men i hans Sjæl samlede der sig lidt efter lidt en indelukket Misfornøjelse med det hele Uvæsen, og denne Misfornøjelse steg til aabenbar Uvillie ikke blot mod den lærde Skole, men endog mod dens egentlige Undervisningsgjenstand, Latinen, da han som voxen havde faaet Øje paa, hvor grundfalsk det hele System var. < Det er forunderligt,» skriver han saaledes i de Notitser, man efter hans Død udgav blandt hans samlede Skrifter under Titelen: «Afbrudte Tanker14

over forskjellige Materier», «at man holder endnu ved udi Skolerne at spilde Ungdommens bedste Aar med saa meget kjedsommeligt, unyttigt og skadeligt Arbejde paa en Tid, da Videnskaber, Vid og Smag er stegne saa højt. Det lader, som Ungdommens timelige og evige Velfærd beroede paa at skrive, som man skrev i Kejser Augusti Tid. Grove Sæder, ubehøvlet Opførsel, ulæselig Skrift og en usammenhængende Stil i sit Modersmaal kan man taale, men en Frase, som har havt det Uheld at være født i en saakaldet Kobberalder, er ulykkelig.» Ligesom sin ældre samtidige, den i en ung Alder afdøde danske Tænker og Sprogreformator Frederik Kristian Eilschov, var altsaa Tullin en af de første herhjemme til at angribe den pedantiske og ufrugtbare Maade, hvorpaa man den Gang drev de klassiske Studier i de lærde Skoler, og lian førte dette Angreb ved at henvise til de Erfaringer, han havde f'ra sin egen Skolegang. Om denne fortæller han nemlig følgende: «Jeg maatte læse i min Barndom hele Autores fulde af tørre Historier for at lære et Sprog, som kaldtes det lærde af Aarsag, som jeg har lært siden, at det ikke har mindste Nytte i det almindelige Liv. Naar jeg læste Phædri Fabler, var det ikke min Sag som et Barn at uddrage Lærdomme; jeg tik nok at bestille med at uddrage Fraser. Man sagde aldrig: ^Denne Lærdom kan anvendes i Livet», men alene: Denne Talemaade skal indføres i Frasebogen.» Jeg læste hos somme15

Skribenter, at det var en priselig Heltebedrift at tage Livet af sig selv, naar man led ilde. Man sagde mig aldrig, at det var ilde tænkt, men jeg fandt mig til al Lykke ikke fristet til nogensinde at blive slig Helt og holdt altid for, at det var bedre at være Kujon og leve. Jeg fandt Dyden ofte anbefalet, men det var gemenlig paa samme Maade, som en stor Herre rekommanderer en Supplikant, hvis Overløb har gjort ham kjedsommelig. Jeg fandt ogsaa Lasterne sværtede, men det var gjerne paa saadan Maade, som en Skildrer dunkler et Skilderi for at gjøre det mere behageligt.* Jeg bø] tilstaa mine Lærere, at de brugte den Forsigtiglied at springe over visse forargelige Steder, men just dette opvakte min Nysgjerrighed, saa at jeg paa min egen Haand lærte disse Steder bedre end de andre. I syv sainfælde Aar sværmede jeg saaledes om i Guldalderen og lik derefter mit Lærebrev som god Latiner, der gav intet Ord Kvarter, som skrev sin Herkomst fra Jern-, Kobber- og Sølvalderen. Jeg følte den Ære, som dette gav mig, endskjønt min Forstand sagde mig hemme-

* Sammenlign hermed følgende Udtalelse om Horats". „Hvem kan læse Horats uden at se, hvor tvungne de Berømmelser er, der gjøres over Dyden og Fornøjelse i Fattigdom fremfor de, der gjøres over Rigdom, Drukkenskab, Vellyst o. s. v., i hvilke sidste findes overalt vittige Ind-iald og en levende Stil, saa at man kan se, at disse alene er komne fra Hjertet" (II, 38).16

ligen, at jeg havde været ulykkelig, om jeg paa det samme havde raget i Diskurs med Ciceros Kokkepige. — Nu skulde jeg se til, hvad jeg havde lært. Jeg mente, jeg kunde alting, undtagen mit Moders-maal, hvilket jeg ansaa som for nedrigt for en studeret Person. — Og havde nogen talt til mig om Videnskabernes Uvished, havde jeg ganske vist. leet ham ud; thi jeg troede fuldt og fast, at de hvilede paa Diamantgrunde, og at jeg forstod dem alle. Saadan Oprindelse har de fleste Fordomme samt den Haardnakkenhed, hvormed man hænger ved dem.»*

Som man ser, rettede han sit Angreb ligesaa meget mod den klassiske Dannelse selv som mod den lærde Skoles Maade at meddele den paa, ligesaa meget mod den romerske Literatur som mod Pædagogernes Misbrug af den. Ikke desto mindre maa han dog have fortsat sine klassiske Studier, efterat lian havde endt sin Skolegang, og der gives neppe nogen mere fremragende romersk Forfatter, uden han jo har kjendt hans Skrifter.**

* II, 32—33, 38—40.

** I alle Fald ser man af hans Skrifter, at han har læst Plautus, Vergil, Ovid. Horats, Juvenal, Phædrus og af romerske Prosaforfattere: Cicero, Livius, Seneca, Va-lerius Maximus, Tacitus, Svetonius, Florus, Quintus Curtius, Quintilian, Gellius, Plinius. Af græske Forfattere har han læst: Homer, Theokrit, Platon, Thukydid, Plutarch, Appian, Strabo, Diogenes Laertius.17

II.

I 1745 blev Tullin dimitteret til Universitetet af Skolens daværende Rektor, Magister Erik Nikolai Arbien. Efter sin Fader havde han arvet omtrent 2000 Rigsdaler, og disse Penge satte ham i Stand til at dyrke sine Universitetsstudier uden at blive hæmmet af Arbejde for det materielle Udkomme. Naar han ikke desto mindre neppe havde saa meget Udbytte af sit Ophold ved Universitetet, som man skulde have ventet, laa Skylden herfor ikke hos ham, men i de alt andet end gunstige Forhold, hvori Kjøbenhavn den Gang befandt sig. Kristian den 6te sad endnu paa Tronen, og Pietismen rasede baade ved Hoffet og blandt Folket. Af Omhu for sine Undersaatters evige Vel havde Kongen befalet, at de hver Søn- og Helligdag skulde gaa i Kirke baade til Højmesse og Aftensang, og denne taabelige Bestemmelse blev saa strengt overholdt i Danmark, at de, der overtraadte den, blev straffede med Bøder, eller, hvis de ikke kunde betale, med at blive stillede i Grabestokken udenfor Kirkedøren. Enkelte Præster gjorde Strike og negtede at meddele Syndernes Forladelse, fordi de frygtede for, at de derved overførte sine Sognebørns Synder paa sin egen, af Synd belæssede Sjæl. Menighedslemmerne grebes af Vanvid, og i denne Tilstand begik de Selvmord eller myrdede andre for

218

at kunne blive Livet kvit for Bøddelens Haand og for at være sikre paa at komme i Himmelen i Kraft af den Syndsforladelse, som meddeltes dem paa Skafottet. Andre, der saa, hvor farligt det var ikke at vise sig gudsfrygtige, og hvormeget der paa den anden Side var at vinde ved Gudsfrygt, paatog sig af Beregning eller Frygt en gudsfryg-tig Mine og sukkede over Verdens Daaiiighed, skjønt de i Virkeligheden ikke mente noget dermed. De, der ikke var vanvittige Fanatikere, blev saaledes tvungne til at blive falske Hyklere. Theatret var bleven lukket som en ugudelig Indretning; Selskaber og alle andre Adspredelser, endog de alleruskyldigste, var forbudte som Synd. For at indgyde Folket den rette Ærefrygt for Kongedømmet af Guds Naade omgav Kongen og hans taabelige Dronning sig med en stiv, død Pragt, der kostede Landet store Summer, og den samme Hensigt søgte de ogsaa at naa ved andre taabelige Midler. Kjæder blev spændte rundt Slottet, forat ingen af de almindelige låve dødelige skulde komme det altfor nær; ingen maatte gaa over Slotspladsen med bedækket Hoved, men hvorledes Vejret end var, var man altid nødt til at gaa med Hatten i Haanden, naar ens Vej førteen der forbi. Naar Kongen eller Dronningen kjørte ud, maatte ingen vise sig paa den Vej, de behagede at tage, og forat ingen trods dette Forbud skulde vove at komme de høje Skabninger for nær, var deres Vogne altid omgivne19

af stærke Vagter. Den stakkels Befolkning levede saaledes det usleste Trælleliv i en taabelig Despotismes og en barbarisk Religiøsitets Jernlænker.

Den unge norske Student, der i 1745 kom fra sit gammeldagse Hjem og fra den stive, pedantiske Skole for at deeltage i det frie Liv ved Universitetet, skulde under disse Omstændigheder ikke have synderlig Glæde eller Udbytte af sit Ophold i Hovedstaden, naar han el'ter flittig Læsning lagde Bogen hort. I en Tid, da enhver var nødt til at leve indelukket som Sneglen i sit Hus, kunde han ikke blive delagtig i den forfriskende Adspredelse og den aandelige Udvikling, som skyldes en livlig Omgang med glade Kammerater, med modne Mænd og fremfor alt med Kvinder. Omgiven af fremmede Mennesker i en fremmed By var han nødt til at føre et stille og indelukket Stueliv, og naar han, træt af sin Examenslæsning, vilde tage sig en Fritime, havde han ingen anden Adspredelse end at fordybe sig i et nyt Studium. I slige «Fri timer» lagde han sig efter Fransk og Tysk, Musik og Tegning, hvortil han, efter hvad Udgiveren af hans Skrifter fortæller, «af Naturen syntes vel oplagt». Saaledes henrandt det første Aar af lians Ophold i Kjøbenhavn, i hvilken Tid han underkastede sig de to første Exa mina.

Efterat Frederik den 5te i 1746 var kommen paa Tronen, blev vistnok Forholdene gunstigere i Hovedstaden. Med alle sine Fejl var den nye Konge

2*20

en mild og livsglad Natur, der ikke følte nogetsomhelst Kald til at træde i Faderens Fodspor som Tugtemester til Kristus. Grabestoksreligiøsiteten blev derfor opgivet, Lænkerne rundt Slottet, Vagterne rundt Vognene og en stor Del af de øvrige Taabeligheder, som Kristian den 6te havde efterladt sig, blev afskaffede. Skuespil blev atter opførte, franske Skuespillere indkaldtes, italienske Operaer gaves, Baller og Selskaber afholdtes, og det blev ikke længere anseet for en Forbrydelse at glæde sig. Men i dette Liv kom ikke Tullin til at deltage, thi omtrent samtidigt med Tronskiftet forlod han Kjøbenhavn og flyttede ud til en stille, sjællandsk Præstegaard (Karrebæk), hvor han under Sognepræsten, Dr. Kristen Nolds Vejledning skulde forberede sig til theologisk Attestats. Flittig som han var nu som altid, gjorde han god Fremgang og kunde allerede i Slutningen af 1747 vende tilbage til Kjøbenhavn for at gaa op til Attestats, som han absolverede med bedste Karakter.

I et Tidsrum af omtrent to Aar havde altsaa Tullin fuldendt sit akademiske Kursus, og skjønt der paa hin Tid just ikke stilledes overdrevne Fordringer til Examinanderne, maa han dog den hele Tid have ført et meget stille og arbejdsomt Studieliv for at kunne blive færdig i et saa kort Tidsrum. Et fortroligere Kjendskab til danske Forhold og Tilstande kunde han under disse Omstændigheder ikke erhverve sig, og som Følge heraf kom disse

21

Forhold ikke til at øve nogen Indflydelse paa ham. I denne Henseende har han været en ligesaa stor Hjemmefødning, da han forlod Kjøbenhavn, som han var, da han kom dertil. Men i en anden Henseende har Opholdet i Kjøbenhavn neppe været uden væk-kende Indflydelse paa ham; thi under dette Ophold har han efter al Sandsynlighed stiftet Bekjendtskab med Datidens betydeligste danske Forfatteres Skrifter, med Holbergs Arbejder fra hans sidste, moraliserende Periode, med Falsters Satirer og hans «Amoenitates philologiæ» og med Eilschovs filosofiske og sprogreformatoriske Forfattervirksomhed, og dette Bekjendtskab, som han efter sin Tilbagekomst til Norge har fortsat og udvidet, har vakt mange Tanker hos ham og beriget ham med mange Ideer, som han paa et senere Stadium af sit Liv har reproduceret i sine Skrifter.

Holberg havde ved denne Tid afsluttet baade sin poetiske og sin historiske Forfattervirksomhed og var midt oppe i den moralske. Hans sidste større historiske Værk, «Den jødiske Historie» var allerede udkommet i 1742; hans Heltindehistorier, der staar paa Overgangen mellem lians historiske og hans moralske Arbejder, saa Lyset samme Aar, som Tullin blev Student, og allerede det foregaaende Aar havde han udgivet sine «Moralske Tanker», der vakte megen Opsigt paa Grund af de deri fremsatte frisindede Anskuelser og blev meget læste og omtalte af Samtiden. Endelig begyndte hans sidste22

Arbejde, Epistlerne, at, udkomme Aaret efter, at Tullin havde afsluttet sit akademiske Kursus. At den unge, lærelystne norske Student i det første Aar, lian opholdt sig i Danmark, ikke har forsømt Anledningen til at betragte sin berømte Landsmand, Universitetets geniale Kvæstor, fra nært Hold, og at han har læst hans, af alle omtalte Bøger, kan vel betragtes som hævet over enhver Tvivl.

Eilschov var ikke inere end tyve Aar gammel, da Tullin kom til Kjøbenhavn, men han havde dog allerede to Aar tidligere begyndt sin Forfattervirksomhed. I 1746 tog han Magistergraden, og umiddelbart derefter begyndte han sin opsigtvækkende og betydningsfulde Virksomhed for Modersmaalets Forbedring og Anvendelse i alle Slags Skrifter. I 1748 udgav lian sine «Philosophiske Breve» og det følgende Aar sin «Fruentimmerphilosophie», hvorefter han i 1750 afgik' ved Døden, kun 25 Aar gammel. Hans korte, men betydelige Forfattervirksomhed vakte altfor megen Opsigt i Samtiden til ikke at tildrage sig Tullins Opmærksomhed under lians Ophold i Danmark, der jo netop falder i de Aar, Eilschov virkede.

Falster levede endnu, men lian havde nedlagt sin Pen. Hans Satirer og lians «Amoenitates pliilo-logiæ» var dog fremdeles meget læste.

Paa mange Punkter i Tullins «Afbrudte Tanker om adskillige Materier» træder Reminiscenser fra disse

Forfatteres Skrifter tydelig frem. Ikke23

blot minder Behandlingsmaaden ofte 0111 Holbergs Epistler, men mange af de Tanker, som Holberg, Eilschov og Falster har udtalt, gjenfindes her. Ligesom Holberg og Eilschov angriber han Samtidens pedantiske Lærdom, idet lian især spotter over Philologernes etymologiske Snurrepiberier*. Hans Udtalelser om Edsaflæggelse minder om Falsters, skjøndt de er mindre vidtgaaende end dennes. Om Dyrenes Intelligents og Sprog udtaler han sig i samme Aand som Eilschov. Han spotter Datidens slette Versemagere, ligesom Holberg. Hans Angreb paa den lærde Skole minder om lignende Angreb i Holbergs og Eilscliovs Skrifter, og endelig — hvad der er af særlig Interesse — bringer hans Udtalelser om Modersmaalet os til at tænke paa lignende Udtalelser hos alle disse tre Forfattere. I den samme Afhandling, hvori han angriber den lærde Skole, hedder det nemlig: «Vi taler meget 0111 den Zirlighed, som visse fremmede Sprog har. Men hvor maa vi skamme os, om vi ved, at denne Zirlighed i et Sprcg alene kommer af, at det dyrkes flittigt! Lad os anvende Halvdelen alene af den Tid paa at lære Ungdommen Dansk, som vi anvender paa at lære dem det Sprog, som siden mindst nytter dem i Forretninger, saa vil

* Saaledes driver han f. Ex. Løjer med Pontoppidans Paastand, at Ordet „Kjeltring1,1 stammer fra Folkenavnet Kelter.24

vi se, om vort Modersmaal ikke bliver i Stand til at fremlægge alle de Sødheder som noget andet. Vi synes, det latinske Sprog er fuldkomnere end det danske; det er det ogsaa; men hvoraf kommer det? Man har foragtet dette, man har behandlet det som Børn, man jager fra sig til Ammestuen iblandt Tjenestefolkene, hvor de lærer kun Pøbelens Talemaader og Opførsel. Saaledes har vores Sprog været foragtet. Man har forvist det fra Hoffet, nægtet det Adgang til Akademier og Skoler, udelukket det fra lærde Brevvexlinger og ikke taalt det i artige Samkvem uden spækket med Fransk eller Tydsk. Hvad Under, om et Ammestue-, Borge-stue-, Værksteds- og Krosprog ikke har den Nethed og Fuldkommenhed, som et andet, der med saa megen Flid er bleven brugt og ved saadan idelig Brug poleret?»* Et andet Sted** omtaler han Eilschovs Forsøg paa at indføre danske Ord istedetfor fremmede paa følgende Maade: «Eilschov har gjort sig en rosværdig Umage for at berige vort Sprog, og det har undertiden gelinget ham vel; men ofte har han gjort Sproget Skade paa en anden Side ved at indføre saadanne Ord og Talemaader, som ej alene er for meget metaforiske, men ogsaa nedrige og at henregne til Pøbelens Sprog, saasom: »Dronning Astarte faldt i Staver» o: blev taus,

* II, 33—35.

** III, 97.25

tungsindig (Zadig P. 50)* «Ingen af dem vilde give Slip (ibid. P. 58). «I fortjener, at god Taar skal falde mig til at prygle Eder nu» (ibid. P. 60). «Som ikke har dem alle fem hjemme» o: som fattes paa Forstanden (ibid. P. 108) sigter nok til den Talemaade, som Pøbelen bruger, at have Svin paa Skoven (!). «Gjøre af med sig selv» o: dræbe sig (ibid. P. 110) er tvetydigt. «De maalte Højden af hinanden» o: uden Tvivl, de brydes (ibid. P. 122)». Sprogets senere Udvikling har givet Tullin Eet i enkelte af disse Bemærkninger og Uret i andre.

Ved disse og lignende Udtalelser traadte Tullin ind i Rækken af de Mænd, der talte (let dybt forurettede Modersniaals Sag mod det latinske, tyske og franske Sprogs Overgreb. Dog var disse Udtalelser altfor ubetydelige, til at han kan stilles op ved Siden af Holberg, Falster og Eilschov. I Virkeligheden gjentager og omskriver han kun deres Tanker. —En langt mere fremragende Plads fortjener han i Sprogets Udviklingshistorie ved det for liin Tid usædvanligt rene Sprog, hvori lian skrev sine Arbejder, og i denne Henseende bør han stilles i første Række næst efter de nysnævnte Forfattere. Sammenligner man hans Sprog med Holbergs vil man faa det tydeligste Vidnesbyrd om, hvilken Udvikling Sproget har gjennemgaaet i den Menneske-

* Det er Eilschovs Oversættelse af Voltaires „Zadig", der udkom 1750 og var tilegnet Holberg.26

alder, som ligger mellem disse to Forfattere. Skjønt Holberg i Virkeligheden staar højt over Tullin som Stilist, er dog dennes Stil oftere elegantere og ligger Nutidens Udtryksmaade nærmere end hins, og medens Holbergs Sprog vrimler af fremmede Ord, udmærker Tullins sig, som sagt, ved en i hin Tid sjelden Renhed. Men saa er

der jo ogsaa den betydelige Forskjel, at Holberg maatte skabe sit Sprog, medens lian skrev, medens Tullin blot behøvede at fortsætte i den Retning, hans Forgjængere havde slaaet ind paa. Imidlertid kan man ogsaa hos Tullin, især i hans Prosa, undertiden støde paa slemme sproglige Synder, der afgiver et sørgeligt Vidnesbyrd om, hvor usikre Sprogforholdene endnu var. *

Træder nu Paavirkninger af de tre ofte nævnte Forfattere tydeligt frem i Tullins Udtalelser 0111 Modersmaalet og 0111 andre, mindre betydelige Spørgsmaal, saa er der dog intet Punkt, hvor den fremtræder saa klart som i lians Opfatning af Religionen.

1 Danmark existerede der paa hin Tid tre forskjellige Opfatninger af de religiøse Spørgsmaal.

* Saaledes nærer han ingensomhelst Betænkelighed ved at anvende Germanismer som Nakdel (Nachtheil), Bigte-fader (Beichtvater), Vunderværker, vunderbar, Gelassenhed, gelinget, nedrig (niedrig), narrisk, Skandskriften, Polter-geister, Smarotser (Sckmarotzer), anstikkende o. fl. Se II, 234, 327: III, 46, 54, 59, 97, 188, 189, 200, 270, 280 o. s. v.27

Ligeoverfor Pietismen og som dens erklærede Modstander stod den gamle stive Orthodoxi, der repræsenteredes af en overvejende Del af Gejstligheden. For dem var Kristendommen ikke en Livssag, men en død Bogstavtro, og som saadan behandlede de den. Religionen var stivnet ind til tør Dogmatik, Gudsdyrkelsen til en livløs og følelsesforladt Formsag, Religiøsitet existerede ikke i den orthodoxe Lejr. Hvad der beskjæftigede Præsterne, var enten de absurdeste theologiske Spidsfindigheder eller Ting, der intet havde med den gejstlige Virksomhed at skaffe, som verdslige Videnskaber (Historie og Naturvidenskab) eller Deltagelse i det praktiske Liv. Derfor var de vrede paa alle anderledes tænkende, der forstyrrede deres Ro, og erklærede dem alle for ugudelige, hvilke Anskuelser de saa end nærede. Alle, der ikke delte deres stive, kolde Opfatning, hvad enten de nu var Atlieister, Deister eller Pietister, blev slaaede i Hartkorn som Djævelens Børn, og ligesom mange anstændige Forfattere endnu den Dag idag ikke tør skrive en Ed eller et af Djævelens mange Navne fuldt ud, men blot skriver Begyndelsesbogstaven med Stjerner efter, saaledes vovede man den Gang ikke at skrive Ord som Atheist, Pietist, men betegnede dem ved at skrive «A . . . ist» og «P . . . ist», — Som theologisk Student havde Tullin gaaet i Lære hos denne Retning, og i den Maade, hvorpaa han omtaler de engelske Fritænkere, i den bornerte Forvexling28

af Fritænkeri og Immoralitet, hvori han undertiden gjør sig skyldig, i den Dyrkelse af Bibelens Bogstav, der ved et Par Lejligheder kommer frem i hans Skrifter, mærker man Reminiscentser af hans Skolegang.

Denne Skolegang hindrede ham nu vistnok fra at danne sig en konsekvent og klar Opfatning af de religiøse Spørgsmaal, men den formaaede dog ikke at afholde ham fra at blive stærkt paavirket af den nye Retning, der havde begyndt at bane sig Vej til Danmark, medens Pietismen og Orthodoxien bekjæmpede hinanden af alle Kræfter. Den frie Tanke, der havde udviklet sig i England og Frankrig, var nemlig paa den Tid begyndt at dukke frem i den danske Literatur. Dens Tilhængere var endnu ikke konsekvente og yderliggaaende, saaledes som de engelske og franske Fritænkere; de vovede sig ikke langt ud, men de forlod dog det gamle Stade. For dem havde det døde Bogstav intet Værd; hvad de ønskede, var en levende Overbevisning, en virkelig Erkjendelse i Aand og Sandhed. De kunde ikke slaa sig til Ro med en blind Antagelse af Bibelens Ord, og endnu mindre vilde de grunde sin Opfatning af Menneskehedens store Grundspørgsmaal paa andre Menneskers Autoritet. De havde Mod til at læse de engelske og franske Fritænkeres Skrifter, ja de havde endogsaa Mod til at tvivle paa Religionens Sandhed, men de vovede ikke at være konsekvente i sin Tvivl, og skjønt de29

ikke helt ud kunde vende tilbage til den gamle Opfatning, endte de dog med at nærme sig den saameget som muligt, idet de fandt, at det dog var bedst for deres Sjæls Rolighed at blive ved det gamle, som de derfor ikke vovede at røre nærmere ved af Frygt for, at det skulde falde sammen mellem deres Hænder. Eilscliov rykkede lidt længere frem, men Holberg og Falster blev staaende paa dette Standpunkt, og her kom ogsaa Tullin til at havne, idet han dog nærmede sig den gamle Opfatning noget mere, end de andre formaaede. Han erklærer aabent, at lian umulig kan være uenig med «Holberg og flere, som tror, at Gud ikke kan blive vred paa et Menneske, der gjør sig al Umage for at undersøge sin Saligheds Sag, om han tager Fejl i et eller andet, naar han ikke fejler

modvillig», men han raader dog enhver til at anvende Forsigtighed, Scici at ikke Fornuften faar altfor stort Herredømme.* Han mener, «at Religionens Sandheder er saa vigtige, at man herudi ikke bør grunde sig paa andres Myndighed» og erklærer altsaa hermed, at det er Menneskets Pligt at prøve den herskende Tros Sandhed, men han tilføjer, at en saadan Prøve kræver saa store Forudsætninger, at kun yderst faa kan foretage den. «Hvormeget udfordres der ikke i Tider som disse til en saadan Undersøgelse!» udbryder han. «Kyndighed i Philosophi, i

* III, 20330

Kirke- og verdslige Historier, en god Skjønsomhed og for alting en god Vilje, som ikke er fordærvet af Tilbøjelighed til Laster.* Han har ogsaa engang tvivlet stærkt om Kristendommens Sandhed, og han tilstaar det ligefrem: «Min Sjæl har ogsaa fulgt Strømmen,» skriver han, «den har sværmet med den store Flok blandt øde Indbildninger, mørke Taager, fæle Spøgelser; den har troet, tvivlet, gjættet, været overbeviist — med et Ord : den har været urolig, indtil den er kommen tilbage til sit første Punkt igjen.«** Lignende Tilstaaelse!- kan man finde baade hos Holberg og Falster. Ligesom de er han da kommen til Ho og Klarhed, og denne Klarhed er af samme Art som deres: det er Hensynet til deres Sjæls Rolighed, der bringer dem til at «vælge det fornuftigste». «Man indvender«, siger han, «at det Haab om en tilkommende Lyksalighed er noget uvist, men den Lærdom om Tilintetgjørelsen er jo i det ringeste ligesaa uvis — og hvilken af disse to Slags Uvisheder er det da fornuftigst at vælge? Naturligvis den første, thi hvis mit Haab om en tilkommende Lj'ksalighed dør tillige med mig, hvad Skade har da vel dette sandselige Støv af sin falske Indbildning? Jeg føler jo intet til mit Tab. — Imidlertid har dog mit Liv været en behagelig Drøm, som endes med et følesløst

* II, 228, 229.

III, 147.31

intet» — altsaa er der intet fra den Kant, der kan bevæge ham til at give Slip paa dette Haab. Læren om Tilintetgjørelsen giver ham altsaa intet Bor-trin i Døden, og den giver ham heller intet i Livet. Hvis han antager denne Lære, vil nemlig Livet kun bestaa af «disse uvisse, disse urolige, disse væmmelige, ja ofte bedrøvelige Fornøjelser», som stadig vil blive forbitrede af Tanken paa Døden. Nærer han derimod hint Haab, vil hans Liv være en behagelig Drøm, og lian vil uden Uro kunne imødese Dødens Komme.* Som man ser, er denne Antagelse af et Liv efter Døden ingenlunde bygget paa den kristne Tro, men paa et Ræsonnement, der har langt mere tilfælles med antike Tænkeres — som Sokrates's og Ciceros — Udtalelser om Udødeligheden. Et andet Sted siger Tullin ligefrem: «Grunden til min Religion er min Sjæls Rolighed. Heri bestaar et Menneskes Lyksalighed, og da et Menneske er forbunden til at befordre sin Lyksalighed, er han og forbunden til at dyrke Gud paa den Maade og efter den Forskrift, hvorved hau mærker, at Sindet bliver mest roligt. Dette tror jeg er den bedste Prøvesten, hvorpaa et Menneske bør bygge sin Lærebygning, naar det er ham om at gjøre at blive lyksalig.»** Paa disse Præmisser er det, Tullin linder, «at Guds Ord er Sandhed, at

* III, 147, 148, 149.

** III, 154.32

vor kristelige Tros Grundvold i alle sine Hovedpunkter er uryggelig.» Men umiddelbart til denne Trosbekjendelse føjer lian en ægte Holbergsk-Fal-stersk Reservation: «Imidlertid finder jeg dog tillige nogle for mit Begreb vanskelige og hartad uforstaaelige Ting, hvorom en tænker det, en anden det, og alle maa tilstaa, det er saa (o: at de er «hartad uforstaaelige») Ved saadanne for min Fornuft ubegribelige Ting bygger jeg min Betragtning altid paa den Grund, at Gud er det viseste, det barmhjertigste og retfærdigste Væsen, at lians Barmhjertighed kan ikke handle mod hans Retfærdighed, thi begge er lige store, begge er et i Gud, og derudi vikler jeg mig ud af alle de Irgange, hvorudi Fornuften ellers kunde løbe paa sin egen Haand».* Til disse ubegribelige Ting regner han Spørgsmaalet om Hedningernes evige Fordømt-lied, et Spørgsmaal, der beskjæftigede Datidens tænkende Mennesker meget **, og ogsaa i dette Stykke minder lian os om Holberg og Falster, der begge berører det samme Spørgsmaal og ligesaa lidt som Tullin vover at besvare det, men ligesom

han ender med at henvise til Guds Barmhjertighed.

* III, 156—157.

** Saaledes fortæller Falster, at dette Spørgsmaal en Gang blev diskuteret meget ivrig i et stort Selskab af Damer og Herrer, hvor han var tilstede. (Se Amoenitates philologiæ I. 240.)85

Skjønt Tullin ingenlunde var særdeles konsekvent i sin Opfatning, og skjønt man, som sagt, flere Steder i hans «Afbrudte Tanker om adskillige Materier» støder paa Udtalelser, der ikke harmonerer fuldstændigt med dem, jeg her har anført, viser dog disse tilstrækkeligt, at han havde forladt den gamle Orthodoxi og nærmet sig den endnu svage og inkonsekvente fritænkeriske Eetning. der repræsenteredes af Mænd som Holberg, Falster og Eilschov. Jeg haaber ogsaa, at de Paralleler, jeg her har draget mellem disse tre Forfattere og Tullin, er tilstrækkelige til at vise, at Tullin er bleven paavirket af deres Skrifter, og at det beror paa en fuldstændig Misforstaaelse, naar en højagtet Forfatter i «Illustreret Nyhedsblad» for 1859 karakteriserer Tullin som den, der først har ført. det attende Aarhundredes Rationalisme ind i Fællesliteraturen.

I Begyndelsen af 1748 vendte den nittenaarige theologiske Kandidat tilbage til sin Fødeby. Skjønt han allerede var i Besiddelse af omfattende Kundskaber og havde modtaget Impulser, der skulde blive af Betydning under hans senere Udvikling, var han dog endnu temmelig umoden, og hverken hans Karakter eller hans Aand havde endnu udfoldet de Egenskaber, der giver lians Personlighed dens Præg

III

3«34

og dens Interesse. Han staar for os som et ungt, noget indesluttet Menneske med adskillig Læsning og mange Interesser, men uden Erfaring og uden Selvstændighed. Hans Personlighed lignede en Spire, der endnu ligger bunden i sit simple, ensfarvede Ere hylster, men som vil vaagne til Liv og Kræfter, som vil skyde ivejret, udfolde sine *Blade og sætte Blomster med ejendommelig Duft og fine Farver, naar den blot finder en Jordbund, der byder den en tilstrækkelig Mængde af de Stoffer, den ifølge siii Natur behøver. I Danmark havde Tullin aldrig fundet en saadan Jordbund, thi Jorden der var altfor tør og fattig; Absolutismen, Pietismen og Tyskeriet havde udsuget dens Kraft; der maatte en Falsters Nøjsomhed eller en Holbergs haardføre Frodighed til for at kunne voxe og trives i en saadan Brakmark; en saa fin og svag Individualitet som Tullins vilde uden Tvivl have gaaet tilgrunde.

Langt gunstigere var Forholdene i hans Fødeby. I disse Forhold befandt han sig vel, fordi lian følte, at de passede til hans Natur, af disse Forhold sugede han Kraft til at udfolde sig, af dem skjød han op, og i dem groede han fast med saa stærke Rødder, at kun Døden formaaede at rykke ham op. Allerede før lian havde fyldt sit 33te Aar, havde han slaaet saa dybe Rødder i denne Jordbund, at han kunde erklære: «Jeg er paa saa mange Maader bunden til Kristiania, at det er mig umuligt at flytte herfra» (Brev fra Tullin til hans Yen Albert85

Peter Bartholin, (lat. 22de August 1761*). Og han havde Ret. Ideelt taget, var det ham ligesaa umuligt at flytte, som det er for Planten at forlade det Sted, hvor den voxer. Han havde for længst opsuget og indforlivet de mest karakteristiske Bestanddele af den Kultur, der omgav ham; de var blevne uadskillelige fra hans Natur, og selv om han havde forandret Opholdssted, vilde han altsaa have ført dem med sig.

Hvis man vil forstaa Tullin, maa man derfor se ham i Sammenhæng med clet Liv, der omgav ham. Ved at betragte det lærer man ham i Virkeligheden først tilgavns at kjende.

Kristiania var den Gang kun en ubetydelig Smaastad. Den vigtigste Del af Byen, der laa paa Sydsiden af østregade, bestod blot af omtrent 380 Huse, hvoraf mange var smaa og ubetydelige, og de Dele af Byen, der laa paa den anden Side af denne Gade, bestod, paa faa Undtagelser nær, kun af Smaahuse, hvori den fattige Befolkning boede. Folkemængden var meget ringe; den hele By havde ikke fuldt 7000 Indbyggere, og den var kun halvt saa stor som Bergen, noget mindre end Kongsberg og ligesaa stor som Throndhjem. Byen havde kun en eneste Kirke, og denne samt Latinskolen, Raadhuset og Toldboden var dens eneste offentlige Byg-

* Se Utrykte Breve fra Kr. Br. Tullin, udgivne af O. G. Lundh.

3«

36

ilinger. Der fandtes kun et eneste Bogtrykkeri i den hele By, men der udgaves ikke nogen Avis før i 1763. Offentlige Forlystelser kjendte man saa godt som slet ikke; en yderst sjelden Gang kom en omstrejfende Bande til Byen og gav Forestillinger.

Ved første Øjekast vil man være tilbøjelig til at tro, at en saadan By var et ligesaa uheldigt Opholdssted for en Mand med intellektuelle Interesser og især for en Digter, som Tomis var for den stakkels, forviste Ovid, og man vil tinde det meget besynderligt, at Forholdene i denne afsidesliggende, lille Provindsby kunde komme til at spille en betydningsfuld Rolle i Tallins Udvikling. Men i Virkeligheden er det ikke saa besynderligt; thi bag den uanselige, ladestedsniæssige Overflade pulserede delet friskt og opblomstrende Liv, der som en ejendommelig Kulturform frit og naturligt formede sig over Byens indre Forhold og var udsprunget af dens historiske og økonomiske Situation.

De norske Kjøbstæder befandt sig dengang i en Tilstand af frisk Opblomstring. I Løbet af det 16de Aarhundrede var den norske Handel bleven befriet fra Hansestædernes Herredømme; disses mange Forrettigheder var lidt efter lidt blevne indskrænkede, indtil Kristian den 4de endelig berøvede dem de Rester, de endnu havde tilbage, samtidigt med at han begunstigede Landets egne Borgeres Handel ved at paalægge dem langt mindre Told, end de37

fremmede maatte betale. Paa .Grund heraf drog de norske Byer sejrrig ud af Konkurrencen med de a-emmede, og Handelen begyndte at blive national. Landets egne Produkter blev fra nu af udskibede i dets egne Skibe, som bragte fremmede Varer tilbage, og denne Udvikling af Skibsfarten gik saa hurtigt for sig, at medens Norge ved Midten af det 17de Aarhundrede kun ejede 50 Fartøjer af over 88 Læsters Drægtighed, havde det ved Midten af det 18de Aarhundrede over 500 Skibe med en Drægtighed af over 20000 Læster.

Samtidigt med Skibsfartens Udvikling begyndte ogsaa Trælasthandelen at vinde i Betydning. Tidligere havde man hugget og udskibet Tømmer overalt langs Kysten, men da Skovene her begyndte at blive udtømte, maatte man ty til det indre af Landet. Trælasthandelen, der hidtil havde været overordentlig spredt, blev fra nu af koncentreret til enkelte Havne ved Udløbet af de store Elve, der gjennem-strømmede Tømmerdistrikterne, og hvorpaa Tømmeret flødedes ned til Havet. Da nu Tømmerudførselen næsten stadig vandt større og større Betydning, udviklede disse Udskibningssteder sig til smaa blomstrende Byer med en forholdsvis talrig og velstaaende Borgerstand, der spredte sig ud over Forretningslivets fleste Felter, medens selve Trælasthandelen lidt efter lidt blev samlet paa enkelte af de rigeste Kjøbmandsfamiljers Hænder. Saaledes gik det til, at medens alle Norges Byer tilsammen i Begyndelsen38

af det 16de Aarhundrede neppe havde havt stort mere end 10000 Indbyggere, havde de ved Midten af det 17de Aarhundrede allerede henimod 30000 og paa det Tidspunkt, hvor vi for nærværende befinder os, endog det dobbelte Antal.

Største Delen af den norske Trælast udførtes til England, og fra dette Land hentede de norske Skibe de Artikler hjem, som det danske Monarkis Centralisatioussystem tillod dem at indføre. Den livlige kommercielle Forbindelse, hvori Borgerne i de norske Trælastbyer saaledes stod med England, fremkaldte en ligesaa livlig personlig Forbindelse. De fleste betydeligere Handelsmænd opholdt sig i England en kortere eller længere Tid, og lidt efter lidt blev det endog en almindeligt fulgt Regel, at Kjøbmandssømier skulde sendes til England og opholde sig der en Tid for at afslutte sin Uddannelse, inden de traadte ind i Forretningslivet i Hjemmet. Kjendskab til engelsk Sprog, engelske Sædvaner og engelske Institutioner blev under disse Omstændigheder mere og mere almindeligt blandt de norske Kjøbstadsindbyggere.

Naar to Lande staar i en saa livlig Forbindelse med hinanden, vil altid det mest fremskredne Lands Overlegenhed gjøre sig gjældende som en Paavirkning ligeoverfor det mindst fremskredne. Ligesaa naturligt som det derfor

var, at den danske Bybefolkning paa Grund af den stærke Forbindelse med Tyskland blev stærkt paavirket af dette Land. lige-39

saa naturligt var det, at Borgerne i de norske Trælastbyer paa Grund af Handelsforbindelsen med England lik et vist engelsk Præg, der stadig blev mere fremtrædende. Ved Tullins Fødsel var dette engelske Præg endnu ikke traadt fuldstændig frem, men allerede ved Midten af Aarhundredet var det saa stærkt udviklet, at man med fuld Sandhed kunde have udtalt, hvad der først mange Aar senere blev sagt af Kr. Pram i Maanedsskriftet «Minerva»: <De norske Kjøbstadsindbyggeres almindelige Karakter synes at være sammensat af to meget agtværdige Karakterer, nemlig Landets egen og den engelske. Der er saaledes Englændere, som har ombyttet deres Melankoli, deres Spleen, deres Wliims for den norske Fjeldbos mere oprømte Væsen, hans lettere Mine og større Aabenhjertighed. I det øvrige har de engelske Skikke og engelsk Smag i deres Forlystelser, i deres Luxe, Klædedragt. Bygninger, Hauger, kort i alt.»

Flere Omstændigheder bevirkede, at Kristiania blev den af de norske Trælastbyer, hvor dette Liv kom til at udfolde sig ejendommeligst og rigest. I denne By havde Stænderne i tidligere Dage holdt sine Møder, her hyldede de sine nye Konger og forhandlede med deres Udsendinge; her havde Over-hofretten og Rigets Generalindkvarteringskommission sit Sæde; her boede Statholderen og flere andre af Rigets højeste Embedsmænd. Paa Grund heraf blev Byen betragtet som Norges Hovedstad og flk40

som saadan visse Forrettigheder fremfor de andre Byer. Saaledes gav Kristian den 6te i 1733 Byen Oplagsret, en Rettighed, som forøvrigt kun var i Kjøbenhavns Besiddelse, og samtidigt lik Kristiania-kjøbmændene Tilladelse til at handle med svensk Jern, hvorved et nyt Marked blev aabnet for de i Byen oplagte indenlandske og fremmede Varer. Hertil" kom, at Byen havde et usædvanligt stort og rigt Opland, som Kjøbmændene stadigt udvidede vecl at indkjøbe baade offentlige og private Skovstrækninger, hvoraf nogle endog laa i en temmelig betydelig Afstand fra Byen. Selv i det fjerne Gudbrandsdalen ejede Kristianiakjøbmændene Skove, og hvor de først havde faaet Indpas, bemægtigede de sig snart al.Handel med de skovejende Bønder. Den for en norsk Kjøbstad usædvanlig høje og store Embedsstand, der fandtes i Kristiania, bidrog ogsaa meget til, at Livet her udviklede sig ejendommeligere og rigere end i de andre Trælastbyer, idet disse Embedsmænd ved at omgaaes de rige Kjøbmandsfamiljer og gifte sig ind i dem, bragte ea større Sum af Dannelse og Intelligens ind blandt dem. Paa denne Maade blev da Kristianiaborgerne baade rigere og mere dannede end Landets øvrige Borgere, og som Følge heraf blev Byen Hovedsædet for det Liv, der netop holdt paa at udfolde sig i Aarene nærmest efter Tullins Tilbagekomst, og som stod i sit rigeste Flor i hans sidste Aar og efter hans Død.41

Indenfor Byens Handelsstand dannede der sig igjen en Kreds af de rigeste og fornemste Familjer, hvor Dannelsen var højere og Interesserne mere almene end blandt de øvrige. Til denne Kreds valdet, Embedsmændene fortrinsvis sluttede sig, og her var det ogsaa, at Tullin kom til at høre hjemme. Blandt disse Patriciere betragtedes ikke længere Kunst og Poesi som ligegyldige og uvedkommende Ting; vistnok savnede man en dybere Forstaaelse af disse ideale Magters Værd og Betydning, men man havde dog saa megen Intelligens, at man ikke opfattede dem som overflødige; om man end ikke var naaet frem til at betragte dem som Livsmagter, betragtede man dem dog som Midler til at gjøre Livet behageligt og tiltalende. Poesien maatte gjøre Tjeneste ved alle festlige Anledninger; uden den savnede deres Fester sin rette Glans, enten det nu var et Fødselsdagsgilde eller et Bryllup, en Sørgefest ved Dronningens Død eller en Højtidelighed i Anledning af Kongehusets Jubilæum. Kongens og Dronningens Portræter, der havde tilfredsstillet de loyale, men lidet æsthetiske Fædre, maatte ned af Væggene, og istedetfor lod man disse dekorere med store Malerier, eller man prydede dem med Afstøbninger af Buster og Statuer. Hver Vinter blev der afholdt Koncerter en Gang om Ugen, og snart begyndte man ogsaa at opføre Skuespil, hvori Byens rigeste og fornemste Folk optraadte som Skuespillere, medens deres42

Venner og- bekjendte dannede det opmærksomme og begejstrede Publikum.

Ogsaa i det selskabelige og private Liv begyndte den nye Aand at gjøre sig gjældende, og her traadte den saa stærkt frem, at denne Ytringsform ubetinget blev den mest iøinefaldende. Den gamle Tarvelighed, der endnu

herskede i den lavere Kjøbmandsstand og i Haandværksstanden, var lidt efter lidt, forsvunden fra de højere Kredse, og en høj Grad af Komfort, ja Luxus havde afløst den. «Mange moderniserer deres Huse saa godt som muligt,» skriver en af Datidens Forfattere, Præsten i Eidsberg, ,T. N. Wilse, der havde havt Anledning til at iagttage Forandringen fra nært Hold; «man finder og nymodens Indretninger i de gamle Vaaninger. I den Stue, hvor smaa Ender i låve Vinduer i Forening med den brune Træfarve paa Loftet og Væggene gjorde Aften-Tusmørket allerede til Nat, hvor gamle Bedstefader sad i sin store Lænestol for et eller to tykke Tællelys, staaende paa Bordet ved en stor enkelt Kakkelovn eller Kamin, og med Piben i den ene Haand og den store Sølvølkande i den anden drak den fremmede Ven til, som trinede nærmere paa det med Sand og friske Granbar bestrøede Gulv, — i den Stue, siger jeg, oppebier nu til selvsamme Tid paa Dagen lians Sønnesøn * en halv Snes frem-

* I Originalen staar „Sønnesøns Sønnesøn", men Hr. Prof. L. L. Daae, der citerer dette Sted i „Det gamle Kristia-
55

mede moderne Venner paa en før kaldet Kanapee, nu Sofa, Ottoman eller livad Navnet bliver paany med det første; derfra ser han henover det i Marmor-ruder bemalede Salsgulv sig selv i de lange kostbare Spejle, hvis Forgyldninger ophøjer end mere Væggenes lyse Farver; Marmorkonsol er ser man paradere under Speilene og paa dem Buster eller Statuer, vel af Gribs, men at se til som Guld eller Marmor. De høje Vinduer skulde formedelst de store Ruder meddele alt det Lys, Dagen endnu liar tilovers, dersom ikke de øverst i Skyer sammenlagte Gardiner bedækkede den Himmel, der sees over Husene paa den anden Side Gaden; dog under den skinnende hvide Gibshimmel i Stuen hænger en Lysekrone af Glas som Krystal, hvis mange Voxlys lover Dag i den mørkeste Aften. De fremmede Herrer kommer, man rangerer sig ved den opvarmende Pyramide, som er bekronet med en glinsende sort Kupido, og man smaadrikker af kost-

nia" Side 158, har ilden videre forandret det til Sønnesøn uden at henlede Opmærksomheden paa Forandringen. Skjønt man vel kan nære formelle Betænkeligheder angaaende det berettigede i denne Maade at behandle et Citat paa, er dog Rettelsen uden Tvivl i Realiteten berettiget, da det skildrede Omslag vistnok maa have foregaaet paa kortere Tid end den, der repræsenteres af fire Generationer, hvad jo ogsaa den Omstændighed, at der i Begyndelsen af det citerede Sted staar Bedstefader og ikke Tipoldefader, synes at vise. Derfor har jeg fulgt Hr. Prof. Daaes Læsemaade.44

bare skrøbelige Kar, hvad Ost- og Vestindien sender os til Tids og Sundheds Spilde efter Modens strenge Befalinger.»* Med. mindre end 12 Værelser kunde ingen af Byens Rigmænd nøje sig, og det ansaaes upassende at udleje nogen Del af sit Hus. Selv Haverne tik et andet, mere luxuriøst Udseende, idet de prydedes med en Mængde exotiske Væxter; her kunde man faa se Vinranken slynge sit rige Løv opad Lysthusenes Vægge, her stod blomstrende Fersken- og Aprikostræer, ja endog den velsmagende Ananas skal have udfoldet sine farveskiftende Blomster i Kristianiadalens hede Sommerluft. Baller gaves meget hyppigt, og snart oprettede man Foreninger, hvor man kom sammen en Gang om Ugen for at danse. Talrige og luxuriøse Gjæstebud holdtes i de store Sale; Bordene straalede med en Vrimmel af udsøgte Retter i fine Kar og med funklende Vine, hjemførte af' Værtens egne Skibe. Og det glade Selskab, der samledes ved disse Borde, forstod baade at skatte Retterne og Vinene. Spise kunde de, saa fremmede Øjenvidner forbausedes derover, og drikke kunde de ogsaa som ægte Nordboere. Ja de satte endog en Ære i at spise og drikke meget, og den, som ikke kunde gjøre Fyldest for sig i denne Retning, blev mindre vel anseet. «Man tvivlede om, at han var en Nordmand,» skriver Tullin, «saasom han ikke vilde rinde sig i at æde sig en

* Wilse: Rejse-Iagttagelser I, 152—154.45

Sygdom paa Halsen (en skjøn Karakter for en Nation !). Jeg tror aldrig, I er en ægte Nordmand, sagde en vis Frue, siden I er saa smaatærende.» * Yin brugtes ved alle mulige Lejligheder, og da Frederik den 5te i 1749 kom til Byen, var der til hans Ære paa Torvet oprejst en Fontæne, der sprang med rød og hvid Yin. Ofte foretog man Udflugter fra Byen og morede sig da efter bedste Evne enten i den fri Natur eller paa en af de rige Trælast-patricieres Gaarde. Især var dette Tilfældet paa den rige James Colletts Gaard Fladeby, beliggende i Euebak, fire

Mil fra Kristiania. Der samledes om Høsten et udvalgt Selskab af Damer og Herrer for at jage i de omliggende Skove, og hver Juleaftens Morgen kjørte omtrent 30 indbudne Gjæster derud for at ture Jul. Man opholdt sig derude over en Uge og fordrev Tiden med at spille, danse synge, samtale, opføre Skuespil og improvisere Divertissementer. Naar man Juleaftens Eftermiddag var ankommen dertil, valgte man Embedsmænd, en Sekretær, en Læge o. s. v., og derpaa trak man Lod om, hvem der skulde være Vært og Værtinde liver af de ti Dage, Selskabet opholdt sig paa Stedet. Den Dame og den Herre, der flk samme Nummer, skulde være Værtsfolk den Dag, Nummeret angav. Ejeren og lians Frue var «Obervært» og «Oberværtinde». Værten og Værtinden maatte ind-

* II, 210.46

finde sig- først ved Maaltiderne og paa bedste Maade sørge for Gjæsternes Bekvemmelighed og Underholdning. Til Middagsbordet maatte de forfærdige en Opsats, der hentydede til det Optog, som de skulde foranstalte om Aftenen. Til at hjælpe til med Opsatsens Forfærdigelse eller, rettere sagt, til at udføre den efter Værtsfolkenes Plan fandtes der Drejer, Maler og Paparbejder paa Gaarden. Ved Middagsbordet blev der udbragt en Mængde Skaaler, og efter Kaffeen blev der danset og spillet Kort. Naar man havde spist tilaftens, begyndte «Optoget», der bestod i et lidet, improviseret eller indstuderet Skuespil. Senere morede man sig undertiden med at kaste Smaapenge ud til de udenfor forsamlede Bondegutter, der af Hjertens Lyst gramsede om dem. Kl. 12 tog Værten og Værtinden Plads paa to Stole midt paa Gulvet, og nu kom Gjæsterne og takkede dem. Herrerne ved at kysse Værtinden paa Haand og Mund, Damerne ved at kysse Værten. Efterat man dernæst havde deklareret Forlovelsen» mellem den næste Dags Vært og Værtinde, og efterat disse havde indbudt de tilstedeværende til sit «Bryllup» den næste Dag, forlod man hinanden og gik til sine Soveværelser for at hvile ud efter Dagens Anstrengelser og samle Kræfter til at begynde fra nyt af næste Morgen. Onde Tanger tilføjer, at det ikke saa sjelden hændte, at det improviserede Ægteskab ogsaa fortsattes efter Kl. 12, og selv om nu dette blot skulde være Bagtalelse, er det47

dog hævet over al Tvivl, at det lystige Liv, som Kristianias højere plutokratiske og bureaukratiske Kredse i hin Tid førte paa Fladeby saavelsom andetsteds, ikke saa sjelden gik ud over de Grænser, som en mere nøgtern Efterslægt trækker mellem, hvad der er anstændigt, og hvad der er uanstændigt. Efterat Selskabet havde forladt Værelserne, hvis Opvarmning den hele Dag var bleven besørget af en speciel Fyrbøder, blev de i Løbet af Natten rengjorte og istandsatte til næste Dag af Gaardens Tjenerpersonale. Nytaarsaften holdt man Maskerade og dansede hele Natten. En betydelig Garderobe af alle Slags Dragter til Optogene og Maskeraderne fandtes paa Gaarden. Fuldt udviklet i hele sin Ejendommelighed var vel dette Fladebyliv først efter Tullins Død, men allerede i hans Tid havde det taget sin Begyndelse, og at det den Gang har havt den samme Karakter, om end i mere primitive og mindre udprægede Former, er højst sandsynligt.* Tullin, hvis Forældre tilhørte Byens lavere og mere jævne Borgerstand, stod ved Fødsel og Opdragelse udenfor den Kreds, om hvis Liv jeg her har forsøgt at give Læseren en Forestilling, men efterat

* Smlg. J. E. Sars: „Norge under Foreningen med Danmark" („Nord. Universitets-Tidsskrift" 1858, 1860, 1863, 1864). L. L. Daae: „Det gamle Kristiania", H. J. Hvitfeldt: „Kristiania Theaterhistorie", Frn Dunker: „Gamle Dage", „Minerva" for 1790.48

lian var vendt tilbage fra Kjøbenhavn, aabnede den sig meget hurtigt for ham, og længe varede det ikke, inden han blev dens egentlige Centrum.

Kort Tid efter sin Hjemkomst optraadte han som gejstlig Taler og gjorde megen Lykke ved sine Prædikener. Vistnok tvang hans svage Bryst ham snart til at afstaa fra denne Virksomhed og til at opgive enhver Tanke paa nogensinde at træde ind i den gejstlige Stand, men herved formindskedes ingenlunde den Yndest, han havde vundet ved sine Prædikener. Den forøgedes end mere ved de Kantater, han skrev til Jubelfesten i Anledning af det oldenborgske Kongehus's Trehundredeaars-Jubilæum (1749) og til Sørgefesten ved Dronning Lovises Død (1752) — Arbejder, der ganske er holdte i Datidens trivielle Stil og ikke i nogen Henseende hæver sig over det almindelige — ja saa langt fra at bringe den faste Stilling, han var ifærd med at erhverve sig i sin Fødeby, til at

vakle, bidrog lians nødtvungne Opgivelse af den gejstlige Virksomhed kun til at befæste den. Thi da han ikke kunde blive Præst, var han nødt til at slaa ind paa en anden Bane, og samtidig med, at han begyndte at lægge sig efter Retsvidenskaben i Haab om en Gang at erholde et juridisk Embede, lod han sig derfor af sin Stedfader, den ovenfor nævnte Obervisitør Kofod overdrage Faabro Spiger-, Stivelse- og Pudderfabrik ved Lysakerelven i Nærheden af Kristiania, et Anlæg, der efter Datidens Forhold ikke var saa ganske49

ubetydeligt, eftersom alene Spigerfabrikken beskjæftigede 22 Arbejdere. Herved blev hans Stilling fuldstændig central, idet han i sin Person forenede de to Elementer, hvoraf Byens fornemme Verden bestod. Ved sin akademiske Uddannelse og senere ved de Embeder, han kom til at beklæde — nemlig fra 1759 som Toldinspektør, f'ra 1760 som Vice-raadmand og fra 1763 som virkelig Raadmand og Justermester for det offentlige Maal og Vægt — tilhørte han nemlig Byens Embedsstand, medens han som Fabrikherre var knyttet til Forretningsmændenes Ivreds og havde fælles Interesser med dem. Hertil kom, at hans elskværdige personlige Egenskaber, hans Venlighed og hans Godmodighed, hans Beskedenhed og hans Ligefremhed vandt ham alles Hjerter, medens hans Begavelse og hans Lærdom i Forbindelse med det Ry, han snart vandt som Digter, gav ham en Anseelse, som ingen anden Mand i Byen var i Besiddelse af.

Saaledes blev han da den, der i sig forenede alt, hvad Byens fornemme Verden satte Pris paa, den, hvorom alt drejede sig, den, som maatte være med ved alle Lejligheder. Intet Under derfor, at Livet i Kristiania kom til at øve den største Indflydelse paa hans Udvikling. Intet Under, at det blev bestemmende for hans Karakter baade som Menneske og Forfatter.

450

IV.

Det første Træk, der karakteriserer Tullin som et Produkt af Datidens Kristianialiv, er hans Forhold til Englands Literatur.

I dette Land fandtes der paa hin Tid et overordentlig rigt, kraftigt og bevæget Liv. Derfra udgik hele det storartede Omslag, der i forrige Aarhundrede foregik i den dannede Verdens Opfatning af de store Grundspørgsmaal, dette Omslag, der tilintetgjorde Overtroen og den kirkelige Bogstavtro og bragte det absolute Kongedømme af Guds Naade og hele det gamle patriarkalske Regimente til at synke i Grus. Det var dette fri og lykkelige Folk, der oprindelig frembragte de Ideer, som senere lik en ny og storartet Udvikling paa Fastlandet, og som er Aarsag til de aandelige Fremskridt, Verden siden har gjort. Overalt i England udfoldede dette bevægede Liv sig rigt og kraftfuldt, i Videnskabsmandens stille Arbejdsværelse som i det offentlige Livs Larm, i Filosofien som i Poesien, i den dannede Verden saa vel som i Folkets store Masse.

Det var i dette Land, Newton fremsatte Gravitationsteorien og derved øvede en mægtig Indflydelse paa de religiese Forestillinger, idet haus Opdagelse bragte Videnskaben til at emaucipere sig fra Theologiens Overherredømme for at gaa sine egne Veje. Det var her Locke anvendte sin skarpe Kritik paa51

Datidens Religion og Videnskab, hævdede de gjennem Sanserne modtagne Forestillinger som den eneste Kilde til Erkjendelsen, protesterede mod Troen paa det fornuftstridige og talte Tolerancens Sag. Her var det Shaftesbury, Collins, Bolingbroke o. fl. angreb Kirkens Dogmer, som de søgte at udskille fra Kristendommens Væsen, medens de hævdede Moralen og den naturlige Religion som de rette Førere gjennem Livet. Vistnok førtes denne Kamp ofte med urigtige Vaaben, med Vittigheder og Spotterier, der nu forekommer os taabelige, vistnok flød adskillig Usundhed og Overdrivelse med, men trods alle Udskejelser var det dog en alvorlig og betydningsfuld Bevægelse, der her begyndte at ytre sig. Fra Religionen og Filosofien gik den nye Aand over til Historien; det tørre Skolepedanteri, der hidtil havde gjort sig bred som Videnskabelighed, blev latterliggjort, og en ny Behandling af Historien blev udført af Hume og Gribbon. Paa Digtningens Omraade iklædte Pope den naturlige Religion en fin og smuk Fonn, medens Thomson førte Natur-skildringen ind i Poesien og forkyndte Naturevangeliet, længe før Rousseau var fremtraadt som dets Talsmand. En almindelig Kundskabstørst havde grebet Folket; selv de Klasser, der tidligere havde levet i dyb Uvidenhed, ønskede nu at blive delagtige i

Oplysningens Goder. Videnskabsmændene begyndte at gjöre Videnskaben tilgjængelig for den store Masse gjennem Arbejder, skrevne i en klar. letfatte-

4*52

lig-Stil; literære Tidsskrifter blev udgivne, og politiske Blade, der drøftede Dagens Spørgsmaal og optraadte som den offentlige Menings Talsmænd, opstod. Foreninger til Indkjøb af Bøger stiftedes, Almubibliotheker oprettedes, og Søndagsskoler folden arbejdende Befolkning anlagdes. Inden Handelsstanden blev der oprettet Foreninger til Diskussjon af Dagens Spørgsmaal, medens der gjennem Pressen gaves Folket Anledning til at gjøre sig bekjendt med Domstolenes og Parlamentets Forhandlinger.

Paa Grund af denne almindelige Interesse for Læsning, opstod der i England en Stil, der var vidt forskjellig fra den, som samtidigt var den herskende i Tyskland. Thi medens de tj'ske Forfattere kun skrev for de faa udvalgte, der interesserede sig for dem, skrev de engelske for det store Publikum, der havde Lyst til at læse, og som man derfor maatte prøve at gjøre sig forstaaelig for; medens hine bevægede sig uforstyrret paa 3ine taagede Højder, steg disse ned til Læseren for at drage ham saa højt opad som muligt; medens de tyske Forfattere paa Grund af sin isolerte Stilling ikke følte Nødvendigheden af at beflitte sig paa Klarhed og Forstaaelighed og derfor skrev dunkelt og indviklet, maatte de engelske gjøre sig Umage for at fremsætte sine Tanker i en let, klar Stil, hvorfra al Dunkelhed, Indviklethed og Opskruethed var banlyst.*

* H. Th. Buekle: History of civilisation in England, Schlosser: Geschichte des aclitzehnten Jahrhunderts..53

Saaledes var Forholdene i det Land, som Tullins Landsmænd stod i en saa levende Forbindelse med, som de beundrede, og som de saa vidt muligt stræbte at efterligne. Som indfødt Kristianenser, opdragen i stadig Berørelse med disse engelske Interesser og omgiven af dem paa alle Kanter, efterat han var bleven voxen, blev han ganske naturlig ført med af den almindelige Strømning. Kort Tid efter sin Hjemkomst begyndte lian at studere engelsk Sprog og Literatur, og skjønt han paa samme Tid ogsaa lagde sig efter Italiensk og beskjæftigede sig med sine juridiske Studier, dyrkede han dog dette Studium med saa megen Iver, at han, som Udgiveren af hans Skrifter fortæller, ;paa nogle faa Aar havde gjennemgaaet en stor Del af de bedste saa vel poetiske som prosaiske Værker.» Saaledes har han studeret Newton, Hobbes, Locke, Bolingbroke, og af Digtere: Dryden, Swift, Pope, Thomson, Young o. fl. samt en hel Del Journaler og Tidsskrifter.

Studiet af dette frie Folk og dets Literatur styrkede og udvidede de frisindede Anskuelser, som Læsningen af Holberg og hans to samtidige havde indpodet ham; disse Studier skyldes det, at lian kunde udtale en saa dyb og overlegen Tanke som denne: «En Mening ansees først for ugudelig eller i det mindste kjættersk, siden for problematisk og tilsidst for antagelig;»* de aabnede lians Øjne for

* III, 42.54

den arvelige Adels Taabelighed og bragte ham til at smile over Adelsmandens & Slumpelykke», som han opnaar «uden at gjøre andet, end at ligge smukt i sin adelige Moders Liv ligesaa længe som et andet Barn»*; disse Studier lærte ham at ære Borgerstanden som Landets Styrke og som den frieste og ædleste Stand,** og endeligt bragte de ham til at deltage i den Beundring for England, som næredes af hans Landsmænd. Især kom han til at sætte megen Pris paa den engelske Poesi. Medens han ikke fandt synderlig Behag i de franske og tyske Digteres Værker, hvis strenge formelle Regelbundethed han ansaa for at være en pedantisk og barbarisk Tvang, roste han den engelske Digtning for dens Frihed og Naturlighed og erklærede, at «dersom David og Esaias er de største Poeter, ligner ingen dem mere end en Engelskmand,; og medens han betragtede den klassiske Oldtids Digtere «med samme øjne som visse store Regenter,v idet han «ærede dem, men ikke ønskede at være deres Undersaat,»*** bøjede han sig uvilkaarligt for den engelske Digtnings Overlegenhed og tilegnede sig den saa inderligt, at hans egen Produktion i Grunden ikke blev andet end en fri Omdigtning af visse engelske Digteres Arbejder. Han forelskede

* II, 16. ** II. '284, 368. *** III, 131—132.55

sig ikke ensidigt i en enkelt Digter, men han paavirkedes samtidigt af flere af forrige Aarhundredes betydeligste

og mest populære engelske Digtere. Af Pope lærte han at sætte Pris paa Stilens Korrekthed og Elegance, Thomson lærte ham at skildre Naturens Skjønhed og at besynge det idylliske Liv i dens Skjød, medens Young aabnede hans Øje for «Guds Visdom i Skabningen» og dannede det Forbillede, der foresvævede liam, naar han priste Skaberen i højtstemte Toner.

Dette Forhold til den engelske Literatur gav Tullin hans literaturhistoriske BetydAing, idet det forskaffede ham en betydningsfuld og i Datiden' enestaaende Stilling i Fællesliteraturen som den engelske Smags Tolk i en Periode, da Tyskeriet var eneherskende i Literaturen.

Den Indflydelse, som Tyskland dengang øvede paa Danmark, var nemlig rent overvældende. Flere af Kongerne talte og skrev blot Tysk og aldrig Dansk, en af dem kunde ikke forstaa Holbergs Komedier, men maatte benytte en tysk Oversættelse, naar han saa dem opførte paa Theatret. I næsten et Aarhundrede havde Hoffet været ganske tysk, og baade det og Kongerne med deres Ministre begunstigede alt, som kom fra Tyskland, og foretrak det ved alle Lejligheder for, hvad Landet selv formaaede at byde. Landets egne Børn betragtedes som en lavere Pace, der kun burde anvendes, naar man ikke havde de yndede Tyskere ved Haanden. Som Følge af denne56

almindelige Begunstigelse vandrede en Mængde Tyskere ind og bosatte sig i Landet, hvor de erholdt de fedeste Embeder, bemægtigede sig de mest lønnende Beskjæftigelser og saa med dyb Foragt ned paa «die dunnnen Dänen>, der kuedes saa stærkt af det foretrukne Lands Overlegenhed, at de blev næsten aldeles germaniserede. De talte ikke blot Tysk hellere end Dansk, men mange skammede sig endog ved sin Nationalitet, ja fornægtede den ligefrem og gav sig ud for at være Tyskere. I Literaturen var det tyske Herredømme ligesaa stærkt fremtrædende - som i det sociale Liv. De danske Forfattere stod i et fuldstændigt Afhængighedsforhold til Tyskland; fra dette Land hentede de sine Ideer og sine Forbilleder, og naar man ikke desto mindre i Datidens Literatur støder paa et saakaldet fransk Parti, der stilles i Modsætning til det tyske, saa har dog dette intet at betyde; thi i Virkeligheden var ogsaa dette Parti paavirket fra Tyskland. Dets Franskhed var ingenlunde importeret direkte fra Frankrig, den var saa godt som udelukkende hentet fra Gottscheds tyske Lager, og den Uenighed, som herskede mellem dette Parti og det saakaldte tyske, var i Grunden ikke andet end en Efterdønning af den Strid, som i Tyskland førtes mellem Gott-sched og Schweitzerdigterne. Thi ligesom det franske Partis Tilhængere var fuldblods Gottschedianere, saaledes var det tyskes erklærede Tilhængere af Schweitzerskolen. Hovedmændene for denne Retning57

Klopstock og Cramer, var endog Tyskere, der før sin Indvandring- til Danmark havde staaet Schweitzer-skolen nær og deltaget i dens Opposition mod Gottsched.

Under disse Omstændigheder var den tyske Indflydelse allerede i og for sig skadelig, idet der var Fare for, at den danske Nationalitet skulde blive saa opblandet med Tyskhed, at den ikke længere existerede som særegen Nationalitet. Men endnu skadeligere viser denne Indflydelse sig at være, naar man betragter de tyske Forhold og ser af hvad Art den Paavirkning var, som øvedes af dette Land.

Ligesaa kraftfuldt og bevæget som Livet i England den Gang var, ligesaa mørkt og livløst er Billedet af Datidens Tyskland. Det hele Land var opfyldt af Smaadespoter og egennyttige Embedsmænd. De despotiske Smaahoffer. der fandtes i hver Krog, efterlignede Ludvig den lides Hof i alle Retninger og indvirkede derved overordentlig hæmmende paa den nationale Udvikling. Franske Skikke og Moder, fransk Sprog og fransk Literatur førte et enevældigt Herredømme i Landet, medens alt tysk var næsten ligesaa foragtet som alt dansk i Danmark. Det var imidlertid ikke blot i sin Klædedragt, Levemaade, Tale og Læsning, at de tyske Smaafyrster søgte at spille Ludvig den lides Rolle; ogsaa i sin Politik stræbte de at ligne ham saa meget som muligt. Det tyske Folk blev holdt fuld-58

stændig udenfor det offentlige Liv; Regjéringernes, Stændernes og Domstolenes Forhandlinger blev paa det strængeste hemmeligholdte. Hvis en Borger blev indstævnet for Retten, kunde han ikke en Gang faa Rede paa sin egen Sag, thi baade Advokatens Forsvar og Dommerens Kjendelse blev affattet i et Sprog, der, for at bruge en tysk Historikers Udtryk, var «halvt Latin, halvt Kauderwelsk». Der existerede ikke Spor af Pressefrihed, og den strænge Census bevirkede, at der saa godt som slet ikke fandtes politiske Aviser. Adskillelsen mellem adelige og

borgerlige var gjennemført med en Strenghed, eier grænser til det utrolige. I Weimars Theater kunde saaledes ikke en Borger faa Plads i en Loge, om han end vilde have betalt den aldrig saa højt; han maatte nøje sig med en Plads i det overfyldte Parterre eller paa Galleriet, thi Logerne var forbeholdt Adelen. Den Despotisme, der herskede i Statsstyreisen, var gjennemgaaende i alle Forhold. Herrerne tyranniserede sine undergivne, Fædrene sine Børn og Mændene sine Kvinder. Hvorledes Forholdet var mellem Forældre og Børn, fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af de Anekdoter, der fortælles om, hvorledes Friedrich Wilhelm den lste behandlede sin Søn, den senere Friedrich den store. Kvindernes utaalelige Stilling er ogsaa meget betegnende for Forholdene; det var ikke blot Fædrene og Mændene, der havde Ret til at tyrannisere dem, men endog Brødrene; de var indespærrede bag59

et ugjennemtrængeligt Gitter af Fordomme, og eu Kvinde «af god Familje» kunde ikke gaa udenfor Huset, uden at en Tjenestepige maatte følge hende i Hælene.

Paa Grund af dette gjennemførte Tvangssystem havde det tyske Folk ingensomhelst Tumleplads, hvorpaa det kunde opøve sine aandelig Evner, og som Følge heraf var det uden aandelige Interesser. Fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede frembragte derfor Tyskland ikke en eneste aandelig Bevægelse af nogen Betydning, naar Pietismen undtages. Den almindelige Interesseløshed viste sig ogsaa i, at Landets Digtere og Videnskabsmænd ikke havde noget Publikum, men kun en ganske snever Kreds af Beundrere og Mæcenater. Den Samvirken mellem Forfatter og Publikum, der er saa uundgaaelig nødvendig, forat et virkeligt stort Resultat skal kunne naaes, manglede her aldeles. Videnskaben, der ikke kunde træde i det almenes Tjeneste, dels fordi Interesserne manglede, dels fordi den frie Diskussjon ikke existerede, blev ufrugtbar og pedantisk. Theologerne disputerede om theologiske «Problemer» som s Num Maria Filium Dei pariens obstetricis ope fuerit usaV Ob Maria den Sohn Gottes mit Hiillfe einer Welimutter gebohren habe? Num Maria utero clauso, an vero aperto pepererit? et num partus doloris expers fuerit aut pienus V» o. s. v. De videnskabelige Undersøgelser drejede sig udelukkende 0111 det Slags pedantiske60

Specialiteter, som Holberg saa ofte spotter over, om de gamles Sko, om Kolossen paa Rhodos o. s. v. Poesien befandt sig paa samme aandløse Stadium; den var aldeles afhængig af den franske Hofpoesi, der under Ludvig den 14de var blomstret op i Ly af Despotismen og Hierakiet. Denne Poesi efterlignedes af Tyskerne med slavisk Aandløshed, og en ubetydelig Pedant som Gottsched, der troede, at man blot behøvede at give Regler for Digtekunsten for at fremkalde poetiske Mesterværker, blev ikke blot anseet for et kritisk Orakel, men endog for Mønsterdigter og den tyske Poesis Skaber. Vistnok havde der, som sagt, dannet sig en Opposition mod Gottsched og den Retning, han repræsenterede, og vistnok søgte dette Oppositionsparti at skabe en ny Poesi, der tildels var grundet paa Kjendskab til den engelske Digtning, men dette Forsøg var altfor uklart, altfor taaget, altfor ufolkeligt til at kunne begrunde en sund Udvikling af Nationalliteraturen. Med sin for et modernt Sprog unaturlige Anvendelse af de antike Metra, med sin tunge, forskruede Bardestil, med sin overspændte «Bibelsprængthed» og med sit overfladiske Sværmeri for den germanniske Oldtid formaaede Klopstock ligesaa lidt at blive sit Folks og sin Tids poetiske Tolk, som han var istand til at indvirke frugtbringende paa den danske Literaturs Udvikling. Først da de engelske Ideer og den engelske Poesi flk fuldstændigt Indpas i Tyskland, først da begyndte det tyske Aandsliv at udvikle sig,61

men dette fandt først Sted paa et noget senere Stadium end det, hvorpaa vi her befinder os.*

At Tyskland og den tyske Literatur under disse Omstændigheder kom til at udøve en alt andet end gavnlig Indflydelse paa Danmark, er selvindlysende, og de skadelige Virkninger af dets Overherredømme viser sig da ogsaa med tilstrækkelig Tydelighed i Statsstyreisens Despotisme, i Hoffets Pseudo-Gallieisme, i Folkets dybe Fornedrelse, i Videnskabens Forfald og i Poesiens Usselhed.

Forat den danske Nation ikke skulde blive aldeles germaniseret, forat Landet skulde kunne gaa en lysere Fremtid imøde, og forat en selvstændig og sund Udvikling af Literaturen skulde blive mulig, var det nødvendigt, at der knyttedes en Forbindelse med et andet af de europæiske Hovedlande, hvorved Tysklands overvældende Indflydelse og dens skadelige Virkninger kunde faa en Modvægt — og hertil bidrog Tullin sit, idet han vakte

Opmærksomheden for den engelske Literatur. Før hans Optræden var denne Literatur et fuldstændigt terra incognita saavel for det danske Publikum som for de danske Forfattere. Ingen dansk Theolog havde læst de engelske Deisters Skrifter,** og næsten ingen af Datidens Forfattere

* Schlosser: Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts, Lewes: Goethes Levnet og Værker. N. M. Petersen: Bidrag til den danskeLiteraturs Historie.

** N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie IV, 108.62

havde noget Kjendskab til engelsk Sprog og Poesi. Først efterat Tullin havde skrevet «Majdagen» og efterat dette Digt var blevet lyst i Kuld og Kjøn af Autoriteterne paa det danske Parnas, først da begyndte man at faa Smag for Englands literære Frembringelser, og medens Oversætterne tidligere næsten udelukkende havde beskjæftiget sig med Oversættelse af tyske — og enkelte franske — Arbejder, begyndte man nu ogsaa at gjøre de engelske Digteres Værker tilgjængelige for Publikum. Kans Scliier-mann, der i sine «Forsøg til fri Poesi i det danske Sprog» fremtraadte som en Efterligner af Tullin, offentliggjorde en Oversættelse af Popes «Essay on criticism» ; Kristian Karl Lous oversatte samme Forfatters «Essay on man», tiere af hans moralske Breve og Stykker af Milton; en Oversættelse paa Prosa af Youngs «Nattetanker» blev paabegyndt o. s. v. Selv en af Klopstocks ivrigste Beundrere og Efterlignere, P. Kr. Stenersen, begyndte at interessere sig for den engelske Poesi og efterlignede de engelske naturbeskrivende Digtere i sin «Ode til Jun-kerskilde». Vistnok var den tyske Indflydelse altfor overvældende til, at Interessen for den engelske Literatur skulde kunne modarbejde den med synderligt Resultat, men ikke destomindre dannede denne Interesse, hvor svag den end var, dog en Modvægt, der saa meget mere fortjener at bemærkes, som den i Virkeligheden var den eneste, der gjorde sig gjældende i det Tidsrum, som ligger mellem Holbergs63

Død og det norske Selskabs Optræden. Holberg havde modarbejdet Tyskeriet ved sin fransk-engelske Dannelse; det norske Selskab modarbejdede det ved de samme Midler. Mellemrummet udfyldes, og Forbindelsesledet dannes af Tullin. Ved sin engelske Smag og sit engelske Frisind bidrog ogsaa lian til Løsningen af den store Opgave, som den fra Norge udsprungne Gren af den dansk-norske Fælles-literatur havde i forrige Aarhundrede, den Opgave nemlig: at modarbejde den overvældende tyske Indflydelse ved at henvise til de store vesteuropæiske Landes Kultur og Literatur.

Langt større er imidlertid den Betydning, som Tullins Forhold til den engelske Literatur flk i rent literær Henseende, idet han i Kraft af dette Forhold kom til at udføre en lignende Gjerning paa Lyrikens og det poetiske Foredrags Omraade som den, Holberg havde udført for Komediens og Prosaens Vedkommende.

Holberg havde givet den Humor, det Vid, den komiske og satiriske Tilbøjelighed, som fandtes hos Nationen, et adækvat Udtryk, der havde Evne til at staa ved Magt langt ud gjennem Tiderne. Men de dybe, alvorlige Følelser, Kjærligheden, Begejstringen, Sorgen, den religiøse Opløftelse savnede endnu sit Udtryk. Disse Følelser havde endnu ikke lært at tale, og naar de ikke desto mindre forsøgte at gjøre sig foi'Staaelige, fremkom de med de allerbesynderligste Ting. De Gottschedske Theorier var64

saa dybt indgroede i Tidens Bevidsthed, at den ikke havde Spor af Begreb om Poesiens Væsen. At skrive nogenlunde fejlfrie Vers, deri bestod efter den almindelige Mening hele Kunsten, og derfor kunde ogsaa de mest stymperagtige Versemagere erholde en Hædersplads paa det danske Parnas, ligesom de jammerligste Rimerier kunde gaa og gjælde for at være ægte Poesi. Saa liden Respekt havde man for Poesien, at man endog søgte at bringe den til Anvendelse i Ansøgninger om Embeder. Disse Ansøgninger skulde naturligvis være holdte i en værdig Stil, men af hvad Art denne Værdighed var, kan man faa et Begreb om ved at læse Kr. Fr. Wad-skjærs løjerlige Ansøgning om at blive Tolder i Hadsund eller den Ansøgning om en Plads som Søkadet, der meddeles af R. Nyerup i «Langebekiana» (Side 44) og som begj'nder saaledes:

Milde Konge, Rigets Glæde, Kongers Speil og Nordens Zir, Lad mig. for din Trone træde, Bøi til mig dit Naadespir: Sukket har jeg mange Gange, Og bønfaldet Himlens Gud Om den Lykke at erlange, At jeg efter Kongens Bud Maatte sættes blandt de Poder, Som i Kongens høie Navn Vænnes til paa Havets Floder At

forfremme Rigets Gavn.65

Kan der tænkes et mere prosaisk Rimeri over et mere prosaisk Emne! Og dog blev denne Ansøgning anseet for at have virkelig poetisk Værd; dens Forfatter, Ansøgerens Fader, var ikke lidet stolt af clen og betragtede den som et meget betydeligt Arbejde — og at han ikke var ene om denne Mening, fremgaar af, at hans Poem gjorde stormende Lykke, da det blev oplæst for Frederik den 5te, medens han sad til Taffels i Sorø, omgiven af hele sit Hof.

Endnu mere karakteristisk for denne Gren af Literaturen er følgende Digt, som en theologisk Kandidat skrev til Frederik den 5te kort Tid efter at Kristian den 6te var afgaaet ved Døden:

Nu Tvillingrigerne sig ganske sort maa klæde Og med Vemodighed hvert Øje deri græde: Aeh! Himlens Gud! Du tog! Ach Himmel Du tog bort En naadig Konge: Se! derfore gaar vi sort.

Nu siger jeg: ja nu; nu midt i Sorgens Klage Vi finder største Fryd, ja immer Fryde-Dage For hver en Siel gaar ind: O! lovet være GUD! At Han vor Friederich til Konge valte ud.

Lev da velsignet vel, Kong Friederich den Femte! Med din Lovise, 3om Dig GUD fra Himlen sente! Lev vel i mange Aar, i Glæder uden Tal! Og sig: den, dette skrev, skal have Tingsted-Kald.

Lad os antage, at en Digter i vore Dage vilde benytte en lignende Anledning til at insinuere sig

566

hos Kongen for at opnaa en eller anden Gunst, et Stipendium, en Post, som Kongen kunde besætte efter eget Forgodtbefindende, eller hvad det nu end kunde være. Han vilde da uden Tvivl vælge en langt finere Fremgangsmaade: sandsynligvis vilde han først skrive et Sørgedigt over den hensovede Konge, derpaa vilde han i et andet Digt hylde den nye Hersker, og endelig vilde han indlevere sin Ansøgning, affattet paa almindelig Prosa. Hvis han gik frem paa denne Maade, tror jeg neppe den store Mængde vilde have noget at udsætte paa hans Adfærd, skjønt den i Realiteten var ligesaa upassende som hin Theologs. Men hvis han var ubehændig nok til at blande Sorgen og Lykønskningerne og sine private Hensigter sammen til et Digt, vilde uden Tvivl alle blive yderst forbitrede over denne grænseløse Mangel paa Anstændighedsfølelse, ja man vilde sandsynligvis anse Manden for at være vanvittig, og hans gode Venner vilde formodentlig give hans Familje det venskabelige Raad at anbringe ham i Sindsygeasylet snarest mulig. I hin Tid var man imidlertid af en anden Mening, og man fandt intetsomhelst stødende i dette plumpe, umaskerede Forsøg paa at naa sine Ønskers Maal ad en Bagvej. Om end Forsøget ikke har faaet det Udfald, som den gode Theolog har haabet, har han dog kunnet trøste sig med den Ære, der blev hans Digt tildel, idet det blev trykt med kolossale Typer i den kort Tid efter67

udgivne Samling af Sørgevers over den afdøde Konge. *

I Bryllupsdigtene liavde ogsaa Tidens Poeter og deres Publikum den rigeligste Anledning til at lægge sin Smagløshed for Dagen. Et af disse Digte begynder saaledes:

Jeg smukke Jomfru Brud kan ikke noksom love, Som i en Præstes Arm udvalte helst at sove, Hvor Kierlighedens Ild opluer mest i Gud, Og aldrig nogen Tid for hende slukkes ud.

At de to første Linjer passer til de to sidste som knyttet Næve til blaat Øje, var noget, som hin Tids Mennesker ikke havde den fjerneste Anelse om. For dem var der intet stødende i, at de højtidelig og alvorlig mente Udtryk i tredie og fjerde Linje indlededes af Gadevisetanken i de to første Linjer; mellem det sublime og det latterlige var der for dem ikke noget Skridt; det platte og det højtidelige flød sammen for deres Bevidsthed. Derfor gjør næsten alle Datidens «alvorlige» Digte en komisk Virkning paa en modern Læser, idet der som oftest er den latterligste Modsigelse mellem den Følelse,

* „Det højstbfcdrøvede Danmarks Sørgedigt eller en Samling af udvaldte Vers, ypperlige Inskriptioner og andre deslige Sørgeskrifter, som over højsalig og højlovlig Ihukommelse Kong Kristian den VI siden det høje Dødsfald indtil den høje kongelige Begravelse ere udkomne" Kjøbenhavn 1746.68

der skal udtrykkes, og den Form, hvori den er bleven udtrykt, og jo mere alvorligt Digtet skal være, desto stærkere bliver denne komiske Virkning. Intetsteds fremtræder den som Følge heraf saa tydelig som i Sørgedigtene, der jo skal være prægede af det dybeste Alvor, og det er derfor denne Genre, der leverer de mest slaaende og paa samme Tid de mest latterlige Beviser for' den Paastand, at de dybere Følelser endnu ikke var komne tilorde i Datidens Literatur. Den nysnævnte Samling af Sørgedigte over Kristian den 6te er en ren Guldgrube i denne Henseende, og jeg er overbevist om, at jeg skulde holde Læserens Lattermuskler i en langvarig Bevægelse blot ved at citere dette ærværdige Skrift. Man læse blot som en liden Smagebid denne storartede Apostrofe til «Øyne-Kilderne»:

Brister ud i Øyne-Kilder! Da ej' Demning demne kan Eders Vandløb, der fremtriller For saa stor en Kongemand.

eller følgende Strofe af et Digt, som en af de sørgende Poeter lader Danmark tilraabe Norge:

Hyler, græder, klager saare, Flyder hen i salte Taare, Norske Qvinder! norske Mænd! Norske Fjelde! smelter hen, Revner, sprækker, brister, springer Af det Echo, jeg jer bringer, Falder! ach, hvor kan I staa, Da jer Konge falde maa?69

Og- dog var Kristian den 6te ikke den, der i hine Dage blev værst behandlet af Poeterne. Der gaves dem, hvis Død bragte de sørgende Verse-magere til at præstere endnu besynderligere Ting. Da Fredrik den 5tes Dronning, Lovise var afgaaet ved Døden (1751), sang C. H. Biering, der ved dette Digt og ved sine «Poetiske Tanker over Lissabons Ødelæggelse ved det uhørlige .Jordskjælv paa Allehelgensdag 1755» erhvervede sig et Navn som en af Datidens første Poeter:

V

Bryd ud. du Tvillingrige!

I hule Sukke, Svøb dig i en Sørgeflige, Du danske Dukke ! Og lad dig bedække Overalt med Sække, Thi paa dine grønne Enge Blomstred Lykken ikke længe; Men Du saa din Palme At falme

Og i Anledning af Ludvig Holbergs Død lod en anden Poet, A. B. Paulsen, i de lærde Tidender indrykke et Vers, hvori det blandt andet heder:

En Krands fra Nympherne man Hymen bringe ser, Som blandt Cypresserne ved denne Grav skal legges, Og mangen Ludvig vil medtiden kjæledægges, Naar de ved dette Navn i Rullevuggen ler.70

Kom frem, du Klippesøn! kom bryst dig af din Mand! Klip Neglene af dem, som paa hans Kiste kratte, De Nordens Burmænd, som saa slet og ringe skatte Den Dyd, der findes kan i deres Fødeland.

Og alt dette skulde for ramme Alvor være højtidelig Sørgepoesi! Forfatterne havde skrevet det i deu alvorligste Mening, og Samtiden beundrede dem og rørtes over deres Vers!

Til Trods for, at Datidens Salmedigtere havde havt en Forgjænger som Thomas Kingo, stod det dog ikke stort bedre til med den religiøse Digtning. I en Paaskesalme, der var skreven for en udsat Pris, som den var lige paa Nippet til at erholde, kan man træffe Platheder som denne:

Jeg ved det selv; den Klædning, jeg har arvet, Er Synd og Skam; men han, som kommer farvet I Drueblod fra Vredens Persekar, Vil laane mig sin Kjortel til min Redning.

Og selv hos Datidens eneste virkelige Lyriker, den glade, elskværdige, fynske Skriver og Student Ambrosius Stub kan man træffe rædsomme Smagløsheder som:

Sikre Sjæl! hvor tør du nøie I din Synds forfuldnet Søle! Vil du i hin Svovelsø Evig kvæles, aldrig dø?71

eller som :

Op af Synden.

Op af Dynden, Snart her op. du Adams Barn!

Du er væltet

Nok og æltet Ned i Ondskabs dybe Skarn. Ey, hvi ligger du og sover. Kom din skidne Sjæl ihu! Naadens Flod, den løber over Reys dig, skynd dig, vask dig nu!

Intet illustrerer Poesiens usle Tilstand bedre end disse Vers af denne rige poetiske Natur, der digtede saa smukt og friskt, naar han var glad over Naturens Skjønhed eller Vinens Velsmag, og som kunde udtrykke sig saa fyndig og kjærnefuldt, naar han formede et af sine Indfald epigrammatisk. At den Digter, der har skjænket os «Foraarsarien», «Du dejlig Rosenknop» og «Vel født. er vel en Trøst», kunde begaa slige Synder, taler endnu tydeligere om det dybe Forfald end de allerelendigste Rimerier af Datidens talentløse Versemagere.

— I 1750 var Klopstock bleven indkaldt til Danmark, og skjønt den store Barde fandt det under sin Værdighed at stige ned fra sin høje Piedestal for at træde i direkte Forbindelse med det Folk, af hvis Brød ban behagede at leve, fandt den nye Retning dog snart sine Talsmænd paa dansk Grund i Tyskeren Cramer og i tiere af Datidens dansk-
72

norske Forfattere, der endog- søgte at indføre den nve Manér i Fælleslitteraturen. De fleste af disse Forsøg var imidlertid saa urimelige, at de ikke fortjener at nævnes, og den eneste af Klopstocks daværende dansk-norske Efterlignere, der var i Besiddelse af poetisk Talent, var den ovenfor nævnte P. Kr. Stenersen, en norsk Fogeds Søn, der var opdraget i Gudbrandsdalen, og saaledes ikke var kommen i Berørelse med det norske Kjøbstadsliv og den engelske Smag. Men omendskjøiit lians faa Oder i Klopstocks Manér røber digteriske Anlæg, lægger de dog paa samme Tid paa den mest iøjnefaldende Maade for Dagen, hvor unaturlig og kunstlet denne Manér var, og hvor lidet den passede til det danske Folks Karakter og Sprog. Den forskruede Odestil med dens spændte Pathos og tvungne latinske Vendinger tog sig endnu mere forskruet og tvungen ud, da den fremtraadte i et Sprog, der udmærker sig ved den samme Jævnhed og Simpelhed, som karakteriserer Nationen, og dette Forsøg paa at skabe en dansk LjTik, mislykkedes derfor fuldstændig. Ja, selv da Evald i den følgende Periode gjentog Forsøget, flk det et uheldigt Udfald, og naar lian ikke desto mindre hævede sig til en høj Rang som Digter, var det, som Welhaven i sit udmærkede \"ærk «Evald og de norske Digtere» meget træffende bemærker, «ikke fordi, men uagtet han betragtede Klopstock som sit Mønster.»

Saaledes var Tilstanden i Literaturen, da Tul-73

lin fremtraadte med sine af den engelske Poesi paavirkede Digte. Hans Æsthetik var dybere end den gamle Skoles og fornuftigere end den nyes, og da han skulde forsøge at bestemme Poesiens Væsen, kunde han ikke bare sig for at angribe begge de herskende Retninger. Etsteds i sine «Afbrudta Tanker» spørger han nemlig, hvad det er, der har gjort de ypperste og bedste Poeters Digte berømte fremfor andre, og han svarer da, at det hverken er Paranomasien (Ordklang, Ordspil),» eller«Sammen-flikning af tørre Hændelser, broderede med uforstaaelige Gloser og forklarede med Udtryk, som er alene Pøbelens Livsprog», eller «ved at udspække Verset med en Hoben Citationer, ligesom Frønser eller Kniplinger»; ligesaa lidt er det en højtflyvende Extase, der har bevirket at de store Poeters Digte har gjort Lykke, thi «en Poet, der er i en altfor højtdreven Sindshenrykkelse, udfordrer altfor meget a£ sine Læsere for at blive forstaaelig og behagelig. Hvad Eftertanke koster det ikke at overse den hele Omkreds af hans Tanker, og hvor faa er ikke de, som vil kjøbe Fornøjelsen saa dyrt.» Efter hans Mening er «højtravende Vers i Begyndelsen som en Raket, der flyver mod Himmelen og siden som en af de Sværmere, der hopper op og ned paa Jorden». «Et saadant Vers kan med Billighed kaldes Gudernes Sprog«, om ikke for andet, saa dog fordi det ikke kan forstaas af Menneskene.» Skjønt disse polemiske Bemærkninger er holdte i74

abstrakt Almindelighed, er det med Fælleslitteraturens daværende Forhold for Øje ikke vanskelig at forstaa, hvorhen de var rettede. «Hos de Danske,» siger han et andet Sted i samme Afhandling, «linder man for det meste saa stort Geni og Bøjelighed til Poesi, som maaske hos noget andet Folk i Verden; men de fattes alene den rette Smag.» — Han rydder altsaa alvorlig op i de herskende Anskuelser for at faa Plads for sin egen Opfatning af Poesiens Væsen, og denne fremsætter han da paa følgende Maade: «De, som har en sund Smag, vil vistnok svare, at de ypperligste og bedste Digtes Fortrin bestaar i dybsindige, men dog forstaaelige Tanker, udførte med levende, nette og udsøgte Ord. Tankerne er Sjælen i Poesien; jo liere af disse man finder i et Vers, jo bedre er

Verset, jo større Poeten. Baade Historie, Filosofi, Moral, med et Ord: den hele Polyhistori maa være det Forraads-kammer, hvorfra Tankerne hentes — og saa kommer det an paa en levende Indbildning — jo snarere denne kan forestille sig Billeder, jo mer levende bliver Poesien. Dernæst kommer det an paa Skjønsomhed at udvælge de bedste af disse Billeder og anvende Polyhistorien.» — «Man bør ikke forundre sig over, at store Poeter er rare Skabninger; de maa besidde en vidtløftig Kundskab, som erholdes ikke uden med Aarene og en munter Indbildningskraft, som følger Ungdommen; de maa eje en Ømhed, som følger Tungsindighed, og en Ild, som75

antændes af et kolerisk Temperament, en Flygtighed at sværme om i Naturen og en Stadighed at veje det sande o. s. v. De maa fremfor andre kjende deres Sprogs hele Styrke og besidde Skjønsomhed nok til at vælge de netteste og eftertrykkeligste Ord og Talemaader; de maa have en nøjagtig Kundskab om Mennesker og deres Tilbøjeligheder; thi da deres fornemste Pligt er at bevæge, saa maa de i alle Tilfælde stræbe at røre Sjælen paa det Punkt, hvor den er ømmest o. s. v. »* Poesiens Opgave er at efterligne Naturen, «jo nærmere den altsaa ligner Naturen, jo mer behager den, og da ingen kan indtages af en ubekjendt Tings Efter-lignelse, saa maa man altid søge at efterabe det, der er mest bekjendt.»** Denne Sætning, at «Poesien er en Efterabeise af Naturen» var en af de vigtigste Sætninger i Tullins Poetik, og da han forsvarede sin Majdag mod Cramers Kritik i «Der nordische Aufseher», imødegik han de fleste Indvendinger ved at appellere til Naturen. Ekkoet, som Cramer havde dadlet, var «intet Spil af Viddet, men af Naturen. Jeg er Skildrer, og derfor er det min Pligt at ligne mit Objekt. . Jeg gjør intet Ekko her; det er Naturen selv, som liar gjort det for mig.» Fuglenes «Se, hvor vi elske, vi, vi, vi!» forsvaredes ogsaa med, at «det ligner Naturen».

* III, 114—120.

** III, 124.76

1

Han dadlede Cramer, fordi han havde oversat et Vers saaledes, at Oversættelsen ikke blot var bleven «tvertimod hans Mening, men endog tvertimod Erfarenhed og Naturen», og til Angrebet paa alle de relative Stedssætninger i Begyndelsen af Majdagen svarede han, at Naturen selv havde været hans Original, hvorfor han aabenhjertig tilstod, at dersom dette var en Fejl. saa var det en Fejl, som lian havde gjort sig Umage for at begaa. * — Som man ser af dette sidste Forsvar, forstod han ved den Sætning, at Poesien burde efterligne Naturen, ikke blot, at Skildringer og Beskrivelser skulde gjengive sin Gjenstand nøjagtig, men ogsaa, at de Udtryk og Vendinger, der anvendtes, skulde være naturlige o: overensstemmende med den almindelige menneskelige Tale og meel de Følelser, der skulde udtrykkes. Var det Lidenskaben, som havde Ordet, saa maatte Foredraget være heftigt, bevæget, afbrudt, og var det en erotisk Stemning, saa maatte det være let og legende; Sorgen maatte udtrykke sig i en højtidelig, afmaalt Stil, og den religiøse Begejstring maatte hæve sig mod Himmelen i en festlig, pat.he-tisk Flugt. Fra dette Standpunkt maatte den forskruede Odestils Ensformighed og den gamle Skoles tomme Ordleg være lige forkastelige, eftersom de ikke fyldestgjorde Fordringen til Naturlighed. Af samme Grund kalder han de gamle Skjaldes Billed-

* I, 26, 30—33 40, 3-5—36.77

sprog- forblommede Talemaader og mener, at megen Overtro er fremkaldt af deres uforstaaelige Kvad.* Overhovedet var han ingen Ynder af en billedrig Stil, men fandt det egentlige Udtryk langt naturligere: «Altfor mange Lignelser har ingen god Virkning,» mente lian. «At dynge dem sammen i Tale eller Skrift opvækker den samme Væmmelse hos Læseren eller Tilhøreren som for mange Kryderier paa Maden.» Ødslen med Billeder berøver Stilen «den Angenem -hed, den ellers skulde have.»** — Lægger man alle disse Udtalelser sammen, har man de Egenskaber, et digterisk Mesterværk efter Tullins Opfatning burde være i Besiddelse af, og hvis man skulde sammenfatte dem i en. Sætning, der da blev Hovedsætningen i Tullins Poetik, maatte den omtrent lyde saaledes: Et Digt kan først kaldes fuldendt, naar det udmærker sig ved et dybsindigt og dog forstaaeligt Tankeindhold, der fremtræder i en livfuld, anskuelig, klar og naturlig Form.

Man kan just ikke sige, at denne Poetik er særdeles udtømmende, og at den er fremkommen i den heldigste og mest betegnende Form. Præget som den er af det attende Aarhundredes Misforstaaelser, er den et Udtryk for en Opfatning af Poesiens Væsen, der efter vor Tids Begreber er meget ensidig og temmelig prosaisk. I sin Iver

* II, 9—10.

** II, 30.78

for at konstatere denne Kjendsgjerning' synes det mig imidlertid, at tiere af dette Aarhundredes norske Kritikere har gaaet meget for vidt. Saaledes forekommer det mig besynderligt, at hin Forfatter i «Illustreret Nyhedsblad» søger at karakterisere Tullins æsthetiske Standpunkt ved at citere Udtalelser af Forfattere som Guldberg og Stenersen, der begge stod ham temmelig fjernt. Det er heller ikke retfærdigt, naar en anden Forfatter ensidig har fæstet sig ved Tullins Udtalelse «om den hele Polyhistorie», som om den indbefattede lians hele Poetik, medens den jo i Virkeligheden kun udgjør en Del af den, og ligesaa uretfærdigt er det, naar der ved samme Lejlighed gjøres megen Allarm i Anledning af, at den gamle Poet erklærer «Tankerne» for at være Sjælen i Poesien; thi naar det kommer til Stykket har hin Forfatter her kun angrebet et Ord. At Tullin selv ikke har fundet Benævnelsen «Tanker» særdeles betegnende, indsees af, at han strax tilføjer: «Jeg siger Tanker, ligemeget om man vil kalde det Indfald * *, og at han ingenlunde har taget Ordet i den snevre Betydning, man har villet tillægge ham, fremgaar tydelig nok baade af hans øvrige Udtalelser paa det citerede Sted og af hans Digte. Vistnok kan det ikke benægtes, at disse Udtalelser afgiver en meget bekvem Anledning til at holde et lidet Foredrag i niodern Æsthetik paa

* III, 115.79

den gamle Kristiaiiiapoets Bekostning, men et saadant Arbejde er saa ufrugtbart, og de Laurbær, der kan vindes derved, saa tarvelige, at det ikke lønner Umagen at deltage i Konkurrencen.

Langt interessantere end at plukke disse Gaaseurter paa det kritiske Fælled — for at laane et Udtryk, som en berømt dansk Kritiker en Gang har brugt i Anledning af Scribe — er det efter min Mening at lægge Mærke til, hvor engelsk Tullins Poetik er, eller rettere sagt,: hvilket nært Slægtskab der er mellem disse Forestillinger om Poesien og de, der samtidig var de herskende i England. Slaar man op i Begyndelsen af Popes «Essay on criticism», vil man gjenfinde Tullins Poetik i dens væsentligste Træk. Den aristoteliske Sætning, at Poesien er «en Efterabeise af Naturen», at dens Regler er hentede fra Naturen, opfattedes jo af Pope og af hele hans engelske Samtid ligesaa naturalistisk, som Tullin opfattede den, medens Klopstock, der jo ogsaa aner-kjendte denne Sætning, tog den langt mindre alvorlig og langt mere overfladisk. Tullins Lære 0111 den jævne, naturlige, letfattelige Stil stemmer jo aldeles med det Stilideal, der anerkendtes af Datidens engelske Forfattere, og denne Sands for Orden, denne «Skjønsomhed til at udvælge de netteste, mest levende og udsøgte Ord» nedstammer jo øjensynlig fra den engelske Klassicisme. Baade sin Naturalisme, sin Ordenssans og sine Forestillinger om Stilen har da Tullin erhvervet sig ved flittig Læsning af den80

klassiske Periodes engelske Digtere. Som de tænkte han om Poesien, og som de digtede han.

Ligesom Popes Digte udmærker Tullins sig ved den samme Orden, der bør lindes i en god Afhandling, og man kunde for den Sags Skyld gjerne dele dem i Afsnit og sætte et Tal over hvert akkurat som i en Afhandling. Han begynder aldrig paa en ny Tankerække, før han har udtømt den forrige, og han ender altid med et Resumé for derpaa at danne en Overgang til det næste Afsnit. Især fremtræder dette klart i «Majdagen». Efterat han i Digtets sex første Strofer har skildret Livet i Byen, resumerer han i følgende Ord:

— O min Muse! lad os sky En Svæm, som Luften selv anstikker, Hvor hør! og ti! og frygt! og fly! Er Reglen for at leve sikker.

Og den følgende Naturskildring indledes derpaa af følgende Vers:

Søg op det Sted, hvor Frihed bor, Hvor kunstlet Sorg, selvgjorte Plager Udgjør ej Livets fleste Klager, Men Smile selv hos Armod bor, Hvor jeg og du kan løse lidt De Tanker, som laa før i Lænker, Og uden Tummel

drikke frit Den Nektar, som Naturen skjænker.

Denne «Nektar» udgjør Digtets væsentligste Indhold, og optager derfor ogsaa dets betydeligste og

81

mest centrale Del (fjorten Strofer i Digtets Midte); herfra gaar Digteren over til den tredie og sidste Afdeling, der er akkurat ligesaa stor som den første (sex Strofer). Den begejstrede Skildring af Naturens Herlighed ender nemlig med, at Digteren, henrykt over Lærkens Sang, udbryder:

O lille søde Fløjtenist

Hvo gav dig disse Egenskaber?

hvorpaa Ekkoet danner Overgangen til Skaberens Pris i Slutningsstroferne ved at give sit bekjendte Svar: «En Skaber!». Som man ser, udmærker dette Digt sig ikke blot ved en omhyggelig Orden, men endog ved en stræng Symetri. Den samme Orden gjenfindes, som sagt, i de fleste af Tullins Digte, og den udmærker de enkelte Strofer, ja endog de enkelte Perioder og Sætninger. Versene skrider langsomt og afmaalt frem, Subjektet træder op, ledsaget af sit epitheton ornans, Prædikatet følger efter med sit Adverbium, Ordene kjæder sig sammen til velformede Sætninger, Sætningerne til afrundede Perioder ligesom i en omhyggelig udarbejdet Tale. Sker der en enkelt Gang en Afbrydelse i Foredragets regelmæssige Gang, da er den som oftest vel beregnet — saaledes f. Ex. hint Sted i «Maidagen»:

Hvor — O min Muse lad os sky En Sværm, som Luften selv anstikker.

Da Cramer angreb dette Sted, svarede Tullin

682

blandt andet, at «den Figur, som i Talekunsten kaldes Anaphora», var altfor vel bekjendt til at lian skulde behøve at forsvare dens Berettigelse.* — Han havde da studeret sin Rhetorik, og han forstod at anvende den ret vel. Han kjendte de smaa stilistiske Finesser, han vidste hvor han burde lade de ligefremme Sætninger afløse af inverterede eller spørgende; han forstod at anbringe en Kli-niax saavelsom en Antiklimax, Asyndeton og Poly-syndeton, Gjentagelse og Antithese — kortsagt, man mærker overalt, at lian har gaaet i de engelske Klassikeres Skole.

Vi har i vore Dage ikke synderligt tilovers for en saadan smaalig Interesse for de stilistiske Forsiringer, der jo lagde saa stærkt Beslag paa hin Tids Digteres Opmærksomhed, at de ofte glemte Hovedsagen, det poetiske Indhold, over ubetydelige, formelle Biting. Vi finder denne Forvexling af væsentligt og uvæsentligt unaturlig og pedantisk. Poesien er ikke anvendt Grammatik og Rhetorik; dens duftende Blomst trives ikke i de trivielle, snorlige Bed, man den Gang anlagde for den; den maa faa udfolde sig frit og naturlig i Overensstemmelse med sit eget Væsen. Intet Under derfor, at vi ofte forgjæves søger efter den baade hos Tullin og hos haus engelske Forbilleder.

Imidlertid vilde det baade være uretfærdigt og

* I, 36.83

ufrugtbart, om man gav sig til at maale Tullins Digte med en modern æsthetisk Maalestok; thi paa denne Maade vilde man faa en meget fejlagtig Forestilling om deres Betydning. Kun ved at betragte dem fra et literaturhistorisk Synspunkt, ved at søge tilbage til deres egen Tid og sammenligne dem med de øvrige Produkter, Fælle sliteraturen dengang havde at opvise, kan man danne sig en paalidelig Opfatning af deres Værdi.

Man maa da først og fremst erindre, at Tullin digtede i en Tid, da Sprogforholdene endnu var saa usikre, at Sproget saa at sige maatte blive til under Digterens Hænder, da der endnu ikke existerede nogen Stil, men denne først skulde skabes. Under saadanne Omstændigheder kunde det ikke nytte, at Digteren lod sig lede blindt hen af sin Sprog- og Stilsans, thi denne maatte nødvendigvis være ligesaa uudviklet som Sproget og Stilen. Derfor var

det gavnligt, at man studerede fremmede Forbilleder og lærte at indse, hvori deres Fortrin bestod, og derfor var det ogsaa nødvendigt, at man vidste, hvad man gjorde, naar man anvendte, hvad man havde lært, ligesom det er nødvendigt for Sømanden, der færdes i et ukjendt Farvand, at være vel underrettet om, hvor han befinder sig. Ligesaa sikkert som det er, at hin pedantiske Fremgangsmaade gjør Tullins Digte usmagelige for vor Tid, ligesaa sikkert turde det altsaa være, at den har bidraget til, at disse Digte blev af stor Betydning for Fælles-

6*84

literaturen, idet der ved dem dannedes en lyrisk Stil, der blev det formelle Udgangspunkt for den dansk-norske Lyriks senere Udvikling.

Hvis man vil faa et rigtigt levende Indtryk af det mægtige Fremskridt, som disse Digte repræsenterer, bør man beskjæftige sig en Tid med de samtidige lyriske Forsøg, hvoraf jeg nys har givet Læseren Prøver, og naar man er bleven træt af at lede efter de faa Sager af Værdi, som findes mellem alt dette forrustne Skrammel, naar man har dukket tilbunds i dette Hav af Smagløsheder, naar man har leet tilstrækkelig over disse Latterligheder, naar man næsten har kjedet sig isøvn over alt dette Nonsens og atter har ærgret sig vaagen over denne kritikløse Selvgodhed, denne ordbuldrende Fattigdom, denne indbildske Magtesløshed, da bør man tage Tullins «Majdag» eller hans Digt om Søfarten for sig, fordybe sig i deres fjaidige Tankesprog og lade deres velklingende Rhytmer smigre ens Øre. Uden Tvivl vil man da blive greben af den samme velgjørende Følelse, som den fornemmer, der efter et Ophold i fjerne, fremmede Egne, nærmer sig sit Hjem: skjønt han endnu er langt borte fra det, synes han dog, at alt bærer et hjemligt og fortroligt Præg i Sammenligning med de Steder, hvor han nys færdedes.

Den Modsigelse mellem Hensigt og Midler, der gjorde de gamle Poeters Vers saa komiske, er med en Gang forsvunden. Her er en korrekt og85

gjennemført Udtryksmaade, hvis Alvor ikke forstyrres af Platheder og hvis Renhed sjelden plettes af Smagløsheder. Hvilken Afstand er der i denne Henseende ikke mellem de gamle Rimerier og en Strofe som denne af «Majdagen»:

Hvor Visdom selv er bundet til De Love, som af Daarer stiftes, Hvor man maa leve, elske, giftes, Ej som man selv, men Moden vil; Hvor Trang er Vellyst, Mad bli'r Gift, Hvor Sundhed drikkes for at mistes, Hvor Løfter er kun Tungens Drift Og Dyd kun roses for at fristes.*

I dette Vers har den Foragt og Vrede, som Digteren nærer mod Bylivet, faaet en naturlig og adækvat Form; den jager heftig hen gjennem denne sammenkoblede Række af Bisætninger uden Hovedsætning, og den har præget hver enkelt af disse Sætninger og givet dem deres sammeupressede Fyndighed. Hvis denne Strofe ikke havde været plettet af abstrakte Udtryk som Dyden og Visdommen cg af den uklare Tanke i næstsidste Linie, vilde endog en Nutidsdigter ikke have behøvet at skamme sig over den. En Strofe som denne hører vistnok til Undtagelserne, og of'te har Tiden afsat et Lag af Støv over Tullins Vers, men det er dog sjelden saa tykt, at man ikke kan faa Øje paa den stilfulde Form, ja undertiden bi-

* I, 5.86

drager det endog til at forøge dens Skjønhed. Det gammeldagse Præg, der hviler over det Digt, Tullin har skrevet til Dorimene paa hendes Fødselsdag*, vanklæder saa langt fra dette Digt, at det tvertimod er ligesom et fint, flatterende Slør, der er kastet over den noble, tilbageholdne Kjærlighed, som her kommer tilorde. Ja endog et Digt som Oden til Melikrona** kan endnu læses med et vist Velbehag paa Grund af dens fine og stilfulde Form, til Trods for at Indholdet er fuldstændig forældet paa Grund af det trivielle Hyrdeapparat, der sættes i Bevægelse. Den idylliske Aftenscene er i Virkeligheden kommen godt til sin Ret i disse legende, gammeldagse Strofer:

Forgangen, da Solen i Vesterhavet borte blev, Til Dorimons Græsgang min Faareflok jeg drev. De unge Hyrdinder jeg sammesteds forsamlet fandt, Som sad i det grønne og Blomsterkrandse bandt.

Mit Øre Fik høre En Hyrdesang og sød Musik: Da Øjet Fornøjet Blandt disse Sangerinder gik, Og Tiden i Glæde en hastig Afsked fik.

Gemenlig hver Aften, naar Faarene har ædt sig mæt, Forsamles vi Hyrder paa denne grønne Slet.

* I, 121—123. ** I, 97—100.87

Vi Lemmerne kjøle i Skyggen af en Lind og Bøg, Og Damon opmuntrer os med uskyldig Spøg.

Den Byrde, En Hyrde Om Dagen har, ved Solens Glød At svede At Hede, Gjør denne Aftenly saa sød: Helst naar han faar hvile i en Hyrdindes Skjød.

Et Digt som dette er ligesom en smuk Concylie: det levende Indhold, den engang omsluttede, existerer ikke mere, men endnu glæder den Betragteren ved sin Form og sine Farver.

Endogsaa ved at lægge Mærke til rent formelle Smaatiug kan man tydeligt se Fremskridtet. Et Par Exempler vil strax gjøre dette indlysende.

De gamle Poeter havde ingen Følelse af, at der burde herske Enhed mellem Strofens Indhold og dens metriske Fonn, ogimaage af deres Digte synes Formen at være en Vilkaarlighed af Forfatteren, istedetfor at den burde gjøre Indtryk af at være naturlig udsprunget af Digtets Ide. Selv hos Ambrosius Stub kan man finde mange Exempler herpaa, saaledes f. Ex. i «Foraarsarien»:

Den kjedsom Vinter gik sin Gang,

Den Dag saa kort, den Nat saa lang Forandrer sig Saa lempelig;

Den barske Vind, den mørke Sky Maa fly.

Vor Kakkelovn saa ene staar;

Og hver Dags Kolde-Syge faar;88

Den tykke Vams, den foret Dragt Er alt hængt hen og rent foragt, Og Muffen er tillige gjemt

Og glemt. Man frygter ej, at Sne og Slud Skal møde den, som vil gaa ud; Thi lad os gaa At skue paa, Hvor smukt Naturen sig beter Og ler.

Rimene i de tre udhævede Linjer er, som enhver indser, fuldstændig umotiverede, idet de adskiller og fremhæver, hvad der efter Indholdet ikke bør adskilles og fremhæves; desuden stødes Øret paa en ubehagelig Maade af det korte énføddede Vers midt blandt de firføddede Jamber, hvoraf Digtet forøvrigt bestaar, og endeligt er der intet der taler for, at Midtrim anvendes i Linjen «Forandrer sig saa lempelig» og i den tilsvarende Linje i Strofens Slutning, medens Linjen «Er alt hængt hen og rent foragt«, der indtager en fuldstændig tilsvarende Plads i den af tre ensartede Led sammensatte Strofes Midtparti, maa nøje sig uden Midtrim. Saadanne Vilkaarligheder træffer man ikke hos Tullin; han lader sig aldrig lede af et tilfældigt Forgodtbefindende, men søger altid at forme sine Strofer og Vers saa vidt mulig i Overensstemmelse med Digtets Indhold; ligesom sin engelske Lærer Pope vilde han, at Indholdet skulde afpræge sig metrisk, og derfor skrev han Digtene om Søfarten og Skab-89

ningens Ypperliglied i højtidelige Alexandriner, medens han i mindre alvorlige Digte som Oden til Melikrona valgte livligere Former og udstyrede dem rigelig med metriske Forsiringer; men disse anbragte han dog aldrig saaledes, at de forstyrrede Strofens Harmoni og naturlige Gang.

Han undgaaer ogsaa et andet Skjær, hvorpaa de gamle Poeter ofte strandede: nemlig Anvendelsen af falske Rim, som f. Ex. i «Foraarsarien» :

Kun for at se sit Skilderi Deri

og den meget almindelige Skik at danne Rim af ubetonede Endestavelser, f. Ex. i «Du dejlig Rosenknop» :

Igaar du blomstrede,

Idag du visnede

eller i «Foraarsarien»:

Skal endes med sin Frugtbarhed I Fred.

Yed altid at banlyse slige Smaasynder fra sine Digte opnaaede Tullin, at disse ogsaa i metrisk Henseende betegnede et stort Fremskridt, og ligesom de i det hele taget bidrog til, at Fordringerne til et Digt steg betydelig, saaledes bragte de ogsaa den forældede Metrik i Miskredit og gav den i Virkeligheden Dødsstødet.

Det Punkt, hvor Fremskridtet er interessantest,90

er imidlertid Naturskildringen. Naar de gamle Poeter skuldre skildre Naturen, vævede de allehaande fremmede og uvedkommende Forestillinger ind. Saaledes kunde Kr. Fr. "Wadskjær ikke skildre Dyrelivet i de «Sorø omzinglende Skove» uden at omdanne det hele til en stor Fest i Datidens Manér: De højere Dyr danser stivt og fornemt med hinanden, medens de lavere morer sig med allehaande «folkelige Forlystelser». Paa Grund heraf modtager Læseren ikke noget Indtryk af, at det er den fri Natur, der skildres; han synes snarere, at han belinder sig paa en sjællandsk Herregaard, hvor «de høje Herskaber» holder Fest inde i de store Sale, medens Tjenerskabet tumler sig overgivent ude i Gaarden:

Hjorten med sine udgrenede Takker Skjær Kaprioler i Lunde og Krat, Bryster sig, knejser og højt sig opnakker, Ligesom han var en stor Potentat. Han med Hjortinden, hans raske Gemal Først iblandt Dyrene aabner en Bal, Stillitsen hurtig for dennem opspiller Med musikaliske Toner og Triller.

Ræven undskylder sig for Menuetter, Men slaar i Polskdans sin Rumpe i Traad 5 Haren i Buskene spøger og sprætter, Fisken i Vandet er kjælen og kaad; Gjedden og Aborren springer omkap, Karpen begynder, hvor Brasenen slåp, De høj-agtbare og ædle Karudser Finde paa tusinde Løjer og Pudser.91

Han lader en Løbebille »løbe saa Tungen ham hænger af Munden», han opfordrer Egen og Bøgen til at «antræde en Dans» og han befaler Murene, Markerne og Gjærderne at hoppe o. s. v. * — Vistnok staar Ambrosius Stub langt højere med sin aabne Sans for Naturen, og vistnok formaar han ofte at henkaste et Billede i raske Træk, men ofte indblander endog han uvedkommende Forestillinger, f. Ex. naar han fortæller, at «Solen gaar pyntet med lange Straaler i sit Haar», og at «hver Fugl har stemt sit Instrument», eller naar han taler om 'Skovens Øjenbryn» o. s. v.

Ligesom sine engelske Lærere søger derimod Tullin at give et saa korrekt og naturtro Billede som muligt. Naar han skildrer, henter han ikke sine Udtryk fra fremmede Gjenstande, men fra Tingen selv; han tegner som en Maler, og han forstaar tillige at benytte de Fordele, som den poetiske Skildring har fremfor Maleriet. Han stiller aldrig grelle og skrigende Farver op mod hinanden saaledes som de ældre Digtere; det kunde aldrig falde ham ind at lade «den gyldne Sol frembryde gjennem den kulsorte Sky»; hans Iagttagelsesevne er langt stærkere udviklet; den er saa fin og skarp, at han formaar at se de fine Overgange, og hau søger at gjengive dem i siue Digte. Skildrer han

* "Wadskjær: Poetiske Reflexioner fra den berømte philosophiske Gang.92

en tidlig Morgenstund før Solopgang, saa glemmer han hverken den gyldne Morgenrøde, eller den svage, kjølige Luftning, der stryger henover Jorden, eller Duggen i Græsset. Han har taget alt dette med i denne Skildring:

Saa snart Aurora kom og aabned Himlens Porte, Blev Nattens mørke Dunst i gyldne Skyer borte, Og Solens Kongevej med Purpurroser strød. En Zephyr foran gik, som fejed Luften ren, Og gavmild Perledug paa alle Planter spreded, Hvis kjølig Næringssaft blev mer og mer udbredet Af Solens frugtbar Ild i hver en Aaregren. *

Skal han skildre en Gran, saa samler han alle de Indtryk, han har modtaget ved at betragte den, og føjer dem sammen i sit Billede :

Den ranke Gran paa Bjergets Top Sin Pyramideform oprejste Og med sin smale Spidse knejste Højtideligt mod Himlen op. * o. s. v.

Han skildrer det oprørte Hav, og gjengiver Bølgernes Bevægelse, Larm og Fraade :

Det stolte Element modvilligt sig nedbøjer,

Det knejser trodsigt op, men bukkes ned som før,

Det bruser, spruder Skum, ophæves, larmer, støjer. *

Eller han hører Foraarets Fugleskarer juble i

* I, 199, 10, 161.93

Skoven, han iagttager deres Leg, lægger Mærke til de forskjellige Arters ejendommelige Toner og samler alle disse Iagttagelser til et Totalbillede i følgende Vers:

Her sværmede en Fuglehær Af Sisiker, Bogfinker. Svaler, Maaltroster, Norges Nattergaler, Som Høj forlibte her og der. Hver med sin Tone stemmed i, Og Kvidren, Fløjten, Piben, Lokken Klang med forenet Melodi Som prægtigt Kor fra hele Flokken.

De midt i yndig Harmoni Hinanden kyste, caresserte Og under Kysse intonerte: Se hvor vi elske, vi! vi! vi! Hver havde gjort sit Val især, En Han var for sin Hun alene, Skjønt de med Løv behængte Grene Var fælles Seng for en og hver. *

At skildre et Landskab forstod han ikke; saa vidt var man endnu ikke kommen i lians Tid; naar lian forsøger det, som i «Majdagen», blander lian en Mængde vidtforskjellige Enkeltheder sammen, saa man kun modtager et meget forvirret Indtryk; men naar han holder sig til den enkelte Gjenstand, naar han skildrer Havet eller en Gran eller Morgenrøden,

* I, 11.94

formaar han virkelig at give et klart Billede, der vækker en tilsvarende Stemning hos Læseren, og dette klare Indtryk forstyrres ikke synderlig af de Pletter, hvormed Tiden har mærket disse Smaabilleder.

V.

Den anden Virkning af Tnllins centrale Stilling i Kristianialivet er ikke saa glædelig som den første. Medens den første Virkning betinger hans literære Betydning, er den anden Aarsag til hans Begrænsning. Hans Spiger-, Stivelse- og Pudderfabrik lagde Beslag paa en stor Del af hans Tid og Kræfter; hans Embedsforretninger krævede ogsaa en betydelig Del. Hvad der var tilovers, blev delt mellem Selskabslivet, Læsning og poetisk Produktion — og Selskabslivet slugte uden Tvivl Broderparten. Hertil kommer endelig, at hans Brystsvaghed ogsaa lagde ham Hindringer i Vejen. Den Tid og Kraft, der levnedes ham til at sysle med Poesien, blev saaledes megen liden, og i sine Breve til Bartholin beklager han sig flere Gange herover. Efterat lian har indleveret Prisdigtet om Søfarten, skriver han: «Gud ved, hvordan det ser ud; thi den Dag, jeg renskrev det, havde jeg saa mangfoldige Forretninger, at jeg ikke en Gang flk Tid til at gjennemlæse det, førend det gik med Posten,

95

og uden Tvivl kunde det endnu paa et eller andet Sted behøve lidt Filing» (Brev dateret 4de April 1761). Om Prisdigtet om Skabningens Ypperlighed hedder det i Brev af 19de November 1763 : «Jeg er idag saa korrumperet i Hovedet, at jeg neppe ved selv, hvad jeg gjør. Thi blandt andre Millioner Ting fik jeg netop for 6 Uger siden Lyst til at digte om Skabningens Ypperlighed; jeg ler endnu, naar jeg tænker paa dette daarlige Indfald; og idag sender jeg det ned til Selskabet. G-ud ved, hvordan det hænger sammen eller ser ud. Thi nu, da det er renskrevet, har jeg ikke en Gang Tid til at læse det igjennem; men dette ved jeg nok, at af de sex Uger, jeg har arbejdet derpaa, kan jeg ikke regne fulde sex ledige Dage til dette Arbejde, og saa kan De vel slutte, det maa være et artigt Skabningsværk.» Og den 30te Juli samme Aar havde han skrevet til den samme Yen : «Min stakkels Skjæbne er saadan, at jeg snart bestandig maa ligge indkneben i Byen mellem Stervbcer og Fallitboer, Extraskat. og Trommeslag, Toldregninger og Konfiskationer; et hoc vivere non est vaiere. Spørg mig derfor ikke om Vers; thi jeg ved snart ikke mere. hvad en Daktylus er, og Gud ved, naar jeg faar saa megen Kolighed, at jeg kan lære det op igjen.»

Moderne Læsere er naturligvis ikke blinde for, at der ligger en Smule Koketteri i de to første Udtalelser, og vi

sørger nu just ikke saa særdeles96

dybt over, at vor Digter har glemt, «hvad en Dak-tylus er», og at han ikke kan faa Tid til at «lære det op igjen». Men vi finder det sørgeligt, at han ikke kunde finde den Ro, det Otium, som en Digter trænger for at kunne frembringe noget udmærket. Vi beklager, at Omstændighederne hindrede ham fra at koncentrere alle sine Evner til digterisk Produktion, og at Digtningen ikke kunde blive ham andet end en Adspredelse i enkelte ledige Øjeblikke, eller «nogle faa urolige Timers afbrudte Tanker», som han selv kalder et af sine Digte. *

Den Opmærksomhed, hans poetiske Talent vakte inden den Kreds, han tilhørte, gjorde Situationen endnu værre. Man var stolt af at eje en saadan Mand i sin Midte; hans Digtning kastede Grlans over Byen, og hans Vers blev en ren Modesag. Den feterede Digter skulde naturligvis gjøre sin Opvartning ved alle mulige Anledninger. Skulde der holdes et Bryllup, saa maatte Tullin forherlige den store Begivenhed i et Digt. og oprettede mail et Danseselskab, saa maatte lian besørge dets poetiske Indvielse. Blev det nye, lystige Liv, der førtes af Hovedstadens fornemme Verden, angrebet fra Prædikestolen, saa maatte han rykke i Marken med et Forsvar, og skulde en Pokal forsynes med en Indskrift, saa var det ham, der skulde forfatte den. Vilde en af Byens fornemme Damer lyksaliggjøre

* III, 357.97

sin Ægtehalvdel med en poetisk Fødselsdagsgratula-tion, saa gik hun til sin Yen, Tullin og fik ham til at skrive den i hendes Navn, og naar den rørte Ægtemand blev enig med sig selv om, at lian ikke kunde vise sin Erkjendtlighed paa en bedre Maade end ved at glæde sin Hustru med en lignende Hilsen paa hendes Fødselsdag, saa var det atter den stakkels Tullin, der maatte holde for. Højtideligholdtes delen Fødselsdag inden den patriciske Kreds, saa maatte lian gratulere paa Yers i sit eget eller Selskabets Navn, og indtraf der et Dødsfald i Byens fine Verden, saa var det ikke vel, hvis ikke han forfattede Gravskriften. Selv et fem Dage gammelt Barn kunde ikke blive baaret til Graven, uden at Tullin skulde give det en Gravskrift med paa Vejen.

Han var en føjelig og velvillig Mand, og han lod sig overtale til alt. Ni og tyve Gravskrifter, fem Sørgedigte, ni Fødselsdagsvers, fire Arbejder til Bryllupper, og en stor Del andre Lejlighedsvers findes i første Bind af hans Skrifter, og de fleste af dem er ikke andet end triste Monumenter over hans Føjelighed og Taalmodighed. Synderlig fornøjet var han ikke med dette aandløse Hoveri-arbejde, og han foresatte sig at svare nej til alle de venskabelige Anmodninger og lade det hele faa en Ende. Men længere kom han ikke; den gode Beslutning blev ikke andet end et af det Slags Forsætter, hvormed Vejen til Underverdenen efter sigende skal være brolagt. En Gang, da han seudte Bar-

798

tholin en af sine Gravskrifter, skrev han: s Her har De et af mine Stedbørn; det er en Gravskrift par force, og jeg blev tvungen dertil af mit hele Svogerskab; men siden jeg har sat mig fore at renoncere paa dette Gravskriftmageri, saa giver jeg denne sidste til Pris« (Brev af 25 Oktober 1760). Men det blev ikke den sidste; i de lire Aar, han havde tilbage af sin knappe Levetid, blev han endnu ni Gange tvungen til at skrive Gravskrifter af «hele sit Svogerskab».

Paa denne Maade blev hans svage Kræfter forbrugte i Vrøvlets Tjeneste. Hans poetiske Talent blev styret af de ubetydeligste Hverdagsbegivenheder i hans Kreds, men det blev ikke ledet af hans eget inderste Væsen. Han blev saa ofte presset til at tolke andres Tanker og Følelser, at han ikke lik Lejlighed til at udtiykke, hvad han selv tænkte og følte. Digtningen blev ham ikke en Livsgjerning, der fyldte hans Sjæl og stod for ham som det største og højeste af alt, og derfor blev han heller ikke en virkelig Digter, men kun en talentfuld Dilettant. Hvad han udrettede for Fællesliteraturen, skyldte han sin Stilling i Kristianialivet; at han ikke udrettede mere, skylder han ogsaa denne sin Stilling. I Kraft af denne var han Kristianiapoet; paa Grund af den blev han ideelt taget heller ikke mere.99

VI.

Et Par Gange var det dog hans egne Tanker og Stemninger, der drev ham til at skrive. I disse Øjeblikke brød han

igjennem Lejlighedspoesiens trange Form og digtede de lidenskabelige Udbrud, der giver os et ludblik i den tredie Virkning af hans Forhold til Kristianialivet.

Denne Virkning ytrer sig oprindelig psykologisk; deus literære Indflydelse staar i anden Række, afledet af den psykologiske. Her træder da for et Øjeblik den historiske og literære Personlighed en Smule i Baggrunden, og det menneskelige Individ lægger Beslag paa hele vor Sympathi og Interesse.

Vi maa da forsøge at danne os en rigtig levende Forestilling om hans aandelige Tilstand i den Tid, han færdedes i Kristianias Selskabssale. De ydre Hovedtræk i Billedet kjender vi allerede: driftig Forretningsmand, samvittighedsfuld Embedsmand, stærkt søgt Lejlighedsdigter, feteret Selskabsmand og — Tæringspatient. En besynderlig Sammenblanding af uensartede Bestemmelser ! Allerede paa Forhaand føier man sig forvisset om, at de ikke kan forliges i ét Individ, og man gribes af en stærk Tilbøjelighed til at kaste et Blik ind i denne aandelige Mekanisme, hvis forskjellige Hjul ikke synes at kunne arbejde sammen, men at maatte modarbejde og tilsidst knuse hinanden. Enkelte Partier af100

lians Digte, nogle Udtalelser hist og her og et Par opbevarede Smaatræk giver os i Virkeligheden Lejlighed til at følge denne Tilbøjelighed, og skjønt Materialiet er saa fattigt, at vi ikke formaar at overse den liele Situation, er det dog tilstrækkeligt til at aabne vort Blik for enkelte interessante og betydningsfulde Punkter. Lad mig forsøge at antyde dem.

Som alle Tæringspatienter har Tullin mærket, at det snart havde gaaet fremad, snart tilbage med hans Helbred. Undertiden har han følt sig friskere og stærkere; hans Sind er kommen i en behagelig Bevægelse ved denne uvante Følelse af Velbefindende; den Livslyst, der ofte ytrer sig hos Tæringspatienter, selv paa et meget fremskredet Stadium af Sygdommen, har da blusset op i ham, og han har med en vis Fornøjelse deltaget i de Adspredelser, Byens Selskabelighed saa rundhaandet har budt ham. Under saadanne Omstændigheder kunde han til sine Omgangsvenners store Glæde slaa sig los og stemme i et saa letsindigt Vers som dette:

Viger herfra, I urolige Griller! Viger alt, hvad som forstyrrer vor Lyst: Tanker om Tiden og Verden kun skiller Sindet ved Glæde og nager vort Bryst. Hver med sin Nabo gjør, som jeg med min, Drukner Bekymring i dette Glas Vin. *

I, 115.101

Men Selskabslivets Anstrængelser har hans svage Legeme ikke formaaet at bære, saameget mindre, som det samtidig skulde løfte Forretningslivets og Embedsvirksomhedens Byrder; Kræfterne har svigtet ham, Sygdommen har atter meldt sig, og en dyb Melankoli, der atter er et almindeligt Træk hos Tæringspatienter, har afløst hans tidligere Livslyst. Han har følt sig svag, syg og ulykkelig, og han har givet sit Tungsind Luft i Klager, b'itre og fortvivlede som denne:

«Ak, en betydelig Dag, da jeg først saa Lyset og ved dets Hjælp mig selv. Lyksalig var jeg, at jeg da ikke selv vidste, hvad jeg saa: Et Kreatur, der skulde tumles om i saa utallige Lykkens Forandringer; thi om jeg havde vist det, véd da min Læser, hvad jeg havde gjort? Jeg havde grædt mig ihjel, saasnart jeg begyndte at leve — Mennesket er dog ikke andet end Dødens Vornede.» *

Hvor inderlig maa han ikke i de Tider, disse Stemninger har været over ham, have ønsket at faa være i Fred og leve uforstyrret af Selskabslivets Tummel! Men den glade Sværm, der omgav ham, var ikke af samme Mening. Den feterede Digter blev trukket med overalt, og en falsk Pligtfølelse i Forening med hans fuldstændige Mangel paa Modstandskraft hindrede ham fra at protestere og trække sig tilbage. «Hvorledes kan jeg være Herre af

* III, 43—44.102

min Vilje og min Tid,» tænkte lian, «saasnart jeg gaar ind i et Spilleselskab? Var det ikke Mangel paa Levemaade og en Uhøflighed i højeste Grad, om jeg vilde være saa egensindig at afbryde andres Fornøjelse forat iagttage min Tid, min Sundhed og Sindsro, især naar jeg har den Ære at spille med det smukke Kjøn? Kortsagt: man maa ofte lukke Øret for Fornuftens Raab og lade som man synes godt om visse smaa Daarligheder for ikke at være

aldeles ubehagelig. Det er undertiden den største Visdom og ikke sjelden en Gjenvej til at blive lykkelig, at man søger at være selskabelig og at man forstaar den Kunst at gjøre alting med» * — Men for ham blev denne «Kunst» ikke en Gjenvej til Lykken. Syg og tungsindig deltog han i Selskabslivet, og saa langt fra at føie sig oplivet af sine glade Omgivelser, bidrog deres støjende Glæde kun til at gjøre hans Stemning endnu mørkere. Ingen forstod, at han trængte Ro og Hvile, ingen respekterede lians Mismod; ingen var saa hensynsfuld ligeoverfor ham, som lian var ligeoverfor dem. Man trængte ind paa ham for at formaa ham til at skrive Digte, man flokkedes om liam i Selskabs-salen for at bringe ham til at «gjøre alting med,» man plagede ham for at faa ham til at improvisere, og man tog det ikke saa nøje med de Midler, man anvendte, naar de blot førte til det forønskede Re-

* III, 214.103

sultat. Da han en Yinter kom kjørende til et Selskab paa Bogstad, tillod man ham f. Ex. ikke at tage sine Rejseklæder af, før han havde erhvervet sig Tilladelse dertil ved et Vers, og han improviserede da:

Skjønt jeg paa denne Tid saa ulyksaligt fryser, At hver en Draabe Blod af Kuld i Kroppen gyser, Saa skal det Ønske dog mit Hjerte tænde an: Gid Bogstad staa i Flor til Verden staar i Brand. *

Hans Omgivelser tog heller ikke noget Hensyn til, at Tarvelighed var bleven ham en anden Natur, og at hans Sygdom gjorde det nødvendig for ham at være meget maadeholden i sine Nydelser; selv satte de altfor megen Pris paa Bordets Glæder til at kunne indse Muligheden af, at andre kunde finde større Tilfredsstillelse i Maadehold; de troede at gjøre Tullin en Tjeneste ved at faa ham til at vindrette sin Levemaade efter deres»**, og af lutter misforstaaet Velvilje nødte de ham til at spise og drikke mere, end hanå syntes om, og mere, end hans svage Legeme kunde taale.

Han har da lidt under dette Liv, og han har følt det som en Byrde. Saalænge han var tilstede i den lystige Kreds, fandt han sig i sin Skjæbne med taalmodig Resignation; men naar lian var alene,

* I, 133.

** Wilse, Rejseiagttagelser I, 196.104

lod han sin Vrede faa Luft; da reagerede hans Natur mod dette Liv, der stemmede saa lidet overens med dens Tilbøjeligheder. I saadanne Øjeblikke tordnede lian mod »disse uvisse, disse urolige, disse væmmelige, ja ofte bedrøvelige Fornøjelser»* eller lian føjede for ramme Alvor en drakonisk Bestemmelse som denne til sit «Udkast til en Skatteforordning »: •<Hvo, som under Venskabs Skin nøder sine Gjæster til at drikke stærk Drik, straffes som en Falskner.» * Da var det, at han udskjældte de Damer, der sværmede om ham, hyldede liam, ja endog skrev Vers til hans Ære, og kaldte dem de hykkelske Ivristi-ania-Damer» **, og da var det, at'han, i Følelsen af ikke at være forstaaet af nogen, kjendte sig ensom og forladt og klagede over ikke at eje en eneste sand Ven i Ord, saa tungsindige og haabløse som disse: «Jeg er en af de forladte, der leder efter en Ven i Verden. Adskillige, som kjender ikkun Skalden af Lyksalighed, vil regne mig blandt de lykkeliges Tal, enten det nu sker af Hykleri eller Uvidenhed, skal jeg ikke sige. Selv ved jeg nok, at jeg fattes endnu det fornemste, og Erfarenhed har lært mig, at det, jeg søger, er det vanskeligste at linde. Selskab og Omgang med adskillige har hidindtil skaffet mig mange bekjendte og Dusbrødre, men ikke en ret Ven. Jeg har prøvet dem alle, —

* III, 149, 182.

** Utrykte Breve fra Tullin, Side 13.105

men jeg har ikke fundet en eneste saaledes som den, jeg søger efter. Nu anser jeg mig næsten som en Alckymist, der leder efter den pliilosopliiske Sten, og hvo vil da undres over, at jeg lader alt Haab fare om et godt Udfald. Undertiden læser jeg vel, hvad Cicero har skrevet om Yenskab, men jeg læser ham med samme Sindsbevægelse, som naar jeg hører nogen holde en meget kløgtig Tale om den Fugl Phønix».* — I et saadant Øjeblik er det endelig, at han har skrevet de første Strofer af Majdagen:

Min Muse, kom og lad os fly Fra dette melankolske Fængsel, Hvor Ønsker dagligt dø i Trængsel Og fødes for at

dø paany, Hvor Kunst og Vid kun pønser paa Den bedste Plan til nye Sorger, Hvor Rigdom sulter for at faa Det Støv, den for sin Arving borger

Hvor Rigdom gjør en Daare klog, Ærværdig, ædel, sindrig, klygtig, Hvor Sindets Ro sin Afsked tog, Da Nøjsomhed blev gjort landflygtig.

Hvor Solen Verdens Morgenpragt Paa lukte Øjenlaage maler, Hvor Nag og Sorg, naar Hanen galer, Gaar endnu vaagne paa sin Vagt.

* III, 265—266.106

Hvor Visdom selv er bunden til De Love, som af Daarer stiftes, Hvor man maa leve, elske, giftes Ej som man selv, men Moden vil: Hvor Tvang er Vellyst, Mad blir Gift, Hvor Sundhed drikkes for at mistes, Hvor Løfter er kun Tungens Drift, Og Dyd kun roses for at fristes, o. s. v.

Mange Oplevelser ligger bag disse Vers som den skjulte Kilde til deres Lidenskab, og mange Gange har han, som lier, ønsket, at han kunde % fra al denne Larm og Uro til rolige og fredelige Steder. Hvor tilfreds har han ikke været, naar han ude paa sin Ejendom ved Lysaker uforstyrret har kunnet fordybe sig i sine Bøger, eller naar han paa en Spadseretur har kunnet trække Vejret frit og hengive sig til Nydelsen af Naturens rolige Skjønhed. En saadan Tur er det, han skildrer i «Majdagen»; vi ser ham ile ud fra Byen, kaste sig ned paa en Høj og aabne alle sine Sanser for Vaarens unge Herlighed; en saadan Tur skildres ogsaa i Digtet om Søfarten, hvor han stanser ved Strandbredden og lytter med Velbehag til Smaabølgernes Skvulp, der som en mild Musik dysser hans trætte Sjæl til Ro; i denne Situation er det, han udbryder :

I svage Dønninger, omfavner, vugger, dysser Min længselsfulde Sjæl, som er af Vellyst mat!107

Velkommen store Fred, som Verdens Tummel tysser Med majestætisk Ro fra Evighedens Nat. *

Og endelig viser Digtet om Skabningens Ypperlighed os ham siddende midt i Nattens velgjørende Stilhed, der daler som en frisk, kjølende Dug paa hans syge Sind; vi lierer ham paakalde den tause Nat som sin Muse og tiltale den i Ord, der hæver sig højt over Datidens almindelige trivielle Paakaldelser af Musen og ikke er langt fra at naa op til virkelig Højhed og Flugt:

O almagtsfulde Nat, bliv du min Hjælp igjen,

Som før har lært min Sjæl, at Sværm kun avler Daarer!

Du Sandheds Moder, du er den, jeg nu udkaarer

Til Moder for min Sang og Vidne mod min Ven.

Hvor gavmild er din Ro! Din Enlighed hvor rig

Paa kostbar Sandhed! Du, hvis^orte Vinger dækker

De Dagens Spøgelser, som ofte Dyden skrækker

Og fordrer Sanserne mod Sjælen ud til Krig;

Kom Visdoms Prædikant! antænd i min Forstand

Saa stjerneklare Lys, som du der oppe tænder,

Hvor Verdner rundt omkring i Myriader brænder,

Og Visdom, Orden, Pragt, i alting øjnes kan.

Jag Verdens Tummel bort! Stil Syslernes Orkan!

Lad ej spidsfindig Dunst, Vankundighedens Dampe,

Falsk Vid og Overtro naa til den Midnats Lampe,

Som jeg for Philadon og Verden har tændt."**

* I, 163.

** I, 187 — 188.108

Men inden lian naaede saa langt, inden han formaaede at omsætte disse Stemninger til Poesi, maa der være kommen en anden Faktor til, og denne Faktor var det mægtige Indtryk, som Læsningen af Thomsons «Seasons» gjorde paa ham. Selv var han altfor uselvstændig til at kunne give sine Stemninger et poetisk Udtryk; først ved at se, hvorledes en anden havde udtrykt lignende Følelser, kunde han lære at beherske dem. JHos Thomson fandt han nu netop de samme Følelser og Tanker, der gjærede i hans eget Indre. Hvor var ikke denne Digters Foragt for Kulturlivet i Byerne og hans Begejstring for det idylliske Liv i Naturens Skjød talt lige ud af Tullins Hjerte! Det var jo, som om de Stemninger, hans egen Situation havde fremkaldt i ham, kom ham imøde, naar lian i Thomsons «Winter» læste 0111 Kulturlivets Elendighed eller i lians «Autunius» stødte paa Ord som disse til den landlige Ensomheds Pris :

Oh, knew he but his happiness, of men The happiest he! who far from public Rage Deep in the vale, with a ehoice few retired Drinks the pure pleasures of the rural life.

Here too dwells simple Truth; plain Innocence; Unsullied beauty! sound unbroken Youth, Patient of labour, with a little pleased; Health ever blooming; unambitious To il; Calm Contemplation, and Poetic Ease.109

Let others brave the Flood in quest of gain And beat, for joyless months, the gloomy wave.

Let some, far distant from their native Soil, Urged or by want or harden'd avarice, Find other lands beneath another sun.

While He, from all the stormy passions free That restless men involve, hears, and but hears, At distance safe, the human tempest roar, Wrapp'd close in conscious peace. The fall of kings, The rage of nations, and the crush of states, Move not the Man, who, from the world escaped, In still retreats and flowery solitudes, To Nature's voice attends, from month to month, And day to day, through the revolving year; Admiring, sees her in her every shape; Feels all her sweet emotions at his heart; Takes what she liberal gives, nor thinks of more. *

I disse Vers har man Grundtanken baade i «Majdagen» og i Digtet om Søfarten.

Fra det Øjeblik af, da Tullin havde læst Thomsons «Seasons», havde Naturevangeliet, som den engelske Digter havde forkyndt sine Landsmænd, læuge før Rousseau var optraadt som dets Forkynder i Frankrig, faaet en ny Tilhænger og en ny begeistret Talsmand. Fra hint Øjeblik af var Tullin Naturevangeliets nordiske Apostel.

* James Thomson: Poetical works (Tauchnitz-Udgaven) Side 129, 130—31.110

VII.

I Aaret 1758, altsaa ti Aar efter Thomsons Død og ni Aar efter at Rousseau havde besvaret Prisspørgsmaalet fra Akademiet i Dijon, skrev Tullin «Majdagen» og introducerede derved Naturevangeliet i Fællesliteraturen. Hvad han tidligere havde skrevet, havde været temmelig ubetydeligt og mere eller mindre stærkt præget af Samtidens trivielle Versemagersynder; men i «Majdagen» var dette ikke længere Tilfældet. Her traadte det engelske Præg klart og bestemt udviklet frem som noget, der var fuldstændigt nyt for Fællesliteraturen baade i Indhold og Form.

Som enhver ved, er «Majdagen» skrevet til et stort Kjøbmandsbryllup i Kristiania, men kun Digtets sidste Fjerdedel, der blot er ganske løst klæbet til det øvrige, vedkommer egentlig Brylluppet. Skjærer man denne Fjerdedel bort, faar man en • organisk Helhed tilbage, der ikke har nogetsomhelst med hint Bryllup at skaffe. Naar man erindrer, at dette Bryllup holdtes i Kristiania, og at det var Byens mest ansete Folk, det lystige Bylivs Skabere og Opretholdere, der var tilstede ved Festen, kunde man let falde paa den Tanke, at dette Angreb paa Bylivet, denne Begejstring for Naturen var en Udfordring, som Digteren tilkastede det hele Selskab. Men dette har dog ingenlunde været hans Hensigt,111

og Digtet opfattedes heller ikke saaledes hverken af hans Omgivelser eller af det større Publikum, der kort Tid efter lærte Digtet at kjende. Nægtes kan det imidlertid ikke, at Tullin har valgt en besynderlig Anledning til at

fremsætte disse Anskuelser, og at han ikke engang kunde tie ved en saadan Lejlighed, viser, hvor stærkt de nye Ideer har grebet ham. Vistnok har han søgt at fjerne den Forargelse, Digtet kunde vække, ved at stille Brudgommen ind i de Naturomgivelser, der skildres i Digtet, men man behøver blot at erindre, at denne Brudgom var en af Byens rigeste Forretningsmænd og at baade han og hans Brud helt og holdent tilhørte den Kreds, hvori Byens opspirende Liv var koncentreret, for at indse, hvor klodset dette Forsøg i Virkeligheden er. Imidlertid har Tullin uden Tvivl skrevet sit Digt i god Tro, og lians Omgivelser var altfor umiddelbare til ikke at optage det i den bedste Mening; der var ingen, der tænkte saa meget over Digtet, at han kunde blive stødt over det, ingen, der ikke fandt det ganske naturligt, at den rige Trælasthandler blev fremstillet som en Hyrde, der gik omkring og sang forelskede Arier omkap med Fuglene ude i den straalende Vaarnatur.

»Majdagen» blev da modtaget med megen Begejstring, og endnu stærkere blev Bifaldet, da Digtet blev almindelig bekjendt gjennem et Eftertryk, som en Bogtrykker i Kjøbenhavn udgav. Det blev hurtigt112

oversat paa Tj'sk, Fransk, ja endog paa Islandsk. Cramer ledsagede sin temmelig slette Oversættelse af enkelte af Digtets Partier med en meget anerkjendende Anmeldelse, ja selv Lessing, hvis skarpsindige Kritik skrabede den falske Glands af mere end et af de Værker, som Samtiden beundrede, og ikke engang skaanede den forgudede Klopstock, selv denne strænge Dommer sluttede sig til Digtets talrige Beundrere og erklærede, at et saadant Bryl-lupsdigt havde den tyske Nation neppe nogensinde ejet. * Størst var dog Begejstringen for Digtet i Kjøbenhavn, og baade Klopstocks Beundrere og Gottscheds Elever var enige om at se et poetisk Mesterværk i den norske Lejlighedspoets Bryllups-digt.

Aarsagen til denne overordentlige Anerkjendelse fra alle Kanter maa vel hovedsagelig søges i, at Digtet stocl fuldstændig udenfor de Partier, der dengang stod imod hinanden i Literaturen. Det var hverken udsprunget af en Klopstocksk Quasi-Germanisme eller af en Gottschedsk Quasi-Gallicisme; det var engelsk i sit Indhold og engelsk i sin Fonn, og paa Grund af dette engelske Præg var det i Besiddelse af Egenskaber, der tiltalte begge Partier. Gottsehedianerne beundrede dets klassiske Fonn, dets korrekte Metrum og gode Rim. At det ikke

* Se G. E. Lessing's sämmtliche Schriften. Herausg. v. Karl Lachmann, Leipzig 1854, VI, 121.113

var skrevet i den foragtede og bekjæmpede Klop-stockske rimfri Odestil, var allerede efter deres Mening en Fortjeneste, der var tilstrækkelig til at bringe dem til at synes om Digtet og lyse det i Kuld og Kjøn. Klopstocks Tilhængere følte sig derimod tiltalte af Versenes dristige Flugt, af den ildfulde Stil og de høje Tanker. Cramer har omtrent sagt det, naar han i sin Anmeldelse fremhæver, «dasz der Dichter eine freie uncl kühne Denkart in der Poesie besitze» og giver følgende Karakteristik af Digtets Fortrin: »Kühnheit und Lebhaftigkeit in den (remälden; Feuer in den Emp-findungen; in verschiednen Stellen auch Hoheit und Zärtliehkeit; Adel und Neuheit in den Metapliern; und unterschiedne glückliche poetische Figuren sind

vorzügliche Schönheiten dieses Gedichtes.» * Dets

i

engelske Præg var dem ingenlunde ubehageligt, thi den nye tyske Retning havde jo netop henvist til den engelske Digtning under sin Opposition mod Grottsched, og om de end ikke satte Thomson og Pope saa overordentlig højt, saa opstillede de Tullins tredie Forbillede, Young, som Mønsterdigter; Klopstock var meget begejstret over hans Digte, Cramer efterlignede ham baade i sine Oder og i sine Prædikener, og kort Tid, før han anmeldte «Majdagen«, havde han i «Der nordische Aufseher» offentliggjort en Lovtale over «Nattetankerne», hvori

* Der nordische Aufseher I, 52stes Stüek.

7114

lian ikke blot stillede deres Forfatter højt over Milton, men endog erklærede ham for at være det Menneske, der af alle stod David og Profeterne nærmest. * Saaledes fandt da begge Partier noget, der tiltalte dem, i «Majdagen», og alle var enige om, at dens Forfatter indtog en høj Plads blandt Fællesliteratnrens Poeter.

Aaret efter «Majdagens» Fremkomst traadte en Del bekjendte Mænd sammen i Kjøbenhavn og stiftede

«Selskabet til de skjønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse». Den Partisplittelse, der herskede i Literaturen, gjorde sig ogsaa strax gjældende inden det nye Selskab, hvor baade den gamle og den nye Skole var repræsenterede. Til den første hørte blandt andre Luxdorph, Rothe, Sneedorff, Carstens, medens den anden hovedsagelig repræsenteredes af Klopstock og Cramer. Som Følge af denne uensartede Sammensætning skal der i Begyndelsen ikke have hersket den bedste Enighed inden Selskabet, og hvis man tør tro, hvad Dass fortæller i et Brev til Suhm, dateret 29de Maj 1760**, skal Rivningerne endog have været saa stærke, at Luxdorph var nær ved at træde ud af Selskabet. Tullin blev ikke optaget som Medlem, og Aarsagen

* Der nordische Aufseher I, 13tes Stiick. Denne Udtalelse om Young erklærede Lessing for at være en Smule overdreven. Se Lessings Werke VI, 120.

** Se Suhms Skrifter XV, 284.115

hertil var, efter hvad Dass vilde vide i det samme Brev, at han skulde have vakt Cramers Vrede ved sin Antikritik over dennes Anmeldelse og Oversættelse af «Majdagen». Selskabets Formaal var at ophjælpe Literaturen ved at udsætte Præmier for de bedste Arbejder i Poesi og Veltalenhed og ved at udgive et Slags Tidsskrift, der hovedsagelig skulde indeholde originale Bidrag af Landets egne Forfattere. Selskabet stod under Kongens Beskyttelse og understøttedes af ham, idet lian paatog sig at udrede Udgifterne til Præmier, Trykningsomkostningerne og Sekretærens L011. I Slutningen af 1759 offentliggjorde Selskabet, hvis Medlemmer holdt sine Navne hemmelige, sit Program, hvori der indbødes til Konkurrance om Præmierne for det følgende Aar. Karakteristisk ikke blot for Selskabets, men for hele Tidsalderens Standpunkt er det, at medens Gjenstanden for den prosaiske Besvarelse overlodes til Forfatternes frie Valg, nøjede man sig ikke med at fastsætte et bestemt Thema for (len poetiske «Besvarelse», men gav endogsaa tydelige Vink 0111, hvorledes man ønskede den affattet, og hvad der efter Selskabets Mening burde være dens væsentligste Indhold. I Programmet hed det nemlig: «Da Søfartens forvovne Opfindelse og dens Farlighed og dens Virkninger, som blandt andre: Folkenes nøjere Forbindelse, Kundskabens Udbredelse, de jordiske gode Tings almindelige Fordeling, Vindskibelighedens Opmuntring, Belønning, Tilvæxt og den 4. 8*116

deraf følgende Menneskenes og Staternes større Lyksaliglied, giver en Digter Anledning til de prægtigste og mest rørende Malerier samt de lykkeligste Opfindelser og Episoder, saa haver vi besluttet, at Søfarten skal denne Gang være Materien for de poetiske Prisskrifter.» — «Udarbejdelserne» skulde være indleverede inden den 1ste Oktober 1760; de maatte ikke være forsynede med Forfatternes Navne; men hver maatte være ledsaget af den afklippede Halvdel af en med et Motto forsynet Seddel. Den anden Halvdel skulde Forfatteren beholde for ved Hjælp af den at kunne legitimere sig, hvis han skulde være saa heldig at vinde Præmien, der bestod i en Sum af 50 Rigsdaler. Jakob Baden, der som Selskabets Sekretær besvarede den Anklage, som Kr. Pram i 1789 rettede mod det, antydede i dette Forsvar*, at Selskabet skulde have havt Tullin i Kikkerten ved Prisopgavens Udsættelse, men denne Meddelelse er vel snarere udsprungen af Iver for at forsvare Selskabet end af de faktiske Forhold.

Opmuntret af det Bifald, «Majdagen» havde fremkaldt, besluttede imidlertid Tullin at deltage i Konkurrancen. Han skrev sit Digt «Om Søfartens Opriudelse og Virkninger», indleverede det til Selskabet og vandt Prisen, skjønt Selskabet ingenlunde

* Se J. Baden: „Svar paa de Beskyldninger, som i Maanedsskriftet Minerva er gjorte imod Selskabet til de skjønne Videnskabers Forfremmelse", (Kjøbenh. 1789), S. 17.117

var fuldstændig tilfreds med hans Besvarelse og erklærede, at det helst havde seet, at han ikke saa udelukkende havde fremholdt kun en Side af Sagen. I Virkeligheden var denne Smule Misfornøjelse ganske naturlig fra Selskabets Standpunkt, thi Tullin havde i Grunden slet ikke besvaret Opgaven saaledes, som Selskabet havde tænkt sig den besvaret; han havde taget sit Thema paa en ganske anden Maade. Som man ser af Selskabets Indbydelse, havde det nærmest tænkt sig Digtet som en Forherligelse af Søfarten; alle de Punkter, som det anfører i Programmet, er jo lutter glædelige og velsignelsesrige Virkninger af den Gjenstand, der skulde behandles i Digtet, Men Tullin brød sig ikke om, hvorledes Selskabet tænkte sig Opgaven besvaret. Hans

Bevidsthed var saa fyldt af Naturevangeliet, at den ikke havde Plads for Selskabets Antydninger; de efterlod ikke noget Indtryk i ham, og de blev derfor uden Indflydelse paa den Opfatning, som han udviklede i sit Digt. Det er klart, at Naturevangeliets nordiske Apostel ikke kunde betragte Søfarten som en Befordrer af «Menneskenes og Staternes Lyksalighed»; for liam maatte den nødvendigvis staa som en af de fornemste Aarsager til Menneskeslægtens Fordærvelse, som et Brud paa Naturens hellige Love; thi Naturen havde jo «afmaalt enhver sit Rum med gavmild Maalestok», den havde jo «skaaret vor Klode af i smaa og store Dele», saaledes at ingen Del blev Nøjsomhed for trang», den118

havde jo gravet «et skræk fyldt Dyb,» Havet, forat adskille den ene Del fra den anden, og den havde gjort Vejen over det for lang, selv for Ørnen. Derfor harmes Digteren over Søfartens Opfindelse, der har forstyrret den naturlige Orden:

Hväd Frækhed var det da, som brød Naturens Love? Som med en sulten Aand fløj fra et dækket Bord Og vilde uden Trang i Dødens Gab sig vove Ej for at vinde Brød, men plyndre andres Jord.

Dog skylder maaske Søfarten et Tilfælde sin Oprindelse :

Maaske, saa snart man saa, at Træ bar op paa Strømme, Saa raabte Nøden strax: did maa du dig betro! Man saa maaske en Fugl, en Hund, en Odder svømme, Strax tænkte kun en Gejst og lærte Folk at ro.

En Hændelse maaske udhulte først Kanoer, Til Vittighed faldt paa at nagle Planker fast; Maaske en Lyst at se en anden Øs Beboer Og Drift til Fællesskab oprejste først en Mast.

Men hvor uskadelig end Søfarten i sin Oprindelse kan have været, saa har den dog under sin senere Udvikling stadig bragt ondt iud i Verden; thi alt eftersom den udvikledes —

Saa voxte Vid og Kunst, men Vellyst endnu mere; Fra hver opdaget Strand kom nye Lyster frem; Det Land, som mætted en, det avled mange flere, Og med hver Ladning Guld kom tusind Laster hjem.119

Den tarvelig Natur, som plejes slet med meget, Den skabte man-nu selv Fornødenheder nok, Man tvang den mer og mer at væmmes ved sit eget, Og gav den saa til Pris for Lægedom og Kok.

En sindrig Gjerrighed ophittet tusind Sager, Det blev nødvendigt strax, som blot vellystigt var; Med Kunster stvømmed ind en Hob bekvemme Plager, Og ved Exemplets Tvang blev Visdom selv til Nar.

o. s. v.

Istedetfor efter Selskabets Plan at omtale «Folkenes nøjere Forbindelse» omtaler han de låve og egennyttige «Venskabspagter», som Staterne slutter med hinanden; istedetfor «Kundskabens Udbredelse» omtaler han Overdaadighedens og Taabeligheder Tilvæxt, istedetfor «de jordiske G-oders Fordeling» Lidelsernes og Sygdommenes Udbredelse over Jorden, istedetfor «Vindskibeligheden» Havesj-gen og istedetfor at tinde, at Menneslægten er bleven lykkeligere ved Søfarten, tinder han blot, at den er bleven mere fordærvet og ulykkelig. Det Skib, som han i Begyndelsen af Digtet skildrer som en Bold, der kastes hid og did «af Storm og Bølgeslag», er derfor ikke andet end:

Et usselt Monument til Vittighedens Minde, Som af en gjærrig Flok blev nylig rustet ud, For hos et fremmed Folk med Uret Gods at vinde Til Trods for Hav og Storm, Naturen selv og Gud.

Hvis Tullin konsekvent havde fastholdt dette Standpunkt i sit Digt, vilde han neppe have erholdt120

Præmien: men Digtet indeholder ogsaa et andet Element, der stemmede bedre med Selskabets Smag. Han afbryder nemlig pludselig, og begynder temmelig umotiveret, ja endog i Strid med, hvad han tidligere har fremsat, at prise Skaberens Almagt og Visdom, fordi han har lært Menneskene at tinde Vej over Havet og herske over Vind og Vove, og fordi han opholder dem paa det svage Skib, hvor «liver Nagle blot staar ved hans Forsyn fast». Skjønt han ikke indser andet, end at Søfarten blot har ført Ulykke og Synd ind i Verden, priser han dog Skaberen, fordi han fører alt til det gode, og skjønt han nys har sagt, at Menneskene pløjer Havet «til Trods for Gud», erklærer han dog nu, at Søfarten fremmer Guds Vilje o. s. v. Den indre Splid, som savedes er opstaaet

mellem Digtets forskjellige Dele, har sin naturlige Aarsag i, at Tullin her har søgt at forene to uforenelige og hinanden modsigende Ideer: det i sit inderste Væsen saavelsom i sine Konsekvenser revolutionære Naturevangelium med den konservative Begejstring for Tilværelsens Herlighed. I «Majdagen», hvor disse Ideer allerede er sammenkoblede, kommer denne Selvmodsigelse ikke saa klart tilsyne, thi her knyttes jo Tilbedelsen af «Guds Visdom i Skabningen» til Betragtningen ar Naturens Herlighed, medens Foragten for Kulturlivets Usselhed, der synes opfattet som Menneskenes Værk, fremtræder mere isoleret. Men idet Digteren begik det Misgreb at knytte hin Forherligelse121

umiddelbart til Skildringen af denne Usselhed, blev Selvmodsigelsen saa aabenbar, at den strax falder i Øjnene. Mangelen paa logisk Sammenhæng har endog afpræget sig rent stilistisk ved at fremkalde en iøjnefaldende Mangel paa stilistisk Sammenhæng; det har ikke lykkedes Forfatteren at tilvejebringe

en af sine sædvanlige Overgange mellem Digtets

»

forskjellige Dele; kun ved et pludseligt og umotiveret Spring (Se Ordene: «Jeg styrer Roret jeg» *) kommer han over fra den ene Del til den anden. — Imidlertid havde hverken Tullin selv eller hans Dommere i Selskabet Øje for denne Selvmodsigelse; dette pludselige Hop fra en Idekreds til en anden og vidt forskjellig, skadede ingenlunde Digtet i Samtidens Øjne; tvertimod har det uden Tvivl bidraget meget til, at Digtet slog an, thi ved dette Hop kom Digteren over i en Sfære, hvori man dengang bevægede sig med megen Forkjærlighed. Den organiske Fejl, hvoraf Digtet lider, blev derfor i Virkeligheden betragtet som et Fortrin, og lige til Aarhundredets Udgang var denne Betragtningsmaade gjældende; endog i 1799 kunde Rahbek være naiv nok til at snakke om «den mesterlige Vending, hvorved Digteren kommer fra de rædselsfulde Skildringer til den popiske Sætning, at ogsaa det onde er en Del af det almene gode» — og han var

* I, 177.122

naturligvis fuldt overbevist om, at han lier havde sagt noget overordentlig dybsindigt. *

Den samme Ide, der bragte Forstyrrelse ind i dette Digt, danner Hovedindholdet af Tullins næste Arbejde: «Om Skabningens Ypperlighed i Henseende til de skabte Tings Orden og Sammenhæng», der ved Selskabets anden Prisuddeling atter indbragte ham Prisen. I Virkeligheden var dette en af Tullins Hovedideer, og det var endnu mere: det var en Ide, der havde gjennemtrængt hele Tidsalderen.

Falster fortæller, at da han som ung theologisk Student var bleven greben af religiøse Tvivl, befriedes han fra dem ved at betragte Stjernerne, der blev ham et uimodsigeligt Vidnesbyrd om Religionens Sandhed og Guds Tilværelse, — og som det gik ham. saaledes gik det største Delen af Datidens tænkende Mænd. Den naive Begejstring, hvormed Fædrene havde formaaet at stille sig i et umiddelbart Trosforhold til den Gud, de bekjendte, var bleven undergravet af den vaagnende Kritik; man følte sig ikke længere tryg paa denne Grund, man indsaa, at hele dens Sikkerhed kun var subjektiv, og man stræbte at finde et tryggere, paalideligere, niere objektivt Udgangspunkt for sin religiøse Trang. Et saadant Udgangspunkt indbildte man sig at have fundet i alle «de skabte Ting«, som man havde for

* Se Rahbeks Fortale til det af' Bogtrykker Seidelin udgivne Udvalg af Tullins Digte (Kbhv. 1799), Side XLVI.123

Øje rundt om sig. Skabningen var Skaberens Skygge, sagde man, den aabenbarede lians Visdom og Almagt paa en saa haandgribelig Maade, at man maatte være dum for at kunne tvivle længere.

I vore Dage studser man ved denne Lære og finder det besynderligt, at Betragtningen af Naturen kunde spille en saa vigtig Bolle i Tidens religiøse Bevidsthed; thi Naturvidenskabernes storartede Udvikling i dette Aarhundrede har bevirket, at en nærmere Betragtning af Naturen i de fleste Tilfælde ikke fører til. men fra den religiøse Opfatning. Men i hin Tid var jo Naturvidenskaben endnu i sin Barndom; Kemien, dens mest fundamentale Del, existerede jo endnu ikke, Fysiologien som Følge deraf heller ikke, ligesaa lidt som den komparative Anatomi,

(reologien o. s. v. Naturen var endnu en lukket Bog, hvis Indhold man ikke forstod at t3rde. Kundskaben var da endnu ikke saa stor, at der ikke fandtes Plads for Fantasien; denne havde tvertimod det videste Spillerum, og den forøvrig saa nøgterne, ja prosaiske Tid hengav sig fuldstændig til den i sin Betragtning af Naturen. Vil man faa et Begreb om, hvor vidt disse Fantasterier kunde gaa, behøver man blot at læse det lille Stykke, som Tullin har skrevet under Titelen «Microscopia».* Han taler her om det bankende Hjerte i «et af de smaa Dyr, som findes i det blaa paa en Blomst,»

* III, 44—49.124

om «Benraden paa en Loppe» og om «en Skov med utallige Træer, udtagne af en Olden». «Dit Forstørrelsesglas,» hedder det, «kan i en Olden vise dig et fuldkomment Egetræ i Miniatur, men dersom du kunde bruge dine sanselige Redskaber saaledes som Aanderne (der kan skjærpe sit Syn, saa vidt deres Indbildning strækker sig, og gjøre sig det ringeste Skabningsværk tydelig og synlig), da skulde du igjen være i Stand til at plukke en Olden af denne lille Eg, som havde igjen et andet Træ i sig, og saaledes fort f'ra Træ til Træ, saa længe du fandt Behag i at fortsætte dine Undersøgninger». For en saadan Uvidenhed maatte næsten alle Fænomener i Naturen synes besynderlige, uforklarlige, ubegribelige, og fra det ubegribelige til det overnaturlige har der til alle Tider kun været et ganske kort Stykke Vej at tilbagelægge. Da man ikke kjendte Fænomenernes naturlige Aarsager, sporede man overalt et overnaturligt Væsens Indgriben, og saaledes blev da Fænomenerne meget let til uimodsigelige Vidnesbyrd om et saadant Væsens Tilværelse. Man kunde altsaa ikke længere tvivle, dertil var «Beviserne» altfor haandgribelige, og man behøvede heller ikke at tro, thi man havde objektiv Vished, man kunde bevise Religionens Sandhed, Guddommens Tilværelse, Sjælens Udødelighed, akkurat som man beviser, at to og to er fire. Paa denne Maade kunde «selv Støvet frembære Guds Lovs Basun» og «hver Atomus gjøre bevislig, at alt er Visdom125

Kunst og Pragt og Orden.» Den noget trangbrystede Utilitarisme, som Tiden hyldede, overførte den i sin Naivitet til Skaberen og ansaa den for at være det Princip, hvorefter Verden var skabt og indrettet. Saa snart man havde fundet, at en eller anden Skabning, et eller andet Naturfænomen direkte eller indirekte var til Gavn for Mennesket eller for andre Skabninger, troede man strax, at man havde forstaaet Skaberens vise Hensigt dermed. Man lagde f. Ex. Mærke til, at paa de Steder, hvor der tindes Tørv, hersker der ofte Mangel paa anden Brændsel. Nu, Meningen med dette var jo klar nok. Forat Menneskene ikke skulde fryse ihjel om Vinteren, maatte de have Brænde til sine Ovne, og forat de ikke skulde sulte, trængte de Ild under sine Madgryder; derfor havde naturligvis Forsynet skabt Træerne, og hvor det ikke havde fundet for godt at plante Træer, havde det anbragt Tørv. Af dette halv blasfemiske og helt ulogiske Ræsonnement drog man saa den Slutning, at «det godgjørende Forsyn aldrig var uopmærksom paa det menneskelige Livs Nødvendigheder». * Hvorfor Dæmringen gaar foran Solopgangen og Skumringen foran Nattens Frembrud, søgte man at forklare paa en ligesaa spidsborgerlig Maade: Solens Ild vilde blive farlig for Skabningernes Øjne, sagde man, hvis dens Glands med et brød frem af Mørket, og om-

* III, 255.126

vendt; af oftlialmologiske Hensyn havde derfor Skaberen anbragt Skumringen og Dæmringen. * Saa vel indviet indbildte man sig at være i Skaberens Planer, saa let troede man at forstaa hans Hensigter. Denne ligesaa uvidenskabelige som ukristelige Mellemting mellem Religion og Naturvidenskab, denne Forstandsreligiøsitet, der i vort Aarhundrede har været ligesaa stærkt angrebet af Fritænkere som af troeude, var i Virkeligheden Tidens Religion. Den kan lindes hos de fleste af Datidens Forfattere med Undtagelse af Fritænkerne; den komme]' tilsyne hos Bording, og den fremtræder endnu hos Evald, den hyldes af Hamburgerpoeten Brockes, og den prædikes med Begejstring af Young. Denne sidste Digter er det vel nærmest, aer har bragt Tullin til at slaa ind paa denne Retning. At det er hans «Nattetanker», der danner det egentlige Forbillede til Tullins Digt om Skabningens Ypperlighed, og at mange Enkeltheder baade i dette og i tidligere Digte af Tullin minder om dette vidtløftige Opus, er Kjendsgjerninger, som allerede er-kjendtes af Samtiden. Nærmest er det vel Nattet-ankernes 6te og 7de Nat, der har foresvævet ham, da han digtede om Skabningens Ypperlighed; i disse to Afsnit, som

Young har givet Titelen "The in-fldel reclaimed,s søger han at omvende «Fritænkeren Lorenzo» og prøver at overbevise ham om Religi-

* I, 195.127

onens Sandhed ved at give ham en Mængde «Beviser» for Sjælens Udødelighed; her rykker han da i Marken baade med det af Kloder fyldte Himmelrum og Jordens vrimlende Skabninger, baade med Naturens Herlighed og Menneskeaandens Storhed, med det skabtes Rigdom og Orden og Skaberens Almagt og Visdom o. s. v. Tullins Digt ringeres ogsaa at være et Forsøg paa at omvende en Fritænker, og han søger at naa dette Maal ved at slutte fra den synlige Verdens Rigdom, Orden og hensigtsmæssige Indretning til Skaberens Almagt og Visdom. Han aabner sit Digt med at paakalde Natten som sin Muse, og skjønt der i denne Indledning, som ovenfor antydet, spores et personligt Element, kan der dog neppe være Tvivl om, at Indledningen til «Nattetankernes» 1ste Nat har foresvævet ham. sandsynligvis uden at han selv har vidst af det. Han vender derpaa sit Blik mod den stjerneklare Himmel, «hvis Millioner Vidundere fortæller, hvad han heder, som har sat dem i Orden paa deres Plads.» Han svimler ved Tanken om det uendelige Rum, der overalt er opfyldt af vrimlende Skarer af Verdener. At hele denne Vrimmel bevæger sig regelmæssig og lovbundent, at

Hver Aarets Tid, ja mer, hver Time, hvert Sekund

Blev cirklet af saa net, at Mennesket kan blive

Planeternes Profet og Rejsekartet skrive

For Verdners aarlig Vpj paa denne Ordens Grund,128

det er et saa uimodsigeligt Bevis for Religionens Sandhed, at den, der endnu tvivler, gjør sig skyldig i en Dumhed, der stiller ham i Klasse med Fæ o. s. v. Efterat Natten er henrunden under slige Betragtninger, dæmrer Dagen, og i denne Dæmring finder han da et nyt uomstødeligt Bevis paa, at «en alvis Forstand» har ordnet alt. Solen hæver sig over Horisonten, og at denne kolossale Ildmasse, der har en Størrelse som «ti hundred tusind Kloder saa store som vor Jord» ikke skrider ud af Ligevægt og sætter alt i Brand, bringer Digteren i en Extase, der end mere forhøjes ved Betragtningen af den Orden og Sammenhæng, der findes mellem Jordens utallige Skabninger, som alle opholdes af Skaberen , idet alle har lige stor Ret til Liv og Lykke, og idet den mindste er ligesaa nødvendig for det hele som den største. I denne Extase fortaber Digteren sig, indtil «lians Geist daaner» af Forbauselse og tror at høre Englenes Kor prise Gud. Saaledes tumler det hele Digt hid og did mellem Extase og prosaiske Betragtninger over Naturens »Orden og Sammenhæng», og det er derfor højst usmageligt for en modem Læser. Men netop denne usmagelige Manér tiltalte Samtiden i højeste Grad, og alle var enige om at, sætte dette Digt højt over alle Tullins tidligere Arbejder, en Opfatning, der forblev urokket lige til Aarhundredets Udgang, og som man endog i 1799 saa Rahbek fremsætte i den nysnævnte Fortale til Tullins ud-129

valgte Digte. * Den Beundring, der var bleven grundlagt ved «Majdagen» , og som Digtet om Søfarten havde forøget, steg ved Tullins andet Pris-digt til Begejstring og Henrykkelse. I Løbet af nogle faa Aar var den beskedne Kristiania-poet bleven forvandlet til Fællesliteraturens største Digter.

I Sommeren 1764, sandsynligvis kort Tid efterat Prisdigtet om Skabningens Ypperlighed var bleven offentliggjort, gjensaa han den By, han sexten Aar tidligere havde forladt som ung theologisk Kandidat. Han kom til Kjøbenhavn som Repræsentant for Kristiania Handelsverden for i dens Navn at forpagte Tolden og Konsumptionen i Akershus' Stift han blev modtaget som Fællesliteraturens første Digter med al den Udmærkelse, man kunde raade over. Det Selskab, hvis Virksomhed han havde givet (xlans ved sine Prisdigte, optog ham enstemmig i sin Midte, og enhver, «der vilde ansees forSkjønner af Talenter», strømmede, ifølge Badens Udsagn, til lians Bolig for at se og tale med ham. Kristianiakjøbmændenes Repræsentant maatte formelig give Audiens ligesom en Fyrste. Det var næsten,

* Den eneste, der satte Digtet om Søfarten højere, var, saa vidt vides, P. Kr. Stenersen; han støttede imidlertid denne Opfatning udelukkende paa formelle Præmisser (Se hans Anmeldelse i „Den danske Proteus" Side 155—168 og 183—192.)

S130

som om den danske Hovedstads Publikum i hans Person vilde anerkjende den lille norske Trælastbys opblomstrende Liv, som han var et Udslag af. Og uden Tvivl har baade han og Byen været stolte af denne Anerkjendelse. — En Spore til at fortsætte i den Retning, han var slaaet ind paa, skulde den imidlertid ikke blive. Den blev i Virkeligheden kun et Farvel og en Tak for det, han allerede havde udrettet. Da han, efterat have udført sit Hverv paa en tilfredsstillende Maade, var vendt tilbage til Kristiania til sin Familie* og sine Venner, tog den Sygdom, der saa længe havde formørket hans Liv, det sidste afgjørende Tag i ham. Den 21de Januar 1765, kort Tid efterat han var bleven udnævnt til Tolddirektør, bukkede lian under for den.

Hans Sygelighed havde tidlig gjort ham fortrolig med Tanken om at dø i en ung Alder, og han synes ikke at have næret Illusjoner angaaende sin Tilstand saaledes som Tæringspatieuter plejer. Et Sted i sine Skrifter udtaler han sig endog, som om han var overbevist om, at Døden vilde ramme ham i Trecliveaars-Alderen. ** Med megen Fatning tog han sin Skjæbne, og han søgte sin Trost i

* I 1760 havde han ægtet en langelandsk Præstedatter. Mette Kruehow, og med hende havde han fire Børn, hvoraf de tre døde i en ung Alder, et endog før Faderen.

** III, 221. • 7131

rent humane Betragtninger. Han mente, at Livet var en Drøm, hvis Længde eller Korthed ikke stod i nogetsomhelst Forhold til dens Behagelighed; det kom kun an paa, at man indbildte sig at have levet sexti Aar istedetfor tredive. For liam havde ikke denne Drøm været af den allerbehageligste Art, og i sine melankolske Øjeblikke kunde han derfor dvæle ved Tanken om Døden med en vis Tilfredshed; han mente da, at tredive Aar var en tilstrækkelig lang Tid til at vise Livets Møjsommeligheder, og at den var lykkeligst, som døde tidlig. Over en af sine afdøde Venner havde han skrevet: «Langsomme Minutter, pinefulde Nætter lærte ham at overveje Livet og Døden. Han mærkede, at Livet var en Byrde og Døden en Lettelse» — og det var i Virkeligheden Resultatet af sine egne Erfaringer og Overvejelser, han udtalte i disse Ord. I sine Gravskrifter vender han stadig tilbage til denne Tanke. Snart hedder det: «Tusinde Verdener kan ikke betale den Trøst, at du kan dø», snart: «Verden er en Skueplads, Livet et Sørgespil, alting er maskeret til sidste Akt», og snart: «Kjendte du alene Livets Møje, Ønskernes Forfængelighed, Alderdommens Byrder og Gravens Ro, saa skulde du elske Døden». * — I slige Udtryk priser han stadig Døden, ikke som en Indgang til Evigheden — den taler han i alle Fald sjelden om, og lian var jo

* I, 267, 293, 298, 300.

11*132

heller ikke aldeles sikker paa den —, men som en Befrielse fra alle Livets Byrder og Besværligheder.

Med en vis Stolthed erklærer lian et Sted i sine Skrifter, at Livet ikke regnes efter, hvorlænge, men hvorledes man har levet, og han, der et Aars Tid før sin Død havde nedskrevet de stolte Ord: «At tænke er at leve, at blive vis er at leve længes, han kunde virkelig med en vis Berettigelse mene, at han havde levet længere end mangen Olding; t-lii lian havde tænkt, meget. Det viser hans Digte, og det fremgaar med overbevisende Styrke af hans «Afbrudte Tanker om forskjellige Materier«. I disse ufuldførte, løst henkastede Skitser træder lians Personlighed frem i det allersmukkeste Lys. Snart udvikler han sine religiøse Anskuelser, og snart paa-viser han Katholicismens Vildfarelser; snart fordyber han sig i Hypotheser om Overtroens Oprindelse, og snart søger han at bestemme Forskjellen mellem Dyret og Mennesket; snart bestræber han sig for at komme til Klarhed over et eller andet økonomisk Spørgsmaal, og snart undersøger han Listerne over døde og fødte og søger at uddrage almindelige Resultater af deres Tal; snart vejer han Hypotheserne om Kometernes Væsen, og snart beskjæftiger lian sig med Spørgsmaalet om Beskaffenheden af Jordens Indre — kortsagt : alle de Spørgsmaal, der dengang stod paa Dagsordenen ude i de europæiske Hoved-133

lande, fulgtes med spændt Opmærksomhed af den syge og overanstrængte Lejlighedspoet i denne Afkrog af

Verden. Han var altid fortrolig med de vigtigste Skrifter om de Spørgsmaal, der beskjæftigede ham, og hans Interesse var altid hel og stærk. Den stærke Trang til Kundskab og Oplysning, der danner et af de ædleste Træk i det attende Aarhundredes Fysiognomi, var ogsaa en af hans bedste Egenskaber, og den var saa dyb og stærk, at hverken de talrige og mangeartede Forretninger, det anstrængende Selskabsliv eller den sløvende Sygdom formaaede at svække den. Den vedblev at beherske ham til det sidste. At tilfredsstille den var for ham Summen og Hovedindholdet af Livet.

Som Fællesliteraturens Digter tik han ikke noget langt Liv. Største Delen af haus Arbejder sank hurtig tilbunds, og det lille, der havde Evne til at holde sig oppe en Tid, blev snart fordunklet af rigere og betydeligere Værker. I den korte Tid, han beherskede Literaturen, havde han ikke destomindre ført den et Skridt fremad, der blev af afgjørende og varig Betydning. — Som norsk Digter beherskede han Sindene i noget længere Tid. Den Slægt af norske Digtere, der efter hans Død traadte i Skranken mod Tyskheden, erkjendte i ham en Forgjænger og en aandsbeslægtet, en Lærer og en Kampfælle; de vedblev at betragte ham som134

Fællesliteraturens første Digter og kunde ikke indse Evalds ubetingede Overlegenhed; de var fuldstændig enige med Johan Nordahl Brun i de Linjer, han skrev under Tullins Portræt :

For tidligt døde du, for tidligt Danmark haver

Forbrudt sig mod dit Støv og sat en Evalds Gaver

Fremfor det Liv og Lys, som hædrede din Sang.

Herhjemme blev hans Digte læste og beundrede det attende Aarhundrede ud og et Stykke ind i det nittende; ja endog lige ned imod vor Tid har man i afsidesliggende Egne af Landet kunnet trætte gamle Folk, der betragtede Tullins «Majdag» som det højeste og mest fuldendte af al Poesi i Verden. Jeg kan tale af Erfaring, thi jeg har selv været saa heldig at træffe en saadan gammel Beundrer af Tullin. Han var henved 90 Aar gammel, og han citerede «Majdagen» og enkelte af Tullins Oder med en Inderlighed og Henrykkelse, der bragte Taarerne frem i de gamle Øjne. For ham var disse Digte endnu i Besiddelse af Livets Varme og Skjønhed; for os synes de døde og kolde, og vi føier ikke synderlig Glæde ved at læse dem. Det er en Herlighed, eier forlængst er afbleget og henvisnet.

Og dog er disse Skrifter mere end en literatur-historisk Kuriositet, thi for det første har der engang banket et Hjerte bag dem, og for det andet repræsenterer de en Fase af det norske Folks Udvikling. /Gjennem disse Skrifter kan vi endnu skimte /135

en interessant Personlighed, og i dem slog det unge norske Kjøbstadsliv for første Gang ud i Blomst. Denne «Majdag» er udsprungen pa'a det samme friske og kraftige Træ, der et halvt Aarhundrede senere skulde frembringe en langt rigere og herligere Majdag: Grundlovsdagen, den 17de Maj 1814. At betragte dem isolerede gaar derfor ikke an; vil man forstaa dem, maa man se dem i Sammenhæng med det Liv, der frembragte dem — og det er dette, vi her har forsøgt. Yi har prøvet at give et Billede af det Kjøbstadsliv, der omgav Tullin, og med dette Billede som Baggrund har vi forsøgt at tegne hans Skikkelse i store, simple Træk. Vi har seet, at det var dette Kjøbstadsliv, der gav hans Digtning dens engelske Præg og derigjennem dens Betydning for Fællesliteraturen; vi har endvidere i dette Liv fundet Hovedaarsagen til, at han aldrig blev mere end en poetisk Dilettant; vi har søgt at vise, at dette Liv forenede sig med enkelte individuelle Træk om at fremkalde hans Mismod og Begejstring for Naturevangeliet, og endelig saa vi dette Mismod og denne Begejstring afsætte sig literært og derved bringe ham i en næsten oppositionel Stilling til sine Omgivelser; vi saa ham nemlig kaste sin Foragt for Bylivet ind i den glade Bryllups-vrimmel og angribe Søfarten og Handelen som Aarsag til Menneskeslægtens Ulykke og Fordærvelse midt i en By, hvis Livsnerve disse Næringskilder var. Alle de mest fremtrædende Træk i haus148

Fysiognomi staa)1 da i den inderligste Forbindelse med dette Liv og grupperer sig frit og naturligt om den konstitutive Hovedbestemmelse, som er givet i Formelen: en Kristi an i apoet fra forrige Aarhundrede.Norskhedsperioden.«Skjønt dybt jeg ærer Norskhedens Forfægtere», —

Welhaven4 Den Bevægelse, som omkring 1830 begyndte at vise sig i alle Retninger af vort offentlige Liv, er

sikkerlig det interessanteste Fænomen i vort Folks Historie siden 1814,» siger Hartvig Lassen med-rette. Den er interessant ikke blot ved sine skarpt udprægede Ejendommeligheder, men ogsaa ved det Forhold, hvori den staar til vor egen Tid, og ved det Lys, den kaster over mange af Dagens Fænomener. Den Kamp mellem Bureaukrati og Demokrati, der karakteriserer de sidste 40—50 Aar af vor Historie, tog dengang sin Begjndelse; den Uenighed i Opfatningen af det nationale, der endnu den Dag idag gaar igjen i Form af Maalstræv contra Bysprog, fik i hine Tider sit første Udtryk, medens vor Nationalliteratur samtidig satte sine første Knopper. Største Delen af de Ideer, der senere har beskjæftiget vort Folk, dukkede dengang op for første Gang; vi finder dem her, just ikke i deres mest gjennemførte Skikkelse, men altid i en forholdsvis oprindelig. Norskhedsperioden, som man140

meget træffende har kaldt hin Tid, maa da betragtes som Expositionen til vor senere historiske Udviklings endnu ikke afsluttede Drama.

Det er af denne interessante Periode, jeg paa de følgende Blade vil forsøge at levere et skitseret Portræt. Hvad jeg vil stræbe efter, er dels at give det brede, faktiske Grundlag, hvorpaa en Opfatning af hiu Tid kan rejses, dels at paavise, hvorledes denne Opfatning bør være.

Imidlertid maa jeg paa Forhaand reservere mig mod, at de her fremsatte Udtalelser og Resultater umiddelbart overføres paa nyere Forhold. Jeg fører Dem kun lien til Norskhedsperioden som til en Udsigt: jeg viser Dem de nærmeste Omgivelser, men Deres egne Vinduer, som De maaske skimter i Baggrunden, er det ikke min Sag at vise Dem. Derhen faar De selv rette Kikkerten. /

I.

Det var i Sandhed under alt andet end gunstige Auspicier, at Norge begyndte sin Selvstændigheds-periode. Landet var i højeste Grad udmattet og afkræftet, fuldstændig blottet for alle materielle Hjælpemidler. Krig og Uaar havde forenet sig 0111 at gjøre Situationen sørgelig indtil Fortvivlelse. Rundt omkring i Bygderne var Nøden stor; mange Steder manglede man det allernødvendigste Sædekorn, ja, man havde ikke engang Brødkorn, og Penge til at141

kjøbe tor var man naturligvis endnu mindre i Besiddelse af'. De Erhverv, som Almuen i de tidligere gode Tider havde havt ved Fiskerierne, Trælasthandelen, Skibsfarten og Bergverksdriften,' var nu saa godt som stansede ved disse Næringsvejes store Tilbagegang. Saa daarlig stod det til, at Skatterne ikke bleve betalte, trods den Strenghed, hvormed man søgte at faa dem ind: ved Udgangen af 1820 beløb Skatterestancerne sig til over en Million Species, og lidet af dette kunde ventes indbetalt. Staten saa sig nødt til at tage sig af de nødlidende, saa godt. den kunde, men den Hjælp, som den formaaede at yde dem, var overordentlig liden. Den søgte forgjæves at opdrive et Laan, og det eneste, den kunde gjøre, var derfor at udstede Forskrivninger, som den saa overlod de' nødlidende, der selv maatte forsøge at skaffe sig Penge paa dem, saa godt det lod sig gjøre.

Under disse trykkende Omstændigheder var det ikke at vente, at Bonden skulde have nogen Interesse for de Ting, som ikke direkte berørte hans egne Forhold. Han maatte anvende hele sin Opmærksomhed, hele sin Energi paa at klare sig i de daarlige Tider; alt andet var ham uvedkommende og ligegyldigt. Og dette var naturligvis i desto større Grad Tilfældet, jo fjernere en Sag laa fra hans daglige Synskreds: han kunde kanske interessere sig lidt for Bygdens Anliggender, men Statens laa ham altfor fjernt. -Ta, selv om Forholdene142

havde været gunstigere, kunde han alligevel ikke have havt nogen Interesse for de nye politiske Anliggender; den udannede Mand faar først denne ved selv at deltage i det politiske Liv, og han erhverver sig den kun ganske langsomt. Det eneste, Bonden derfor kom til at mærke af Forandringen i 1814, var, hvad Friheden og Selvstændigheden kostede, uden at han dog skjønnede deres Værd. Saaledes er det let forklarligt, at Bønderne i hele den første Periode af vor Selvstændighedstid næsten ingen Indflydelse øvede paa Begivenhedernes Gang. De manglede endnu Sans f'or den Rolle, de var kaldede til at spille i det nye Statsliv, de forstod endnu ikke Betydningen af de Goder, som i 1814 var blevne indvundne for dem og Landet, ja der gaves endogsaa Folk, der intet vidste om deres Existence. Bondeurolighederne i Høsten 1818 afgiver det bedste Bevis for Rigtigheden af

denne Paastand. De tvungne Indskud til Grundlæggelsen af Norges Bank, de store Skatter og den Strenghed, hvormed de inddreves, fremkaldte nemlig i hine Dage en stærk Misfornøjelse med Storthinget hos Almuen, der lod sig indbilde, at dette udelukkende var Storthingets Skyld, og at alt vilde blive godt, hvis Kongen fik samme Magt som de gamle danske Konger. Saa samlede da en hel Del af Østlandets Almue sig sammen i Høsten 1818 for at drage til Kristiania og opløse Storthinget, medens de samtidig sendte en Deputation til Karl Johan for at underrette ham143

om, at det var dem umuligt længere at taale Storthingets Overgreb. — Da en svensk Adelsmand lidt tidligere paa Høsten rejste gjennem Gudbrandsdalen og Orkedalen, tik jævnlig han høre Klager over Storthinget. «Men du har jo selv valgt din Storthings-mand,» bemærkede han til en af Klagerne, en gammel Bonde fra Orkedalen. «Det skal du ikke tro,) svarede denne. «Vi maatte jo tage den, Lensmanden vilde. Jeg ved ikke, hvem jeg valgte, endnu mindre, om det er en ærlig Mand eller en Fant.»* Paa Vestlandet stod det ikke bedre til. En bergensk Kjøbmand, der i 1817 rejste i Søndre Bergenhus Amt, blev af en Skydsbonde spurgt: Kanske vi ikke længere er under Dansken?!» hvortil en anden bemærkede: «Ved du ikke, at det er Fogden og de andre, som nu styrer os?»**

I 1814 havde det stærke norske Bureaukrati underskrevet sin egen Dødsdom ved at omdanne Staten paa demokratisk Grundlag, men Bønderne savnede de nødvendige Betingelser for at kunne exekvere denne Dom, og Embedsmændene styrede det hele. I Virkeligheden flk de altsaa større Magt,

* De la Gardiska Archivet, utg. af P. Wieselgren, citeret hos Yngvar Nielsen: Grev Sandels's Statholderskab, Pag. 14. Noten.

** Fogden maa have været (senere Sorenskriver) Johan Budtz, der var Storthingsmand 1816. „De andre" maa altsaa være de andre Storthingsmænd. („Skitzer af Bergenske Forholde" af „en Bergenser".)144

end de havde havt før Adskillelsen fra Danmark, thi al den Magt, som ved Grundloven var frataget Kongen, var paa Grund af Forholdene gaaet over i deres Hænder. Grundloven var altsaa endnu kun et Løfte, noget, som man imidlertid ikke kan lægge Embedsmændene til Last, da de arbejdede alt, hvad der stod i deres Magt, forat den engang kunde blive Virkelighed. Naar man ikke destomindre har sagt om dem, at de havde udtømt al sin Energi i Kraftytringen paa Ejdsvold, da er dette ligesaa urigtigt, som det er urimeligt, naar man har bebrejdet Nationen Mangel paa aandeligt Liv i den første Periode efter Statsforandringen. Den gamle, gyldne Sats 4 inter arma silent musæ» fortjener her at bringes i Erindring, thi før der kunde blive Tale om aandeligt Liv inden Nationen, maatte Betingelserne for et saadant bringes tilveje, og disse Betingelser var ingenlunde tilvejebragte ved, at Landet tik en fri Forfatning. Denne maatte først fæstnes og styrkes saavel udad- som indadtil. Landet maatte bringes ud af den sørgelige Stilling, hvori det befandt sig i Tiden nærmest efter Adskillelsen fra Danmark, de Angreb, der rettedes mod den unge Konstitution, maatte afpareres — alt dette og meget mere maatte til, før der kunde ventes noget aandeligt Liv i Nationen. At skaffe disse Betingelser tilveje var Slægtens Opgave, og man maa indrømme, at den i det hele og store taget blev tilfredsstillende løst.145

Virkningerne af deres Bestræbelser blev da netop den «Bevægelse, som omkring 1830 begyndte at vise sig i alle Retninger af vort offentlige Liv». Thi fra 1820 eller saa omtrent begyndte Landet at gaa fremad, i Begyndelsen vistnok langsomt, men dog stadig og sikkert. Folkemængden voxede .jævnt; fra 1815 til 1825 var den steget 19 p. Ct. og fra 1825 til 1835 steg den 14 p. Ct. Handelen og Skibsfarten begyndte lidt efter lidt at vaagne til nyt Liv; Trælast- og Fiskeudskibningen steg snart næsten til det dobbelte; Bergverksdriften gav større og større Udbytte, og trods gjentagne Nedsættelser i Tarifferne gik dog Indførselstolden hurtig ivejret. Den stadige Udstykning af Landets Jordbrug bidrog i høj Grad til at forøge Gaardbrugernes Antal, uden at Avlingens Størrelse paa den enkelte Gaard i Almindelighed forringedes derved: den bedre Dyrkning, som blev hver enkelt Jordlod tildel, og det dyrkede Areals stadige Forøgelse bevirkede, at det mindre Brug i Gjennemsnit gav ligesaa meget, ja mere Udbytte, end det større tidligere havde givet. En anden Omstændighed, der i høj Grad bidrog til at forbedre Bøndernes Kaar, var Jordens Emancipation. I 1821 besluttede nemlig Storthinget, at det saakaldte beneficerede Gods skulde sælges, efterhvert som det b!ev ledigt, og som Følge heraf solgtes der fra 1822 og

udover ikke mindre end 180 saadanne Jordbrug i Gjennemsnit pr. Aar. Af disse Aarsager voxede Selvejernes Antal meget stærkt; fra

10146

1825 til 1835 kan der i Gjennem snit regnes omtrent 1300 nye Selvejere for livert Aar. Den forøgede Interesse, Flid og Sparsomhed, som Besiddelsen fremkalder, havde her som andensteds de gavnligste Virkninger. Paa Grund af Ejendommens Trylleri > tog nemlig Agerbrug og Fædrift et stort Opsving, hvilket bedst viser sig deri, at Kornindførselen, naar der tages det tilbørlige Hensyn til den store Mængde Korn, som medgik til Brændevinsbrænderierne, trods den forøgede Folkemængde stedse blev mindre og mindre.*

Saaledes begyndte vore Bønder under Bureaukratiets Regime lidt efter lidt at naa det Overskud af materielt Velvære, der altid maa til, før de aandelige Interesser (det være sig for Politik, Literatur eller Kunst) kan komme til sin Ret. Den direkte Indflydelse, som Besiddelsen altid har paa Besidderens sociale og intellektuelle Udvikling, bidrog til, at dette Overskud virkelig anvendtes i de aandelige Interessers Tjeneste, og de nye politiske Former bevirkede, at Politiken blev den udkaarede. Det er derfor en simpel og letforklarlig Sag, at Interessen for det politiske Liv steg samtidig med Forbedringerne i de materielle Kaar. De stemmeberettigedes Antal voxede hurtig, ligesom Lysten til at benyite sin Stemme stadig var i Tiltagende. Da vi savner statistiske Opgaver over Maudtallet,

* Se A. M. Sekweigaard: „Norges Statistik" passim.147

kan vi ikke paavise dette med bestemte Talstørrelser; men Valgmændenes Antal viser os, at denne Forøgelse maa have været meget stor. Fra 1821 til 1833 var nemlig Valgmændenes Antal voxet med 865, et Tal, der forudsætter mange tusinde uye Vælgere. Og det var fra de lavere Klasser, fra de nye Selvejere, at denne Forøgelse hovedsagelig kom.

Som det var at vente, udmærkede disse nye Politikere sig just ikke ved omfattende Blik og alsidige Interesser; de større politiske Spørgsmaal laa udenfor deres Synskreds; de forstod dem ligesaalidt, som de interesserede sig for dem. Der vilde derfor endnu være hengaaet en Tid, inden de havde begyndt at deltage i det politiske Liv, hvis de ikke var blevne stødte frem af en Sag, der var saa nærliggende, at den angik enhver af dem som Privatmand. Det var Mislighederne ved den forældede Kommunallovgivning. Ifølge Grundloven skulde jo Folket selv have Hetten til at beskatte sig, men ikke desto mindre vedblev denne Bet, livad den kommunale Beskatning angik, at hvile i enkelte Embedsmænds Hænder, uden at der øvedes synderlig Kontrol med deres Brug af den. Man klagede derfor stadig over Urimelig høje Skatter, og man mente, som rimeligt var, at det skulde blive meget bedre, naar man selv lik Beskatningsretten. Flere Gange var der fremkommet Forslag til Forandring i disse Forhold, men Embedsmændene, som nu engang havde Magten, havde vist en ligesaa let

10*148

forklarlig som lidet grundlovmæssig Ulyst til at gaa ind paa dem; dels havde de udtalt sig direkte imod dem, og dels havde de skudt dem tilside som «Sager af 2den Klasse». Bønderne fulgte naturligvis denne for dem saa vigtige Sag med stor Interesse, og Tilsidesættelsen gjorde dem mistænksomme og harmfulde. Lidt efter lidt begyndte de nu at forstaa, at hvis de vilde opnaa noget, maatte de stole paa sig selv og ikke paa Embedsmændene. Og hermed var det forbi med de gamle patriarkalske Forhold mellem Embedsmænd og Bønder. Den engang vakte Opmærksomhed for de politiske Anliggende)' tiltog stadig; Pressen pustede til Ilden, og snart slog den ud i klar Lue. Vil man have et Vidnesbyrd om denne Lues Styrke og Voldsomhed, da behøver man kun at betragte Storthingsvalget. i 1833. Sammenlign dette Valg med et af de tidligere, f. Ex. det, som fandt Sted i Oplnbets og Misfornøjelsens Aar, 1818, og De vil paa det tydeligste faa Øje paa den store Foraudring, der var foregaaet med Bønderne. I 1818 havde ikke mindre end 60 p. Ct. af det samlede Antal Repræsentanter været Embedsmænd, medens kun 23 p. Ct. var Bønder; i 1833 var Embedsmændenes Antal sunket ned til 37 p. Ct., og af disse tilhørte kun en Tredjedel den gamle stor-thingsvante Stok; men Bøndernes Styrke var nu dobbelt saa stor; ikke mindre end 47 p. Ct. af Repræsentanterne tilhørte i 1833 Bondestanden. Medens altsaa Forholdet

mellem Bønder og Embedsmænd i149

1818 havde været 3: 8, var det i 1833 10: 8. Bønderne vilde nu ikke længere opløse Storthinget og give Kongen al Magten, saaledes som i 1818; de valgte ikke længere som den gamle Orkedøl «den, Lensmanden vilde»; nu havde de selv en Vilje, og den var at jage Embedsmændene ud af Thinget og selv træde ind istedet, en Tanke, som ingen havde faldt paa i 1818.

II.

Som bekjendt paastaar Psykologerne, at Selvbevidstheden i sin Opvaagnen ytrer sig som en uimodstaaelig Lyst til at ødelægge alt, som staar «Jeg"et; hindrende i Vejen. Heraf' forklarer de Barnets bekjendte Mani for at ødelægge sit Legetøj, saavelsom Vandalismen i Folkevandringens Dage. Det er netop det samme Fænomen, som aabenbarer sig gjennem Norskhedsperioden. Bureaukratiet og Landets øvrige dannede Befolkning havde allerede før 1814 begyndt at føie sig som Nordmænd, og efter 1814 havde de dels ved sin Storthingsfærd, dels i Viser og Nationalsange udtalt og hævdet det berettigede i sin stolte Følelse af at være frie og selvstændige. Nu kom Bønderne efter. Saa ofte havde man i Tale og Sang ladet dem høre, hvilken Betydning de havde i Staten, hvilken Magt de i Grunden var i Besid-150

deise af o. s. v., at de tilsidst selv begyndte at tro det. Men med Troen paa denne Magt fulgte ogsaa Lysten til at bruge den. De .prøvede, det gik og med en for den udannede Mand karakteristisk Ensidighed forvexlede de snart det at have Rettigheder med at være eneberettigede. De dannede Klasser var forvanskede af den fremmede Kultur; Bønderne havde ikke været udsatte for en fremmed Kulturs Paavirkninger; derfor var de det egentlige Folk, Nationens Kjærne o. s. v. Og da nu Dannelsen, «den fremmede Kulturs saavelsom dens Repræsentanter stillede sig hindrende i Vejen for Aner-kjendelsen af denne Betragtningsmaade, saa vilde man med et Slag knuse dem begge. Om den vaagnende Selvbevidsthed grupperer sig da de lire Hovedretninger inden Tidsalderen: Angrebet paa Embedsstanden, Hadet mod Danskerne, Frygten for Amalgamation med Sverige, og endelig som positivt Modstykke til disse tre negative Led: Hævdelsen af sig selv, af det specifik norske, af «den frie Odels-bonde. »

Man ser let, at disse tire Retninger i Grunden støttede sig til Tanker, der allerede i forrige Periode havde været fremme. «Folkebladet» og «Statsborgeren» havde sin Forgjænger i «Nationalbladet,» Angrebene paa Embedsstanden var jo egentlig kun den virkelige Begyndelse paa den Reaktion mod Bureaukratiet, der allerede var givet med Rigsforsamlingen paa Ejdsvold; Hadet mod Danmark var151

en Arv fra Nikolaj Wergelauds «Danmarks politiske Forbrydelser imod Norge» og fra «Svenskepartiets» Anskuelser i det hele taget, medens Frygten for Sverige nedstammede fra Selvstændighedspartiet og den • almindelige Folkestemning, som det repræsenterede; ja selv Hævdelsen af «den frie Odelsbonde» var jo i Grunden «gammel Vin paa nye Flasker» ; allerede under Foreningen med Danmark var den bleven skjænket foi-, og senere havde den været serveret ved mange Lejligheder. Idet disse Retninger nu trængte ned i de lavere Lag, kom der naturligvis nye Elementer til, medens det gamle antog nye Skikkelser, men ikke destomindre maa Norskhedsperioden i Almindelighed betragtes som en direkte Udvikling af, ikke som et Brud med forrige Periode, tiltrods for, eller rettere sagt, netop fordi den reagerer og ifølge sit Væsen nødvendigvis maa reagere mod dens Mænd.

Dette gjælder naturligvis i endnu linjere Grad, naar Talen er om de dannedes Deltagelse i den nye Bevægelse. Der var adskillige af disse, der deltog i den; en stor Del af den akademiske Ungdom stillede sig i Spidsen med en saa begejstret Iver, at de paa mange Punkter gav Bevægelsen dens særegne Præg, medens de paa den anden Side selv paavirkedes af dens Grundejendommelighed. Den , egentlige Grund hertil er ikke at søge i en oprindelig norsk Situation, men i fremmede Tankeretninger, der var blevne importerede og omplantede i norskJord. Vi maa lier erindre, at. Fædrene fra Ejds-volds i mere eller mindre Grad havde været paavirkede af den franske Revolutions Ideer. Sønnerne havde nu taget deres Opfatning i Arv, og ligesom den reaktionære Tid, hvori Fædrene levede, havde hæmmet og dæmpet deres Ideer i Udviklingen, saaledes æggede og inspirerede det nyvakte Liv Sønnerne. Thi Norskhedsperioden tager sin Begyndelse, idet de liberale Ideer holder paa at vaagne

Europa over efter den hellige Alliances Mareridt; den kulminerer i Aarene nærmest efter Julirevolutionen for atter at dale samtidig med, at Reaktionen paany hæver Hovedet ivejret. Selv om man — som der har været foreslaaet — vil trække adskillig fra Henrik Wergelands Paastand, at «etforynget Liver indtraadt i Nationen efter Julirevolutionen, Hambackerfesten, Birminghammerforeningen» o. s. v., saa bliver det dog alligevel hævet over al Tvivl, at disse revolutionære Bevægelser har øvet adskillig Indflydelse paa Norskhedsperioden. Hovedmændene — og her ei' der naturligvis kun Tale om dem — følte sig aldeles solidariske med sine Aandsbrødre i det øvrige Evropa; omendskjønt Norge intet havde lidt under den hellige Alliance, stod de ikke tilbage for nogen i Had til dens Mænd, «Æderne i det kejserlig-kongelige Spisekvarter Wien , som «Folkebladet kaldte dem; de jublede over Julirevolutionen og sørgede over Polen, kort sagt: de fulgte alt med153

den mest levende Interesse og Opmærksomhed *. Men netop derfor blev, som sagt, Tonen saameget voldsommere, saameget bestemtere, saameget mere revolutionær. Man betænkte sig ikke paa at udtale

sin Sympathi endogsaa for de videstgaaende af Re-<

volutionens Gjerninger. "Det var et Aarhundrede,» sagde man saaledes om Revolutionsaarhundredet, «gom fordrede, at de Nakker, som ej vilde bøje sig for dets Krav, skulde under Folkebilen; og de kom der, de forgyldte Skurker, inedrette. For Forbrydelser, hvorunder' Folkeslag lider, er Døden retfærdig og tilladt >. Af samme Aarsag vilde man ogsaa tage Skridtet fuldt ud der, hvor Fædrene havde vaklet. Saaledes i Spørgsmaalet om Religionsfrihed, for nu at tage et Exempel. Som bekjendt havde

* Det bedste Bevis herpaa er deres ofte meget træffende Udtalelser om fremmede Forhold og Begivenheder, Udtalelser, hvoraf enkelte endog synes udtalte med profetisk Klarsyn. Som Exempel følgende Sted af „Folkebladet": „Lad end det arme, forladte Polen gaa tilgrunde, lad end Ludvig Filips Svaghed bringe Despotismen til at sætte Hovedet ivejret; det vil alligevel ikke lede til at fremme dets Planer anderledes, end at Blodet kommer til at flyde rigeligere i den Kamp, som Julidagene lagde Tønderet til. Tidsalderens Aand er som en Strøm, man har sat en Dæmning for, imedens dens Vande strømmede sagte og roligt, men naar Flommen kommer, tager den Dæmningen og enhver Modstand bort med sig i sit rivende Løb". Hvem kommer her ikke uvilkaarlig til at tænke paa Begivenhederne i 1848?154

man paa Ejdsvold gjort saa store Indskrænkninger i dette Punkt, at der kun højst uegentlig kunde siges at være Meningsfrihed i det unge, frie Norge. * Nu vilde man ikke blive staaende ved Grundlovens halve Forholdsregler i denne Retning; nu udtalte man sig aabent til Fordel for Ophævelsen af al Statsreligion, thi, sagde man, «da Religionens fornemste Med er at danne Borgere for eu tilkommende Verden», og «da en Statsforfatning i sit Princip kun kan gaa ud paa det nærværende — saa formenes det at være klart, at denne Sammenblanding af det timelige og det evige er stridende mod Fornuft og sandt Borgerheld. Tro er Individets Sag, og enhver, der opfører sig som en god Borger, burde dog være befriet for ethvert Aandstyranni». At dette ikke blot var tomme Ord, viser Henrik Wergelands ædle Kamp for at befri Grundloven for en af dens styggeste Pletter: Jødernes Udelukkelse fra Riget. 1" dette og flere lignende Spørgsmaal viser det sig, at disse Mænd var mere

* Det i dette Punkt videstgaaende Grundlovsforslag vilde vistnok tilstaa „alle Religioner uden Undtagelse fri Religionsøvelse og Borgerret i vort Land, endog den blinde Hedning", men det fordrede dog, at „Kongen og alle Embedsmænd skulde enten bekjende sig til den evangelisklutherske eller den reformerte Religions-Sekt, som begge i Grunden har en og samme Religions Grundprinciper". Hvilken Afstand der var mellem dette Forslags Liberalitet og den endelige Grundlovsbeslutning er bekjendt nok.155

besjælede af Grundlovens Aand end selve Ejdsvolds-mændene, og — lad os ærlig tilstaa det — mere end nogen af de senere Slægter har været.

Men dette Forhold til den franske Revolution og Frihedsbevægelserne omkring 1830 strækker ikke til, naar man vil forklare sig Norskhedsperiodens Grundanskuelser. Hartvig Lassen har ikke sagt nok om* Henrik Wergelands «Skabelsen, Mennesket og Messias,» det Digt, hvormed Bevægelsen saa at sige indledes, naar han siger, at «det er det attende Aarhundredes Deisme, som her fremtræder i et verdenshistorisk Digt». * Der er, saavidt jeg kan

forstaa, flere væsentlige Uoverensstemmelser, der kun kan forklares ud fra romantiske Anskuelser. Det er derfor ikke, som Hartvig Lassen mener, blot Rousseau og Revolutionsmændene, der har øvet Indflydelse paa Wergeland og hans Digt, det er ogsaa Schelling. Naar Schelling etsteds siger: «Historien er et Epos, digtet i Guds Aand; dens to Hoveddele er: den, som viser Menneskehedens Udgang fra deus Centrum indtil dens største Fjernelse derfra, den anden Del er den, som viser Tilbagekomsten,» da er jo dette som talt lige ud af Wergelands Hjerte. I «Skabelsen, Mennesket og Messias» er det jo netop denne «Udgang og Fjernelse fra Centrum,» der skildres, medens < Tilbagekomsten» forudsees og besynges i Digtets Slutning.

H. Lassen: „Wergeland og hans Samtid", Side 47.156

Schelling antog jo — ligesom Nyplatonikerne —, at der havde existeret en højere og fnldkomnere Kultur end den nærværende forud for al Historie, og at al den Kultur, som den historiske Tid har at opvise, kun var «forvanskede Rester» af denne forhistoriske Guldalder. I «Skabelsen, Mennesket og Messias» har nu Wergeland just ikke direkte fremsat denne Tanke, men i hans poetiske Forklaring af Menneskets aandelige Tilblivelse ved himmelske Aanders Fald, der bestaar i, at de opgiver sit eget høje Standpunkt og begraver sig i et lavt Væsen, som før kun var «lidt klogere end Elefant og Hest», samt i hans Skildring af Menneskeslægtens «Forvildelse mærker man tydelige Spor af dens Indflydelse, og at han ikke var ugunstig stemt for den, viser Slutningen af hans Afhandling: Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt frem»; her taler han om. at Historien nu er «en sørgelig Fortælling 0111 Lysets og Mørkets. Frihedens og Trældommens Kamp, for ikke at sige om en uhyre Reaktion (hvis vi antager den betydningsfulde Drøm 0111 en Guldalder).» Disse Ord kan hverken forklares ud fra det 18de Aarhundredes Deisme eller fra Revolutionsmændenes Ideer overhovedet; thi disse Folk hævdede paa det allerbestemteste Fremskridtet og Udviklingen; det var først de tyske Romantikere med Schelling i Spidsen, der begyndte at fable om «Guldalderen» og «den uhyre Reaktion.» Man vil vistnok indvende, at Wergeland paa det ovenfor157

citerede Sted ikke egentlig har antaget G-uldalder-paradoxet, og altsaa heller ikke har forkastet Udviklingens Evangelium, men ingen vil dog nægte, at der ligger en Uvished og Ligegyldighed i Ordene, og naar Talen er om denne evige almengyldige Lov. da gjælder de gamle Ord: Hvo, som ikke er ined, er imod.» Det bliver da under enhver Omstændighed en urevolutionær, romantisk-reaktionær Udtalelse, der tydeligt viser, at Wergeland ikke var en saa konsekvent og helstøbt Fremskridtets Heros, som enkelte Forfattere i den sidste Tid af al Magt har villet gjøre ham til. * Det samme gjælder om hans Opfatning af Historiens «Endemaal.» Vistnok hævder han Naturtilstanden som saadant, men denne Naturtilstand er saa langt fra at være Rousseaus, at den er rent romantisk, rent schellingsk. «Rousseau vilde vende tilbage til Naturtilstanden, da Menneskene nøgne løb om i de store Skove og spiste Agern. Schelling vilde føre Udviklingen tilbage til Urtiden, da Menneskene endnu ikke var faldne ved Syndefaldet.» ** Den «vilde Natur«, som Rousseau priste, har aldeles ingen Plads i Wergelands «Endemaal»; den maa efter hans Mening besejres af Kristendommen, førend man kan naa til den

* 12 Aar senere har W. opgivet denne „betydningsfulde Drøm."' Se hans Afhandling: „Historiens Resultat."

** Dr. G. Brandes: „Den romantiske Skole i Tyskland."158

«lyksalige Naturtilstand.» — Blandt de Mænd, Wergeland tilegnede sit Digt, lindes ogsaa Henrik , Steffens, en udpræget reaktionær Person, en Fuldblods-Romantiker og Schellingianer af det reneste Vand; til ham er det lange, fantastiske Indlednings-digt skrevet, og i Tilegnelsen kalder jo Wergeland ham — «Sandhedens Talsmand.»*

Det synes altsaa, at man med god Grund kan paastaa, at den Livsbetragtning, det Livsprogram, som Periodens Høvding dannede sig ved Begyndelsen af sin Bane, var sammensat saavel af reaktionære som af revolutionære Elementer, omendskjønt det maa indrømmes, at de sidste havde Overvægten.

Wergelands Liv var jo en «tro Kommentar til Digtet, og det. samme gjælder om hele Norsk-,t. hedsperioden. Men her tilbj'der sig endnu et Tilknytningspunkt til Romantiken. Rousseaus Naturtilstand var kosmopolitisk. Romantikernes havde optaget Nationalitetsbegrebet i sig. Ligesom man opstillede en Menneskehedens

Fuldkommenhedstilstand forud for al Historie, saaledes tænkte man sig ogsaa en Nationens; ligesom man mente, at Menneskeslægten var bleven fordærvet under den historiske,

—- 1

* Fra først, af blev Digtet endog blot tilegnet Steffens og Treschow, „mit Fædrelands Hæder, mine højtberømte Landsmænd". De øvrige Navne er tilføjede ved en Om-trykning af første Ark. (Se herom: H. Jæger: „Om et mærkeligt Exemplar af Wergelands „Skabelsen. Mennesket og Messias" i „Nyt norsk Tidsskrift" I (1877), Side 266 o. fl.)159

Udvikling, saaledes ansaa man ogsaa Nationaliteten udvisket og forringet under fremmede Elementers Indflydelse. Denne Opfatning er udelukkende romantisk : det er den, som ligger bag de tydske Romantikeres Begejstring for Middelalderen, den gjenfindes i Oehlenschlägers og Grundtvigs Forhold til den nordiske Oldtid, ja, som Professor J. E. Sars har paavist, endog i P. A. Munchs og Keysers Historieforskning. Der var vel neppe noget Sted i Verden, hvor Dogmet om denne nationale Naturtilstand og den fremmede Kulturs denationaliserende Indflydelse, denne Forvexling af det primitive og det typiske, maatte være mere velkommen, end netop her i Norge i Trediveaarene. Landets indre historiske Udvikling havde jo netop ført med sig, at det nu hovedsagelig gjaldt at skaffe sig en fremmed Kultur fra Halsen og at hævde sin egen Betydning som selvstændig Nation. Hvad var derfor rimeligere, end at man greb denne Tanke med Begjærlighed og føjede den til sine øvrige Ideer. Vistnok blev der derved en Smule Inkonsekvens i Opfatningen: men hvad vilde det sige for hin Tid? Den havde jo det fælles, altforbindende Princip i sig selv, den kunde assimilere alt, som den havde Brug for, med sig; og for Øjeblikket havde den jo mest Brug for demokratiske og nationale Principer — hvad gjorde saa det, at den maatte hente dem fra to saa ulige Livsbetragtninger, som Revolutionens og Romantikens!160

Her er det, vi maa tage vort Udgangspunkt, hvis vi vil naa til en Opfattelse af Norskheds-perioden. Det er dette Vexelspil mellem revolutionære og reaktionære Tendenser, som vi stadig maa have for Øje, hvis vi skal tinde Enhed og Sammenhæng i de mange brogede Fænomener.

III.

Vi have allerede seet, hvilken mægtig, overvældende Indflydelse Bureaukratiet paa Grund af Forholdene fik i Tiden nærmest efter 1814. Den højere Grad af Kundskab og Deltagelsen i det offentlige Liv havde uddannet dem til dygtige Thing-mænd, der forstod at benytte sin Scenevanthed paa den offentlige Skueplads. At denne Overlegenhed maatte være en Hindring for Bønderne, er indlysende, og da den nu virkelig stillede sig ivejen for dem, saa skulde Embedsstanden knuses; der var ikke Tale om Akkord. Det var formelig en ny Terrorismens Tid, der nu tog sin Begyndelse. Embedsmændene rundt omkring i Landet var de ulykkelige Ofre, «Statsborgeren» blev Skafottet, og Skoleholder Peder Pedersen Soelvold overtog Bøddelens Rolle, medens Bønderne rundt omkring i Landet efter bedste Evne kappedes om at assistere ham. «Statsborgeren» begyndte at udkomme 1831, den søgte fornemmelig at realisere sit Motto: «Ret-161

færdighed, Frihed og Oplysning», ved uafladelig «at efterspore grundlovsstridige og egenmægtige Foretagender»; for «Beretninger angaaende lov-og pligtstridige Embedshandlinger» vilde Redaktionen «stedse idetmindste betale Postporto». Og nu bar det løs med Klager og Angreb fra alle Kanter af Landet. Alle Embedsmænd, ligefra Fæstningskommandanten til Løjtnanten, fra Chefen for Kirkedepartementet til Klokkeren, ligefra den juridiske Universitetslærer og Højesteretsassesoren til den konstituerede Sorenskriverfuldmægtig, alle uden Undtagelse fik sit Pas paaskrevet af «Statsborgeren». Det allerløseste Rygte var nok til at bringe en Embedsmand i «Statsborgerens» Gabestok, thi «Rygter er i Almindelighed sande eller dog byggede paa en eller anden Kjendsgjerning, kun sjelden grundfalske,» sagde Soelvold. Derfor vrimler der ogsaa af Beretninger om Underslæb, Kassemangel, egenmægtige Overgreb, Udsugeiser, Bedragerier, Brud paa Lovene, Krænkelser af Sædeligheden o. s. v. i en saadan overvældende Mængde, at det vilde have seet mørkt ud med Tilstanden hertillands, hvis blot en Tiendedel havde været Sandhed. «Gud fri os for, at alle de Skrækkebilleder af Embedsforseelser, Had, Bedrag og Bagvaskelse, som ofte forfærder os, isaaa- i «Statsborgeren», virkelig skulde være sande, og Samlivet virkelig saa forstyrret og søndret, som denne Folkets antagne offentlige Anklager vover

at fortælle sin Suveræn,» sagde Henrik Wergeland.

I hvilken raa og brutal Tone disse Angreb holdtes, vil et Par Exempler bedst kunne oplyse. I Anledning af den bekjendte Sag mellem Henrik "Wergeland og Prokuratur Praem indeholdt «Statsborgeren» følgende:

Eftersvælg til den renomerte Hr. P —. Til Tugthuset du mange dømte, Dog — skaansom var — dig selv forsømte.

Nedenunder tindes der en Anmærkning «til Sætteren», hvori han gjøres opmærksom paa, «at hans Fingre afholder sig fra at føje Bogstaverne raem til ovenstaaende P—». — I Anledning af en i hine Dage meget berygtet Pryglehistorie ved Akershus Straffeanstalt offentliggjorde «Folkebladet» følgende smukke

Opdagelse: Hvormeget dog en Tøddel gjør? Tag bort fra Wedel W'et, Da ser du, hvad du aldrig før Hos denne Slægt har seet. *5

En «Recept paa Esprit de Welhaven» begynder saaledes:

* Kommandanten paa Akershus var dengang den fra Torveslaget bekjendte Baron F. Wedel-Jarlsberg. „Opdagelsen" var oprindelig en af de „Stumper og Viser", som Wergeland i Høsten 1831 fra Ejdsvold tilstillede Studentersamfundet, og som dannede Begyndelsen til den berømte „Stumpefejde". Senere blev den ogsaa aftrykt i „Statsborgeren".163

Tag Høfligheden af en Fiskerkjærling

og Vittigheden af en Garpegut *

og rør det med en Elmqvist*® til en Vælling o. s. v.

Endog de allerubetydeligste Ting kunde give Anledning til Paatale i Pressen. Nogle «nationale» Artilleriheste var tilfældigvis ankomne til et Sted 15 Timer, før «Udrederne» var beordrede til at afhente dem, og maatte som Følge deraf staa uden Foder i denne Tid — strax kom der en Artikel i «Statsborgeren»: Det var naturligvis Kaptejnens Skyld; kan lian forsvare en saadan Handlemaade? Selv om det ikke skulde være sandt, at han benytter Artillerihestene til at kjøre Gjødsel ned paa sin Løkke, er dog allerede det «ovenfor paapegede Faktum» tilstrækkeligt til at gjøre ham fortjent til offentlig Tiltale. — En Indsender klager over, at Lindesnæs Fyr «ikke brændte eller ialfald ikke var synligt Natten mellem 2den og 3dje September fra Kl. IV2 til Kl. 3Va»; lian har hørt sige, at det skal være «en Skrædder, som er Inspektør ved bemeldte Fyr» — og nu faar da højere vedkommende fuld Paapakning, fordi de kan gaa hen at ansætte en Skrædder i en slig Bestilling. Et andet Sted klages derover, at Embedsmændene «chikanerer den, som ikke vil betale mere end lovligt er»; Indsenderen har nylig seet en af en Embedsmand ud-

* „Garpegut1"' kaldes i Bergen en Bryggebærer.

** Elmqvist: „Læsefrugter".

stedt Kvittering, hvori det heder: «-den rige Amund Jakobsen — har ogsaa betalt sine 12 Skilling.» «Dersom den her paapegtde vedbliver at fremture i denne Retning, saa» — o. s. v. I et Numer klages der over en navngiven Prests Embedsfersel og blandt andet paastaaes der, at «Overhøringen ikke sjelden ender med: «dit fordømte Nøt, eller Æsel, dit fordømte Svinebæst.»

En eneste Indsender linder «de Bagateller og Smaaligheder,» der omtales i «Statsborgeren» mindre stemmende med Bladets Tendens, idet de efter hans Mening er udsprungne «mere af lav Hævn og Skadefrohed end af at paase Retfærdighedens Bedste;» men hertil bemærker «Statsborgerens» Redaktion: «Den, der er istand til at handle pligtstridig og uredelig med «Ubetydeligheder,» vil vistnok ikke tage i Betænkning at handle ligedan med Betydeligheder, naar Lejlighed gives, og vi vil aldrig tage i Betænkning med faa Ord at omtale saadanne

Handlinger, som ovenstaaende Forfatter behager at kalde «Ubetydeligheder,» naar de udøves af Mænd, der staar i den Stilling, at de kan begaa betydeligere Embedsvilkaarligheder, dels fordi Publiciteten maaske kunde afskrække dem derfra, dels fordi det ofte giver Anledning til at opdage betydeligere Vilkaarligheder, som maaske ellers var blevne skjulte. Med Hensyn til Hr. Forfatterens Ytring om Harmoni med Bladets Tendens» maa vi bede ham ulejlige sig med at læse165

vort Forord i første Hefte No. 1 endnu engang.» «Nogle har vel forment,» heder det et andet Sted, «at Beføjelsen til Offentliggjørelse maatte indskrænke sig til de Handlinger, der vedkommer det offentlige; men man kunde i den Anledning spørge, om ikke alle Udyder og slette Handlinger har, om ej direkte saa indirekte Indflydelse paa eller vedkommer det offentlige og har skadelige Følger for Samfundet.» Endnu et Forsvar for disse Angrebs Berettigelse maa her tages med, da det maaske er det mest illustrerende af dem alle. Det lyder saaledes: «Bærer end ej meget, af hvad der gjennem Bladene bydes Publikum, Præg af Studium eller Visdom; viser endog meget deraf Tegn paa personlig Animositet, Interesse og Smaa-hedsaand, saa er det ikke desto mindre gavnligt, at enhver offentlig fremsætter sine Tanker, naar han føler Kald og Trang dertil, paa det samme kan underkastes Prøvelse og Bedømmelse, ligesom enhver, som siger sin Mening, i Almindelighed bør antages at mene det godt, naar det modsatte ikke er aabenbart eller bevisligt. — — At bedømme en Mands Handlinger, lad end Dommen være nok saa skarp, lad den endog være ensidig eller fejlagtig, kan aldrig tilkjendegive Foragt eller Ringeagt for Personer; at kalde saadanne Bedømmelser Personligheder, er en Vildfarelse; det er det modsatte af Personligheder, endog om Personer i Forbindelse med den paatalte Handling nævnes og maa nævnes, idet man tilsidesætter de personlige Hensyn, som166

ellers Personens Stilling, Rang og Autoritet maaske kunde paabyde for ikke at nævne ham.« — Man ser, hvilken Betydning, der tillagdes disse Angreb; der fingeredes, at de vilde have den gavnligste Indflydelse paa Nationen i moralsk saavelsom intellektuel Henseende, og i saa Fald maatte jo enhver sand Fædrelandsven være med paa at fremme en Sag, der var saa vigtig for Landet.

Saa almindelig var denne Lidenskab for at angribe Embedsmændene, at selv Oppositionens ædleste og bedste Folk var smittede af den. Vistnok foragtede de de mange låve og smaalige Angreb, der ståk sig frem (som jo hin Udtalelse af Wergeland viser os); vistnok var Motiverne hos dem den ædleste og reneste Menneskekjærlighed, men de var dog altfor meget Børn af sin Tid til ikke ogsaa at yde sin Skjærv. En saadan Skjærv er Henrik Wergelands «Sortkridttegninger» og «Figurer». Man kan villig indrømme, at der fandtes adskillig Raad-denhed blandt vor Embedsstand dengang, men ikke desto mindre tør man paastaa, at disse Billeder ere malede altfor meget graat i graat; man fristes til at vende Wergelands Ord til «Statsborgeren» mod ham selv: «Gud fri os fra, at disse Skrække-billeder virkelig skulde være sande, og Samlivet virkelig saa søndret og forstyrret!»

Imidlertid var det Folket selv rundt omkring i By og Bygd, der hovedsagelig besørgede Angrebene. En sand Lidenskab for at «skrive i Avisen» synes167

at liave bemægtiget sig alle. Fra alle Kanter af Landet, fra Smaalenene, fra Akershus, fra Kristians-sand, Bergen, Lindenæs, Dovre, ja endog fra Nordland strømmede indsendte Artikler ind over «Statsborgeren», der lukkede dem ind, uanseet om de havde Aandens Bryllupsklædning paa, ja endog uden Hensyn til, om de allernødtørftigste stilistiske og orthografiske Fordringer var tilfredsstillede. Af 76 Artikler i «Statsborgerens» andet Hefte er ikke mindre end 58 fremmede dels «indsendte», dels underskrevne med Forfatterens Navn eller Opholdssted, og desuden synes endnu nogle af de resterende 18 at røbe fremmede Forfatter. Selv om man nu tilskriver Redaktionen en Del af disse «indsendte», bliver der dog en uforholdsmæssig Mængde Artikler tilbage, hvorom man med temmelig stor Sikkerhed kan vide, at de hidrører fra fremmede Hænder. Hartvig Lassen har derfor Ret, naar lian i Anmærkningerne til Wergelands Farcer siger, at det var Folket, der redigerede Avisen; i alle Fald gjælder dette fuldstændig, hvad Angrebene paa Embedsstanden angaar. Og i Grunden var jo dette slet ikke saa underligt. Folket havde jo saa længe ladet sig lede blindt hen af sine Embedsmænd, at det var ganske naturligt, at dets første Bestræbelse maatte gaa ud paa at blive deres Regimente kvit, og herfra til at ville regjere dem var Spranget ikke saa stort. Det var lier, som overalt det første Skridt, hvorpaa det kom an. Intet Under

derfor,168

at man ndskjeldte Embedsmændene, søgte at skræmme, kontrollere og domfælde dem for den allerubetydeligste, virkelige eller opdigtede. Forseelse. Det var ikke blot Had og «personlig Animositet», der her ytrede sig; det var Folket, som hævdede sig selv. Dels vilde de lade Embedsmændene føie deres Overlegenhed, dels vilde de gjennem Angrebene selv faa en rigtig levende Erkjendelse af den. Hvad de med al Magt vilde have fastslaaet, var, at de var den højeste Autoritet i Staten, for hvem alt skulde aabenbares, hvem alle skulde aflægge Regnskab og hvis Dom var — inappelabel. Derfor skulde det være en uimodsigelig Kjendsgjerning, at Embedsmændene var Bondens Tjenere, og derfor var det, at man følte en stærk Trang til at kue, trykke og plage dem paa alle Kanter. Fra denne Side betragtet, befandt vore Bønder sig omtrent i samme Situation som deres Frænde Jeppe hos Holberg: da han begynder at erkjende sin nye Hæder og Værdig-ned, vil lian hænge alle sine Omgivelser. Tlii i Norskhedsmændenes Ødelæggelseslyst var der noget despotisk som paa det tydeligste viser os, hvor lidet Frihedsbegrebet endnu var trængt ind i den almene Bevidsthed: man vilde ombytte Embeds-despotismen med en Bondedespotisme, og fordi den sidste var mere demokratisk end den første, indbildte man sig, at den var ensbetydende med Frihed.169

IV.

Allerede før 1814 havde der tildels ytret sig en mindre god Forstaaelse mellem Danmark og Norge. Nordmændenes stadig voxende Fordringer og Danskernes Forsøg paa at hævde sit gamle Primat i uforandret Skikkelse var det hovedsagelig, som var Aarsag dertil. Mange Biomstændigheder hjalp til. Det danske Hofs Adfærd mod den af Nordmændene forgudede Kristian August, Frederik den 6tes Afslag paa Englands Fredstilbud, hans latterlige og for Norge saa ødelæggende Foranstaltninger til Kontinentalsystemets Overholdelse, hans Krigserklæring mod Sverige, hans ukloge Forholdsregler for at skafte Norge Korn, kortsagt hele hans

Fremfærd under Krigen med England bidrog sit til

>

at sætte ondt Blod imellem de to Nationer. Vil man lære Stemningen fra den Tid at kjende, da læse man Nikolai Wergelands «Mnemosyne» og enkelte af Jakob Aalls Breve.* Man vil der kunne se, til hvilken Højde Misfornøjelsen var naaet. Med de lysere og lykkeligere Tider, som Licencefarten skaffede Landet, svandt vel en Del af denne Bitterhed, men Pengereduktionen, Kielertraktaten og

* Brev til Grev Moltke dat. 3dje Maj 1818 (Aalls Erindringer 2den Udg. Pag. 133) og til Kristian August dat, 21de Sept, 1809 (Ibid. Pag. 211).170

Kristian Frederiks Adfærd som Norges Konge bidrog til atter at forøge den — og allerede paa det overordentlige Storthing i 1814 blev det med Bestemthed ndtalt: «Neppe kan nogen Nordmand for Alvor nære Tanken om en Gjenforening med Danmark, hvis politiske System er saa stridende mod Norges Interesse, hvis Regjeringsform er den despotiske, hvori Kongen er Lovens Begyndelse og Ende, hvis Beliggenhed forbyder al gjensidig Hjælp, hvis forstyrrede Finanser længe har været Ordsprog, hvis indviklede Kollegialvæsen dræber al Aand, hvis fordærvelige Karakterløshed altfor meget har smittet os, hvis Smaahedsaand har efterladt sig altfor mange Spor hos os». Hertil kom endelig Danmarks Fordringer paa Norge om Overtagelse af en Del af Statsgjælden. Danmarks Fremgangsmaade i denne Sag, dets overdrevne Fordringer og dets gjentagne Henvendelser til Stormagterne om at tvinge Norge til et endeligt Opgjør gjorde et overordentlig pinligt Indtryk her i Norge, og da saa endelig Konventionen af 1ste September 1819 var kommen istand, valder vistnok faa Nordmænd, som ikke syntes, at dette var et Stød, saa haardt, som om det var bibragt af en gammel Fiende og ikke af en fordums Broder. Hvor skulde man tage disse tre Millioner Species fra i en Tid som denne, da Landets rigeste og mest anseede Huse fallerede fortvæk, og da der i Udlandet kun fandtes en eneste Bankier, som vilde vove at laane den unge Ståt Penge, og selv han171

kun vilde gjøre det paa de haardeste og mest ydmygende Vilkaar, hvis tolv af de rigeste Mænd i Akershus Stift

vilde gaa i Kaution for Pengene?

Men allerede før dette var skeet, havde Danskehadet afsat sin første, betydeligere Frugt i Literaturen; det var «Danmarks politiske Forbrydelser imod Norge» af Nikolai Wergeland, «Mnemosynes» myndige og patriotiske Forfatter. I denne Bog gjennemgaar han Norges hele Historie ligefra Haakon den godes Dage til J814. dvæler ved alle de Punkter, hvor Norge er kommen i Berørelse med Danmark, og finder overalt «politiske Forbrydelse» af den groveste Art. Fra først til sidst er Bogen ikke andet end et Ramaskrig over det gamle «Moderlands» Adfærd mod det dybt forurettede Norge. Man tør imidlertid ikke uden videre betragte denne Bog som et Udtryk for en almindelig Opinion. Paa den ene Side var der vistnok mange, der delte Forfatterens Anskuelser: «dristige Plektere har hist og her berørt den samme Streng», siger han selv i sin Fortale, og en af hans Modstandere klager over, at man «siden 1814 i vore Blade og Skrifter oftere har tilladt sig mere eller mindre fornærmende Udtryk mod det danske Folk og den danske Regjering». Bogen havde saaledes sine Forgjængere saavelsom sine Beundrere og Forsvarere. Men paa den anden Side blev den ogsaa haardt angrebet, man kaldte den et «Nidskrift» og Forfatteren en «med Kainsmærket stemplet Nidding» o. s. v. Imidlertid gjør172

enkelte af Angriberne store Indrømmelser, erklærer, at den danske Regjerings Misgreb har været mange og store o. s. v., medens andre fremtræder som Talsmænd for Anskuelser, der vistnok har havt overordentlig liden Opinion for sig. * Den almindelige Mening var vistnok, at Wergeland havde Ret i meget, medens man paa den anden Side var enig med hans Modstandere i at dadle hans Ensidighed, hans Overdrivelser og lians voldsomme Lidenskabelighed.

Omtrent paa dette Punkt stod Danskehadet, da Norskhedsperioden optog det og gav det ny Næring. Nu, da det gjaldt at hævde sig selv, maatte Erin-

* Dette gjælder hovedsagelig om M. A. Boyes „Gjenmæle og Komentar til Anonymens sandfærdige Beretning om Danmarks politiske Forbrydelser imod Norge". I dette temmelig ungdommelige, meget personlige og overordentlig nærgaaende Skrift erklærer saaledes Forf. blandt andet, at han „hverken nærer Haab eller Glæde over sit Fødelands nærværende forandrede Stilling". Paa den Tid, da dette Skrift udkom (1817), var der vistnok meget faa Nordmænd, der delte denne Anskuelse. Selv Claus Pavels, Danmarks ivrige Beundrer og Kristian Frederiks varme Tilhænger under hans korte Regjering, slog jo som bekjendt meget snart om. I 1814 kunde han vel endnu skrive de Ord, som H. Lassen citerer („W. o. h. S.", 82), men senere blev Tonen en gansko anden. Han var vel fornøjet med Forandringen, han drog stærkt tilfelts mod det gamle Regimente, og især mod Kristian Frederik og hans Regjering (se f. Ex. „Dagbogsoptegnelser" 1815—Jt>, 5te, 10de og 15de April 1815).173

dringen ora det gamle Formynderskab bryde op igjen med en dobbelt ubehagelig Fornemmelse. Europas Opmærksomhed havde været henvendt paa det lille Folk, der nød den enestaaende Lykke at gaa ud af Napoleons Krige med en fri Forfatning, og dette var naturligvis overordentlig behageligt, overordentlig styrkende for Nationens Selvfølelse. Men netop derfor var det saameget mere ubehageligt og krænkende, at Staten var den yngste i Europa, at man for ganske kort Tid siden fuldstændig havde staaet under fremmed Ledelse. Og hvad der gjorde dette endnu værre var, at Minderne om «Fornedrelsen» næsvist ståk sig frem overalt, saa at det selv med den bedste Vilje var umuligt at undgaa dem: en Dom kunde jo neppe afsiges, uden at den støttedç sig til Love og Bestemmelser, der skrev sig fra Formynderskabets Tider; man kunde ikke færdes i sit eget Land uden snart at stode paa et, snart paa et andet Sted, hvis Navn mindede om Afhængigheden: Kristiania, Kri-stianssand, Frederikshald, Frederiksstad o. s. v., ja selv i sin egen allernærmeste Kreds kunde man ikke undgaa at faa ubehagelige Mindelser, idet ens Fædre og Mødre, med et Ord: hele den ældre Slægt, i Virkeligheden var «Enevældets Gjengangere», eftersom de jo havde henlevet største Delen af sit Liv under Enevældet. Og endnu var man jo, naar det kom til Stykket, afhængig af Danmark. Den gamle Kulturstrøm, der gik fra England til Norge, havde Krigen for en Del bragt til at stanse, og senere havde174

den strømmet meget sparsomt. Den overordentlig høje Trælasttold, der i Aarene 1809—13 paalagdes i England, og som senere stod ved Magt en lang Tid udover, gjorde det overordentlig vanskelig for Norge at konkurrere med Kanada og andre britiske Kolonier, der kun svarede en Tiendedel saameget. Hertil kom ogsaa, at største Delen af

de store Handelshuse, der hovedsagelig havde staaet i Forbindelse med England, omkring 1819 gjorde Opbud, og at Englænderne som Følge heraf og paa Grund af Norges mislige Stilling i det hele taget var mindre tilbøjelige til at knytte nye Forbindelser. Dette bidrog til at formindske den direkte Handelsforbindelse i Almindelighed, idet en stor Del af de britiske Industriprodukter, der tiltrængtes i Norge, indførtes ad indirekte Vej over Hamburg. * Al vor Kultur maatte derfor importeres fra Danmark. Trængte man Bøger, saa var der i de fleste Tilfælde intet andet Raad end at ty til Danmark, og dette gjaldt i lige høj Grad, hvad enten man nu ønskede en Skolebog eller et Digterværk. Hvad det sidste Slags angaar, da var der jo fremkommet en Del i Norge efter 1814, men Ulykken var, at ogsaa disse mindede paa det mest slaaende om Afhængigheden, idet de uden Undtagelse blot var Efterligninger efter ældre danske Forbilleder. Gik man i Theatret, saa flk man kun se danske Stykker,

* Schweigaard: Norges Statistik 162—165.•175

fornemmelig de «Heibergske Fjælebodstykker», der dengang var mest i Mode, hvorfor ogsaa Norskheds-mæodene nærede den dybeste Foragt og Afsky for dem.* Og saa Skuespillerne? udelukkende danske, ikke en eneste Nordmand iblandt dem — ikke et eneste ærligt norsk Orel at høre — evig og altid dette forbandede danske Pjat! — Ja, ikke saameget som Orkestret engang var norsk — det var dansk altsammen. — Hvor krænkende, hvor nedværdigende for den nationale Selvfølelse ! hvor hæmmende og paa samme Tid hvor æggende for den unge Selvbevidsthed ! Der var intet andet at gjøre, end at skaffe sig Luft i et nyt: "korsfæst, korsfæst!» Havde Nikolai Wergeland skrevet sin Bog 15 Aar senere, end han gjorde, vilde den uden Tvivl være bleven modtaget med den mest stormende Begejstring, thi nu passede den fuldstændig til den almindelige Stemning.

For det første vilde man kaste-alle ubehagelige Mindelser fra «den tirehundredaarige Nat» paa Dør. Nye Love skulde afløse de gamle fra Dansketiden, «Fredrik» skulde kastes bort af «Fredrikshald», og Byen kaldes med dens gamle Navn «Hal-

* „Statsborgeren" indeholder følgende Dialog i den Anledning:

Apollo: Hvorfor Thalia din Græden —

Du, som er saa skabt for Glæden? Thalia: Ak! i Nord jeg kaldes Moder

Til den danske Heibergs Poder.•176

den»; Fredriksstad skulde ikke længere bære dette Navn, men omdøbes til Sarpsborg 5 * Universitetet skulde ikke længere benævnes «Fredriks» («thi han gav det ikke med god Vilje»), men «Norges eller norsk Universitet» («Folkebladet» 1831 No. 49) o. s. v. i samme Smag. Men fremfor alt vilde man dog blive af med «det Etablissement for Fordanskelsen i Norge, som bærer Navn af Hovedstadens offentlige Theater? («Statsborgeren» VIII No. 5). s Bort med Jyderne, Sprogfordærverne, Smagfor-dærverne, Vagabonderne Fanden i Vold!» brølede «Statsborgeren», og saa satte den i et norsk Hyl, som den kaldte «Marseillaner-Hymnen omskrevet og afpasset paa Norge.» Som en Prøve blot følgende Kraftvers:

Op at kjæmpe, I brave Normanner! Op til Kamp hver en Norriges Gejst! Jydske Sprogherrers Pennefjærbanner Har sig frækt i vort Fædreland rejst. Hører I Knaldet af Fjendens Kanoner: Disse Røster fra Herthadals Lund? Snart myrder han i Eders Mund Hvert et Ord, hvori Norge gjentoner. Til Vaaben: Pennen grib! Det Aandens Glavind slib! Flyv norske Gejst! dit Vingeslag Skal slaa det Aag i Kvag.

* Man erindre, at den nuværende By af dette Navn, der anlagdes af Olaf den hellige, blev ødelagt i Syvaars-krigen (1567) og først ved Lov af 9de August 1839 blev Kjøbstad paany.177

Hvad vil disse sjællandske Sværme? Disse Bander af Trælle fra Thy? Vil I lære vort Dovre at hærme Efter Frederiks pjattende By? Aander, fremlyner fra Norriges Dale! Atter I skal udi Aaget gaa? Os Nordmænd Juten tænker paa At fraliste vor Fædrenetale.

Til Vaaben: Pennen grib! o. s. v.

Man vil med andre Ord knuse den sidste Rest af Afhængigheden, glemme det gamle Formynderskab, allerhelst

springe rent over dette «merke Tidsrum i vor Historie», og for at opnaa dette, vilde man gjerne betragte Dansketidens Nordmænd som et uægte Mellemled: «Vi springer over Mellemalderen» (o :Dausketiden), sagde Henrik Wergeland, «vi hverken beundrer eller elsker disse Nordmænd, det er kun i Tiden og ikke i Aanden, de staar os nærmere.» — «Vi mener Oldtiden, naar vi nævner det gamle Norge; vi iler strax did, ligesom Øjet ser tvers over fra Fjeldtind til Fjeldtind uden at bøje Synsstraalerne efter Dalen imellem.» «Vort Norge og Fortidens Norge synes som to afbrudte Halvringe, der passer paa det nøjeste sammen; Mellemalderen kun som det uægte Lodning, som vi bryder væk forat hele de ægte Led.» * Paa denne

* „Samlede Skrifter", Sdje Bind. Tale ved en Borgerfest i Ejdsvold; passim.

13•178

Maade erobrede maa sig en glimrende Fortid at se lien til og være stolt af; uden Vanskelighed, blot ved at knuse det fremmede med Ord, lik man Norge omskabt fra det unge, nyfødte til det gamle, ærværdige; og derved var man ogsaa kommet ud over den Ubehagelighed at være Europas yngste Ståt.

V.

Man havde overordentlig let for at overvinde sine Modstandere og faa de Resultater, man ønskede, ud af Kampen; men ikke desto mindre var det i det liele taget slet ikke saa greit for den unge Selvbevidsthed. Den saa sig omringet af Fjender paa alle Kanter: søgte den Støtte i Fortiden, saa mødte den, som sagt, Hindringer i Form af Danmarks Formynderskab, søgte den saa at holde sig til Nutiden, saa stod Embedsmændene i Vejen, og vilde den endelig glemme alle disse ubehagelige Hindringer ved at søge Trøst og Oprejsning i Fremtidens Haab og Forjættelser, — saa stod Sverige f'or dens Fantasi som et stort, forfærdeligt Skrækkebillede. Sverige var jo det største, ældste og mægtigste af de to Lande; det kunde med god Grund gjøre Fordring paa at være Hovedlaudet, og det var ikke saa underligt, 0111 fremmede betragtede det saaledes. Heri laa naturligvis en stor Fare, og det gjaldt da for Nordmændene at hævde sin Betydning, sin Selv-•179

steendighed og sit Navn ligeoverfor alt, som kunde tyde paa en Tilsidesættelse, ligeoverfor enhver Ytring eller Handling, der udgik eller syntes at udgaa fra en Stræben efter at gjøre Norges sideordnede Stilling til en underordnet. Imidlertid følger det af sig selv, at Norskhedsmændene i denne Henseende havde meget finere Nerver end andre Folk; de kunde ikke udstaa den alleruskyldigste Tilfældighed, naar den blot paa nogen Maade kunde bringes i Forbindelse med denne stadige Gjenstand for deres Frygt og Opmærksomhed. Udtrykkene «Skandinavien» og «den skandinaviske Halvø> kunde de ikke forsone sig med; det var en Benævnelse, der altfor tydelig røbede Amalgamationen. Man angreb «Rigstidendens» Udgivere for «det historisk falske og politisk uværdige, Sandheden og Nationalfølelsen krænkende og aldeles urigtige i», at «Rigstidenden» først begyndte Rubriken «Udenlandske Efterretninger» efterat have behandlet de svenske. Sverige blev jo derved ligesom regnet med til Indlandet — et sikkert Tegn paa Amalgamations-Tendenser. «Aarhus Avis» havde været saa ulykkelig at bruge Benævnelsen «Sverige-Norge», og senere havde den saa omtalt en Begivenhed, «som skal have vakt Opmærksomhed over hele Riget.» «Hvad er dette for et nyt Rige dette Sverige-Norge?» spørger «Folkebladet», det maa bestemt være «et nyt Land, opstaaet i Udgiverens Hjerne.» Saavidt gik denne Nervøsitet, at man endog opholdt sig over, at Grænseskillet

12*•180

mellem Rigerne paa et i Stockholm udgivet Kart kuu «antydedes ved en fin, næsten umærkelig Linje. > — Naturligvis fulgte man alt, der kunde tyde paa en Tilnærmelse fra norsk Side med en ligesaa anstrængt Opmærksomhed. Den militære Musik havde paa en Tid ikke spillet «den kronede Nationalsang», et «Rygte» fortalte, at visse Officerer havde forbudt dens Afsyngelse inden sine Korpser, og Højesteret havde endogsaa vovet at krænke Nationen i den Grad, at den havde kaldt Sangen «den saakaldte Nationalsang.» Her maatte naturligvis «stikke Politik under.» «Vil man maaske undergrave vor Nationalitet i Haab om derved at fremme det (for Fædrelandet og Unionen) sørgelige og saa længe truende Amalgamationsvæsen og derfor bringe alt, hvad der vedligeholder den (Nationalsang, Konstitutionsfest o. s. v.) ud af Minde og ud af Folkets Aand og Hjerte. Ye

hver Nordmand, som vilde forraade sit Fædreland ved at fremme sligt Maal».*

Der var, som bekjendt, virkelig Svenskere, der opfattede Foreningen paa en for Norge mindre gunstig Maade, og dette i Forening med Karl Johans ligesaa bekjendte Unionspolitik bidrog i høj Grad til at forøge det berettigede saavel i Frygten som i Oppositionen. Herom vare allerede dengang alle saavel Norskhedsmænd som Ikke-Norskhedsmænd enige, men heller ikke her skulde Enigheden være

* Se „Folkebladet," passim.•181

af lang Varighed. Sagen var nemlig den, at Norsk-hedsmændene opponerede altfor voldsomt, altfor lidenskabelig og altfor hensynsløst, saa at de i Virkeligheden skadede den Sag, de vilde gavne. Da saa deres mere sindige Medkjæmpere fra den anden Lejr gik i Rette med dem herfor, bad dem holde sig udenfor, idet de gjorde dem opmærksom paa, at den ivrigste og mest højttalende Patriot ikke eo ipso var den bedste Politiker, viste dem, at i denne Sag kom det hovedsagelig an paa at fare frem med Besindighed, Alvor og Værdighed, og endelig efter bedste Evne søgte at gjøre den Skade, som Norskhedsmændenes voldsomme Optræden havde foraarsaget, god igjen — saa blev de strax udskjældte og beskyldte for — at spille under Dække med Svenskerne. «Den Konstitutionelle» havde sandelig med al ønskelig Værdighed, Kraft og Bestemthed hævdet Norges Rettigheder under de unionelle Stridigheder, men ikke desto mindre har Henrik Wergeland i «Stockholmsfareren No. 2» beskyldt dens Redaktører for at være «Amalgamister» og «Stock-holmsfarere.» Vistnok maa en stor Del af Skylden for dette skrives paa et rent personligt Fjendskabs Regning, men den Omstændighed, at Wergeland kunde gjøre dette uden at opvække Publikums Forargelse, er et Træk, der tilstrækkelig karakteriserer Tidsalderens Naivitet. Thi idet den kun havde Øje for det fælles hos Hindringerne, nemlig, at de stode den ivejen, og ikke brød sig synderlig om, at hver•182

enkelt, ialfald for en Del, havde sine Ejendommeligheder, saavel i Oprindelse som i Repræsentation, hændte det ofte, at den blandede dem sammen. Nu for Tiden blæser der «en Hvirvelvind, der egentlig bestaar af tre sammensnoede Vinde, som opløfter Støvet og fejer i Ring med de tørre Blade af Norges Livstræ,» lader H. Wergeland en af sine Farcefigurer sige, og ved disse «tre sammensnoede Vinde* mente han naturligvis de tre ovenfor omtalte Hindringer for Selvbevidstheden. Men at disse tre Vinde slet ikke altid var «sammensnoede,» fremgaar, som allerede bemærket, klart nok af «Den Konstitutionelles» Optræden. Det var ogsaa den samme Sammenblanden, der var Skyld i, at alle, som ikke direkte sluttede sig til Bevægelsen, tik Klænge-navnene «Danomaner» og «Stockholnisfarere>, især hvis de var Embedsmænd*, medens (kostelig nok forresten) Karl Johan netop betragtede en af Norsk-hedsperiodens stærkeste Ytringsformer, Højtideligholdelsen af 17de Maj, som en Demonstration fra et danskvenligt Parti, nemlig — Kristian Frederiks gamle Tilhængere.

Enhver ved, hvor ugunstig stemt Karl Johan var for Højtideligholdelsen af 17de Maj; efter hans

* Se f. Ex. Henrik Wergelands Farce „Stockholms-fareren": Embedsmanden Smyg, der er „Stockholms-farer", tilbringer sin 17de Maj paa „Danomanen" Welhavens Forelæsninger.•183

eget Udsagn havde lian jo havt et af de mørkeste Øjeblikke i sit Liv, da han modtog Underretningen om, at Storthinget i 1827 havde fejret Dagen, og alle de Forholdsregler, der blev tagne for at hindre Festligholdelsen, er altfor bekjendte til her at gjen-tages. Den ældre sindige Slægt, der var enig med Kongen i, «at Verden ikke var frigjort ved, at man udbragte en Skaal for Friheden», fandt, at der under disse Omstændigheder var for meget at tabe og for lidet at vinde ved en altfor exklusiv og støjende Højtideligholdelse, og bøjede sig derfor under Kongens Vilje. Men den yngre, mere ubesindige og voldsomme Greneration tænkte ikke saaledes; den ud-skjældte de ældre for daarlige Patrioter og festligholdt Dagen alligevel. For dem maatte jo ogsaa Festligholdelsen have en ganske anderledes stor Betydning. For dem var jo 17de Maj fremfor alle andre Dage den Dag, paa hvilken Nationen hævdede sin Betydning og sin Selvstændighed; og Karl Johans Uvilje bidrog saa langtfra til at virke hæmmende, at den tvertimod opflammede dem til en saameget bestemtere Optræden. Den «almene Vilje», der skulde være den højeste Autoritet i alt, vilde nu prøve sine Kræfter paa en større Opgave, den vilde vove at stille sig i Skranken mod Kongen selv, den vilde lære ham at respektere den og tage mere Hensyn til dens Ønsker for Eftertiden. Oftere bleve slige Tanker aabent udtalte: «Just nu burde Dagen fejres af konstitutionel

Modstandsaaand, fordi Al-•184

menviljens klart udtalte Ønske paa en slig Maade var bleven tilbagetrykkets (Skriftet: «17de Maj og Politiet»). «Selv de Hindringer, der i de senere Aar er lagte i Vejen for Glædens frie Ytringer paa denne Dag, er snarere ligesaa mange Sporer til at fejre den. — For en hel Nation er det stedse ikke alene upassende, men endog farligt at give efter, og dobbelt farlig- bliver en slig Eftergivenhed i Gjenstande af almen Vigtighed» («Statsborgeren» IV, 33). Overdrevne Forestillinger paa begge Kanter om Betydningen af denne Festligholdelse drev saaledes gjensidig hinanden i Vejret, og det er derfor ikke saa underligt, at vi tik en ejendommelig 17de Majs Lyrik, 17de Majs Veltalenhed, 17de Majs Helte, ja endogsaa — 17de Majs Martyrer. Men som en Følge heraf har der ogsaa tildels udviklet sig en særegen 17de Majs Historieskrivning, til hvilken vi henviser de Læsere, der skulde ønske at tage denne Ytringsform af Norskhedsiveren nærmere i Øjesyn.

VI.

Vi har seet den unge Selvbevidsthed træde angribende op mod alt, der stod i Vejen for den, vi har fulgt den i dens Kamp, og vi har lagt Mærke til, at overalt gik den ud af Kampen som Sejerherre. Dels vandt den virkelige Sejre, dels var de kun ind-•185

bildte, men i begge Tilfælde tog den ny Styrke med sig som Resultat af Bataljen. Yi er altsaa nu naaede saavidt frem, at vi kan vende os til Skildringen af Tidsalderens i egentlig Forstand positive Side, dens Ideal: «den frie norske Odelsbonde» og lians Atributer.

Det modsatte af alt, hvad man fandt hos den frygtede og hadede Treenighed, blev naturligvis samlet sammen og puttet iud i «den frie Odelsbonde». Han er Danskehader, Embedsmandsfiende, «Antiamal-gamista» o. s. v. Han repræsenterer, som sagt, den norske Nationalitet i dens Renhed og Uforfalsket-lied, lian er Nationens Kjærne, «det egentlige Folk», og netop derfor er det, som vi tidligere har antydet, ham, der skal have al Magt i Landet, medens Embedsmændene, «Nationaltjenerne», smukt skal adlyde ham, som jo har skaffet dem den «gallonerede Kjole, og som daglig føder og klæder dem», akkurat som man føder og klæder andre Tjenere; — ja i Grunden kunde man gjerne afskedige en stor Del af disse Nationaltjenere, naar Odelsbonden blot fik styre; Formandskaber var «vigtigere end selve Amt-mandsposterne». Man ser, at Dannelsen, Kundskaben, Dygtigheden, kortsagt alle de Fordringer, man medrette kan stille til en Mand, der skal regjere andre, intet havde at betyde for disse Folk; Dannelsen var jo tvertimod en Hindring, forsaavidt som den udslettede den rene, uforfalskede Norskhed, medens der til at være en dygtig Politiker fremfor•186

alt fordredes, at man var «norsk». Dette var den første Forudsætning-, men det var ogsaa den sidste, thi det var den eneste. Derfor var der aldeles ingen Tvivl om, at den «norske Odelsbonde var» sin Herskerplads fuldstændig voxen, han var jo «norsk» og

„---— i dette Ord

Er al den Dyd, du kræves for" („Folkebl.").

Man sagde «Dyd», men man mente ogsaa Dygtighed; thi Hævdelsen af den frie norske Odelsbonde vilde i Grunden ikke sige andet end Hævdelsen af den uovertræffelige TJrnorskhed, Rousseaus Ideal, «den uovertræffelige Natur» i romantisk - national Belysning.

Til den «frie norske Odelsbonde» knyttede man da alt, som man ansaa for godt, ædelt og stort. Begejstringen for «de kraftfulde, vadniels-koftede Nordboer» (som «Folkebladet» udtrykte sig) var grændseløs.

Det første og vigtigste Træk til «Odelsbondens» Karakteristik var — hans Dragt og Levemaade. De dannede den kraftigste og mest positive Protest mod alt fremmed; Odelsbonden vilde intet have at skaffe med dette, selv ikke i de allerubetydeligste Ting; derfor var han klædt paa norsk fra Top til Taa, og han spiste og drak kun norske Sager undtagen 17de Maj, da han engang imellem lik Lov•187

at drikke sig drukken i « fremmede Drikkevarer s .* Man søgte at realisere denne smukke Tanke ved at oprette «fædrelandssindede Foreninger» til Luxusens Tilintetgjørelse. Man støttede sig lier som paa saa mange andre

Punkter til forrige Perioders Bestræbelser, thi »Selskabet for Norges Vel» havde været inde paa det samme, ja i 1817 havde endog Biskop Bech udtalt, at Selskabet «hovedsagelig burde virke for Indskrænkning i Brugen af udenlandske Luxus-artikler og til Fremme for de indenlandske Husflidsprodukter».** Men medens man dengang modarbejdede Luxus'en af filantropiske og økonomiske Aarsager, angreb man den nu af patriotiske Hensj'n. < Hvis et Folk vil være selvstændigt», sagde man, «maa Selvstændigheden ej være en blot tom Lyd, men maa vise sig i Virkeligheden. Denne kan ikke tinde Sted, saalænge man er afhængig i Anskaffelsen af Føde og Klæder og i Henseende til sidste skammer sig ved Laudets egne Frembringelser. Landsmænd af den hæderlige Bondestand! Lader Eder nøje med de Klædestykker, Eders Jordbund giver Materialier til, og Eders Kvinder virker. Søger at producere

s I en af „Statsborgerens" Beretninger om Højtideligholdelsen af 17de Maj hedder det: „Overenskomsten om at frasige sig fremmede Drikkevarer sattes under Bordet for den Dag". („Statsborgeren" IV, 140.)

Smlg. Di. Neumanns Foredrag: „Hjemvej til Tarvelighed". Kristiania 1817.•188

det dertil og- iøvrig til Livets Fornødenheder uundværlige, og bliver derved frie og uafhængige« («Folkebladet» No. 1, 1831). Paa saadanne temmelig ensige Præmisser blev da Sogneselskaberne oprettede, og det kan ikke negtes, at man forstod at drive Sagen ud i dens yderste Konsekvenser. I Søndre Odalen var man forholdsvis rimelig, man skulde vistnok ikke bruge «andre Klæder end graat og sort Vadmel, ikke udenrigske Fødevarer eller Drikkevarer», men man undtog dog Kaffe og The fra denne Regel. I Fenstad paa øvre Romerike forsagede man Brugen af alle «udenlandske Brændevine, af hvad Navn nævnes kan». Men i Thrøgstad i Smaalenene tog man dog Sagen alleralvorligst; ikke mindre end syv af «Statuternes» ti Paragrafer handler — om Klædedragten. Som en Prøve følger her nogle af dem til behagelig Gjennemsyn :

§ 3. Mænd og Kvinder skal for Eftertiden kun klæde sig i hjemmevirkede Tøjer; dog er dem ikke forment at kjøbe farvet og ufarvet Bomulds-garn, samt Bomuld til at virke af.

§ 4. Kvinderne skal for Eftertiden kun bruge Hovedtørklæder eller Tøjhatte uden Baand, og Kjøb af disse samt hine tillades, dog maa Prisen herpaa ikke overstige fire Ort pr. Stykke. Ligeledes tillades dem at kjøbe Tøj til Hølker, Kapper eller Huer, men Prisen herpaa maa ikke overstige to Ort pr. Stykke.•189

§ (i. Mændene tillades at kjøbe Kaliko til

Halskraver.

§ 8. Alt, li vad der kan henregnes til Pragt, som Silkebaand, Bomuldsstrømper, kostbare Kamme, udenlandske Knapper ni. ni. maa for Eftertiden ikke

kjøbes.

§ 9. De, som allerede maatte eje noget Slags af det i disse Bestemmelser forbudne, har Tilladelse til at opslide det.

Man kan ikke frakjende denne Patriotisme en vis Sans for Detaljen — Skade kun, at den, hvad Sogneselskaberne angaar, for en stor Del blev stikkende i den. Omendskjønt de bidrog sin Skjærv til vor Bondestands Vækkelse, lod dog de større og mere betydningsfulde politiske Resultater, man havde haabet af deres Virksomhed, * forgjæves vente paa sig.

Det var imidlertid ikke blot ved Oprettelsen af Sogneselskaber, man søgte at virke for Udbredelsen af den frie Odelsbondes herligste Egen-

5 Se f. Ex. „Folkebladet" (No- 49, 1831): „Det forrige store „Selskab for Norges Vel" forberedede ved den Forbindelse, det havde forberedt imellem Fædrelandets Venner, vor politiske Selvstændighed og Frihed: det var den store Plov og Harv, som omvæltede og tilberedede Jorden; men alt Ukrudet, Herretistelene og Smygekvikrødderne og Sugedyllen medtoges ikke; nu maa Barna ud for at luge efter; disse er Sogneselskaberne. Da skal der blive Ager, ja Ager for Sjæl og Krop!"•190

skab. Man var altfor ivrig til at nøjes hermed. Ligesom Karl Almqnist og hans Venner søgte at realisere sin Drøm: «Den ideale Bonde» i Verm-lands Skogtrakter, saaledes søgte ogsaa Lederne for Norskhedsperioden praktisk at virke for sin Ide ved selv at gjennemføre den. De klædte sig i Vadmel, drak Kornbrændevin, * huggede Hul paa Isen og badede sig midt paa Vinteren, kort sagt: de var saa kraftnorske som muligt. Saa grebne var man af Ideen, at man endog i «17de-Majsraseri» gik hen at bestille sig Vadmelsruller — paa 60 Alen. ** Selv sine Værelser søgte man saavidt muligt at indrette i Overenssemmelse med sine Ideer. Aflagde man et Besøg paa Henrik Wergelands Værelse, vilde man tinde den bele Norskhedsperiode sat i Scene. «A århundreders Opfindelser og Fremskridt var spildte paa ham; han elskede kun Tingene i Raaform og foretrak dem saaledes langt for de fuldkomne og bekvemme. En Barkstol stod foran hans Bord, en Tiurtjær tjente ham som Pen: udenfor Vinduet en Viudharpe, i en Kog et Kranium, overraget af en blomstrende Hybenbusk. Man vidste ikke, enten man var kommen ind i et Naturaliekabinet, en Ene-

* Orla Lehmann fortæller, at han i Egenskab af dansk liberal engang maatte deltage i et saadant Korn-brændevinsgilde. Han tilføjer, at han slet ikke kunde komme ud af det med Kornbrændevinet.

** Breve fra Henrik Wergeland, Pag. 83.•191

boers Hule eller en Hexemesters Laboratorium. — Midt paa Væggen et kolossalt Exemplar af Grundloven, bevogtet af tvende Jetteskikkelser i Døle-dragt, med Biler og Oxe. — Fugle flagrede løse omkring, Fiske og levende Snoge i Glas, Bella (hans Myndehund) paa en Pude, med et forgyldt Halsbaand, ikke at glemme hans Yndling, den gamle Kanin, der «enøjet, trebenet, violblaa og fin», hinkede gemytlig omkring mellem Mos, Stene og Løvbuske. Paa Bordet ragede en uhyre Kvast af vilde Væxter og Blomster op af et gammelt Drikkehorn.» (Fru Camilla Collett: «I de lange Nætter»).

Da man trods alle disse Bestræbelser ikke naaede de Resultater, man havde haabet, udstedte man stormende Proklamationer for at afskrække de ugudelige: «Omvender Eder, I overdaadige! I bliver ikke skjønnere, om I behænger Eder med Indiens kostelige Stoffe og Perus Guld; ej heller kan I kjøbe Sundhed ved at nyde de Produkter, som ej kan trives i Norges Dale! Lad det Land føde og klæde Eder, som Naturen har gjort til Eders Moder!» Man søgte ligeledes at vække Begejstringen ved Skildringer af, hvorledes det burde være. Skildringer, der trods sine storslagne Overdriver, trods sin for os uimodstaaelige Komik, dog altid vil beholde noget vist rørende ved sig, fordi man mærker, at det var saa inderlig oprigtig ment altsammen. I «Folkebladet» for 1833, No. 3 vil man tinde en Skildring af denne Art. Forfatteren fortæller om et

•192

Besøg hos en saadan ideal Bonde. Efterat have omtalt Gaarden og dens Indretninger med en Omhyggelighed, der hverken glemmer Bryggerhuset, Stenfjøset eller de «tagdækte Møgbinger», gaar han over til Skildringen af Ejeren, der naturligvis er norskklædt: «blaa Vadmelsbuxer, graa Vadmelsfrak, rødtærnet Værkenvest og en stærk Hue af norsk Skind». Saa kommer Turen til den «hyggelige Stue«: «Grundloven i Glas og Ramme paa Væggen over en værkensbetrukket Sofa, en smuk Birketræes Skjænk, en do. Komode og Chatol, Krohgs og Knudsøns Portrætter, nogle Blomsterpotter i Vinduet — hvilket tydede paa kvindelige Hænder — udgjorde dens fornemste Prydelser». «Et Par unge Piger traadte ind. De hedte Jomfruer, men var dog uden falske Krøller og klædte i Værken, men i det lineste og smukkeste, jeg har seet.» Aftenen tilbringes paa den behageligste Maade; de)-spises, drikkes, politiseres og moraliseres; Pigerne viser sin Husholdningsbog frem, og senere maa Gjæsten tage «hele forrige Vintervirke» i Øjesyn: «njrt Sofatræk, Kjoletøjer af de smukkeste Mønstre, Klædning til Far og Duge med baade Træer og Rosetter i» o. s. v. Til Slutning serverer Forfatteren os Spisseseddelen, og den fortjener sandelig at gjengives i sin Helhed: — «Vid da, at den Punsch, de vakre Piger opvartede med, var lavet af fuldkommen ren norsk Kornspiritus; at der var ikke saa lidt Chikorie i Kaifen; at vi lik en Saftsuppe, men hvori Ingeborg193

liavde kommet tørrede Stikkelsbær istedetfor Rosiner at Kalvestegen var bleven saa fed af Dylle og Haveukrud; og at en Flaske Yin, som jeg troede var en Slags Muskateller, var lavet af Ribs og Blaabær. Strax efter kom en af gule Ribs, der lignede aldeles Rhinskvin baade i denne Solætlings gyldne Blink, i Smag og Kræfter; thi før denne

smukke Sol dalede, havde vi baade opbygget et Arbejdshus for Bygden, faaet Storthinget besat og drukket en Skaal:

„For Friheden, den Norges favreste Sol!" og atter en, hvortil Pigerne smilede: „For hvert et ærligt Jomfruhjerte under Værkens Kjol!"

Mere end et Øje har lyst i patriotisk Begejstring ved Læsningen af dette Stykke, der lader os fuldstændig kolde, eller, naar det kommer højt, kun sætter vore Lattermuskler i Bevægelse.

En praktisk Indsender i «Statsborgeren» fremsætter et ligesaa morsomt som karakteristisk Forslag til Luxus'ens Forringelse og Tarvelighedens Fremme. Han mener nemlig, at «den udvortes Levemaade, Pragt eller Tarvelighed, burde være den kjendelige og relative Maalestok, hvorefter enhvers Bidrag i Skatter burde bestemmes». Dette kan nu være godt nok; men saa vil han have sit Princip realiseret saaledes, at der skal betales Skat

13•194

for „hver Lakai eller Tjener" som af en forøget Indtægt af............... 100 Spd.

for hver Kareth............som af 50 —

for hver Kariol............— — 30 —

for hvert „udenlandsk Fortepiano" — — 50 —

for „overflødige Værelser, som ej udlejes"

som af 20—200 — for „Nydelsen af Overflødigheder" — — 20—200 — for „hvert Bryllup eller Barsel og hver Begravelse med unødvendig Pomp" som af 20—100 — for „hvert Bal eller ufornødent Selskab hos

Privatmand"............som af 20—100 —

o. s. v. Ligeledes vil han, at «særdeles Tarvelighed, Brug af hjemmegjorte Tøjer, uforsørgede Børn etc.» skal forringe Skattens Størrelse («Statsborgeren VII, Side 158—159). Det maatte ikke være grejt at sidde i Ligningskommissjonen, hvis denne Be-skatningsmaade skulde indføres.

Vi vender os nu mod det andet interessante Træk i «den frie Odelsbondes» Karakter: lians Forhold til vor Oldtid.

Vi har allerede seet, med hvilken Lethed man slog en Bro over Kløften mellem Oldtid og Nutid. Da Broen var rejst, var det en let Sag at begive sig over for at sværme. Nogen ordentlig historisk Betragtning kunde der, som enhver kan skjønne, ikke komme ud af dette; den findes ikke saadan i løse Luften; nogen egentlig Forstaaelse af vor Oldtids Ejendommeligheder resulterede heller ikke deraf, thi en saadan Forstaaelse kunde først naaes ved at195

studere deus Virkninger, saaledes som de aabenbarede sig i den følgende, mørke Periode. * Men det var heller ikke noget saadant, man for Øjeblikket havde Brug for. Hvad man nu behøvede, var hovedsagelig at faa en Historie, som den unge Selvbevidsthed kunde leve paa. Om dette Liv var overfladisk eller grundigt, kom det ikke saa nøje an paa, naar det blot var begejstret, og det var det, det kan ikke negtes. Med hvilken Pathos talte og sang man ikke om «det «gamle Norge», «Haa-konernes og Sverrernes (!) Land!» Med hvilken Stolthed nævnte man ikke Snorres «Hejmskringla», «Norges Adelsbrev mellem Nationerne!» Ja saavidt gik endog Begejstringen, at, der foresloges, at Norges Historie skulde afløse Bibelhistorien i Skolerne, da man «ikke kan indse, at man behøver at gaa saa langt som til Jøderne, et Folk med fremmede Sæder, for at finde skjøn Sædelære, som vor egen Historie tilbyder i rigeste Overmaal >.

Alt, hvad man fandt godt og beundringsværdigt ved deune Oldtid, blev nu uden Spor af Kritik, ja endog uden mindste Betænkelighed taget til Indtægt

* Meget karakteristisk er derfor Wergelands Udbrnd: „Oldtidens Saga forstaar vi; men ingenlunde tilfulde, hvorledes Ætlinge af disse frisindede Helte kunde saalænge taale Fædrelandets Vanære." (W.s „Samlede

Skrifter" III, Side 395.)

13*•196

for «den frie Odelsbonde». Han var «Oldtidens Arvtager», «Odins Sen», «et Skud af gamle Kjæmpe-stammen», Repræsentant for «Oldtidens Friheds-aand», der gjennem ham «udbreder sig i Norges Dale- o. s. v. Hans Dyder var ham «overantvordede fra det gamle Norge, hele og med det gamle Præg, uforvanskede som jordgravet Guld, opspirende uformærket som Sæd,- der faldt af og blev liggende Vinteren over». (Wergelands samlede Skrifter, III Pag 395.) Hans Sprog, lians Udseende, hans Dragt, hans Levemaade, kortsagt, hans hele Færd var et tro Billede af de gamle Nordmænd. Ved at se Ole Haagenstad - seende til sine Folk i sin blaa Vadmels-kjortel med de blanke Knapper» maatte Henrik Wergeland uvilkaarlig tænke paa «gamle Sigurd Syr — ærværdig Ihukommelse — saaledes som Sagaerne skildrer ham paa sit Jorde».

Den Skildring, hvori disse Ord forekommer, er overordentlig karakteristisk og illustrerende, og det vil derfor lønne Umagen at betragte den lidt nærmere.

«Jeg besøgte engang Ole Haagenstad,» fortæller Wergeland. «Snorre laa der. Intetsteds forekom lian mig mere hjemme, intetsteds saa 113' i sine Sagaer. Det gamle Skindbind var der ligesaa naturligt som et moderat Tidsskrift paa en literær Byherres Bord. Men hvorfor fæstede endelig Tankerne sig paa Dale-Gudbrand og Thorer af Steig, naar Øjet hvilede paa min Vert? Og da Klokkerne ringede til Kirke nede i Dalen en Søndags-
•197

morgen, hvorfor stod St. Olaf for Øje, som om det var til hans Ottesang, de lød, som om lian just var kommen over Fjeldet, og som om nu den røde Jetteport maatte aabne sig ligeoverforV Jo, alt var saa antikt, det gamle saa uforandret overgaaet i det nuværende, og alt dette grupperede sig ligesaa meget om Ole Haagenstad, som gav det Virkelighed og Sandhed, som om Stedets Natur, den gamle Gaard og Kirken og den hele Almue i sine hvide, lange, gammeldagse Skjødkofter. Han gav det Virkelighed og Sandhed. Det var en Høvding, der kom, da Hvidkofterne veg tilside paa Kirkevolden og gav «Haagensta'en» Plads. Der var Oldtid og Middelalder i de Øjeblikke. Men saadanne Personligheder indgyder Livskraft i det nærværende og lover Folket en lang Fremtid. De er dets Nerveknuder. Det har da en Marv at tære paa i sin egen Nationalitet.» (Storthingsmanden og Gudbrandsdølen Ole Haagenstad skildret af Henrik Wergeland V—VI.)

Omendskjønt, vi ved første Øjekast bemærker, at denne Skildring i sin Opfatning af Folkelivet ikke er synderlig dyb, vil den dog virke tiltalende og opløftende paa os ved sin betagende Romantik, saa tiltalende, at det næsten gjør os ondt, naar vi skal gaa den nærmere paa Livet og lægge dens smukke, poetiske Ord paa Virkelighedens Vægtskaal. Kun et kan trøste os, det nemlig, at hvad vi derved taber i Skjønhed, det vinder vi i Sandhed. Vi vil•198

altsaa for et Øjeblik sætte Poesien ud af Betragtning og prøve at faa Øje paa den Virkelighed, der ligger eller skal ligge bag hin Skildring, vi vil med andre Ord se, hvilken Mand denne Haagenstad egentlig var.

Løsningen af denne Opgave er ikke vanskelig. Vor Literatur ejer nemlig et meget interessant Bidrag til Haagenstads Karakteristik, og den Vægt, dette Bidrag allerede i og for sig har, forøges endmere ved den Omstændighed, at Forfatteren er en Mand. som ingen vil beskylde for at nære Antipathi mod vore Bønder, nemlig Maalstræveren Aasmund Olafssøn Vinje. Ogsaa han har engang aflagt Ole Haagenstad et Besøg, som han senere (i sine «Ferda-mini», 296—304) har skildret. Af de Indtryk, lian fik, og de Iagttagelser, han gjorde, meddeles lier de væsentligste til Sammenligning med "Wergelands Skildring.

Vinje er enig med Wergeland i, at «alt var saa antikt», men medens Wergeland lader dette være en Hæder for Haagenstad, rette Vinje det mod ham som en stærk Bebrejdelse. Det «er underligt af en saadan Mand, — som maa have seet saameget, — at han driver sin Gaard paa gammel Vis®. — «Der var ligesom Liglugt af alt det gamle Husgeraad, alle de. Seng- og Gangklæder, hvoraf den store ubeboede Gjæstestue med alle dens Værelser og Lofter var fulde». — Det mest antike, det mest «nationale» var imidlertid efter Vinjes•199

Mening Flæsket til Haagenstad: «Jeg har nok seet to og tre Aars gammelt Kjød, og at de spiser dette ældste og

sparer det friske, til det bliver ligesaa gammelt. Der er Mad drygsel i dette, siger de, og sandt er det, tlii den største Maddrygsel vilde nu være at spise Graasten. Jeg har altsaa seet «national» Maddrygsel, men Mage til Haagenstads har jeg aldrig seet. Alle disse Stabur var fulde af «Fleskeskid», som det kløvede halve Svin her kaldes, en Haandsbred tykke og gule og grønne i Sværet. Der skulde være Flæskeskid fra hans Kones Fødsel og Konfirmation — hun er et Par Aar yngre end han — og mange fra deres Bryllup; der er vel omtrent sexti Aar siden. Nu vidste jeg dette forud og spurgte derfor Haagenstad, medens vi gik omkring i disse Ligkjældere: «Men sig mig nu, hvor gammelt kan et saadant Fleskeskid blive?»

«Det kommer an paa den rette Saltning og Tilberedning.»

«Det ved jeg nok, men naar det er behandlet paa den rette Maade, kan det da komme op i tredive Aar?»

«Hm, ja, det var vel saa det,» svarede han i en Tone, som om jeg havde spurgt, om en Mand kan blive tredive Aar gammel.

Der var Puddersukker i Daaser saa gammelt, at det saa ud som Fjæresand. Og der var Kalvekjød sort, som inde i en Skorsten» o. s. v.

Den Livskraft, den Marv, som Folket skulde•200

eje i slige Personligheder, finder Vinje det meget daarlig bevendt med: «Ligesom den ene store Gaard seuder Fleskeskid til andre, saa sender den ogsaa Jenter. Disse store Ætter har disse Ting imellem sig. Men det bliver gammelt og stygt og usmageligt altsammen. Ætterne dør ud, og om de ikke fødes med graa Haar og Rynker i Panden, — saa saa jeg ikke vakre Folk af disse gamle, rige Ætter. — Lad rige gifte sig med rige, det holder længst ud, — — men lad os ikke blandt det friske Folk faa saamange Skipker som paa Haagenstad, thi da bliver det snart ude med den gamle Adel baade paa den ene og den anden Maade. Og dette var endda ikke det værste; men det værste er, at den, som Parabelens ufrugtbare Figentræ, tager Pladsen bort for det frugtbare og derfor maa hugges ued.

Der var en Enke efter en Embedsmand, saavidt jeg mindes, eier i Vaage. Hun havde en flink Søn paa den gode faste Skole der i Bygden; og enten det nu var saa, at hun var skyldig Skolepenge der, eller hun vilde sende Sønnen ind til Kristiania, nok er det, hun var i Forlegenhed for ti Species og gik da til den gamle Storthingsmand, rige Haagenstad, for at laane dem. Men ban svarede: «Ja, vil Thore kautionere for dem, saa skal du faa». Hun gik til Thore, hun Stakkel; men Thore, det var en anden Mand: Vred paa den haardhjertedeHaagenstad, svarede han: «Nej, kautionere vil jeg ikke for slige•201

Smaating, men her skal dn faa ti Daler af mig, og

du betaler, naar du faar Raad til det.»----Da

jeg stod i Haagenstad-Tunet og saa ned til Vaage Præstegaard, hvor Krag var Præst og gjorde saameget for Skolen og for at hjælpe Folk frem, kom jeg i Hu de sande Ord i «Nyhedsbladet» over Krag: «Oplysning er Liberalitet.»

Saadanne Lovord faar ikke du rige Haagenstad paa din Grav.»

Som Supplement til Vinjes Skildring skal vi blot tilfoje et Par faktiske Oplysninger. Oles Morbroder havde oprettet et Kornmagasin, hvis Beholdning skulde udlaanes til Sædekorn. Dette Magasin gik senere over til Ole. Det udlaante Korn blev vistnok aldrig krævet tilbage, men man maatte betale — 12'/« pCt. Renter af det. En Mand fra Lom havde engang laant 7 Tønder Byg. 1 en lang Række af Aar holdt han paa at kjøre Korn til Haagenstad samtidig med, at han betalte ham Penge. Ved det eudelige Opgjør viste det sig, at han havde betalt de 7 Tønder Byg med — 192 Spd. + 20 Tønder Byg. * Paa den Maade var det, at Haagenstad var «mange en Tilflugt,» som AVergeland udtrykker sig. Vistnok var det saa, at Overskudet af dette Kornmagasin blev anvendt til at bygge Slaadalsvejen (over til Lesie) for, men den blev

Min Hjemmelsmand huskede ikke Pengesummen saa nøje, men „omtrent den Suin var det."•202

ikke vedligeholdt, og slet bygget, som den var. forfaldt den snart. Haagenstad skal kun have vedligeholdt et Stykke af den — det, som førte op til hans egen Sæter. Imidlertid fortsatte han med Kornmagasinet endnu i mange Aar.

Her har man et skitseret Portræt af Manden, saaledes som han var. Tag nu dette Nutids-billede, sammenlign det med vor Oldtid og forsøg, om De kan komme til de samme Resultater som Wergeland. For mig har det slet ikke villet lykkes, og jeg tænker nok, at det vil gaa enhver anden ligesaa.

Gudbrandsdølen er som bekjendt et indesluttet Folkefærd, der ikke forsnakker sig, og allermindst, naar det gjælder en slig Kakse som Haagenstad, der var i Besiddelse af en saa farlig Magt. Haagenstad var desuden en Mand, som forstod at holde Skinnet vedlige, og ved Skinnet har da Wergeland været godtroende og begejstret nok til at blive staaende. Hans romantiske Begejstring for det «volksthiimliche» har her spillet hans Kritik et slemt Puds, den har forledet ham, der hadede Despoterne, der tordnede mod < Blodsugere» og «Flaaere», til at forherlige en Mand, der inden sin Kreds virkelig synes at have gjort sig fortjent til disse Prædikater.

Vi ser da her, hvad vi allerede har set paa saa mange andre Punkter, at dette Ideal havde en god Portion af Romantikens æsthetiske Overfladiskhed•203

i sig. Men heraf maa vi ikke lade os forlede til at karakterisere den hele Bevægelse som romantisk Overfladiskhed; det vilde være at ignorere dens mange praktiske og filantropiske Bestræbelser. Man træffer derfor Sandheden bedst ved at sige, at denne Norskhed foruden meget Godt og Sundt ogsaa indeholdt en Del usunde æsthetisk-romantiske Elementer. Denne Opfatning har end ikke den grundige Kjender af Wergelands Digtning og Liv, Hr. Hartvig Lassen, kunnet rokke. Thi den «Bestyrkelse» paa dens Urigtighed, som lian finder i Wergelands Ubekjendtskab til Folkedigtningen *, synes mig at være af liden Vægt. Der er nemlig ingen, som vil paastaa, at det var den æsthetiske Side af Folkelivet, der var Gjenstand for Norskhedsperiodens Opmærksomhed; hvad man mener er, at Periodens Syn paa Folkelivet, dens Opfatning af Folket tildels var æsthetisk-romantisk, idet den, som jeg tidligere liar søgt at paavise, bundede i romantiske Anskuelser om det Nationales oprindelige Fortræffelighed og Herlighed.

Denne Misforstaaelse var Tidens Grundfejl, og netop derfor var det, den blev farlig. Den blev farlig for Friheden, idet den i Kraft af sine Grundsætninger vilde sætte et nationalt Bonderegimeute istedetfor det gamle, intelligente Embedsregimente,

* Se „Breve fra Henrik Wergeland" Side 12-3—124.•204

idet den altsaa vilde rette paa det skjæve ved at begaa en ny Skjævlied. Den blev farlig' for Landets aandelige Udvikling, idet den ud fra de samme romantiske Principer vilde spærre Hovedkanalen, ja man kan sige den eneste Kanal, hvorigjennem den europæiske Civilisation strømmede ind til os, idet den altsaa i Tillid til Nationens naturlige Fortræffelighed vilde indføre et kinesisk At'spærringssystem, der snart vilde have gjort Livet stagneret og raaddent. Og endelig blev den farlig for Unionen, idet den ved sin dristige, selvtillidsfulde, for ikke at sige selvgode Optræden holdt paa at sætte ondt Blod mellem de forenede Folk. — Saa maatte den da angribes, inden det kunde blive godt. Selvbevidstheden kunde ikke blive staaende paa dette primitive Udviklingsstadium ; den maatte udvikle sig fra naiv Selvfølelse til Selvreliektion. Norskhedsperioden, den naive Selvfølelses Tidsalder, maatte korrigeres og suppleres, inden Resultaterne endelig i renset og afpudset Skikkelse, befriet for sine Latterligheder og Ensidigheder, kunde træde frem i Dagen som den almene Bevidstheds Ejendom. Det var dette Arbejde, som "Welhaven og den lille dristige Skare, der stod rundt om ham, tildels overtog. Under de voldsomste Sammenstød, med den mest rasende Forbitrelse, med de vægtigste Projektiler saavel af Grunde som af Grovheder blev da denne betydningsfulde Kamp ført, — og saa voldsom saa langvarig205

var den, at vi kan fornemme dens Efterdønninger lige ind i vore Tider.

Men med denne Kamp træder Bevægelsen ind i en ny Fase; den egentlige triumferende Norsklieds-periode er forbi, og Dæmringstiden begynder.En norsk Romantiker.

Jeg ved etsteds mellem Barskovens Trær En gron liden Jordbærbakke Og jeg skal vise dig Hældets Bær, Ifald du vil tage tiltakke.

Jorgen Moujælder det i Almindelighed, at en Forfatter, der udgiver sine «Samlede Skrifter», betragter sin Forfattervirksomhed som afsluttet, saa maa dette mere end nogensinde ellers gjælde, naar Talen er om Jørgen Moe. Thi denne Forfatter, om hvem man har sagt, at han aldrig holdt Kontortid for at modtage Musens Besøg, han har nu i over et Decennium saa at sige stængt sin Dør for hende. Et Par Lejlighedsdigte og nogle religiøse Digte er alt, hvad han i de sidste femten Aar har frembragt. Naar dertil kommer, at den Literaturperiode, hvori lians Digtning hører hjemme, er afsluttet, turde det maaske ikke være uberettiget, om man nu, da hans Skrifter er blevne fremlagte for Publikum i en samlet Udgave, * forsøgte at faa et Overblik over lians literære Virksomhed og et Indblik i dens Natur.

* Jørgen Moe: Samlede Skrifter I og II. Kristiania 1877.

14•210

I.

Jørgen Ingebrektsen Moe er født paa Gaarden Mo| i Hole Præstegjæld paa Ringerike den 22de April 1813. Hans Forældre var agtværdige Bondefolk, og Faderen var tire Gange, i Aarene 1815, 1830, 1833 og 1839, Stortingsrepræsentant for Buskeruds Amt. Jørgen Moe er da udgaaet fra Folkets egen Kreds, og de første sytten Aar af sit Liv, den Tid, hvor man modtager de fleste, stærkeste og mest afgjørende Indtryk, har han henlevet i Bondens Stue og i Hjembygdens hue, straalende Natur. At disse Indtryk har fæstet sig dybt og varig i hans' Sjæl, fremgaar af den Forkjærlighed , hvormed han som Digter dvæler ved Minderne fra Barndomstiden. Ikke blot i Digtercyklen «Fra min Barndom», men ogsaa i Digte som «Paul Putten«, i hans Skildringer af Barnelivet, «I Brønden og Tjærnet» og i adskillige ikke offentliggjorte Digte kommer disse Barndomsminder tydelig frem. Men den Indflydelse, dette Barndomsliv har øvet paa hans Sind og derved ogsaa paa hans literære Virksomhed, er langt betydeligere end det direkte Udtryk, den har faaet i disse Digte. Thi disse milde, harmoniske Naturomgivelser har ikke blot givet ham det sympathetiske Syn paa den norske Natur, der har afsat sig saa smukt i hans bedste Digte, men de har ogsaa bidraget til at udvikle•211

den harmoniske Mildhed, der er et saa tiltalende Træk i hans Digterfysiognomi; dette Liv i Almuens Skjød har ikke blot givet ham hans fortrolige Kjendskab til Bonden og hans Liv, men det har ogsaa bragt ham til at opfatte Verden paa Bondens naive og poetiske Maade, det har vakt hans Kjærlighed til Folkedigtningen, og derved har det fremkaldt hans største og mest betydningsfulde literære Bedrift: hans Arbejde i Folkedigtningens Tjeneste.

Moe voxede op som en almindelig Bondegut, og han blev 13 Aar gammel uden at have lært mere, end en Bondegut i Almindelighed lærer. Faderen havde imidlertid længe tænkt, at Sønnen skulde studere, og lod ham derfor fra Trettenaars-alderen undervise af residerende Kapellan Støren paa Nordenhaug; her traf han for første Gang sin vordende Medarbejder Asbjørnsen, der ogsaa blev forberedet til Examen Artium af Støren. Hos denne modtog han nu Undervisning, indtil han i Januar 1830 blev sendt til Kristiania for at faa Hullerne udfyldte og gaa op. I disse Maaneder før Artium arbejdede han saa stærkt, at hans Helbred led derunder, saa han aldrig rigtig har forvundet det. Om Morgenen Kl. 4 blev han vækket af Vægteren, saa læste han med faa Afbrydelser til Kl. 12 om Natten, da han lagde sig til at sove for Kl. 4 atter at blive vækket af Vægteren.

Han blev da Student i 1830, Aaret før den voldsomme og langvarige Kam}) mellem Wergeland

14*•212

og Welhaven brød løs. I denne Kamp respekteredes ingen Neutralitet, og selv en saa fredelig Natur som Jørgen Moe maatte tage Parti. Den rastløse Henrik Wergeland med alle hans urolige, revolutionære Ideer var en for Moe altfor fremmed Aand til at kunne vække hans Sympathi, og da Welhaven og haus Tilhængere stod ham langt nærmere, var det naturligt, at han sluttede sig til dem. En absolut Tilhænger, som Partiet i alle Henseender kunde stole paa, var han imidlertid ikke; det fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af, at da den welhavenske Skare

meldte sig ud af Studentersamfundet og stiftede Studenterforbundet, fulgte Moe ikke med, skjønt det, ikke skal have manglet paa Opfordringer dertil. Han var nu engang Medlem af Samfundet, og en saadan Demonstration som denne Masseudmeldelse var hans Natur imod. Af denne hans Stilling i Striden kan man let forstaa, at han ikke blev nogen aktiv Deltager; han holdt sig passiv paa Tilskuerpladsen. Saavidt jeg ved, stillede han sig kun en eneste Gang i de stridendes Hækker, nemlig dengang Wergeland i 1834 havde offentliggjort sin nedbrydende Kritik over Oehlen-slägers sidste Værker. Moe nærede en meget stærk Beundring for Oehlenschläger, * og da Wergeland i

* Den, som vil overbevise sig herom, behøver blot at læse hans „Prolog ved „Hakon Jarls" Opførelse efter Oehlenschlägers Død" (I, 390).•213

sin Kritik beskyldte denne hans Helt for «en til Idiotisme eller en Art Vanvid gaaende Indbildskhed», «umaadelig Arrogance» og Mangel paa digterisk Originalitet, opgav Moe for et Øjeblik sin passive Stilling og angreb Wergeland i et temmelig skarpt Digt, som han offentliggjorde i et af Hovedstadens Blade. Men dette bidrog ikke til at gjøre hans Stilling mere fremskudt; thi ingen faldt paa at tillægge ham dette Forfatterskab: Welhaven fik Skylden — og Moe var atter den passive Tilskuer.

Af økonomiske Aarsager var han nødt til at give Undervisning, og en stor Del af den Tid, som denne Virksomhed levnede ham, anvendte han til Læsning af Skønliteratur og til Syslen med Folkedigtningen. Efterat han i 1832 havde taget Examen philosophicum, tænkte han endog en kort Tid paa at studere Æsthetik, men opgav dog snart denne Tanke for at vende sig mod det theologiske Studium, som han imidlertid ikke dyrkede med synderlig Iver, da Literaturen og Folkedigtningen vedblev at optage største Delen af hans Tid. Først i 1839 underkastede lian sig den theologiske Embedsexamen og fortsatte derefter sit gamle Liv. optaget af de gamle Interesser og den gamle Virksomhed som Lærer dels paa Laudet, dels i Hovedstsden.

Allerede før 1835 var Moe begyndt at optegne Folkeeventyr, og i 1837 var han bleven enig med Asbjørnson om Udgivelsen af en Samling•214

saadanne. * Aaret efter at han havde taget Embedsexamen besluttede han helt at ofre sig for dette Studium. Et direkte Udslag af denne Beslutning vil man finde i Digtet « Jeg har Nøglen» (I, 360).

Samme Aar assisterede han Malling med Udgivelsen af dennes lille «Samling af Sange, Folkeviser og Stev i norske Almuedialekter», en Samling, der nu neppe har synderlig Værd uden som et interessant Vidnesbyrd om, hvor lidet man dengang kjendte

T Ingen af de til Dato foreliggende Kilder oplyser om, hvilken af de to Udgivere der er den egentlige Ophavsmand til dette betydningsfulde Foretagende. I Fortalen til anden Udgave af Samlingen heder det kun, at „vore ældste Optegnelser daterer sig allerede fra 1833" (se Moes Skrifter II, 17), uden at der oplysees, om det er Asbjørnsen eller Moe, som disse ældste Optegnelser skyldes. Jeg ser mig imidlertid istand til at fortælle, at de skyldes Asbjørnsen; han har selv engang vist mig sine ældste Optegnelser, og den allerførste af dem var dateret Februar 1833. Kort Tid efter, sandsynligvis allerede i det følgende Aar begyndte- Moe sine Optegnelser. Hvad Samlingens Tilblivelse angaar, da var det Moe, der gav det første Stød, medens det skyldes Asbjørnsen, at Eventyrene blev gjenfortalte paa I olkets egen Maade. I 1836 skrev nemlig Moe til Asbjørnsen, der dengang var Huslærer i Gjerdrum, og foreslog ham, at de i Forening skulde udgive bearbejdede Eventyr, nærmest i Tiecks Manér. Asbjørnsen svarede imidlertid, at han hverken følte Kald eller Tilbøjelighed til at overtage et saadant Arbejde. Hvis derimod Moe vilde gjenfortælle og udgive Folkeeventyr i ubearbejdet Skikkelse, da skulde han gierne være med.•215

vor Folkedigtning. Største Delen af dens Indhold bestaar af Sange, skrevne af Forfattere, der stod udenfor Bondestanden, en Edvard Storm, en Stockfleth o. s. v. Langt værdifuldere er imidlertid den Indledning, hvormed Moe aabnede den lille Samling,* thi i denne Indledning og i den samme Aar affattede Indbydelse til Subskription paa den senere saa berømte Samling af norske Folkeeventyr** bebudes et nyt Stadium i den norske Literaturs Udvikling.

I «Norskhedsperioden» var den nationale Selvbevidsthed endnu i sin Opvaagnen, og som enhver vaagnende Selvbevidsthed ytrede den sig hovedsagelig som Ødelæggelseslyst, som en uimodstaaelig Trang til at knuse alt, der stod «Jeg'et» hindrende ivejen.*** For at hævde sin egen Existence rettede den et voldsomt Slag mod Landets Embedsmænd, hadede Danmark og frygtede Sverigs — kortsagt den var væsentlig udadvendt. Det næste Skridt i dens Udvikling maatte nødvendigvis blive, at den opgav denne Angrebsstilling ligeoverfor sine Omgivelser og vendte sig indad mod Nationen selv, med andre Ord: at den ængstelige Selvhævdelse afløstes af Selv-reflexion — og det er dette Skridt, som bebudes af Moe i Indledningen og Subskriptionsindbydelsen. Her udtales det nemlig med Bestemthed, at hvis

* Saml. Skr. II, 1 o. fl.

** II, 12 o. fl.

« Se Skildringen af „Norskhedsperioden".•216

«vor fremspirende Literatur» skal udvikle sig til en national Literatur, til «i rene, lutrede Billeder at afspejle Folkets Liv, saaledes som dette efter fysiske og historiske Betingelser er til,» saa maa man vende sig indad mod Folket selv, «fordybe sig i dets Hus- og Hjærteliv,» — og som den Port, hvorigjennem man skal komme ind til dette Liv, peges der med ligesaa stor Sikkerhed paa Folkedigtningen, der «maa kunne faa en ikke uvæsentlig Betydning for vor sig udviklende Literatur . *

Den nye Retning, der her bryder frem, er da et nødvendigt Led i den nationale Udvikling, men den er tillige noget langt mere: den er en Udløber af en almindelig europæisk Bevægelse, Romantiken. Det er bekjendt nok, hvorledes Napoleons Krige i Aarhundredets Begyndelse bragte den tyske Nationalfølelse til at vaagne og frem-

* Allerede fire Aar tidligere havde Welhaven udtalt den samme Tanke, naar han i Digtet „En Tribut til Kunstforeningen" (Welhavens samlede Skrifter III, Side 185) siger:

I Fjeldet bor vor Kunst og Poesi, Den drømmer der endnu i Landets Bringe, Der har den vist os Glimtet af sin Vinge I Dalens Sagn, i Dalens Melodi.

Men Welhaven stod Folkelivet altfor fjernt til at kunne gaa i Spidsen for den nye Retning; først da Asbjørnsen og Moe havde vist Vejen, kunde han gaa ind i „Fjeldet" og hæve Skatten.•217

kaldte en almindelig Reaktion mod den franske Aand, der havde været den herskende over liele Europa i det 18de Aarhundrede. Det 18de Aarhundrede havde med Begejstring proklameret Fremskridtets Lov, nu proklamerede man en fabelagtig Guldalder, hvorfra Menneskeheden lidt efter lidt skulde være sunken; det 18de Aarhundrede havde kaldt Middelalderens Mennesker Barbarer, nu vendte man sig med Forkjærlighed mod disse Barbarer og forherligede dem i Videnskab, Poesi og Kunst. Det 18de Aarhundrede havde været Forstandens Tidsalder, nu detroniserede man Forstauden og indsatte Følelsen i dens Sted. Istedetfor det 18de Aarhundredes højeste Ideal: Dannelsen, Civilisationen sværmede man nu for Naiviteten, og istedet for Kosmopolitismen traadte Nationalitetsfølelsen. Europas Heste Nationer vendte sig indad mod sig selv og begyndte med Iver at studere sin egen Fortid, sine gamle Digte, sine Sagn og Eventyr. I Tyskland vendte man sig mod Middelalderen, sværmede for Riddervæsenet og Troubadourpoesien; de gamle, glemte Digte kom atter til Ære og Værdighed, Ludvig von Arnim og Clemens Brentano udgav sin Samling af tyske Folkesange, «Des Knaben Wunderhorn» og Brødrene Grimm sine «Kinder- und Hausmärchen»; Englænderne udgav sine gamle Folkeviser, Walter Scott samlede de gamle skotske Ballader og Thomas Moore bragte ved sine Sange Irlands Folkemelodier ud over Europa. De danske Digtere med Oelilen-•218

schläger i Spidsen søgte tilbage til den nordiske Oldtid, ja saa stærk var Bevægelsen, at selve Frankrig, mod hvem den fra først af var rettet, blev grebet af den. Hele denne romantisk-nationale Bevægelse havde sin Blomstringsperiode i Aarhundredets første Decennier. Julirevolutionen gav den et alvorligt Knæk, som den aldrig forvandt, og omtrent ved Aarhundredets Midte var den afsluttet i de europæiske Hovedlande efter dels at have virket befrugtende, dels skadelig paa Aandslivet.

Men netop paa denne Tid begynder den først for Alvor at vise sig her oppe hos os. Vistnok var den naaet herop allerede i Norskhedsperioclen, men den optraadte endnu kun brudstykkevis og formaaede derfor hverken at præge den hele Tidsalder eller noget enkelt Parti. Hos Wergeland og hans Omgivelser finder man et Par romantiske Træk: den nationale Begejstring og Schellings Guldalderdogme, men forøvrigt var disse Mænd altfor stærkt paavirkede af det forrige Aarhundredes og af Julirevolutionens Ideer til at Romantiken for Alvor kunde vinde Indpas iblandt dem. Den anden Lejr, Welhaven og hans Tilhængere, stemmede overens med Romantiken i at bekjæmpe disse det forrige Aarhundredes franske Ideer, saaledes som de aabenbarede sig hos Wergeland og hans Parti, men denne Kamp optog dem saa fuldstændig, at der ikke blev synderlig Anledning til at udvikle andre Sider af den romantiske Retning. Først i Firtiaarene, da denne•219

Kamp var endt, da Selvbevidsthedens første Stadium var gjennemløbet, og da den historisk nødvendige Udvikling fordrede, at man vendte Blikket indad mod Nationens eget Liv. altsaa da den nationale Udvikling og den romantiske Bevægelse tangerede hinanden, først da var det, at denne kunde fæste sig og blomstre i den norske Jordbund.

Med Brødrene Grimms «Kinder- und Haus-märchen s som sit Forbillede begyndte Asbjørnsen og Moe at gjenfortælle de norske Folkeeventyr i fuld Forstaaelse af dette Arbejdes videnskabelige og nationale Betydning, men i Publikum sad der endnu saameget tilbage af den gamle Opfatning, at det betragtede det hele Foretagende som en Barnagtighed, der hørte hjemme i Ammestuen, ja den hele Plan var ikke langtfra at strande, da den Forlægger, Samlerne havde skaffet sig, trak sig tilbage fra Foretagendet paa Grund af den ringe Subskription. Først i 1842 kunde Samlingens første Hefte udkomme, men derved var ogsaa Foretagendets Fremtid sikret, thi dette og de følgende Hefter var allerede tilstrækkelig til at bringe den nye Retning i fuld Flor. Hele vort Forfatterkorps vendte som paa Kommando Byen Ryggen, marscherede i sluttet Trop ud paa Landet og stansede først oppe i en af vore Fjelddale blandt de «ufordærvede» norske Bønder eller oppe paa en Sæter blandt de ^nydelige» Sæterjenter, ja tiere af dem nøjede sig ikke engang med dette, men vilde absolut ind 1 Fjeldet til de

•220

underjordiske eller begyndte at løbe efter Huldrens bekjendte Kohale. Welhaven begyndte, grebet af Begejstringen, at synge om Juleslagsmaal og Bruderov, om Huldren og Nøkken, om Folket og Naturen. Asbjørnsen og Bernhard Herre førte sine taknemmelige Læsere op til Sæterhytten eller ind i vore mørke Gran- og Fuiuskove, til Fiskeren, Jægeren og Tømmerhuggeren, som alle havde Sagn eller andre interessante Ting at fortælle. C. P. Riis og

P. A. Jensen bragte de friske Fjeldmelodier og de

t

vakre Nationaldragter op paa Scenen, ja selv en til Kulturlivet saa stærkt knyttet Forfatterindividualitet som Camilla Collett blev for et, Øjeblik revet med af Retningen og skrev -En Vandring og et Eventyr . I Hælene paa vore Forfattere fulgte saa vore Kunstnere. L. Lindeman samlede Folkemelodierne med ligesaa stor Dygtighed og Omhu som Asbjørnsen og Moe Sagnene og Eventyrene, Halfdan Kierulf bragte det nationale Element i Folkemusiken til kunstnerisk Udvikling i sine Sange, Ole Bull gjorde ligesaa og opdagede desuden den stakkels «Møllar-gut», som maatte spille sine monotone Slaatter og Springere for det mest udsøgte Koncertpublikum i Landets største Byer. Tidemand førte Bonden med det ægte norske Ansigt og den maleriske Nationaldragt ind i Maleriet, medens Gude malede sine første, «begejstrede» Billeder af norsk Natur. Og bag disse fremragende, skabende Aander fulgte saa det store Publikum, der var ligesaa begejstret for•221

det naive og- folkelige, dev slugte de nationale Digtninger, sang Folkemelodierne og Kierulfs Sange sent og tidlig og tiljublede Riis's Bønder og Møllar-gutens Slaatter sit begejstrede Bifald — en ny Poesi en ny Kunst, en ny Smag, kortsagt en bel ny Aandsretning var indført.

Midt i denne Aandsretning staar da Jørgen Moe som en af dens mest typiske Repræsentanter. Fremkaldt af ham og hans Medarbejder, og ført videre af Welhaven og de norske Kunstnere virker den i flere Henseender

betydningsfuldt tilbage paa liam selv. Den bringer ham til fuldstændig at opgive Tanken paa at træde ind i den gejstlige Stand, den bevirker, at han kan drive sine Studier af Folkedigtningen i langt større Udstrækning end tidligere, idet Universitetet, revet med i den almindelige Bevægelse, bevilger hain Stipendier «for at samle, studere og bearbejde Folkepoesier af forskjellig Art», og endelig løser den hans Tunge, saa at ogsaa han kan synge sit selvstændige lille Parti i det store

Kor til det fælles Ideals Pris; denne nye Aands-

»

retning bragte netop den Varme, som hans Digtning behøvede for at aabne sin simple, men duftende Blomst. I disse Aar skrev han sine fleste og bedste Digte, i disse Aar udgav han sin Samling Digte» og sine fortræffelige Børnehistorier «I Brønden og Tjærnet», i disse Aar forfattede han «Et Besøg i et Bondebryllup», sine interessante Indberetninger om sine Stipendierejser for at indsamle Folkepoesier,•222

sin lille Afhandling om Hemingsviserne, sin smukke Skildring af den gamle Eventyrfortællerske, Blind-Anne, og Indledningen til de norske Folkeeventyr, et i videnskabelig Henseende meget fortjenstfuldt Arbejde. *

Men allerede før dette Arbejde var fuldendt, var der indtruffet en Begivenhed, der efter nogle faa Aars Forløb skulde føre Moe rent bort fra den literære Skueplads. Det aarlige Universitetsstipen-dium, som han fra Begyndelsen af 1849 havde havt for at fortsætte sine Studier af Folkedigtningen, blev ham berøvet i Sommeren 1850, og dermed blev Udsigten til økonomisk uafhængig at kunne fortsætte disse Studier pludselig stængt for ham. Hans stærkt religiøse Sind har formodentlig bragt ham til at opfatte denne Begivenhed som et guddommeligt Vink, og Følgen heraf var, at han atter begyndte at tænke paa at gaa over i den gejstlige Stand. I 1852 underkastede han sig den praktisk-theologiske Examen, og Aaret efter blev han udnævnt til residerende Kapellan til Sigdal ved Krøderen, hvorpaa *

han i Februar 1854 giftede sig med sin forlovede,

* Den engelske Oversætter af Asbjørnsens og Moes Eventyr, G. W. Dasent, har forsynet sin Oversættelse med „an introduetory Essay on the origin and diffusion of po-pular tales", der væsentlig bestaar af en Omskrivning af Moes Indledning og tildels endog af en direkte Oversættelse af denne. Oversætteren har imidlertid været saa elskværdig at. give sig selv Æren for dette Arbejde.•223

en Datter af Generalmajor F. M. Sørensen. Endnu en Gang betraadte han den literære Skueplads, idet han i 1855 udgav sin lille Samling religiøse Digte, «At hænge paa Juletræet», der fire Aar efter udkom i forøget Oplag med den forandrede Titel, «En liden Julegave». Men fra den Tid af har han helliget sig helt for sin gejstlige Gjerning; hans poetiske Produktion bliver overordentlig sparsom og sin Virksomhed i Folkedigtningens Tjeneste opgiver han aldeles, idet han overlader hele det rige Materiale, han har indsamlet, til sin Medarbejder Asbjørnsen. At han i 1863 blev forflyttet til Bragernæs Menighed i Drammen, i 1871 udnævntes til Sognepræst i Vestre Aker og i 1875 til Biskop i Kristians-sands Stift er altsammen Kjendsgjerninger der tilhører Statskalenderen og ikke Literaturhistorien.

IL

Jørgen Moes Liv er da, i Modsætning til Wergelands, Welhavens, Ibsens og Bjørnsons, et jævnt, roligt Liv uden store, afgjørende Begivenheder og uden voldsomme, oprivende Kampe. Han er for ung og for fredelig til at deltage i den store Kamp, der føres i hans Studenterdage, og den kan derfor gaa lien over ham uden at efterlade sig Mærker, der bliver siddende for hele Livet, saaledes som Tilfældet var med Welhaven. Neppe har•224

han naaet Manddomsalderen, før den store Fredsforstyrrer, Henrik Wergeland dør; alt bliver roligt, og uforstyrret af alt «ydre Røre», kan han hengive sig til sine Yndlingssysler. Han begynder et nyt, betydningsfuldt Foretagende og maa vistnok i Begyndelsen kjæmpe med Ligegyldighed og Kulde, men neppe er Foretagendet bleven begyndt, før Kulden og Ingegyldigheden svinder; man begynder at dele hans Interesser, at begejstres af det, han selv er begejstret af, og lian ved neppe af det, før hele Tidsalderen er ført ind i en Retning, der i det

væsentlige er hans egen. Og endnu førend Begejstringen for det naive har kulmineret, endnu førend Bjørnson ved sine Bondenoveller har sat Kronen paa den ved Folkeeventyrene fremkaldte Bevægelse, endnu medens han selv staar i sin fulde Kraft paa Højden af sin Virksomhed, trækker han sig tilbage til sin stille Præstegaard. Da Begejstringen begynder at svinde hen, da den Retning, der var grundlagt ved Eventyrene, hölder paa at gaa i Graven, da de, der har bragt den længst frem, begynder at falde fra, og den nye, mere kritiske Slægt er i Færd med at flytte ud af den høje Bygning, han engang var med om at rejse, for at flytte ind i en ny, der udmærker sig ved større Soliditet og stemmer bedre med dens Tilbøjeligheder, da er hans Øjne rettede mod en ganske anden Kant. Han rammes ikke af den Ulykke, at blive staaende ensom tilbage i vor Literatur som en Skygge fra•225

svundne Tider. Medens Legen er bedst, sætter lian Punktum. Vi ser liam stige, men vi faar ikke se ham dale. Kun et Øjeblik synes han ifærd med at synke fra sin Middagshøjde, men da trækker den gejstlige Virksomhed sit Taageslør mellem ham og os, og han forsvinder for vore Blikke. Saa smukt og harmonisk staar denne Digters Billede i vor Literatur.

Og dog vil en overfladisk Betragtning let komme til den Antagelse, at man her staar overfor en spredt Personlighed: han har jo paa forskjellige Stadier af sit Liv arbejdet i forskjellige Retninger: først optager jo Folkedigtningen største Delen af hans Tid; saa træder hans poetiske Produktion lidt efter lidt i Forgrunden, men saa opgiver han baade sin egen og Folkets Digtning for udelukkende at ofre sig for den gejstlige Virksomhed. Eventyrsamler, Digter og Sjælesøger. Er ikke dette tre Personer? Og findes der lier nogen Enhed? Men herpaa maa der svares: Tilsyneladende findes der ikke en saadan Enhed, men en Analyse af Moes literære Virksomhed vil ikke blot overbevise os om, at den i Virkeligheden er der, at disse forskjellige Arter af Virksomhed kan føres tilbage til en fælles Grund: hans aandelige Ejendommelighed; men den vil endog aabne vore øjne for, at man her staar overfor en mere end sædvanlig hel og samlet Forfatterindividualitet, der er vedblevet at være sig selv i de forskjelligste Forhold. Selv om en saadan Analyse

15•226

ikke skulde bringe os flere Resultater, var dog dette allerede tilstrækkeligt til at motivere et Forsøg paa , at foretage den.

Det er da som Samler og Gjenfortæller af Folkeeventyrene, vi først møder Moe. Naar vi skal betragte ham som saadan, maa vi imidlertid være paa det rene med, hvori denne Virksomhed egentlig bestaar. Hvis man nærer den Tro, at en Eventyrsamler kun har at rejse omkring i Bygderne og nedskrive Eventyrene efter Bøndernes Diktat for senere at oversætte dem paa det almindelige Bogsprog, saa tager man i liøj Gracl Fejl. Thi Bonden maa faa fortælle frit og naturlig, hvis ikke gaar det hele istaa for ham; han er saa bunden til sin sædvanlige Meddelelsesmaade, at man ikke engang kan faa ham til at diktere Stevene og Folkeviserne, hvis Form dog er langt fastere end de prosaiske Folkedigtningers; den eneste Maade, han kan meddele de metriske Folkedigtninger paa, er ved at synge dem. Samleren maa altsaa lade Meddeleren fortælle paa sin sædvanlige Maade, og derved bliver det naturligvis umuligt at følge ham, saa man faar noteret hans Fortælling Ord til andet; hvad man faar opskrevet, er Gangen i Eventyret, de TJdtryk, hvori Pointet ligger, og naar det kommer højt, Dialogerne. Af disse smaa Notitser skal da Samleren senere reproducere det hele Eventyr. En god Hukommelse er her af stor Vigtighed, men den er langtfra tilstrækkelig, det kan man overbevise sig227

om ved at betragte de mange mislykkede Forsøg, der er gjorte paa at fortælle Eventyr og Sagn. Først og fremst fordres der en udviklet Evne til at sætte sig ind i Meddelerens naive Betragtnings- og Fortællemaade, saaledes at man formaar at gjengive den i al dens umiddelbare Friskhed. Men ofte hænder det, at Eventyret eller Sagnet i Meddelerens Mund er bleven skjæmmet af en senere Tildigtning; snart har ogsaa Udtrykket paa sin lange Vandring fra Mund til Mund tabt i Farve, Friskhed og Bestemthed. Her maa da Samleren i siu Gjengivelse gaa endnu videre: han maa med Eventyrets Aand for Øje foretage en Udrensning af det falske og uægte, friske Farven op, hvor den er slidt af, restituere Udtrykket i dets Friskhed og Oprindelighed, hvor Fortællingen er bleven mat og ubestemt,*

* Det er i høj Grad beundringsværdigt, hvor heldig Asbjørnsen og Moe har løst denne Opgave. Kun en enkelt

Gang stoder man paa et lidet Uheld, soin i „Haakon Borkenskjæg", et efter sit Indhold og sin Udbredelse meget gammelt Eventyr, hvor Prinsen og Prinsessen taler om Lensmand og Tugthus, Institutioner, som man med Tryghed kan sige ikke tilhører de Forhold, hvori Eventyrets Handling bevæger sig. Jeg nægter ikke, at dette Træk er interessant som et Vidnesbyrd om den umiddelbare Maade, hvorpaa Folket overfører Eventyrerne til sine egne Forhold, men det vilde ikke have tabt noget af denne Interesse, om det havde faaet sin Plads blandt Anmærkningerne. I selve Eventyret, hvor Hensynet til det poetiske er det overvejende, bidrager dette Træk kun til at forstyrre det harmoniske Indtryk.

13*•228

med et Ord: han maa omdanne sig- selv til Eventyrdigter. Men en saadan Omdannelse kan kun finde Sted, forsaavidt Samleren er i Slægt med Eventyret, det vil sige, forsaavidt han besidder en eller flere af dets Hovedegenskaber som personlig Ejendommelighed. Denne Egenskab vil naturligvis faa en vis Overvægt i hans Grjenfortælling, og ved nøjagtig at betragte denne vil man da faa Øje paa, hvori hans Slægtskab med Eventyret bestaar. I Asbjørnsens Gjenfortællinger er saaledes Eventyrets pointerede Djærvhed, dets dristige Humor det mest fremtrædende Element; det er den Egen-skab ved Eventyret, der er mest beslægtet med hans Natur, og som han derfor sætter saa stor Pris paa, at lian i sin Grjenfortælling ofte er tilbøjelig til at gjøre den endnu mere fremtrædende, end den i Virkeligheden er (saaledes har han f. Ex. en meget stærk Tilbøjelighed til at tilsætte Ordsprog). I Moes Grjenfortælling har derimod Eventyrets simple, barnlige Tone, dets enfoldige Livsopfatning Overvægten, og denne Egenskab træder saa klart frem, at man i de fleste Tilfælde vil kunne afgjøre, hvilke Eventyr Moe har fortalt og hvilke Asbjørnsen, uden at behøve at ty til Indholdsfortegnelsen i deres Eventyrsamling. Det er klart, at den af Eventyrets Egenskaber, der stemmer bedst med Fortællerens Natur, Vil han fremhæve som Eventyrets ypperste Egenskab. Moe bryder sig derfor ikke stort om de Eventyr, der ikke kjender til Undseelse og Omskrivninger, men fi*. &t , ...tv»4 (iW^ ^Xi* .V t ^vitM•229

gaar lige løs paa Sagen, af livor tvivlsom en Natur denne end er. Bortseet fra deres rent videnskabelige Interesse som Bidrag til Folkepsykologien er deres eneste Værd efter hans Mening, at de viser, «hvor fordærvet det naturlige Menneskehjerte er, som glæder

v

sig i at opfinde slige fæle Digtninger til Morskab for sig selv og andre». Hvad han derimod sætter mest Pris paa i de gode Eventyr, er netop den barnlige «Betragtning af Livet», der ligger paa deres" Bund. «I har vist lagt Mærke til», siger han i sit lille Forsvar for Barneeventyret (II, Side 197), «at i de gode Eventyr gaar det altid den fromme og forstandige vel, den onde, taabelige og daarlige ilde; det er ikke Fødsel, Stand og udvortes Kaar, som gjør Udslaget. Ofte gaar det hel underlig til, saa at de uanseligste Ting, de stakkels Dyr, som den medlidende Gut hjælper, et ubetydeligt Træ, som den deltagende Pige tager sig af, eller andet lignende siden frelser og bringer Lykke. Men saaledes gaar det, naar du ser med det rette Blik, ogsaa til i Verden: der fører ogsaa alt til Lykke og Gavn for den fromme og forstandige, til Skade og Fordærvelse for den onde og daarlige, om ikke altid eller strax i de udvortes Kaar, saa ganske vist i de indvortes og mod Enden. Og ofte, ja langt oftere, end vi tænker derpaa, bruger Gud det smaa og ubetydelige til at fremlede Held og Lykke for sine». Det er i fuld Overensstemmelse•230

hermed, at Moe i det før omtalte Digt «Jeg har Nøglen» siger om Eventyret:

Ja gjenfødt skal mig Underlandet stige af Hjertets Dyb som Naadens skjønne Rige.

Disse Ord faar først sin fulde Belysning af de Linjer, jeg netop citerede. Thi at Eventyrets barnlige Livsbetragtning ogsaa er Moes egen. er det disse Linjer udtaler, og paa samme Tid fremgaar det klart af dem, at det hverken var Historikerens Trang til Aktstykker eller Psykologens Interesse for «Menneskehjertets» Mysterier eller Æsthetikerens Glæde over den vilde, boltrende Fantasi, der bragte Moe til at elske Folkepoesien og sysle med dens Skatte, men en rent personlig Sympathi for det med hans eget Væsen beslægtede i denne Verden, en glad Følelse af, at han her fandt sig selv igjen. Saaledes blev da denne Virksomhed den første Form, hvori Moes barnlige Individualitet søgte sig et Udtryk.

— Men samtidig søger denne Individualitet ogsaa at skabe sig en mere selvstændig Fonn for sin Ejendommelighed.

Af hvad jeg ovenfor har udviklet, vil man se, at Eventyrsamleren er en Mand, der staar med det ene Ben paa Videnskabens og det andet paa Poesiens Omraade. Et ganske lidet Skridt, og han er over paa den ene eller anden Side. Hvorvidt han da kommer til at træde over paa Videnskabens eller•231

Poesiens Grund, afhænger dels af Samtidens Aandsretning, dels af individuelle Ejendommeligheder. Saaledes tror jeg, at den norske Literaturs Trang til et nationalt Støttepunkt i Forbindelse med de to norske Samleres rent personlige Forhold til Folkedigtningen har været Hovedaarsagerne til, at de begge traadte over i Poesiens Tjeneste.

Men medens den djærve Asbjørnsen i Tillid til sit Talent gaar frem paa egen Haand, skaber sig en ejendommelig Form og leverer sine ligesaa originale som skjønne «Norske Huldreeventyr og Folkesagn», søger den mindre tillidsfulde Moe en given Form. hvori han kan gyde sit Indhold, et Forbillede, hvorefter han kan forme sine poetiske Ideer. Et saadant Forbillede finder han i Christian "Winthers Træsnit, og han tilegner sig nu ikke blot den danske Digters Kompositionsmaade, hans Metrum, hans Stil, ja hans Sprog, men han paavirkes endogsaa stærkt af hans Syn. Den Digter, der var saa fortrolig med vort Folkeliv og vor Natur, er endnu ikke saa selvstændig, at han kan betragte dem med sine egne Øjne. Først efter at have taget Christian "Winthers danske Briller paa, ser han. Blandt "Winthers Træsnit findes der en smuk Romance, betitlet «Erik ogEllenx, som vistnok enhver kjender; det er den, der begynder saaledes:

Jeg havde fast besluttet det, men vidste ej, hvordan jeg rigtig skulde gribe den lilles Hjerte an; i otte Dage stræbte jeg at naa mit søde Maal, men Lejligheden smutted mig af Haanden som en Aal.•232

Vil mau overbevise sig om, hvor stærkt Moe i denne Perioede (omtrent. 1840) er paavirket af Christian "Winther, saa skal man tage dette Træsnit» og lægge det ved Siden af Moes «Knud og Birgit» (I, Side 96). Themaet er aldeles det samme i begge Digte; de handler om, hvorledes Helten efter flere klodsede, mislykkede Forsøg paa «at naa sit søde Maal», endelig vinder Bugt med «det stolte Pigehjerte». Handlingens Enkeltheder er ogsaa de samme i begge Digte: først gjør han et klodset Forsøg, hvorefter hun ved et overnaturligt Middel søger at faa vide, «om det bliver af». Men ved denne Lejlighed staar han paa Lur, og i Tillid til det, han har hørt, skyder han en mild Sommeraften Hjertet op i Livet — og alt er klappet og klart. Hvad Personerne angaar, da er Helten i begge Digte en hjertensgod, lidt. klodset Bondegut og Heltinden en kvik liden Bondejente, der af Undseelse søger at skjule sig saa længe som muligt. Knud hos Moe har endnu ikke faaet Winthers ideale sjællandske Bondedragt af, hans Tænkemaade og hele Væsen er dansk eller rettere sagt winthersk, og det samme er, om end i mindre Grad, Tilfældet med Birgit. Man høre blot følgende Karakteristik af Birgit i Knuds Mund:

Ej! den Tid var hun dejlig, som hun fortin mig stod, saa pen og ren og pyntet fra Top og til Fod, —•233

med Rimets Sølverperler i Haarets gyldne Flod, og saa med et Ansigt som bare Melk og Blod —

og man vil se, at man lier ikke har meel norske, men med Winthers sjællandske Bønder at bestille. Ja selv den lyse wintherske Sanselighed er ikke dunstet ganske bort af Moes Digt:

Mens fast hun om mig slynged sin trinde, bløde Arm — det suste vel om Øret, men det bruste i min Barm.

Hvad Sproget angaar, da findes der vel en Del Ord, der røber den norske Forfatter, men i Hovedsagen er det dog Winthers Sprog: for det første er Digtet, som man ser, skrevet i den ejendommelige, ægte danske, men lidet norske Modifikation, som Winther har givet den bekjendte Niebelungen-strofe, og dernæst er den lette, fine Form, for nu ikke at tale om Udtryk som «den kviksølvsnare Tøs», «salig Elskovsglød», «den vilde, lille Kat» o. s. v., ægte winthersk. Hvem skulde, med Moes senere Digtning in mente, tro, at han havde skrevet en Strofe som denne:

Da styrted jeg fra Busken med salig Elskovsglød — hun blodrød slængte Straaene langt bort fra sit Skjød.•234

Jeg vilde til at tale, men fik kun frem et Suk; paa det svared Hønen med et kaglende Kluk.

Der er i denne Strofe intet, der røber den norske Forfatter, intet der røber Moe.

Skjønt Efterligningen af Christian Winther i intet andet af Moes Digte er saa fremtrædende som i «Knud og Birgit», er den dog øjensynlig ogsaa for adskillige andre Digtes vedkommende, og den kan paavises i en saa stor Del af Moes ikke meget omfangsrige poetiske Produktion, at man bliver nødt til at spørge, hvad det kan være, der liar bevæget den alvorlige, tilbageholdne Jørgen Moe til netop at efterligne en saa fyrig og sprudlende Digter som Christian Winther? Emnernes Lighed vil man maaske svare; og den har vistnok spillet en Rolle, men den egentlige Grund ligger dog dybere. Naar H. C. Andersen undtages, er Winther Danmarks yngste, barnligste Digter. Og det er netop den allerbarnligste Del af Winthers Digtning, Moe efterligner. I den danske Lyrikers senere Produktion klinger der dels en mørkere, mere lidende Undertone igjennem, dels stiger den varme Sanselighed, der kom frem i Træsnittene, formelig til Hede. Men f'or disse Retninger i Winthers Digtning har Moe intet tilovers, han efterligner dem ikke, ja han har endogsaa skrevet en (ikke trj'kt) Parodi paa et af Winthers mest bekjendte Digte iden sidste Betning, det smukke, men noget sødladne :

Hun er sød, hun er blød, hun er smal om sit Liv.

I Træsnittene er Winther imidlertid endnu den blide, naive Digter, og det er dette, som liar ført Moe hen til ham, det er disse Egenskaber, Moe har efterlignet, fordi det beslægtede i lians Natur har følt sig tiltrukket af dem. Den samme Grund, der bragte ham til at sysle med Eventyrene, bringer ham saaledes ogsaa til at efterlige Winther.

Men trods dette Slægtskab var Winther dog en Aand, der stod Moe altfor fjernt, til at denne i Længden kunde føie sig tilfredsstillet ved at gaa i hans Fodspor. I «Knud og Birgit» har Efterligningen aabenbart kulmineret, og det varer nu ikke længe, før Moe lidt efter lidt begynder at frigjøre sig fra deu. Allerede «Truls og Inger», der er skrevet samme Aar som Knud og Birgit (1840), viser, at Moe begynder at være sig selv i Tænkemaade og Opfatning, om han end fremdeles laaner Winthers Form. Lidt efter lidt emanciperer han sig ogsaa i formel Henseende, og skjønt han endnu undertiden benytter Niebelungenstrofen, har den dog faaet et mindre dansk og mere norsk Præg. Man mærker øjeblikkelig Forskjellen mellem en af Stroferne i «Knud og Birgit» og en Strofe som denne af Fanitullen (I, Side 132):•236

Det var et Spil, som du ed: det klang som vred Mands Ord, som Hug af staalsat Bile, og som Næveslag i Bord. Det jubled, og det hulked i den skumle Kjælderhal, da Slaattens Toner endte med et rungende Mandefald.

Skjønt Strofen er den samme, er der dog' hellangt mere Kraft og Energi i Tonefaldet.

Da Welhaven i 1845 havde udgivet sine «Nyere Digte», indtraadte der et Vendepunkt i Moes digteriske Udvikling. Disse Digte bragte ham nemlig til helt at forlade Winther for at slutte sig til AVelhaven. Ved første Øjekast synes det besynderligt, at en saa gjennemreflekteret, Digterindividualitet som Welhaven skulde formaa at øve nogen Indflydelse paa den umiddelbare og barnlige Moe; men det besynderlige heri vil svinde bort, og man vil finde det ganske naturligt, naar man blot vil lægge Mærke til, hvilke Sider af Welhavens Digtning det er, der faar Indflydelse paa ham. Ligesom han nemlig blev uberørt af Winthers lidenskabelige Erotik, saaledes gaar hele Welhavens snart satiriske, snart elegiske Reflektionslyrik forbi liam uden at afsætte sig det mindste Spor. Welhavens første Digtsamling (1839), hvori denne Side af hans Digtning omtrent er eneherskende, har derfor ikke øvet nogensomhelst Indflydelse paa Moes Digte. Men «Nyere Digte« indeholder et andet Element, det•237

mest umiddelbare eller rettere sagt, det mindst middelbare i Welhavens hele Digtning: hans Skildringer at' norsk Folkeliv og Folketro, hans nationale Romancer. Af disse Digte er det man sporer en uniiskjendelig Paavirkning i Moes Frembringelser fra Tiden nærmest efter 1845, og især fremtræder den stærkt i de Digte, hvori lian behandler Folkesagn f. Ex. «Helgenotra», «Seer-Signe», «Drømme-nuten» og «Furudalskastet». Disse Digte, der alle er skrevne i Aarene 1845—1847, minder ikke blot ved sit Indhold, som Moe efter Welhavens Exempel liar øst af Sagnene, men ogsaa ved sin Beliandlings-maade, ved sin metriske, sproglige og stilistiske Fonn om Welhavens nationale Romancer. I en Henseende adskiller imidlertid disse Moes Digte sig en Smule fra sine Forbilleder. Naar Welhaven behandler et Sagn, fordyber han sig nemlig med megen Forkjærlighed i de skildrede Individers psykologiske Tilstand; det er ikke saameget Begivenhederne, der interesserer ham, som

Personlighederne og deres Stemninger. I denne Henseende har han fjernet sig betydelig fra selve Sagnene, der fra sit naive Synspunkt opfatter sit Stof mere fra Ydersiden og fremstiller det, i Overensstemmelse hermed, mere episk. Karakteristisk nok indtager Moe her en Mellemstilling: Welhavens overlegne Behandling af de nationale Emner har gjort et saa dybt Indtryk paa ham, at det ikke har været ham muligt at fremstille Sagnene i deres objektive Umiddelbar-•238

barhed; men paa samme Tid har lians egen Umiddelbarhed hindret ham fra helt at tilegne sig Welhavens Behandlingsmaade; i hans Romancer lægges der mere Vægt paa det ydre, Begivenhederne, og mindre paa det indre, Personlighederne og deres Stemninger, end i Welhavens. Skjønt denne Paavirkning af Welhaven ikke har øvet ringe Indflydelse paa Moes Udvikling, fremtræder den dog ikke saa stærkt og haandgribelig som Paavirkningen af Winther. I de mellemliggende Aar havde nemlig Moe udviklet sig til større Selvstændighed, og som Følge heraf kom Paavirkningen ikke til at faa en saa overvældende Magt. Da han paavirkedes af Winther var hans egen Ejedommelighed endnu ikke udvoxet, men paa den Tid, da han paavirkedes af Welhaven, begyndte han allerede at tage sit eget selvstændige lille Omraade i Besiddelse. Det var jo netop paa den Tid, da Begejstringen for det naive og nationale stod i sin rigeste Blomstring, og der er øjensynlig mere end en temporær Forbindelse mellem denne Omstængighed og den Kjendsgjerning, at Moe samtidig digtede sine bedste og mest originale Digte.

Den Originalitet, der præger disse Digte, har ikke aabenbaret sig saa særdeles mange Grange, og de Bidrag, man har til dens Karakteristik, ér derfor desværre langtfra saa talrige, som man kunde ønske. Dertil kommer, at den ikke er stærkt fremtrædende; den udmærker sig ikke ved noget skarpt

•239

markeret Træk, der springer let i Øjnene; den er saa lin, at den formelig smutter bort mellem ens Hænder, naar man forsøger at gribe den, og dog føler man, at den er der, naar man læser Digte som «Løvsprætstid», «Sæterjentens Søndag», «Aftenstemning» o. s. v. Man faar da vove Forsøget paa at karakterisere den, selv med Fare for, at den skal undgaa alle ens Efterstræbelser og smutte bort mellem Hænderne paa en.

III.

Naar jeg da skal forsøge at angive, livori det karakteristiske ved disse Digte bestaar, vil jeg begynde med at henvise til deres Form. Den Digter, der tidlidere sang Winthers danske Melodier og i «Blomster-Ole» forsøgte at synge Oehlenschlägers og Hertz's, har nu erhvervet sig en Form, der udmærker sig ved sit nationale Præg. I Overensstemmelse med sine Principer og Tidsalderens hele Retning søger han nemlig ogsaa i denne Henseende ind til Folket. Ligesom Thomas Moore hentede sine Strofeformer fra de irske Folkemelodier og Henrik Hertz Versformene i Svend Dyrings Hus fra de danske Kjæmpeviser, saaledes henter Moe nærmest efter Welhavens Exempel sine Strofer fra de norske (tildels ogsaa fra svenske og danske) Folkeviser, og fortrolig, som han er, med Folkedigtningen, ved•240

K

han at overføre dens metriske Ejendommeligheder til sine Digte, uden at de derved taber i Friskhed og Skjønhed. Den hjemlige, fortrolige Tone, som derved kommer til at hvile over disse Digte, giver dem et særeget Trylleri; thi ligesaa vist som der ikke gives nogen Musik, der tiltaler os saa umiddelbart som vore egne Folkemelodier, ligesaa vist gives der ingen Strofer, der umiddelbart synes os smukkere end dem, der er byggede over disse Melodier; Ottaven og Sonetten kan forekomme os meget smukke, men der er dog altid noget fremmed ved dem, og de passer ikke rigtig til vort Sprog, ja selv om tydske Strofer som Niebelungenstrofen og Hildebrandstrofen (den Strofe, hvori Moes «Serenade» er skrevet) gjælder dette, om end i langt mindre Grad. Men med Folkevisens Strofer er det en anden Sag; de passer for vort Sprog, thi de er blevne til i det, og de passer til Folkekarakteren, thi de ere udsprungne af den; derfor klinger de saa fortrolig og hjemlig for os, derfor fornemmer vi dem som noget beslægtet, som noget, der er hentet lige ud af vort eget Bryst, og som derfor tilhører os og ingen anden. Man behøver ikke at være Romantiker og dyrke Nationaliteten som sin Afgud for at erkjende dette. — Jeg maa

her benytte Anledningen til at udtale min Beklagelse over, at et af de mest karakteristiske Exempler paa Moes Benyttelse af Folkevisernes Versemaal ikke er optaget i hans samlede Skrifter. Det ei- et Digt, som fandtes i241

første Udgave af lians Digte under Titelen «Guttens Sang». Jeg ønskede gjerne at aftrykke det lier som et Bevis paa, hvad jeg netop har sagt, men da Moe vel maa have udeladt det med fuldt Overlæg, siden det hverken findes i Digtenes anden Udgave eller i de samlede Skrifter, hidsætter jeg blot første og tredje Strofe for at give Læseren et Begreb om dets nationale Form og for at faa ham til med mig at gaa i Forbøn for dette smukke, karakteristiske Digt, saa det i den næste Udgave af Moes samlede Skrifter maaske kunde blive befriet fra det Glemselens Slør, Digteren saa strengt har kastet over det, og indtage den Plads, som det med Rette fortjener:

Urle paa Stupet ved Fossebrummet Stiger en blinkende Røg af Skummet — Let Støvregn, Tæt Støvregn, Glandsfuld Støvregn! Men saa fagert glindser Fossens Draaber ikke, Som de_iklare Blik, der ser i mine Blikke Ude paa Stupet.

Maaltrosten kvidrer i Grantræets Krone, Og Brystet svulmer ved hver en Tone. Sødt synger, Blødt gynger Fuglebrystet. Havde Fuglen Vid, den vilde dog forglemme Al sin Sang og Klang og lytte til en Stemme Dybt under Granen.

22*•242

Sandsynligvis liar Moe hentet denne Strofe fra en gudbrandsdalsk (og thelemarkisk) Vise, der udmærker sig ved en lignende Strofebygning. Men han har benyttet den med megen Frihed: han har bortkastet dens mindre heldige Bestanddele, fralistet den dens smukkeste og mest karakteristiske Egenskaber og givet dem Fylde og Afrunding. En lignende idealiserende Behandling af en Folkevisestrofe tror jeg at tinde i hans «Hilsen» (I, 93), medens man vil linde Folkevisestrofer, der er benyttede uden Forandring, ikke blot i hans bedste Sange, men ogsaa i adskillige Digte, som f. Ex. «En Søndagsmorgen* (I, 21), «Sæterrejse», 5 (I, 37), «Aftenstemning» (I, 57), «Helgenotra» (I, 115) o. s. v. Ja selv hvor man ikke kan paavise, at en Folkemelodi ligger til Grund, gjeniinder man dog meget ofte Folkevisens simple og ukunstlede metriske Bygning. Tag f. Ex. den første Strofe i et Digt som «Levsprætstid» og sammenlign den med den tilsvarende Strofe i A. Munchs «Brudefærden , der er skrevet i samme Versemaal; at Moes Strofe har en langt naivere og folkeligere Tone, vil da strax falde enhver i Øjnene. Alle de fire første Linjer (Vers) i «Brudefærden» - begynder med en Optakt, og efter den følger en lang og to korte Stavelser (en Daktyl), i «Levsprætstid» begynder kun anden og tredje Linje saaledes, medens den første efter Optakten har en lang og en kort Stavelse (en Trocliæ), og fjerde endog begynder med to korte243

Stavelser og en Trochæ. Munchs Strofe er da langt strengere bygget end Moes, idet Versets Grundform, Daktylen, kommer meget stærkere frem i «Brudefærden» end i «Løvsprætstid»; men paa den anden Side gjør Afvexlingen i Moes Strofe et meget behageligt Indtryk, den gjør Strofen langt naturligere og friere, saa den gjør mindre Indtryk af at være Kunstdigtning og mere af at være bleven til paa Folkevisens naive Maade, med andre Ord: at have «gjort seg sjøl».

I fuld Overensstemmelse med dette folkelige Præg, der hviler over Moes Digte i metrisk Henseende, staar den umiddelbare Udtryksmaade, der udmærker dem. Forestillingerne fremtræder her som Forestillinger og har ikke omsat sig i Begreber, en Ejendommelighed, der er ligesaa karakteristisk for Barnet som for den sande Digter. I sin umiddelbare Friskhed skjæmmes denne Stil ikke af Abstraktioner; alt bliver anskueligt; selv det abstrakte fremtræder her ikke i sin Nøgenhed, men altid iført et konkret Klædebon. Den Tanke f. Ex., at det er Kjærligheden, der forsoner Menneskene med Naturens kolde Vildhed, fremsætter Moe ikke som en Tanke, men som Billeder; han skildrer først et saadant koldt, vildt Landskab, og ved Enden af denne Skildring sætter han et lidet erotisk Billede; han gjentager den samme Fremgangsmaade i nok et Vers; saa skriver han «Forsoning» over, og Digtet er færdigt. Det lyder da saaledes:

16*•244

Højt tilfjelds den brune Hej Breder sig i mange Mile; Paa din lyngbegroede Vej Ser du knap en Biorust at smile. Kun et Fjeldvand, mørkt og stilt, Stirrer mod dig næsten vildt. Men den lyse Stribe der éaa det sorte Vand? Ak,

der svømmer tro og nær Anden hos sin And.

Nedenfor den bratte Ur, Skygget af den nøgne Kolle, Ensom i en taus Natur Stølen staar med grønne Volde. Røgen stiger tynd og svag Fra et jordlagt Nævertag.

Gluggen har jo intet Glas, Frit du kige kan: Der du ser. paa Ljoreplads Kvinden hos sin Mand.

Trods denne Trang til at give alt en anskuelig Fonn udmærker Moes Digtning sig ikke ved nogen Billedrigdom. Hans Muse smykker sig ikke med brogede Blomster, hentede fra alle Verdens Kanter, hun foretrækker cle simple Markblomster, der voxer i hendes Nærhed, hun ynder ikke stærke og skrigende, men milde og harmoniske Farver; ligesom hun foretrækker Folkevisens frie Metrum for et mere tvunget, saaledes foretrækker hun de nærliggende og naturlige billedlige Udtryk, man kalder Figurer, for de fjernere og kunstigere Troper, og allerhelst•245

bruger hun det ligefremme Udtryk, der igjen er naturligere end Figurerne. Ja selv lige ned i det sproglige kan man forfølge dette Præg af Umiddelbarhed; Sproget i disse Digte er jevnt og simpelt, som det lyder fra Folkets Mund, Sætningerne og Perioderne er byggede simpelt og lidet indviklet, «og», det simpleste og mest primitive af alle Bindeord, benyttes med stor Forkjærlighed, Ordforraadet er jevnt og naturligt og bestaar mere end hos nogen anden af Datidens norske Forfattere (Asbjørnsen undtagen) af gode og klangfulde Dialektord. Ogsaa her sporer man .Retningen indad mod Folket.

Det umiddelbare folkelige Præg, som vi gjennemgaaende har fundet i disse Digtes Form, træder endnu tydeligere frem i deres Indhold, og denne Harmoni mellem Indhold og Form giver dem den helstøbte Skjønhed, der altid udmærker det sande Kunstverk. Hvis denne Lyrik havde været subjektiv, saaledes som Welhavens saa ofte er det, hvis den havde bestaaet af Retlexioner over Digterens egne Stemninger, saa vilde denne umiddelbare Form have været en Uting. Hvis en saadan Fonn skal være berettiget, maa Lyriken være objektiv, den maa være fremkaldt af og dreje sig om en ydre Gjenstand, og denne Gjenstand maa ikke være stor, det maa ikke være store Ideer, store Verdensbegivenheder, store Personligheder, der besynges, thi til det Slags Lyrik fordres der en Digter som Wergeland, hvis Anlæg fører ham hen til Oden•246

med dens lidenskabelige Pathos og storslagne, dristige Billeder. Det er den lille Gjenstand, der egner sig til at behandles i en Fonn som denne, og den Art af Lyrik, en saadan Digter føier sig hjemme i, er ikke den store, brusende Ode, men den fine, lille Sang. Her staar vi netop paa Moes Omraade: den lille, fordringsløse Gjenstand er hans Specialitet. En Sæterjente, der sidder alene paa Sæteren en Søndagmorgen, inspirerer ham til at skrive et af sine smukkeste Digte (I, 61), en gammel affældig Bjørnehund er Helten i et Digt, der indtager tre Sider i den nye Udgave (I, 385), og om en liden Markblomst har han digtet de to dejlige Strofer, der aabner hans Sang for Nordens Kvinde (I, 46). Det er derfor naturligt og let forklarligt, at en saa stor Del af Moes Digte er Lejlighedsdigte, og at enkelte af hans allerbedste Digte tilhører denne Gruppe; thi «Lejligheden», det er netop en saadan lille Gjenstand, der kan inspirere Moes Muse og bringe hende til at udfolde sine allerelskværdigste og mest karakteristiske Egenskaber.

Smukkest og ejendommeligst fremtræder dog denne Kjærlighed til det smaa og fordringsløse, hvor Moe besynger det barnlige, hvad enten det er det virkelige Barn. eller det voxne Barn, Alnius-manden, han dvæler ved. Spørger man, hvad det er. som gjør «Løvsprætstid» til et af hans ejendommeligste Digte, maa Svaret blive, at det er hans Hævden af Almuens smukke og barnlige Op-•247

fatning i Modsætning til de dannede Klassers mere raffinerede Betragtningsmaade, og det er netop den samme Ejendommelighed, som bevirker, at et i formel Henseende saa fuldstændig winthersk Digt som «Truls og Inger» (I, 111) dog er saa uligt Winthers og saa ligt Moes bedste Digte. I Linjerne :

Hun kan ej tælle Draaber,

Ej Pulver ryste ud — Den Drik, hun ved mod Døden, Hun lærte af sin Gud —

ligger Digtets Kjærnepunkt, thi det er let at indse, at Moe har skrevet dette Digt for at vise, livor langt smukkere

Bonden tænker ved sine kjæres Sygeleje end vi, der sætter vor Lid til Videnskaben, repræsenteret af Læger, Draaber og Pulvere. Denne Kjærlighed til det barnlige ved Almuens Tænkemaade og Liv gaar igjennem flere af Moes bedste Digte: «SæterjentensSøndag», «Aftenstemning» o.s.v. Den barnlige Enfoldighed, saaledes som den aabenbarer sig hos Barnet, skildres og prises ligeledes i en Række Digte som «Hvem skal løfte mig op» (I, 246), «Gud har gjemt det» (I, 243) og «En Hjælper» (I, 257), og i det første af disse Digte heder det udtrykkelig:

Hvad Ord der ofte ligger paa De søde Barnemunde — Ja, Enfold kan dog højest naa Og aller dybest bunde! (I, 249).•248

I Kraft af denne Kjærlighed til det barnlige er det ogsaa, at Moe helliger Tomsingen Blomster-Ole et Digt paa 16 Strofer, thi med sin naive Kjærlighed til Blomsterne og alt andet smukt er Blomster-Ole ogsaa barnlig paa sin Vis, og derfor nærer Moe Sympathi for ham og besynger liain i et Digt, der antager en halvt pantheistisk Karakter i sin Hævden af, at «Hedningen» Blomster-Ole, der ej kunde forstaa «de ti Bud-Ord», dog havde en barnlig Religiøsitet, idet han elskede den Gud, han ikke havde lært noget om, i Blomsterne og alt andet skjønt i Verden. Det er derfor fuldstændig vildledende, naar Erik Bøgh i sin Tid betegnede dette Digt som en blot og bar Studie efter Hertz's «Frugthandleren»; thi vel har de to Digte meget tilfælles, men der er dog den meget vigtige Forskjel mellem dem, at medens «Frugthandleren» er et Genrebillede, som er digtet for Genrebilledets egen Skyld, hvor der altsaa ikke ligger nogen anden Følelse til Grund end Kunstnerens Interesse for det aparte Motiv, er Moes «Blomster-Ole» et varmt Mindedigt over den stakkels Tomsing, skrevet ikke med den rolige Fortællermine, hvormed Hertz har fortalt «Frugthandleren», men med en dyb Sj^mpathi for den afdøde og med Harme over hans ulykkelige Skjæbne.

Endvidere er det denne Sympathi for det naive, der tilsidst gjør Moe til Psykolog; i Kraft af denne Sympathi trænger han dybt ind i Barnets Sjæl og fremstiller den i sande og slaaende Træk i de smaa•249

Barnehistorier, han i 1851 udgav under Titelen «I Brønden og Tjærnet». I disse Historier er det barnlige tilstede i dobbelt Forstand, idet de baade er skrevne for Børn og om Børn; det er derfor intet Under, at de er det bedste, Moe har skrevet, og indtager en særegen Plads blandt vor Literaturs klassiske Værker. Man kan sige det ' samme om dem, som der er sagt om H. C. Andersens Eventyr: man læser dem med Begjærlighed og Glæde som Barn, og man vender tilbage til dem som voxen og læser dem med ligesaa stor Fornøjelse; et friskt og mildt Pust fra vor Barndom slaar os imøde fra dem.

Endelig ytrer Moes og Tidsalderens Retning mod det naive sig ogsaa i hans Forhold til Naturen. Ligesom han foretrækker den barnlige Umiddelbarhed for Retlexionen, saaledes holder han mere af Naturen end af Kulturlivet. Medens vi moderne Mennesker først betinder os rigtig vel, naar vi lever i en stor By, hvor det aandelige Liv pulserer stærkt og rigt, længes han altid bort fra Bylivet; først naar han betinder sig ude i Naturens Skjød, føier han sig rigtig tilpas; og medens vi altid længes ud fra vort Fødelands smaa Forhold til de store Kulturlandes rigere Aandsliv, har nok Moe aldrig været synderlig stærkt grebet af en saadan Længsel. Han har vistnok i sin Tid tænkt paa at rejse ud i Verden, men det har gaaet ham, som det gik Gunnar paa Lidarende, han har ikke formaaet at rive sig•250

løs fra Hjemmet, og naar undtages et kort Ophold i Sverige, har han derfor aldrig været udenfor Norges Grænser. Men ikke destomindre har lian kunnet synge:

„Drage saa, hvo drage vil,

Ud til fjerne Lande, Her min Tid skal ftyde stil Som de klare Vande."

(Aftensang, I, 253).

At, en saadan Digter maa have et aabent og sundt Blik for Fædrelandets Natur, følger af sig selv, og at denne maa spille en stor Rolle i hans Digtning, kan man allerede paa Forhaand vide. Sine Billeder og Sammenligninger henter han helst fra Naturen, og i næsten alle lians Digte indtager Naturskildringerne en fremragende Plads. Skal han som i «Løvsprætstid» besynge den naive Folketro, saa anvender han den første af Digtets fire Strofer til en Naturskildring; digter han en «Serenade», saa bliver hele dens første Halvdel anvendt til en Naturskildring, ja

endog i lians Lejlighedsdigte spiller Naturskildringen en stor Rolle; Halvdelen af lians Saug for Nordens Kvinde bestaar af en Naturskildring, selv hans Digt ved Jakob Aalls Død aabnes af en saadan, medens han kun en eneste Gang har leveret et selvstændigt lidet Landskab-billede (Efter Regn I, 74). Disse Naturskildringer er ikke løst paaklæbede, men inderlig sammensmeltede med vedkommende Digts Hovedindhold, og des-•251

uden er de skrevne med en saa fin Sans for Naturens Skjønhed, at mange af dem hører til vor Literaturs bedste poetiske Landskabsbilleder. Født i en Itygd, der er vidt berømt for sin fine Naturskjønhed, har Moe kunnet linde en Side af vort Lands Natur, der stemmede med hans eget Naturel: dens fine Ynde, og denne Side er hans Specialitet; i at skildre den har endnu ingen anden norsk Digter overtruffet ham. Ingen anden af vore Digtere kunde rejse en saa fin Portal til et Sørgekvad som det første Vers af Moes Digt ved Jakob Aalls Jordefærd:

Himlen spænder ud sit silkelette Telt omkring den grønne, lune Dal, Og de rige Trær sit Løvhang flette Sammen til en sørgende Portal. Engen i sin sommergrønne Ynde Breder ud det bløde Fløjelshynde — Al Naturen kjærlig vil forkynde: Nu den Gamle bæres fra sin Sal.

(I, 44).

Ingen anden af vore Digtere kunde tegne en saa magisk fin Skovinteriør som den, der findes i Vaarklokken» (I. 8—9), eller et saa friskt Foraars-billede som det, der indleder «Løvsprætstid.»

Den Tid, da det fine og yndige i vor Natur træder tydeligst frem, er Sommeraftenen, og det er derfor ganske naturligt, at Moe med størst Forkjærlighed henter sine Motiver fra den. Saadanne Sommeraftenlandskaber ejer hans Digtning i de forskjelligste•252

Skikkelser, ligefra en askevoldsk Sommeraften paa Sæteren, hvor Kvæget ligger 4 hvilende og veltilfreds » omkring paa Vangen, medens Aftenrøden lægger sit Guld over Trætoppene (Sæterreje, 2, I, 28) til den stille efter Gude tegnede Sommeraften paa Fjorden, hvor

De grønne Strande Sig stille blande I Søens Spejl med de blanke Vande, Der fange dem.

(Aftenstemning I, 57),

ligefra et Aftenbillede som dette fra Kadetternes Sommerlejr:

Svøbt i blaalig Ølrøg staa Aas og fjerne Skove; Kjøle mod vor Grønning slaa Pust fra Fjordens Vove. Se, hvor smukt i Aftnens Skjær Telteraden skinner lier! Vagten skridter sur og tvær, Gisper og gad sove.

(I, 65),

til den Skildring af en Solnedgang efter en regnfuld Eftermiddag, der ender med følgende mesterlige lille Billede:

Medens lune Vinde lufte Gjennem Sommerkvælden klar, Alle Urter stille dufte Om, hvor godt de nu det har.

•253

Rødlig skinner Kirkemuren, Skyen liænger lys og let — Gjennem Taarer ler Naturen Som et Barn, der nys har grædt.

(I, 75).

Skjønt disse Naturskildringer ikke findes i stort Antal, vil de dog være nok til at sikre Moe en Plads i vor Literatur.

Istedetfor dette smukke, rent humane Forhold til Naturen træder i Moes religiøse Digte et andet, der ikke er mindre inderligt og karakteristisk, skjønt det repræsenterer et afgjort Tilbageskridt i poetisk Henseende. Han betragter her ikke længere Naturen for dens Skjønheds Skyld, men fordi den vækker religiøse Tanker og Følelser hos ham. Den har nu kun Værd for ham, naar den for hans Blik synes at ophæve sig selv og gaa over i Religionen. Saaledes ser han ofte i Naturen et Symbol paa en eller anden religiøs Lærdom. En Maaltrost, der sidder paa en korsformet Grankvist, tolker ham den «gamle Lære,»

at Korset, det maa mig bære, Om Foden skal Fæste faa.

(En gammel Lære, I, 263).

En gammel ærværdig Eg lærer ham at «bygge

paa den ene trofaste Grund,» at «staa med sindigt

Mod», naar Stormene kommer, at hige opad og

— drikke fraoven Saften, Lyset, Livet og Kraften.

(Den gamle Mester, I, 225).

•254

En Uiigbirk, hvis omvendte Billede i Vandet «voxer nedad,s jo større Birken bliver, minder ham om, at man skal

— voxe i eget Øje Nedad med hver en Dag — At krone og at ophøje, Det vorder da Herrens Sag.

(Uligbirken, I, 251).

Denne symbolske Naturbetragtning vil man endvidere gjenfinde i Digtene «Ser til Liljerne paa Marken» (I, 218), «Konglekvisten» (I, 241) og «Høstmorgen» (I, 264). Alle disse Digte er fuldstændige Allegorier, og skjønt flere af dem (Ungbirken, Den gamle Mester o. s. v.) hører til det bedste, der er skrevet paa vort Sprog i denne Digtart, staar de dog langt under Moes tidligere Digte.

I Almindelighed betragter man jo et Naturfænomen paa en af følgende to Maader: enten glæder man sig over dets Skjønhed, eller man søger at erkjende dets Væsen og Aarsag. I Moes senere Digtning er ingen af Delene Tilfældet: istedetfor den æsthetiske Nydelse træder Tilbøjeligheden til at symbolisere, og istedetfor Erkjendelsestrangen en naiv Tilbøjelighed til at give Naturfænomenerne en overnaturlig, poetisk Forklaring. I Aftenrøden ser hans barnlige Fantasi en Hilsen fraoven:

Det er jo, som af' Skyen ud De Straaler kom med klare Bud, At Gud dig har i Vente.•255

Ja er det ikke, som du saa, At tusind gyldne Yinger laa Tilrede dig at hente.

(Ved Morgen- og Aftentid I, 206).

Nordlyset er en Fest, der fejres i Himmelen,

fordi

En fattig Synder, kaaren Og paa Jesu Skulder baaren, Kommer nu som evig Gjæst!

(Min Mening om Nordlys, I, 345).

Ja selv en liden Erie, der sætter sig udenfor hans Vindu, bliver et Mirakel, et Bud fra det Høje:

Min Gud! du sender Lynet Med knistrende Flammers Blink, Og Stormen, der knækker Skoven, Er Bud, som gaar paa dit Vink.

Men ogsaa den lille Erie, Som tittede til mig ind, Sad her paa din Befaling, Var sendt af dit Fadersind.

(Ser til Fuglene under Himlen! I, 232).

Saaledes bliver alle Naturfænomener Undere, og som saadanne taler de til Digteren, der forstaar deres Sprog. Det er ikke blot den hele store Natur i al Almindelighed, der prædiker Skaberens Almagt og Visdom, saaledes som hos Klopstock, Tullin, Ewald og andre Digtere fra forrige Aarhundrede, men hver enkelt Skabning tolker her sin specielle•256

Lærdom. Egen taler om Standhaftighed, Birken om Ydmyghed, Granen «suser» sin Lære (I, 242), Maaltrosten «tolker» sin, og om den lille Erie heder det:

Saa fløj den med frejdig Kvidder, Hvori det hørligt laa: Du, som sidder derinde, O, se til os stakkels smaa! o. s. v.

Man ser let, at vi i denne religiøse Digtning tinder vor Eventyrsamler igjen; thi det er jo netop et Særkjende ved den Fantasi, der aabenbarer sig i Folkedigtningen, at den fører Fænomenerne tilbage til overnaturlige Kræfters Virksomhed, personificeres Naturens Gjenstande og tillægger dem det menneskelige Meddelelsesmiddel, Sproget. At det i Virkeligheden er den samme barnlige Fantasi, der liar afsat sig lier og i Folkedigtningen, har Moe selv udtalt, naar han i hint lille Forsvar for Barneeventyret siger:

«1 Eventyret er der intet livløst; alt lever, taler og handler. Se, saaledes er det i Grunden ogsaa i Skabningen omkring os, og Barneøjet ser ofte Livet der, hvor den ældre med det sløvere Blik slet ikke opdager det, og hører grant Talen der, hvor den ældre tykkes, at alt er tyst og stumt. Har dn ikke selv, kjære Barn, t. Ex. mange Gange seet, hvorledes i Sommertiden, naar Vindpust gaar over Engen, Blaaklokkerne stod og svajede og•257

ringede for de andre Planter og Græsstraa rundt om, som om de sagde: «Lad os holde Gudstjeneste, Herren til Ære!» — og liar clu ikke seet, hvorledes Urter og Straa efterkom Kaldet og bukkede sig og nejede sig for ham, der gjorde Himmelen og Jorden? Har du ikke hørt, hvad Svalen i Luften og Bækken, som bruser ned over Fjeldet, og Trætoppene i Skoven udsjunge og udrisle og udsuse? O, kjære Barn! lad kun Eventyret lære dig med opladte Sanser at gaa om mellem Alskabningen» o. s. v. (II, 198).

Men der er en endnu mere betydningsfuld Lighed mellem disse religiøse Digte og Eventyret: den religiøse Livsbetragtning, der udtaler sig gjennem dem, hænger paa det nøjeste sammen med Eventyrets Livsbetragtning. Kjærnen i disse Livsbe-tragtninger er en barnlig Optimisme, en tryg Tillid til, at «det altid gaar den fromme og forstandige vel, den onde, taabelige og daarlige ilde». Den Kristendom, der aabenbarer sig i disse Digte, er ikke mørk og afskrækkende, det er ikke den, der prædikes af Michelangelo i hans Dommedag, hvor Kristus kommer i Skyen som den forfærdelige Dommer, for at nedstyrte de fordømte i den evige Pine; det er en mild, barnlig Tro, for hvem Kristus er, hvad han var for Thorvaldsen, da han modellerede sin Kristusiigur: den milde, uendelig kjærlige Frelser, der breder sine Arme ud mod alle dem,

17•258

«som lider og er besværede.), og indbyder dem til Fred og Hvile.

Der er da intet spredt i denne Personliglied; den er bel og sluttet som faa; ved at betragte dens forskjellige Virksomheder har vi overalt fundet det samme Grundtræk, og dette Grundtræk har vi betegnet med en Formel: det barnlige Sind. Vi har ved at studere Moes Digtning søgt at give denne almene Formel individuel Fylde og Liv, idet vi søgte at bestemme denne Digtnings Forhold til Folkedigtningen, dens Udtryksmaade, dens Art, dens Kjærlighed til det smaa, fordringsløse og naive og dens Forhold til Naturen og Religionen. Men bag disse individuelle Ejendommeligheder har vi overalt skimtet det samme Grundtræk: det barulige Sind. Dette barnlige Sind, det er Livsnerven i Moes Digtning, og det er ogsaa i Kraft af det, at lian staar som en typisk Personlighed i den norske Romantiks Tidsalder. Thi det barnlige Sind. der for Datidens Mænd stod som den højeste af alle Egenskaber og som derfor alle ønskede at eje, det var lians inderste Væsen, og den Kjærlighed til det naive og folkelige, som, mere eller mindre stærk og mere eller mindre sand, fandtes hos alle, den var hel og ægte hos ham. Han var da saa at sige en tyldig- Legemliggjørelse af Tidsalderens Hovedideer, og man kan259

derfor let forstaa, at lian blev den Digter, hos hvem Tidsalderens hele Retning træder klarest og fuldstændigst frem. —

Den norske Romantik er ikke mere, og den nye Retning, der nu holder paa at bryde ind ogsaa i vor lille Literatur, vil ikke komme til at vandre paa de Stier, langs hvilke Moes Digtning blomstrede; den vil søge andre Baner og andre Maal. Den har traadt sine Børnesko, og den kan ikke være med paa at prise det barnlige Enfold som Livsvisdommens højeste Stadium; den ryster paa Hovedet, naar den hører Almusmandens naive Tro paa det overnaturliges Indgriben i Livets almindelige For-hold hævdet paa Bekostning af den dannedes Tillid til Videnskaben og den af denne paaviste Lovmæssighed. Sligt hverken kan eller vil den være med paa, og den afviser det med Svaret: «jeg er ikke længere noget Barn, og jeg ønsker ikke at være det; min Stræben gaar i en anden Retning». Meget af hvad Moe har skrevet vil derfor uden Tvivl blive glemt og skudt tilside, men enkelte

af de smaa Blomster, lian har plantet i vor Literatur, vil dog længe beholde sin line Duft og sine skjære Farver: hans Skildringer af norsk Natur, enkelte af hans Lejlighedsdigte og «I Brønden og Tjærnets har Livskraft i sig for lange Tider. Og endnu længere vil Billedet af den elskværdige Personlighed, der aabenbarer sig baade i disse og i de øvrige af Moes Arbejder, beholde sin Værdi og sin Interesse.

16*•260

Tlii et er at ønske selv at være Barn og et andet at finde Beliag i den elskværdige Barnlighed, et er at stræbe efter højere Idealer end det at være barnlig og et andet at se med Pietet tilbage til den Slægt, der i lykkelig Nøjsomhed blev staaende paa Barnlighedens elskværdige Stadium. Saalænge Barnligheden beholder sin tiltalende Ynde, saalænge vil man have Glæde af at betragte denne ædle og tiltalende Digterpersonlighed, der bringer en til at mindes Welhavens Ord i det smukke Digt «Byens Kirkegaard»:

*

Kan du igjennem din Strid og din Daad Redde det barnlige Skjær til det sidste, Da har du Regnbuen over din Graad, Da har du Glorien over din Kiste.

Hvis man faar Lov at tage disse Ord i en fra den oprindelige lidt forskjellig Betydning, kan man trygt underskrive den.En norsk Forfatterinde.F oi-tiden ejer Norge tre Forfatterinder, hvis Navne har virkelig literær Værdi. Det er Camilla Collett, Magdalene Thoresen og Marie Colban. Af disse tre har Fru Collett det største Krav paa vor Opmærksomhed, ikke blot fordi det var hende, der gik i Spidsen og brød Banen for kvindeligt Forfatterskab i vor unge Literatur, men ogsaa paa Grund af, at Kjendskabet til hende er det interessanteste og lærerigste. Hun er nemlig den originaleste af de tre. Hun har ikke som Fru Thoresen sluttet sig til en enkelt Forfatters Manér som dens Efterligner; vel har hun modtaget Impulser fra andre Forfattere, f. Ex. Welhaven, men hun staar dog selvstændig paa sit eget, lille Omraade. Og paa den anden Side staar hun ikke saaledes som Fru Colban paa en Maade udenfor den nationale Literaturs Udvikling; hendes Værker har ikke sin Rod i det evropæiske Selskabsliv, men i vore egne Forhold. Hun indtager derfor baade en Plads i vor literære Udvikling, og en Plads, der er hendes egen.•264

Og denne Plads indtager linn i Kraft af en anden Egenskab ved hendes Produktion, der ikke mindst bidrager til at gjøre den interessant, nemlig dens rent personlige Karakter. Af hendes Værker lyser hendes Personlighed klart og tydelig ud ikke blot som Følge af, at hun har vovet at fortælle om sig selv, men endnu mere, fordi alt, hvad hun har skrevet, har sin Rod i hendes eget Liv og er voxet op af dette, som Planten voxer op af Roden. Der el- ingen anden norsk Forfatter, hvorom hendes egne Ord, at «det er gjennem Digteren, man skal tilegne sig Digtningen og lære at forstaa den ret» *, gjælder i saa høj Grad som om hende selv. I hendes Liv har hendes Produktion sin Aarsag og Forklaring; kun ved at studere hende som Menneske vil man kunne forstaa hende som Forfatterinde.

Men netop denne Egenskab, der giver hendes Produktion forøget Interesse, skulde gjøre den uskikket til Gjenstand for en mere dybgaaende Behandling, i alle Fald saalænge hun endnu var ilive, hvis hun ikke lykkeligvis selv havde forsynet Kritikeren med alt det Materiale, han har Brug for. I flere af sine Bøger har hun nemlig leveret saa interessante og vigtige Bidrag til sin egen Biografi, at man blot ved at samle og belyse dem kan give et klart og anskueligt Billede. Hvad hun selv har

* „Sidste Blade. Erindringer og Bekjendelser", I, Side 5.•265

fortalt om sig selv, det tilhører Offentligheden, og det har man Ret til at benytte. Ved at løfte Sløret har hun indbudt os til at se og reflektere over Betydningen af det sete, og der kan ikke være noget anstødeligt i, at man følger Indbydelsen.

I.

Jacobine Camilla Collett er nu langt inde i sit Livs Aften; hun fylder snart sit 66de Aar. Som bekjendt er hun en Datter af Provst Nicolai Wergeland, altsaa en Søster til Digteren Henrik Wergeland. Hun er født den 23de Januar

1813 i Kri-stianssand, hvor Faderen, som to Aar forud havde vundet saamegen Hæder ved sit prisbelønnede Skrift om Oprettelsen af et norsk Universitet, dengang var Adjunkt. Hun tilhører da hin paa fremragende Aander saa rige Slægt, der saa Lyset under de bevægede Forhold i Aarhundredets første og andet Decennium, og som i det fjerde, femte og sjette paatrykkede det norske Aandsliv sit betydningsfulde Stempel. Som Henrik AVergelands Søster og senere som Peter Jonas Colletts Hustru, var hun stillet midt i Brændpunktet for dette rige Liv, og fra ganske nært Hold har hun da kunnet iagttage de voldsomme Kampe, der dengang førtes, iagttage dem lide under dem og vækkes og belæres af dem.

Ved hendes Forældres Giftermaal havde to•266

Slægters udprægede og hinanden modsatte Ejendommeligheder indgaaet Forbindelse med hinanden, og i forskjellig Blanding afsatte disse Ejendommeligheder sig senere i deres Bern. Sammenligner man Henrik Wergelands og vor Forfatterindes aandelige Sammensætning, da tinder man saa stor Forskjel i deres Naturel og Karakter og som Følge heraf ogsaa i deres literære Produktion, at man i Begyndelsen næsten føier sig fristet til at tro, at Naturen i dette Tilfælde har spottet sine egne Love og tilladt sig en fri, vilkaarlig Spøg ved at gjøre to saa ulige Individer til Søskende. Men ser man nærmere til, vil man faa Øje paa, at dette tilsyneladende Briul paa Lovmæssigheden kun er en ny Bekræftelse af den. Forskjellen mellem dem lader sig nemlig i Virkeligheden føre tilbage til en forskjellig Blanding af de nedarvede Ejendommeligheder og til den forskjellige Udvikling, som begge havde at gjennemløbe. Man vil let faa Øje paa, at Henrik Wergeland væsentlig er sin Moders Søn. Fra hende og hendes Familie har han arvet sit lyse Sind, sin Voldsomhed, sin elskværdige Godmodighed og sin store Umiddelbarhed; fra Faderen har han kun taget mindre primitive Egenskaber i Arv, som sit Frisind, sin Patriotisme og sin Tilbøjelighed til rhetorisk-pathetiske Overdrivelser. Med Søsteren er Forholdet derimod et ganske audet. Sit Tungsind, sin skarpe Forstand og det af disse to Egenskaber flydende Hang til Reflexion og Grubleri tik hun i•267

Arv fra Faderen, hos hvem disse Egenskaber især i hans sidste Aar var tilstede i en stærkt udviklet Grad*. Fra Moderen arvede hun derimod sin Trang til Omgang (hvad lian selv kalder «det erotiske Anlæg» i Moderens Slægt) og den Heftighed, der skinner igjennem hendes Skrifter. Paa denne Maade blev hendes Temperament en Sammensætning af Egenskaber, der er karakteristiske for tre forskjellige Temperamentstyper: hun blev mørk og reflekteret som den melankolske, heftig som den koleriske og selskabelig som den sangvinske.

I et Punkt mødtes imidlertid de ulige Forældres Tilbøjelighed : i deres Kjærlighed til skjøn Literatur og Kunst. I Kristianssand var Fru Wergeland Primadonna ved Byens Privattheater, hvor hun skal have gjort megen Lykke ved sit Spil*, og i Hjemmet forstod hun med sin fine, lyse Smag at udbrede Hygge og Harmoni overalt. Paa sin Side elskede Faderen Musik med Lidenskab, lian fyldte sit Værelse med Statuer, Buster, Tegninger o. s. v., og «han kom aldrig hjem fra nogen Rejse, uden at han medbragte noget til Husets Forskjønnelse og Komfort». Medens hendes Smag gik i Retning af det lyse og legende, havde han en speciel Forkjærlighed for det alvorlige, højtide-

* Se „I de lange Nætter," Side 12. "* Navnet Camilla har Datteren faaet til Minde om en af hendes Glansroller.•268

lige og pragtfulde, og denne Forkjærlighed var saa stærk og ejendommelig, at den næsten var en Mani hos ham. Han lod alle Fødselsdage i Huset fejre med megen Højtidelighed, og under sin senere gejstlige Virksomhed var det hans ivrige Bestræbelse at faa Gudstjenesten saa pragtfuld og højtidelig som mulig. Saaledes tik han i Stand et Slags Høstfest, der afholdtes, naar Aaret havde været godt og Afgrøden var kommen vel i Hus. Kirken blev da smykket med Løv og Kranse, og et Kor af [-Bønderpige]--] {+Bøn- derpige]-+} afsang en Kantate, som han selv havde digtet, komponeret og indstuderet til Festen. Denne Sans for skjøn Form linder man igjen hos Datteren, dels omdannet til en mærkelig stilistisk Evne, dels som hendes tine og dybe Sans f'or Skjønhed i Kunsten saavelsom i Naturen. Det er den samme Sans, blot i en anden Form, der satte sig saa storartede Vidnesbyrd i hendes Broders Værker, da han endelig var kommen til Klarhed og Ro efter sin voldsomme og langvarige Gjæring.

Som Repræsentant for Kristiansand deltog som bekjendt Nikolai Wergeland i Rigsforsamlingen paa Ejdsvold. Hin solblanke Paaskemorgen, den 10de April 1814, da de nysankomne Repræsentanter første Gang samledes i Ejdsvolds festligsmykkede Kirke, blev Wergeland saa dybt greben af Stedets Skjønhed, at han besluttede at søge Kaldet efter den gamle Professor Leganger, som dengang var Præst der. Han lik det ogsaa, da denne i 1817 var af-•269

gaaet ved Døden. Det endnu forholdsvis unge Ægtepar, der hidtil havde levet midt oppe i Kri-stianssands dengang meget livlige Selskabelighed, begravede sig paa denne Maade i en Afkrog af Verden, hvor der ikke fandtes passende Omgang, og hvor Arbejdet var tungt og Glæden ringe. Til Længselen efter de gode gamle Dage i Kristians-sand og den bitre Skuffelse, Ejdsvold havde beredt dem, kom for hans Part snart Følelsen af at være glemt, miskjendt og tilsidesat, og dette avlede Kummer og Bitterhed. Skjønt der aldrig blev klaget over fejlslagne Forhaabninger, aldrig talt om de Savn, man følte, kom der dog til at hvile en trykkende Forstemthed over det lille Hjem, og i en saadan Atmosfære er det ikke godt at aande. Henrik slåp tidlig ud derfra og ind til Hovedstaden med dens friere og lysere Liv, men den lille Camilla maatte blive hjemme. Tidligere havde hun deltaget i Undervisningen med sine Brødre, hvorved hun havde erhvervet sig et Kundskabsgrundlag, der ikke var almindeligt blandt Pigebørn dengang, og naar Undervisningen var forbi, havde hun været med i Brødrenes Lege. Ved deres Afrejse til Kristiania blev hun alene tilbage. Uden en eneste Legesøster, ja endog uden en eneste Kamerat strejfede hun alene om i den fine, alvorsfulde, næsten triste Natur, der omgiver Ejdsvolds Præstegaard. «Om den Ensomhed, der dengang herskede i disse Dale og langs den dybe bugtende Elv, kan man nu ikke gjøre•270

sig noget Begreb, og jeg kunde i halve Dage lærdes dernede», fortæller hun selv*. Saa blottet for alt Selskab var hun, at da hun paa en af sine Udflugter flk Øje paa en liden jævnaldrende Gut, satte dette Syn hende i en saadan Bevægelse, at hun den ene Dag efter den anden gik til Stedet, hvor hun havde set ham, i Haab om, at han atter skulde vise sig; det faldt hende ikke ind at knytte ham til Virkeligheden, han var for hende en Vision, en Aabenbarede, der lang Tid efter vedblev at beskjæftige hendes Tanker. — Naar et Barn stilles saaledes alene og hjælpeløst Ansigt til Ansigt med Naturen, vil denne tiykke sit Stempel dybt ind i det bløde Sind, og naar den er saa alvorlig og trist som her, vil den vække Alvor og en Følelse af Ensomhed hos ethvert Barn, men især hos et Barn, som den lille Camilla Wergeland, der allerede fra Fødselen af havde en Tendens i samme Retning. «Hvilke Tanker og Planer har disse Dale ikke fostret i sit Skjød!», udbryder hun ved Tanken om hin Tid. «Ell ubeskrivelig Sørgmodighed kunde undertiden der - overfalde mig. Især de lange S011-dagseftermiddage, naar Vaaren brød op med Sol og og Isluft, naar den gule Hestehov skjød op i Ler-faldene, og Birkene dryppede af de Saar, vi tilføjede dem»**; og man kan vel uden at gjøre sig

* „I de lange Nætter", Side 33.

** „I de lange Nætter", Side 33—34.•271

skyldig i altfor dristige Kombinationer som et lidet Supplement tilføje disse Ord af Sofies Dagbog i «Amtmandens Døttre»: «Netop som jeg var gladest, kunde der overfalde mig en Angest, saa jeg sneg mig hen i en Krog og græd. Lurede der ikke under min Fryd noget ondt, en Synd — fulgte der ikke en Straf efter?» * Som man ser, udviklede da denne Natur hendes medfødte Haug til Reflexion og Selvfordybelse, og derved blev allerede tidlig det barnlige, ubevidste ødelagt i hende. — Paa den anden Side skabte denne stadige Staaen-Ansigt-til-Ausigt med Naturen et inderligt Samliv meel den, og idet dens fine Skjønhed prægede sig ind i hendes for Skjønheden aabne Sind og udviklede dette, maatte hun tilsidst komme til at elske og forstaa denne Natur, som man elsker og forstaar sin eneste Ven og fortrolige. Deraf den fine og dybe Naturfølelse, som har afsat sig saa smukt i hendes Skrifter. Vil man se et rigtig smukt og tiltalende Vidnesbyrd om denne Naturfølelse, da bør man læse det Sted i «Sidste Blade», hvor hun taler om en Have, der netop skal omdannes til Boulevard. Efterat hun har fortalt, at Blomster og Træer staar midt i deres unge Foraarsskjønhed, og at Ødelæggelsen netop nu skal fuldbyrdes, tilføjer hun: «Kunde de faa blomstret af, det vilde være en Trøst» — og da en Flok Glutter, «der syntes her var god Raad

* „Amtmandens Døttre" I, Side 82.•272

til ustraffet at drive Hærværk», styrter sig over det smukkeste af Træerne og knækker Grenene af det, kan liun ikke udholde Synet, thi «det var, som om nogen haanede og slog en dødsdømt»*. Man skal lede længe, før man tinder saa smukke, dybe og følsomme Ord. — En anden Yttringsform for denne Naturfølelse er hendes Kjærlighed til Dyrene, et Træk, der synes at have været fælles for hele Familien. Hun har altid været en opmærksom og sympathetisk Iagttager af Dyrelivet, og Menneskenes Forhold til Dyrene kommer hun ofte tilbage til i sine Skrifter; hvor hun færdes, lægger hun Mærke til, hvorledes man behandler dem, og finder hun, at man behandler dem slet, giver hun sin Uvilje Luft i alvorlige Bebrejdelser **. Man mærker her, at hun er en Søster af den Mand, der skrev en «Tale til Menneskeheden» i sin Hests Navn og slog et langt Vers op udenfor sit Hus for at formaa Kjørerne til at «kaste af i Bakken».

I den inderligste Sammenhæng med denne Naturfølelse staal- et andet Træk, som ogsaa maa føres tilbage til hendes Samliv med Ejdsvolds Natur; jeg tænker paa den tiltalende Pantheisme, der har indgivet hende Ord som disse: «Jo mere Livet har opladt sig for mig, jo mere har ogsaa Gudsbegrebet udvidet sig. Jeg erkjender det at være i alt, hvad

* „Sidste Blade", I, Side 137. ** Se „Sidste Blade", passim.273

der griber os i Skabningen, og tilsteder ingen menneskelige Reservationer og Klassifikationer. Ikke alene i det alvorlige, strengt rystende taler han til os, men ogsaa i det muntre og blide. Ikke alene alt, hvad vi benævner stort og ophøjet, men ogsaa hvad vi kalder interessant, fantasirigt, yndigt, hyggeligt, elegant , i det største som i det mindste, — alt, hvad der rører sig i Duft, Digt og Toner, kald dette etReqviem eller en Romance, er ligesaa mange Glimt, vel brudte og fordunklede gjennem vor jordiske Atmosfære, men ligesaavist dog Glimt af lians Væsens evige Herlighed.» *

Samler man, hvad der her er sagt om hendes Forhold til Hjemmets Natur, vil man faa Øje paa, at denne afsatte sig ligesaa betydningsfuldt i hendes Sjæl som Stedets historiske Glans afsatte sig i Henrik Wergelands.

Dog, hvor betydningsfuldt dette Samliv end var, saa var den Selvfordybelse, det fremkaldte, usund og unaturlig for et Barn ; det var en Sygdom, en Ensidighed i Udviklingen, der maatte ophæves eller neutraliseres, hvis Barnet skulde voxe op til et normalt udviklet Menueske; fremfor alt gjaldt det om at bringe Lys og Liv ind i dette Sind, og det bedste Middel var her at skaffe hende Omgang, kvikke og glade Kammerater, milde og livlige Omgivelser. Men istedetfor at sørge for

* „I de lange Nætter", Side 98 — 99.

22*•274

dette begik Faderen i 1827 det pædagogiske Misgreb at sende sin fjortenaarige Datter til den bekjendte Opdragelsesanstalt i Kristiansfeldt, et Sted, hvor man af al Magt bestræber sig for at kvæle Individets naturlige Liv i den smukke Hensigt at pro-i

ducere et tamt, velopdraget Almenmenneske, et Sted, hvor Børnene ikke har Tilladelse til at vexle et Ord med hinanden uden paa en bestemt, meget kort Tid af Dagen, og hvor Brud paa denne Hegel straffes med — en hel Dags Taushed, hvor Eleverne ikke faar bevæge sig uden med en Lærerinde i Hælene, kortsagt, hvor de er næsten ligesaa tvungne, indespærrede og bevogtede som Fangerne i en Straffeanstalt. For viltre og ustyrlige Børn kan et Ophold i Kristiansfeldt maaske være meget gavnligt, men paa saadanne, der af Natur er stille og alvorlige , kan det ikke andet end virke skadelig. Dersom man har havt Anledning til at iagttage et af disse trætte og sky Væsener, der undertiden kommer ud af denne Antalt, dersom man har bemærket, hvor blege, frygtsomme og forkrøblede de kan se ud, saa vil maa indse, hvor urigtigt det var at sende et Barn som Camilla Wergeland dertil. Hjemme havde hun vistnok været ensom, men naar hun paa egen Haand streifede om i Mark og Skov, havde hun dog været fri; i Kristiansfeldt mistede hun denne Frihed uden derfor at blive mindre ensom. Det tvungne Liv, Kammeraternes Drillerier, den store Afstand fra Hjemmet. Følelsen af at være•275

kommen alene ud mellem lutter fremmede, denne Følelse af Forladthed, der er et af de største Onder for et Barn, denne sugende Hjemve, som i hendes Alder tærer mere end nogensinde ellers, alt dette kunde blot bidrage til end yderligere at udvikle og forøge hendes Tilbøjelighed til Tungsind og Selvfordybelse.

II.

Etter at have tilbragt Besten af sin Barndom i Kristiansfeldt, kom hun hjem, blev konfirmeret af Faderen og henlevede nu nogle Aar, der efter hendes eget Udsagn er de lyseste og lykkeligste, hun har oplevet. Livet i Hjemmet havde i disse Aar et andet Udseende end det sædvanlige. Henrik Wergeland, den unge theologiske Kandidat, boede nemlig hjemme i den Tid, og hans mange Spilopper, hans glade Ansigt og lyse Lune kastede et behageligt Skjær af Friskhed over Præstegaarden. Om Sommeren samlede desuden en liden, munter Kreds af Venner og Veninder sig om Præstegaardens Ungdom. Man spøgede, lo, dansede, musicerede, improviserede over opgivne Themaer, foretog Udflugter — kort sagt man fordrev Tiden paa den bedste Maade under disse smukke, belivede og ungdomsfriske Sammenkomster. For Camilla Wergelands Vedkommende havde imidlertid denne Lykke en Fejl: den varede altfor kort. Den fik ikke Tid til at

lb*•276

udøve nogen varigere oplivende Indflydelse paa hende; tvertimod bidrog den paa Grund af sin Kortvarighed kun til end yderligere at udvikle hendes Naturel i den allerede givne Retning. Den varede netop længe nok til at hun fik smage, hvad Lykke og Glæde var, og lære at indse, hvilket stort Gode livlig Omgang kunde være. Da den saa blev afbrudt, maatte hendes gamle Ensomhedsfølelse vende tilbage stærkere end nogensinde tidligere. Disse Aar var det, der bragte hendes nedarvede «erotiske Anlæg», hendes Selskabelighedstrang til Udvikling. Fra nu af længtes hun efter lykkelige Omgivelser og betragtede sin Ensomhed som en Ulykke. Men jo mere hun længtes, desto utaaleligere blev Ensomheden, og jo utaaleligere denne forekom hende, desto stærkere blev hendes Længsel. Disse to Følelser drev da gjensidig hinanden i Vejret, og saaledes kom hun til at føie sig ensommere, end liun virkelig var. Denne Vexelvirkning danner heiet dybt og betydningsfuldt Træk og maa derfor fastholdes, hvis man vil forstaa denne Individualitet og dens Produktion.

Aarsagen til, at hin Lykke formørkedes, omtaler hun selv paa følgende vemodige Maade:

«Det var en Aften i Begyndelsen af Juni, himmelsk mild og fuld af Vellugt, Liv og Lys. Jeg sad paa Bænken under det store Æbletræ i Haven. Hele Gangen var hvidspættet af dets Blade, og jeg sad i dybe Betragtninger. — — Min Sjæl var som•277

en af Knopperne, saa fuld, saa rigtig færdig til Udspringen, men ikke utaalmodig, pænt stille som disse: de venter, til Regnen kommer. .Ta min Sjæl var rig og fuld dengang, den var tung af Haab og Livets liele Sødme. — Da kom der et Brev, det var endda rosenrødt, som man dengang ofte brugte Brevpapir. Da jeg havde læst det, og det var gledet ned paa Sandet, saa det saa uskyldigt ud, som om det var et Blad faldet ned fra Træet med de andre Blomsterblade. Og det havde dog været vægtigt nok, det lille Blad, til at knuse et Haab for denne Verden. — I denne Time brast et Baand mellem Naturen og mig, der aldrig skulde heles, og jeg elskede den ikke som før.»— Deu «lille Fugl», der sang i Birken tætved, «havde sunget Døds-hymnen over et Hjerte». — — Hin vaarlige Time endte min Ungdoms korte, dæmrende Tryllenat for at vække mig til deu lange, trætte Dag.» *

Disse Ord er f'ørst nedskrevne 30 Aar senere, og naar hun dengang følte saaledes ved Mindet om hin Begivenhed, hvor stærkt maa da ikke Indtrykket have virket, medens det endnu var friskt, og hvor dybt maa det ikke have grebet ind i hendes hele Sjæleliv. I Virkeligheden er dette den mest afgjørende og betydningsfulde Begivenhed i Camilla Colletts Liv, og den har paa mange Maader afsat sig i hendes Produktion; men direkte har hun aldrig

* „I de lange Nætter", Side 271, 272, 273.•278

omtalt clen senere, uden maaske i det 40 Aar bagefter udgivne Digt «En døende» :

Som Taage synker i denne Stund Alt, hvad jeg her maatte lide: Et husker jeg dog, et eneste kun, Det var min

bitreste Kvide. Nu stiger den fra sin Fængselsgrund, Lydt skrige den vil fra blegnende Mund, — — Alle skal faa den at vide.

Nej, nej, var stum du de lange Aar, Vær stum min Sorg, til det sidste! Holdt ud du i H jertets fej reste Vaar, Hold ud, ret snart vil det briste! — Stil, rolig, min Skat! min bitre Fryd, Min Straf, min Stolthed, mit Hjertes Pryd — Jeg tager dig med i min Kiste. *

Legemlig og aandelig syg efter denne oprivende Begivenhed, fulgte hun i 1833 sin Fader til Paris for at konsulere en berømt Læge. Skjønt hun paa Grund af sin Tilstand var nødsaget til at leve meget stille, synes det tlog ikke usandsynligt,, at de Forhold, der herskede i Paris i hint Aar, har øvet sin Indflydelse paa hendes Udvikling, Spørgsmaalet om Kvindens Stilling i Samfundet, om Forholdet mellem de to Kjøn laa dengang saa at sige i Luften. St. Simonismen, der da stod i sin højeste Blomstring. havde skrevet det paa sin Fane, og Aurore

*

* „Sidste Blade", III, Side 227.•279

Dudevant var netop begyndt at blive et brændende Spørgsmaal i Pariseropinionen. Aaret forud havde hun debuteret som Romanforfatterinde, og derved var hendes fortrolige Omgang med Balzac. Jules Sandeau, Alfred de Musset og andre Repræsentanter for den unge, romantiske Skole, hendes eventyrlige og dristige Ture rundt i Byen, forklædt som Student, og alle hendes øvrige (dels virkelige, dels paaduttede) Extravagancer komne i Folkemunde. At den 20aarige norske Dame, der var en ivrig Ro-manlæserske, under disse Omstændigheder har faaet fat i George Sands, Aaret forud udgivne Romaner, «Indiana» og «Valentine», synes højst sandsynligt. Men selv om dette ikke skulde være Tilfældet, selv om hun ikke under sit Ophold i Paris skulde have stiftet Bekjendtskab med George Sands Arbejder og de gjærende Tidsspørgsmaal, som havde fremkaldt dem, saa bliver det dog ikke desto mindre hævet over al Tvivl, at det er Læsningen af disse Romaner med deres heftige Diskussjon af Forholdet mellem de to Kjøn, som sent eller tidlig gav Stødet til, at Camilla Collett bag sin egen personlige Ulykke lik Øje paa et almindeligt Samfundsonde og fandt en Ide, et Princip bag sine personlige Ønsker.

III.

Aarene gik, og Camilla "Wergeland var allerede kommen et godt Stykke ind i den Alder, da en•280

Pige efter Datidens Begreber burde være forsørget. At det ikke har manglet paa milde Hentydninger fra Moderens Side i denne Retning, fremgaar af den Karakteristik, hun i sin Bog, «I de lange Nætter», giver af denne Dame*. I 1841 blev hun da, 28 Aar gammel, viet til den et halvt Aar yngre Professor juris Peter Jonas Collett, en Mand, der liar et Navn i den norske Lovhistorie paa Grund af sin Andel i Udarbejdelsen af flere vigtige Lovudkast, og som heller ikke var ganske uden Fortjeneste paa det literære Omraade, idet hans fine Smag og kvikke Pen gjorde ham til en af Dæm-ringspartiets bedste Stilister.

Ved dette Giftermaal blev hun fast Medlem af Kristianias Selskabsliv, hvori hun tidligere blot havde givet enkelte Gjæsteroller. Da hun her snart kom til at indtage en fremragende Plads, skulde man tro, at hun endelig engang var kommen i Omgivelser, der tilfredsstillede hende. Men nej. Allerede under sine «korte og sjældne Besøg i den store By» var hun efter sit eget Udsgn bleven «udpeget som noget usædvanligt» : hun troede at liave bemærket, at man «graadig gav sig i Færd med at kommentere, uddiskutere og indregistrere hendes Væsen under visse usædvanlige Begreber: Excentricitet, Overspændthed, Forunderligheder af alle Arter med

dertil hørende uundgaaelige Konsekvenser af prak-

* „I de lange Nætter", Side 47—48.•281

tisk-verdslig Umyndighed» *. «Man havde trykket Usædvanlighedens tvivlsomme Mærke paa min Pande, inden man kjendte mig, inden jeg tænkte, at nogen lagde Mærke til min ubetydelige Tilværelse.»* Hvor dybt hun

senere har følt sig krænket, og med hvilken lidenskabelig Bitterhed hun beklager sig over den Maade, hvorpaa man har behandlet hende, kan ses af mange Udtalelser i hendes Skrifter. Tydeligst og mest sammentrængt er imidlertid hendes Stemning kommen tilorde etsteds i hendes «Billeder fra Kristiania.»** Hun har her lagt Ordene i en af sine Personers Mund, uden at dette i nogen Henseende gjør dem mindre paalidelige som Udtryk for hendes egen personlige Følelse. Tvertimod har den Omstændighed, at hun her taler bag en Maske, bevirket, at hun udtaler sig mere bestemt og uforbeholdent, end naar hun ellers hist og her udtaler sig om den samme Sag for egen Regning.

«Har De nogeninde tænkt Dem en,» heder det, «der ved en Fejltagelse eller ved Intriger er sat ind i en Daareanstalt? Han maa enten dø, eller lian vil ufejlbarlig blive det, han skal gjælde for. Enhver af Stedets retmæssige Beboere vil se i ham noget fra hans egentlige Væsen abnormt, kun ser de det alle forskjellig. Enhver enkelt vil skue og hade i ham sin egen Modsætning. — Ikke meget anderledes

* „Sidste Blade", II. Side 43—44.

** „Ved Løvfaldstid" (Kristiania 1867), Side 99—100.•282

har jeg følt mig tilmode i disse Aar, jeg har levet her i Kristiania, og, det smerter mig at sige det, især ligeoverfor mit eget Kjøn. De har alle paa forskjellig Maade misforstaaet mit Væsen. De regelrette Kvinder, de, hvem en lykkelig Stilling, i Forening med et heldigt Forhold af mere negative Dyder, giver en Sikkerhed, en Uantastelighed, der gjælder for Overlegenhed, og som maaske er den eneste, som taales, har kaldt mig excentrisk og fortyrret, de mere urolige, uklart higende, har ærgret sig over min Passivitet. De religiøst strenge har i mig set det fortabte Verdensbarn, de blot og bart verdsligsindede en Skrue, en kvindelig Særling. Enige har de kun været i den utrættelige, den smaalige Grusomhed, hvormed de har forfulgt og straffet i mig sine egne Hjernespind. Overalt er dette Misforstaaelsens og Fordommens Fantom skredet frem foran mig, forstyrrende, fortørrende hver Glæde. Mennesker, hvem jeg med den varmeste Hu er fløjet imøde, og hvem jeg er vis paa sympathetisk vilde sluttet sig til mig, har modtaget mig koldt, har stødt mig tilbage, allerede berørt af dette Fantoms isnende Aande.»

Det er Ord saa bitre, saa heftige, at de i den norske Literatur kun lxar sit Sidestykke i enkelte af Ibsens Digte (f. Ex. «Mindets Magt»). Og dog er Camilla Collett ikke fornøjet med dem; hun

lader endnu sin Maske tilføje:

«Og dog har min Kreds forholdsvis været•283

snever. Jeg- har ikke hørt til dem, der ved nogen særegen Begavelse liar hævet sig over Mængden. Jeg er en ejendommelig, en stærkt anlagt Natur, det har været min Brøde. En navnkundi g Kvinde, o Grud, nej, saa utykkelig har jeg ikke været! En Mand kan taale at være slagen til Navnkundighedens Pæl i Eders Land, han maa da have Nerver af Staal — en Kvinde kunde ikke holde det ud, hun maatte ende med fortvivlet at forbande sin Kaldelse.»

Man ser, at hun finder de ovenfor citerede Ord for svage til at karakterisere hendes egen Stilling; skulde denne iklædes Ord, da maatte der endnu stærkere, endnu bitrere Udtryk til.

Hun har da tidlig begyndt at leve paa Krigsfod med Hovedstadens Publikum. Hun liar følt sig krænket, saaret, angrebet, saa skarpt og saa vedholdende, at hun er bleven indigneret og har begyndt at tage Offensiven; fra at være den angrebne er hun bleven Angriberen, og i hele 30 Aar har hun rettet Angreb paa Angreb mod dette Samfund for dets Aandløshed, Baahed, Bornerthed og Smaalighed. En stor Del af, hvad hun har skrevet, har da sin Forklaring i dette personlige Forhold til Kristianias Publikum. At dette Publikum har været meget slemt mod hende, og at hun paa sin Side har været altfor ømfindtlig, er vel noget, man let kan blive enig om; imidlertid er det ikke vor Sag•284

at skifte Ret mellem de stridende Parter. Vi behøver ikke at undersøge, om Camilla Colletts Skildring er

overdreven eller ikke; thi om Situationen end ikke har været fuldt saa slem, saa har hun dog faktisk følt og opfattet den saaledes, og dette er naturligvis Hovedsagen. Men denne Følelse, hvad er den nærmere betragtet andet tud den gamle Ensomhedsfølelse blot i en ny Form, der er endnu mere fortvivlet, fordi den er den sørgelige Modsigelse, som hun selv har kaldt «Menneskevrimmelens Ensomhed», «Undtagelsens Martyrskabs, Følelsen af at staa isoleret midt i Sværmen. For hende med hendes stærke Trang til Selskab og Lykke maa det have været en Skuffelse ikke ulig den, som rejsende i Ørkenen føier, naar de, trætte og tørstige, ser en Oase foran sig med dejlige skyggefulde Hvilesteder og frisk Vand for lidt efter at opdage, at det hele har været et Blændværk, et. Fata Morgana. Og i visse Henseender har hendes Situation været endnu værre, thi hendes Deltagelse i Kristianias Selskabsliv bød hende ikke blot ikke den ventede Glæde, men den voldte hende endogsaa Ubehageligheder og Sorger. Intet Under derfor, at hendes Melankoli stadig blev forøget, medens hendes Trang til Lykke vedblev at være utilfredsstillet og derfor stadig tiltog i Styrke.•285

IV.

Samme Aar hun blev gift, debuterede hun som Forfatterinde med flere smaa Artikler i «Den konstitutionelles» Feuilleton, den samme Feuilleton, hvori Welhaven skrev sine udmærkede «Billeder fra Bergenskysten», P. J. Collett sine aandrige Kritiker og Asbjørnsen og Bernhard Herre sine Skildringer af norsk Natur og Folkeliv. Hun kom da som Forfatterinde midt op i det fineste og aandrigste Selskab, og for ikke at stikke af maatte liun gjøre sig Umage for at være ligesaa fin og aandrig som de andre. At denne Omstændighed har bidraget sit til at udvikle hendes formelle Virtuositet, tør vel anses hævet over al Tvivl.

Hendes første Debut, en Skildring af «En Dag ved Ejdsvoldsbrønden» er noget ubehjælpsom, lidet interessant og temmelig ubetydelig. Den næste derimod, der bærer den fordringsløse Titel: «Et Stykke af en norsk Dames Brev til en dansk» er meget karakteristisk og meget interessant. Saavel Stil som Tankegang viser, at Camilla Colletts Ejendommelighed er i Anmarsch. Brevet er hverken mere eller mindre end et skarpt og overdrevent strengt Angreb paa Fru Gyllembourg, nærmest foranlediget af hendes dengang netop udkomne Novelle «Nær og Fjærn». Fru Collett kan ikke finde tilstrækkelig stærke Udtryk for sin Misfornøjelse med Forfatter-iudeu af «En Hverdagshistorie». Hun beskylder hende for at være «blottet for Begejstring», «illibe-beral», «bornert«, «selvgod» og «stillestaaende», hun paastaar, at Fru Gyllembourg har øvet en uheldig Indflydelse paa «det kjøbenhavnske Hverdagsliv», hun beklager, at den danske Forfatterinde har «skrevet 14 Bind istedetfor 4» o. s. v. — Hvad er det dog, der har bragt Camilla Collett saaledes i Harnisk? Hvad kan det være, som har stødt hende saaledes i Fru Gyllembourgs uskyldige Noveller? Svaret maa blive dette: For det første har Fru Gyllembourgs Tilfredshed med sine Omgivelser i høj Grad stødt hende, der følte sig saa lidet tilfreds, og for det andet har hun med sin stærke, ejendommelige, skarpt udprægede Individualitet følt sig yderst ubehagelig berørt af det svage, almindelige og bløde i Fru Gyllembourgs Kvindeportrætter. Den vordende Forkæmperinde for Kvindernes Emancipation fandt disse Kvinder altfor tamme, altfor «elskværdige», altfor faareagtige. Den Maade, hvorpaa Fru Gyllembourg priser Resignationen og Uselvstændigheden som ideelle Egenskaber hos Kvinden, kunde ikke andet end oprøre Fru Collett, der baade theoretisk og praktisk havde sluttet sig til et andet Kvincfelighedsideal. Hvis Fru Gyllembourg havde Ret, maatte jo Camilla Collett være en højst uideel Kvinde, og saaledes har hun da følt denne Forherligelse af den «milde lunkne Passivitet disse «reglementerede Dyder», denne «traditionelle•287

Elskværdighed« som et personligt Angreb — deraf hendes Heftighed og hendes Overdrivelser. Det er i denne Artikel ikke blot to forskjellige Individualiteter, der tørner sammen, det er to typiske Repræsentanter for forskjellige Tidsaldre og forskjellige Forhold: Kvinden saaledes som hun udvikledes i Absolutismens Dage under et tamt, overforlinet Selskabsliv, og derfor tam, uselvstændig og svag som det, og Nutidens Kvinde, opvoxet i et frit Land, derfor ogsaa fordrende sin Del af Friheden, under et raat, men kraftigt og forjættelsesrigt Demokrati og derfor ogsaa kraftig, selvtillidsfuld og hensynsløs som det.*

I de følgende Aar skrev og udgav Fru Collett største Delen af de Smaating, som hun senere samlede og udgav under Titelen «Fortællinger». «Eventyrsara og hendes Datter» er en Bearbejdelse af en Feuilleton, «Badeliv og Fjeldliv», som stod at læse i «Den konstitutionelle» for 1843, «Ved Badet og i Dalen» er ligeledes en

Bearbejdelse af samme Feuilleton med Benyttelse af enkelte Momenter af «En Dag ved Ejdsvoldsbrønden». «Kongsgaard» saa først Lyset, i Asbjørnsens «Hjemmet og Vandringen» og «Et Gjensyn» i det af samme Forfatter udgivne

* I sit Gjenmæle erklærer Fru Collett, at hun ikke har været alene om at forfatte dette „Brev". „Det er skrevet af to" siger hun, uden at oplyse, hvor stor Del den anden har havt deri.•288

«Vinterskrift», «Ydale». Idet disse Sager først er samlede 6 Aar efter Udgivelsen af «Amtmandens Døttre», er de blevne malplacerede i Publikums Bevidsthed. Og heri er Fru Collett selv Skyld, idet hun ikke blot har udgivet dem uden al Kommentar og uden at datere dem, men endogsaa paa et andet Sted har udtalt sig, som om de virkelig var forfattede efter hendes Mands Død og efter Udgivelsen af «Amtmandens Døttre». Om sin Debut som Forfatterinde har hun nemlig i 1868 udtalt sig saaledes:

s

« Jeg ved egentlig ikke, hvordan jeg er kommen til at skrive. Fangen, der med sit Blod optegner sine Bekjendelser paa en Strimmel Tøj, kunde inaaske ligesaa godt svare derpaa. Jeg sad dog længe, længe i den Varetægtscelle, som kaldes Kvinde, inden det faldt mig ind at skrive paa Lappen. Forvandlingen foregik pludselig og i de Aar, man mindst tænker, at den kunde foregaa, da man allerede afslutter med Livet. Jeg havde indtil da levet for mine Pligter inden Husets Grænser. Jeg havde oplevet den største Sorg, der kan ramme et Menneske, og jeg beredede mig allerede muligst fattet paa den Skjæbne, der forestod mig: en Enkes Lod. En Enkes Lod, og i vort Land! Jeg beredede mig dertil, men selv den kjækkeste kan ikke iudestaa for sig selv, naar han staar Ansigt til Ansigt med det forfærdelige, og saa er der i Afgjørelsens Øjeblik undsluppet mig et Skrig, mit Livs længe tilbage-289

holdte. Man fortalte mig, at dette var en Digtning, at det stemplede mig til Forfatterinde.» *

Forsaavidt hun her daterer sin Optræden som Forfatterinde fra Tiden efter sin Mands Død og karakteriserer «Amtmandens Døttre» som sit første Arbejde, er denne Udtalelse ukorrekt og vilde virke yderst vildledende, hvis man ikke vidste bedre. Thi trods sine mange og store Fejl er «Amtmandens Døttre» saa betydelig i Indhold, saa ejendommelig i Behandlingen og saa overlegen i Formen, at den vilde være et af de besynderligste literære Fæno. mener, hvis den virkelig var et Debutarbejde. Saa langt fra at være et Udgangspunkt maa denne Bog betragtes som Resultatet af en Udvikling, og denne Udvikling er da foregaaet i hendes Ægteskabsperiode. I Virkeligheden maa da en stor Del af de i «Fortællinger» optagne Smaating opfattes som Studier og Udkast til «Amtmandens Døttre.» ** Medens vi i denne Bog ser hendes Aand fuldt udviklet udfolde sine Vinger, liar lmn i disse Arbejder ikke rigtig taget sig selv i Besiddelse; det gaar hende, som det gaar Fugleungen, hvis Fjedre iklce er rigtig ud-voxede: den føier Flyvedriften i sig, og saa styrter den sig ud af den hjemlige Rede, ud i Verden og

* „Sidste Blade", I, Side 11—12.

** Jeg fremhæver dette Punkt, fordi det er blevet overset af et Par Forfattere, der i norske Blade bar behandlet Fru Colletts Værker.

i•290

flagrer og flagrer. «Flyvedriften» er her hos Camilla Collett af dobbelt Natur; dels er det hendes stilistiske Anlæg, der melder sig og vil benytte enhver Anledning til at prøve sig, dels er det hendes Livserfaringer, hendes Anskuelser, hendes Opfatning af Problemer og Forhold, der trænger ind paa hende og fordrer at udtrykkes. Men endnu er hun ikke kommen fuldstændig til Klarhed; med Nøjagtighed ved hun endnu ikke, hvad hun vil sige, og derfor kan hun heller ikke rigtig linde en passende Form for sine Tanker. Hun begynder (i det ovenfor omtalte «Brev» og i en Artikel betitlet »Strikketøjsbetragtninger» *) med at fremsætte sine Anskuelser i rent abstrakt, ræsonnerende Form, men dette tilfredsstiller hende ikke, og saa forsøger hun at iklæde dem en mere konkret Dragt. Det første Tilløb, hun gjør i denne Retning, er den ovenfor nævnte Skitse «Badeliv og Fjeldliv».** Hun

har her villet lægge sin Tanke ind i en Fortælling, og hun har valgt en virkelig Begivenhed, der svarer til hendes Øjemed; men dernæst har hun øjensynlig ogsaa havt en anden Hensigt: nemlig den, afskildre den Natur, hvori hun færdedes som Barn. Saa har hun da hyllet den lille Livshistorie, hun vilde for-

* „Den konstitutionelle" 1842 Nr. 82 og 83 (ikke 1843, som hun selv urigtig har angivet i „Sidste Blade", III, Side 41, hvor Artiklen findes optrykt).

** „Den konstitutionelle" 1843, Nr. 134 og 135.•291

tælle, saaledes ind i Naturskildringer, at den tager sig ud som en liden Episode. Hun har nemlig ikke formaaet at tvinge de to Formaal sammen, og derfor falder hendes Skitse fra hinanden i to Dele. Det interessante ved denne Artikel knytter sig hovedsagelig til den lille Historie. Sara Sandmark, «den strunkeste Pige i Bygdens, er kommen hjem fra sin Tjeneste i Kjøbenhavn, hvor hun er forlovet med en Tapetmagersvend. Dagen før hun skal rejse tilbage for at giftes, er hun Gjæst i et Bryllup i Bygden. Hun vil tidlig hjem, men en af Gjæsterne kommer og beder hende om en Dans endnu. Han «trygler», og hun giver efter. Da rammer en Hallingdanser hendes Næse med sin jernskoede Hæl. Hun føres bort, Dansen fortsættes «som om intet var paa Færde. Hvad var det ogsaa i Grunden? Stakkels Sara! — en Fremtid var spildt ... en Fremtid, en Kjæreste — en Næse.» Hun er vansiret for hele sit Liv og løser derfor Tapetmageren fra hans Løfte, idet hun underretter liam 0111 Ulykken; og trods sine tidligere Forsikringer om evig Troskab i Liv og Død sender han hende dog Bingen tilbage. Efter flere glædeløse Aars Forløb gifter hun sig med en gammel, fattig Enkemand med mange sultne Børn, og Resten af sit Liv tilbringer liun som hans Hustru i Nød og Fattigdom. — Denne lille Historie ligner de smaa Skitser, Billedhuggerne plejer at gjøre, før de former en stor Figur: det er et raat Udkast, der kun ganske løselig angiver de almindeligste, vig-

19*•292

tigste Konturer; om fin, gjennemført, detailleret Udførelse er der naturligvis ikke Tale. Men holder man sig til Konturerne, har man «Amtmandens Døttre» i Omrids. Sara Sandmarks Skjæbne, det er Sofies i «Amtmandens Døttre : først et Kjærligheds forhold, der har alle Betingelser for at blive lykkeligt, saa en tilfældig Begivenhed, der styrter hele Lykken i Grus, og saa efter lang Sorg og Ulykke et Konveniensægteskab — det er Gangen i begge Skildringer. Men hvad der i Saras Historie skildres paa et Par Sider antydningsvis og uden psyeliolo-gisk Forklaring og Begrundelse, det optræder i Sofies, som to t}rkke Bind, udførlig og nøjagtig gjennemført og begrundet. Forholdet mellem de to Arbejder er Skitsens Forhold til Statuen blot med den Forskjel, at Camilla Collett endnu ikke havde tænkt paa at skrive «Amtmandens Døttre», da hun fortalte Eventyrsaras Liv. Med en Gang gaar hun da lige løs paa Grundproblemet i sit Hovedværk: Modsætningen mellem Kjærlighed og Konveniensægteskab, og hun behandler det ikke rolig og overlegent, men med en indigneret Bitterhed, der uvilkaarlig bringer Læseren til at mindes hin Sorg i Forfatterindens Liv, som vi tidligere har hørt hende omtale.

Da hun efter fire Aars Forløb udsendte sit næste novellistiske Arbejde, Skitsen «KongSgaard», havde hun udviklet sig betydelig. Man finder her ikke blot «Drift til at flyve», men virkelig Evne til at bruge sine Vinger; dog flyver hun endnu ikke•293

højt, heller ikke langt, ja ikke en Gang fuldstændig sikkert; det hele er en fin, graciøs Flagren. Ogsaa her er en liden Historia hyllet ind i egne Oplevelser: Barndomsindtryk fra en af Nabogaardene i Hjembygden, men de er her smeltede mere sammen til et Hele, saa at Oplevelserne ikke længere blot er Ramme, men virkelig et Slags Baggrund i Billedet. Den Historie, hun fortæller, foregaar i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, og der er over den hele Skitse udbredt en historisk Lokalfarve, der er saa gjennemført, at den træder frem i alt, lige fra den gamle adelige Frøken og ned til den dobbelte Glaskuppel med Kanarifuglen inderst inde og Guld- og Sølvkarperne udenom «den stakkels Fange o. Stilen staar i det væsentlige i Samklang med det øvrige; en fin Puddersky af vore Oldefædres Parykker stiger op af den: disse gamle lidt snirklede Vendinger fra Rokokotiden, dette fiue Stænk af Sentimentalitet, disse undselige Omskrivninger, der dæmper Følelsernes Skrig, saa det høres som en Hvisken, alt er her anvendt med en Omtanke, et Maadehold og en Sikkerhed, der viser, at Forfatterinden her har havt Virkeligheden at holde sig til.

Men bag denne gamle og afblegede Dragt kan man høre Fru Colletts eget Hjerte banke. Hvem indser ikke, at der ligger noget personlig oplevet bag en Skildring som denne:

«Aldrig har to fjendtligere Naturer mødt hinanden end min Broders og Tønders. I det første•294

Blik, disse to kastede til hinanden, laa en evig Stridserklæring. Konrad var Adelsmand med Liv og Sjæl. urokkelig, ubønhørlig i sine Principer; det hemmelige Forhold mellem Mathilde og Tønder, der ikke kunde undgaa hans mistænksomme Blikke, tjente kun til at modne Hadet. Paa sin Side æggede Tønder aet ved den frejdige Maade, hvorpaa han satte sine Anskuelser mod hans. Han var allerede dengang paavirket af de hemmelige, demokratiske Bevægelser, der gik forud for det store Udbrud, vi liar oplevet. Det var en evig, skjult Krig! Konrad, der var koldblodig og selvbeherskende, forstod saa godt i tusinde umærkelige Udfald at træffe Tønders stolte, heftige Gemyt, og det var kun Mathildes og Mamas Nærværelse, der forhindrede alvorlige Udbrud.» *

Hvem forstaar ikke, at Fru Collett har hentet Ideen til denne Skildring fra sine egne Erfaringer i den ulykkelige Stilling, hun indtog, midt mellem de tc Partier, der faa Aar forud havde bekjæmpet hinanden paa Liv og Død. knyttet som hun var til dem begge med de stærkeste og ømmeste Baand ? Paa dette Punkt udstrækker imidlertid Ligheden sig kun til de citerede Ord. Dybere og mere betydningsfuld er derfor den anden Parallel, der kan drages, Parallelen mellem Fortællingens Grundforhold og hendes eget Liv: det er nemlig atter hin ulykkelige Ungdomskjærliglied, der liar inspireret hende og

* „Fortællinger", Side 28—29.•295

bragt hende til at benytte den virkelige Begivenhed, der synes at ligge til Grund ogsaa for denne Fortælling. Klokkerdatteren Sara er omdannet til den unge Adelsfrøken Mathilde; istedet for den knuste

Næse har man faaet et falsk Brev som Aarsag til

ø

den ulykkelige Katastrofe. Forskjellen er kun den, at Sara gifter sig ind i Husmandsstuen, medens Mathilde clør, efterat Bedrageriet er opdaget, fuld af Haab om, at Tønder, hvis Død man har skjult for hende, snart vil komme til Glæde og Bryllup. Her forekommer altsaa intet Konveniensgiftermaal, men istedetfor slutter Fortællingen med disse tunge Ord: «Hvi sørger vi over de døde? Hvor ofte, naar vi fortvivler over Tabet af vore kjære, har (ikke) Døden været en god, medlidende Aand, der bar dem over den Afgrund af Smerte og Skuffelse, som Livet holdt beredt for dem.»*

Camilla Colletts sidste Arbejde i denne Periode var Novellen <.Et Gjensyn , der er omhyggeligere i Anlæg, sikrere i Bygning og mere afrundet i Udførelse end «Kougsgaard», medens den paa den anden Side ikke er saa tiltalende som denne Fortælling, fordi de raa og låve Personer, der skildres, efterlader et pinligt Indtryk hos Læseren. Ligesom i «Kongsgaard» spiller Indtryk fra hendes Liv i Hjembygden en stor Rolle; her er de imidlertid indarbejdede med en endnu større Omhyggelighed,

* „Fortællinger", Side 52.•296

og indtager eu central Plads i Fortællingens Bygning. Medens hun i «Kongsgaard» benyttede sine Barndomsindtryk fra en af Nabogaardene til at male et tint og nobelt Stillebensstykke fra forrige Aarhundrede, anvender hun i «EtGjensyns Iagttagelser fra sin Ungdom til at give et livfuldt Genrebillede fra hendes egen Tid. Den største Del af Fortællingen optages nemlig af en fortræffelig Skildring af det lystige, løsslupne Liv, som Bj'gdernes saakaldte konditionerede Familjer førte i Julen i gamle Dage. Hun viser os, hvorledes Gjæsterne kommer kjørende til Lensmandens Bal ad de snebedækte Veje i den maanelyse, frostklare Vinterkvæld, indpakkede i en Mængde Rejsetøj lig Pupper i sine Svøb for derpaa, efter at have undergaaet sin Forvandling i Lensmandens til Toiletværelse omdannede Sovekammer, lig brogede Sommerfugle at flagre ind i Dansesalen. Hun giver os et fortræffeligt Billede af selve denne Sal med dens langs Væggeue anbragte, tyttebærlyng-onislyngede Lampetter og med Lensmandens Stolthed, Lysekronen, der er «kunstig flettet af Granbyer, smykket

med kulørte Papirroser» og forsynet med tolv Lys, som sender en mild Regn af Talgdraaber ned paa Gulvet, hvorfor Pladsen lige under dem altid skyes af de dansende. Den drukne Fogeds Simpelhed, Skriverkarlens uforskammede Bygdelapseri, Lensmandens Vittigheder, Dansernes Artigheder pg Damernes Koketteri, de af Heden, Dansen og Punschen purpurrøde Ansigter,•297

den skrattende Musik, ja endog Tømmermærkerens sorte Hansker, der farver af og sætter store sorte Mærker paa Damernes Kjoler — alt dette er morsomme og karakteristiske Træk, der forener sig til et meget livligt Billede af det, selskabelige Liv, som ' for 40 å 50 Aar siden førtes i Julen af de konditionerede Familjer i de østlandske Bygder. En Skildring som denne vidner ikke blot om en lang Deltagelse i disse naive Selskabsglæder, men ogsaa om en beundringsværdig fin og sikker Iagttagelsesevne.

Ogsaa i en anden Henseende er denne Fortælling mærkelig, idet Forfatterinden lier lader et paa gjensidig Tilbøjelighed bygget Ægteskab ende ulykkelig. Imidlertid er det ikke dette Forhold, der har bevæget hende til at skrive denne Novelle. Hvad hun har villet fremstille er den forsmaaedes Følelser og Tanker, og derfor danner det lidet tiltalende unge Par kun en Baggrund f'or Novellens i Jeg», den noble unge Kandidat, der med sin ulykkelige Kjærlighed tager sig ud i dette Selskab som Svanen i Andersens Eventyr blandt Hønsene og Ænderne. Og her staar vi altsaa atter paa Forfatterindens egen Grund, samtidig med at vi paany staar ved Indgangen til «Amtmandens Døttre», ved Indgangen til den forsmaaede Margrethes Martyrium og til Sofies Fortvivlelse, da hun tror at se sin Kjærlighed ringeagtet.•298

V.

Da Camilla Collett liavde været gift i to Aar begyndte nye og stærke Sorger at bryde ind over hende. I 1843 døde en af hendes Veninder og hendes Moder. «Vi havde ikke været noget rigtigt f'or hinanden, vi kunde ikke være det», udbryder hun ved Tanken om Moderens Død*; men netop derfor sørgede hun saameget stærkere: «Den Dag, da hun blev begraven, gjemte jeg mig i den fjerneste Vraa nede i Dalen, jeg holdt Hænderne

knuget for Ørene for ikke at høre Klokkerne.--

Jeg troede, det var umuligt, at et Menuaske kunde græde saa ustandselig, som jeg græd den Dag.» I 1845 mistede hun atter en af sine kjæreste Veninder og sin Broder Henrik, ** og tre Aar efter gjorde Døden atter sine Rettigheder gjældende ligeoverfor en af hendes Kjære; den berøvede hende hendes Eader, som hun synes at have elsket med en rørende, dyb Kjærlighed, og hvis dybe Tungsind

* „I de lange Nætter", Side 52.

** Om hendes Forhold til ham se „I de lange Nætter" Side 243, hvor det blandt Andet hedder: „Vore Veje skiltes, maatte skilles, for aldrig mere hernede at forenes. Min Broder! det er ikke saa, at jeg troløs forlod dit Spor, jeg kunde blot ikke følge dig i den vilde Larm. Paa den stille Vej, jeg maatte gaa, har jeg staaet og skuet ud og ventet og ventet med Smerte, men du kom ikke tilbage."•299

linn i de sidste Aar uden synderligt Held havde forsøgt at formilde. Saa gik atter tre Aar lien, da mistede hun sin Mand. Slaget rammede hende med en saadan Styrke, at det i Begyndelsen var hende umuligt at tro det. »To eneste paa en 0 midt i det store, øde Hav,» udbryder hun i «.Den første og den sidste Nat»* — «den ene bliver igjen — hvorledes kan man ogsaa fatte det? — Ak, først i de lange, lange Bekymringens Nætter, der følger efter —, lærer man at fatte, at det er sandt! fatte, at noget saa grusomt kan ramme en, som at man kan være to paa en vild 0 og blive alene igjen.»

I Løbet af otte Aar havde da den strenge, ubønhørlige Død sex Gange løftet sin kolde Haand mod bendes Kjære. Hvor maa ikke hun, der trængte saa meget til mild Kjærlighed, have krympet sig under Slagene! En for en faldt alle de, som havde staaet om hende og givet hende Ly og Beskyttelse. Nu var de borte alle, alle, og saa var hun da i strengeste Forstand, hvad hun tildels allerede havde været som Barn og gjennem hele sit Liv: den ensomme, forladte, som ingen brød sig om. og ingen tog sig af. Med sine lire smaa Drenge og en liden Enkepension sad hun nu og gyste ved Tanken paa «det forfærdelige»: «en Enkes Lod lier i vort Land!» — Hun var forholdsvis ung endnu, ikke mere end

* „I de lange Nætter", Side 270.•300

39 Aar gammel, og dog havde hun allerede oplevet saa meget sørgeligt, at et Menneske i Almindelighed neppe oplever halvt saameget i 70 Aar. Hun havde havt en trist Barndom, der tidlig havde ødelagt det friske, ubevidste i hende. Hendes Ungdom var tidlig bleven formørket af Skuffelser og bristende Illusioner. Som moden Kvinde havde hun følt sig saaret og krænket og stødt haardt tilbage i sig selv, og da hun havde faaet sit eget Hjem, begyndte Døden at herje saa slemt i hendes Omgivelser, at hun ikke tik Tid til at glæde sig ved det, før det var for silde, før det var sprængt og lam sad alene tilbage. Hvor faa lykkelige Øjeblikke havde hun ikke at skue tilbage paa, hvor liden var ikke den Glæde, hendes Minder kunde forskaffe hende! Og dog valdet til Minderne, liun hovedsagelig var henvist for Besten af sit Liv! Fremtiden existerede ikke for hende. Et Liv i stille, tilbagetrukken Resignation, et Liv, der hovedsagelig vilde blive optaget af en sørgelig Kamp for den materielle Tilværelse, et Liv, hvis daglige Løsen vilde være at savne og at undvære

— se der, hvad hun gik imøde. Hun, der havde opsparet en saa stor Sum af brændende Lyst til at leve, skulde da i Virkeligheden afslutte med Livet

— uden at have levet. At resignere var ikke hendes Sag. Er der nogen som hverken theoretisk eller praktisk har kunnet naa til Resignationen, saa synes det at være Camilla Collett; for hende har den altid stillet sig som et sørgeligt Onde, som en•301

stor Ulykke, der hjælper Menneskeheden til at bære de smaa Ulykker. Og dette er ganske naturligt-, thi det forholder sig med Aanderne som med Legemerne : jo større de er, desto mere Næring trænger de; og i Camilla Collett boede der en stor og kraftig Aand, som ikke vilde tinde sig i at sættes paa halv Ration. Det var derfor, liun heller ikke kunde nøje sig med at leve for sine Børn; det var vistnok en kjær og stor Opgave, men ikke stor nok for hende. Hendes Begavelse fordrede andre og større Opgaver. I sine yngre Dage havde hun næret et stærkt Ønske om at faa gaa til Theatret, men denne Tilbøjelighed kunde hun nu heller ikke følge; det var de tragiske Roller, som havde fristet hende, og hun var nu for gammel til at begynde i dette Fag. Var der da ikke en eneste Lysstraale at øjne i dette forfærdelige Mørke? Var der da ikke en eneste Aabning i «denne Varetægtscelle», hvorigjennem det var muligt at trænge sig ud til Lyset og Livet? Jo muligens gaves der dog en Udvej; den tjente i alle Fald til at dulme Sorgen, til «at undfly sig selv», om ikke til andet. Hvad hun hidtil havde drevet som et Slags Dilettantisme, blev hende paa denne Maade en Nødvendighed, og saa tager hun da fat paa den Pen, som hun før havde øvet sig i at bruge, men som de sidste Aars tunge Sorger havde slaaet ud af Haanden paa hende.•302

VI.

I denne Tilstand af Forladthed og Haabløshed blev altsaa «Amtmandens Døttre» skrevet. Hvad Under da, at den Stemning, der slaar os imøde fra denne Bog er Haabløshedens og Fortvivlelsens. Vi ser jo Gjenstandene om os i Lys af vor egen Sindstilstand; hvad Under da, at denne Forfatterinde synes, at det lyse er graat og at det graa er kulsort; hvad Under, at hendes Fortælling blev ensidig, overdreven, urigtig i sin Opfatning af Forhold og Tilstande. Da Bogen udkom, bebrejdede Kritiken hende, at hun havde ladet Hovedpersonernes Forhold ende ulykkelig; det var et Misgreb, et Brud paa Grundtanken, sagde man. Et Misgreb var det uden Tvivl, men hvor tilgiveligt var det ikke: hvorledes skulde hun kunne skildre en Lykke, hun ikke kjendte, og som hun havde tabt Troen paa? Et Brud paa Grundtanken var det paa en Maade ogsaa, men hvor let forklarligt: hvorledes skulde hun kunne ramme sikkert, der selv var saa haardt rammet? Man bebrejdede hende endvidere, at hun havde gjort det eneste Par, der i Fortællingen stifter en Forbindelse under gunstige og lykkevarslende Omstændigheder, saa ubetydeligt, at det hele Forhold blev latterligt; men er det i Grunden ikke ganske naturligt, at hun, der havde siddet i saa lange Tider og længtes efter Glæde og Lykke uden at tinde andet end

•303

Sorg, tilsidst havde begyndt at nære et Slags Uvil-lie mod de lykkelige, havde begyndt at ringeagte dem, hvis Sjæl Sorgen ikke havde uddybet saaledes, som den havde gjort det med hende. For os, der ikke recenserer

Værket, men kun stræber at forstaa det SDm et Udtryk for en ejendommelig Personlighed og dennes ejendommelige Stemning, forvandler disse Fejl sig til interessante og lærerige Træk.

I Fortællingen drager hun tilfelts mod den gamle umoralske Opfatning af Ægteskabet som «Kvindens Brødstudium», denne hule Lære, der gaar ud paa, at da det næsten aldrig falder i en Kvindes Lod at ægte den, hun elsker, og da det dog er hendes Bestemmelse at ægte nogen, eftersom den ugifte Stand er den allersørgeligste, saa bør hun tage den første den bedste nogenlunde antagelige Aspirant, der melder sig. * Mod denne Lære hævder hun, at alle Forbindelser, der grundes, uden at den kvindelige Følelse er taget med paa Raad, er og maa være ulykkelige, og at kun de, der bygges paa Kjærlighed kan være lykkelige, men da hun er enig med Repræsentanterne for den Opfatning, hun bekjæmper, i. at det næsten aldrig falder i en Kvindes Lod at ægte den, hun elsker, og da hun desuden deler den Anskuelse, at den ugifte Staad er meget sørgelig, synes Resultatet kun at blive det fortvivlet triste, at for en

* Amtmandens Døttre I., 135.•304

Kvinde gives der i de fleste Tilfælde ingen Lykke at opnaa under vore Forhold. Og i Kraft af denne merke, fortvivlede Betragtningsmaade lader For-. fatterinden alle Bogens Kvinder gaa tilgrunde; selv Sofie, der allerede holder Lykken i sine Hænder, faar derfor ikke Lov at beholde den, men taber den paa Grund af en Række ubetydelige og tilfældige Omstændigheder.

Der er altsaa to Præmisser, hvorpaa dette sørgelige Resultat er bygget. Den ene (at det næsten aldrig falder i en Kvindes Lod at ægte den, huu elsker) er en Overdrivelse, der finder sin direkte Forklaring i Forfatterindens mørke Sindsstemning. Den anden (at den ugifte Stand er meget sørgelig) bunder i hendes Syn paa Kvindesagen. Hun, der paa Grund af sit Naturel hadede Ensomheden og Forladtheden som en Ulykke, kunde ikke naa frem til den eneste Mulighed for en Forbedring i Forholdet mellem de to Kjøn: Kvindens fuldstændige Ligestillen (vel at mærke ikke Lighed) med Manden. «Dette springer langt ud over vore Ønsker», lader hun Margrethe skrive om George Sands Hævden af denne Ide, idet virker kun frastødende. Nej — det forstaar vi ikke. Til evige Tider maa Manden blive vor naturlige Støtte og Beskytter. Ve den, der maa undvære denne Støtte, og ve enhver, der tror at kunne undvære den. Hos os er Ægteskabet den eneste Havn og Frelse.» * Men

* „Amtmandens Døttre" I, Side 158.305

idet hun, bunden af sine individuelle Ejendommeligheder ikke har kunnet indse, hvad vore Dages For-kjæmpere for Emancipationen saa klart har forstaaet, at det er paa dette Punkt, paa det økonomiske, sociale og politiske Omraade, man maa tage fat, hvis man vil opnaa en Forbedring af Mislighederne i Forholdet mellem de to Kjøn, er hun kommen til at ville Resultatet uden at ville dets Forudsætninger, Sejren uden Kamp, og denne Halvhed hævner sig: idet hun selv skal forsøge at angive et Middel mod Ondet, løber hun sig fast i et umuligt Paradox. Dette Paradox fremsættes i «Margrethes Optegnelser» * og lyder i sin Helhed saaledes:

«Naar det var muligt, burde Mændene aldeles ikke vælge. De vælger mest efter sanselige Indskydelser, de sætter Besiddelse over alt.

Kvinderne burde heller ikke vælge. De er saa lidet udviklede, at de ikke engang kan vælge fornuftig af Fornuft. Man vilde forfærdes ved at se de Motiver, der ofte bevæger dem til at tage imod et Tilbud.

*

Der er blot et, der i Sandhed bør vælge, og det er den kvindelige Kjærlighed.

Mændene vælger som Daarer og bøder som Martyrer.

Af alle de drømte og virkelige Egenskaber, der fængler ham hos hende, hans Valg falder paa,

* Amtmandens Døttre, I, Side 155—157.

22*•306

glemmer han blot en lille ubetydelig, det er hendes Kjærlighed,

Mærker han, at den lille Ting mangler, saa tænker han: den kommer nok.

Alle Mænd tror sig Pygmalioner, der tidsnok kan belive Gaiathea, naar den Tid kommer, da hun nødvendigvis maa stige ned af Piedestalen.

Men Ægteskabet tænder neppe nogen Kjærlighed; der bør tvertimod bringes et dygtigt Fond med for at holde det ud.

En Mand kan, selv om han ikke er nogen ørn Ægtemand, være en brav Ægtemand. Han kan røgte sit Kald lige ivrig, lige samvittighedsfuldt. Hans Pligter har en bestemt Begrænsning.

En Kone maa være øm, skal hun være brav. En Kones Kald har ikke saadanne Grænser. Det bestaar i en Skare ubestemmelige, forskjelligartede navnløse Enkeltheder, usynlige som Duggen, der falder, og som blot faar deres Betydning gjennem det Sindelag, hvoraf de udgaar. I dette, i Kjærligheden, ligger dets Ubegrænsethed. Uden denne skrumper det ind til et Aag, en triviel Pligtfølelse, hvori det øjeblikkelig søger sin Begrænsning.

En Mand kan sidde hele Dagen ved sin Pult, uden en eneste Gang at tænke paa hende, for hvem han dog arbejder. Derimod tænker han meget paa, hvorledes den Afhandling, han arbejder paa, vil tage sig ud i Bladet, og hvad Virkning den maaske har paa næste Forfremmelse.307

%

En Kone, der elsker, tænker alene i al sin Gjerning paa ham. Til ham, for ham, ved ham alt. Han er hendes Ærgjærrighed, hendes Offentlighed, hendes Statsraadsafdeling.

Det er mærkværdigt, hvorledes man kan føie, idet man træder ind i et Hus, om denne belivende Gnist er tilstede eller ej. Man mærker det ordentlig paa Atmosfæren inde i Stuerne. Hvor den raader, vil alt have et mildt, beaandet Skjønhedens Præg. hvor den mangler, er alt dødt, koldt og nøgternt, selv i den rigeste Omgivelse. Enten river hun sig da med Magt løs af Aaget og lader Maskineriet gaa som det kan, medens hun søger at døve sit Liv udenfor Huset, eller hun gaar rent op i det, hun selv bliver en knarrende Maskine, som man helst undgaar.»

Altsaa, da Mandens Kjærlighed er en rent forsvindende Faktor i den ægteskabelige Lykke, medens den kvindelige Kjærlighed er Hovedfaktoren, saa* vilde de fleste lykkelige Ægteskaber stiftes, naar man blot lod den kvindelige Kjærlighed have den eneste afgjørende Stemme ved Valget. * — Hvem

* Smlg. „Sidste Blade", II, Side 15, hvor Tendensen i „Amtmandens Døttre" omtales saaledes: „Jeg har i hin Fortælling bestræbt mig for at indsætte Følelsen [naturligvis den kvindelige Følelse] i sine Rettigheder, har søgt at, vise, at en sand kvindelig Kjærlighed altid burde finde sin Gjenstand, at den aldrig, hvad Mangler den kunde møde i denne — vi forudsætter da naturligvis ikke

•20*•308

finder dette Forsøg paa at lose Knuden heldigt? Hvem tror paa. at dette Paradox vilde medføre de forønskede Resultater, 0111 man prøvede paa at gjennemføre det? Hvem tror, at det overhovedet bærer Gjennemføre! sens Mulighed i sig? Ingen. Ikke engang Forfatterinden selv. I Fortællingen vover hun ikke at gjennemføre det, og den hele Tankerække er jo hængt op i dette tvivlende: «naar det var muligt.»

Bien Fru Collet har villet noget mere med «Amtmandens Døttre» end at skabe et Udtryk for sine Anskuelser paa dette Omraade. Hun har samtidig villet frembringe et Kunstværk, Hun har derfor opgivet den friere og mindre fordringsfulde Form, som hun havde anvendt i sine tidligere Fortællinger, og som der var paa sin rette Plads, idet der altid var et «Jeg», en, der deltog i Begivenhederne, som fortalte. Hun har villet skabe en Roman, en kunstnerisk Helhed, der skulde synes at have udviklet sig af sig selv ifølge indre organiske Love. Derfor skal Fortællingen her være rent uper-

saadanne Fejl og Laster, der vilde nedsætte en ædel Kvinde, om hun oversaa dem — burde kunne bedrages, at der gives kun en virkelig Skuffelse, den ikke at faa leve for den udvalgte, jeg har villet vise, hvor uvorrent, hvor uforsvarlig ringeagtende Samfundet behandler dette Menneskelivets dyreste, ædleste Stof, og at næsten alle

Ulykker inden Familien og Ægteskabet har sin skjulte Gruud i, at dette spildes."•309

sonlig, derfor søger hun at honorere Romanens Fordringer til Komposition, kunstnerisk Afrundning og psykologisk Dybde. Men dette har ikke lykkedes for hende. Hendes Anlæg har lier bundet hende en Lænke om Benet, som hun ikke har formaaet at slide.

En Romanforfatter maa have set meget og tænkt meget; hans Sjæl maa være fyldt med en Rigdom af mangeartede Indtryk; derfor maa lian færdes meget blandt Menneskene, han maa iagttage dem i de forskjelligste Situationer, han maa selv befinde sig i de forskjelligste Situationer og gjennemleve de forskjelligste Stemninger. Har han paa denne Maade samlet sig en Mangfoldighed af Forestillinger om Menneskene og har lian reflekteret tilstrækkelig over dem til at have en Opfatning af Mennesket og og Livet, saa er han i Besiddelse af to Betingelser for at være Romanforfatter. Men disse Iagttagelser og denne Reflexion er kun Romanens Raastof; de maa optages i lians Fantasi, som forbinder og adskiller, tilføjer og fradrager, omformer og renser Raastolfet, indtil alt er som det skal være, indtil Produktet træder frem som et fuldfærdigt Kunstværk. Derfor er Fantasien Romanforfatterens Hovedevne, uden den bliver hans Værk intet Kunstværk, og han selv kun en Referent. Besidder han- den derimod, vil han ikke blive staaende ved de enkelte Kjendsgjerninger. han vil trænge ind bag dem, han vil aflure dem deres dybeste Hemmeligheder, han vil faa dem til at•310

betro sig Individets Væsen og Aarsag, og lian vil lære os gjennem sin Fremstilling at faa Øje paa dette; af det, lian har iagttaget, vil han kunne slutte sig til det, han ikke har iagttaget; han vil kunne beregne Virkningerne af disse Ejendommeligheder. han vil altid vide, paa hvilken Maade hine Karakterniærker vil yttre sig, hvorledes dette eller hint Individ vil forholde sig i denne eller hin Situation. Men dette lykkes ham kun, naar han kan omdanne sig til de Individer, han vil skildre, naar han kan fornemine med deres Sanser, tænke deres Tanker og føie deres Lidenskaber, naar han med et Ord formaar at være allestedsnærværende i sine Personer. Her kommer det da an paa at være i Besiddelse af en aandelig Smidighed, der gjør det muligt for ham til en vis Grad at sætte sig ud over sin egen individuelle Begrænsning, og en alsidig Sympathi, der tillader liam at sætte sig ind i en Individualitet, som afviger fra hans egen.

Men denne aandelige Smidighed, denne bøjelige Sympathi mangler Fru Collett; hun har været for ensom, for grublende, for meget beskjæftiget med sig selv til at kunne besidde den. Selvfordybelsen har hindret hende fra at fordybe sig i andre Individer, og saaledes er hendes Fantasi ikke bleven opøvet og udviklet. Derfor hjælper hendes skarpe Iagttagelserne, hendes mange Oplevelser og aandrige Reflexioner hende ingen Vej, naar det gjælder at skabe en Roman. Hun formaar ikke at trænge•311

dybt nok ind til at opdage Individet i hele dets levende Fylde. Naar liun skal tegne en ædel Karakter, forflygtiger hun den ved at gjøre den altfor ideel. Sofie er et Exempel herpaa. Hvad Forfatterinden her har forsøgt at vise, er ikke en Kvinde, men sit Ideal af Kvindelighed; derfor skildrer hun hende ikke, men hun holder Lovtaler over hende. Den syttenaarige Pige har alle fortræffelige Egenskaber; hun er ligesaa aandrig som genial, hun læser meget og tænker meget, hun skriver Dagbogsoptegnelser, der er ligesaa fine som interessante, og hvori hun drøfter de dybsindigste Spørgsmaal, liun er overordentlig musikalsk, hun spiller udmærket og synger endnu bedre, hun drømmer som en syttenaarig og hun forstaar at konversere som en trediveaarig, hun er en udmærket Værtinde, hun forstaar at «anrette smagfuldt», hun laver «simple og dog delikate Retter», og desuden har hun Spe-cialkundskaber i «Vævning, Smør- og Ostetillavniug» og taler saa kyndig om disse Materier «som om hun ikke interesserede sig for andet i Verden». Og dog er dette Prøvekort af kvindelige Dyder og Fuldkommenheder miskjendt. Hvorfor? Fordi Filistrene ikke fatter hendes Værd, og fordi Filisterinderne misunder hende, mener Forfatterinden. Men skulde det ikke snarere være, fordi ogsaa Miskjen-delsen er en poetisk Egenskab, som Fru Collet ikke liar villet savne hos sin Heltinde? — Sofie er da malet med altfor mange ideelle Træk til at gjøre•312

Indtryk af at være et Individ. Man faar altfor mange og altfor uensartede Forestillinger til at kunne se denne Figur tydelig for sig, og man bliver tilsidst træt af al denne opkonstuerede ideelle Fuldkommenhed, der savner al Legemlighed.

Selv der, hvor Forfatterinden benytter virkelige Personer, naar hun ikke længere end til de enkelte

Kjendsgjerninger. Hun sænker sig ikke ned i Individet, men hun skildrer det som en fremmed Tilskuer. Hun tager Personerne saaledes, som de gaar og staar, og flytter dem uden videre over i sin Fortælling. Skildringen af Dorthe indeholder Træk, der er rent uforstaaelige; først ved at læse I de lange Nætter» lærer man at indse, hvorledes de er komne med*. Lorenz Brandt, den bedste Figur i Fortællingen, er et nøjagtigt, fortræffelig udført Fotografi af en Person, hvis Skjæbne i sin Tid vakte megen Opsigt. Da han engang var en god Ven af Henrik Wergeland, har hun havt Anledning nok til at iagttage ham **. Det er naturligvis ikke

* Smlgn. ..Amtmandens Døttre". II. Side 188 med „I de lange Nætter", Side 29—30.

Ved hans Død bragte „Den konstitutionelle" følgende Nekrolog: „Født i Højheden, begavet med sjeldne Evner og et varmt Hjerie, udrustet med dygtige Kundskaber, ventede man sig meget af ham. Men han spottede alles Forventninger. Han er falden som et Offer for en ulykkelig Svaghed, der paa Grund af den Tone, som i hans første Studenterdage var temmelig almindelig herskende, og for

üéoI•313

nogen Fejl, at hun gjengiver Virkeligheden, tvertimod; men en Fejl er det, at hun ikke viser os mere, end Virkeligheden viser os, og ikke fører os dybere end den. Saa langt fra at beherske de Indtryk, hun har modtaget, i fri digterisk Skaben, lader hun sig tvertimod beherske af dem. Et meget slaaende Bevis herpaa kan man finde ved at sammenligne et Sted i den tidligere omtalte Feuilleton «Badeliv og Fjeldliv» med et Sted i «Eventyrsara og hendes Datter»:

Morgenen var herlig, men kjølig, hedder det i „Badeliv og Fjeldliv", Regnen var ophørt, og den hele Fjeldvegetation sendte sine rigeste Dufte op efter det forfriskende Bad. To Maal-

Herlig var Aftenen! heder det derimod i „Eventyrsara". Skuren var over, og den hele Fjeldvegetation sendte sine rigeste Dufte op efter Badet. To Maaltroster, den ene nær, den anden lidt

hvilken mangen herlig Aand har maattet bukke under, havde bedre Anledning til at udvikle sig, end nu vilde have været Tilfældet. Hans Familie, hans talrige Venner og Velyndere har til forskjellige Tider anvendt al optænkelig Møje for at redde ham, men han har stedse tilintetgjort deres Bestræbelser ved nye Tilbagefald. Han var for nogen Tid siden indlagt paa Rigshospitalet; vi vidste, at han var kommen ud derfra igjen uhelbredet, og nu hører vi, at man har fundet ham død i en Grøft ved Landevejen. Kontrasten mellem denne Mands Vugge og hans Grav og mellem hvad han kunde have blevet til og hvad han blev til. er i Sandhed forfærdelig og kan give Stof nok til alvorlige Betragtninger og et advarende Exempel." Der er kun to rent uvæsentlige Træk i denne Skildring, som ikke gjenfindes i „Amtmandens Døttre."•314

troster slog. med saadan tungsindig Kraft, at det gjaldede gjennem bele Skoven og gav Gjenlyd i de nærmeste Aaser; det hele Fuglekor forstummede ligesom for disse vældige Toner, kun Kragerne lod sig ikke imponere, men svang sig skrigende op fra de dunkle dryppende Graner, som om de anede det rige Bytte af Orme og Kryb, Regnen havde lokket nd. Solen brød just frem, da jeg naaede Udgangen af Skoven, Bygden laa udstrakt for mig i det pludselige Sollys, og Regnskyerne, der drog mod Nord, kastede svævende Skygger ud over Landskabet. („Den konst." „Badeliv og Fjeldliv", II, 1843, Nr. 135.)

fjernere slog med saadan tungsindig Kraft, at det gjaldede i hele Skoven, og gav Gjenlyd i de nærmeste Aaser. Det hele Fuglekor forstummede for disse vældige Toner, kun Kragerne ænd-sede dem ikke; skrigende drev de i store Flokke op fra de vaade Graner, som om de anede det rige Bytte af Kryb og Orme, Regnen havde lokket ud. Solen brød just frem, da jeg naaede Leddet ved Udkanten til Skoven. Foran laa Bygden med sin mægtige Strøm udstrakt i det pludselige Lys. Regnskyerne, der havde taget Farten mod Nord, udgjød sig netop i en bred, skraa hvidliggraa Strime over Mjø-sen og Mordskoven. Den smukkeste Regnbue, jeg endnu har set, sænkede sig med sin ene Fod ned i Vormen, den anden tabte sig i de fjerne, ubekjendte Skovtrag-ter. der højner sig mod Øst. („Fortællinger", S. 57.)

Som man ser, er disse to Skildringer hinanden fuldstændig lige i alt væsentligt, og dog skal den ene forestille et Morgenlandskab og den anden et•315

Aftenlandskab. Som om der ikke var Forskjel paa en Solopgang efter en regnfald Nat og en Solnedgang efter en Eftermiddagsskur! At Camilla Collett har brugt akkurat de samme Træk i begge Skildringer kommer vel af, at hun engang har set det Landskab, hun skildrer, idet en Skur drog bort, at hun ved denne Lejlighed har iagttaget netop disse Træk. og at de har sat sig saa fast i hendes Erindring, at de hindrer hendes Fantasi fra at gjengive Landskabet i en anden Belysning*. Det er det samme tvungne Forhold til Virkeligheden, der bringer hende til stadig at benytte sine egne Oplevelser og Forhold i sin Digtning. Tager man «Amtmandens Døttre» for sig, vil man linde Situation paa Situation, Begivenhed paa Begivenhed, Stemning paa Stemning, der har sit Sidestykke i Fru Colletts eget Liv, saaledes som liun har skildret det i sine Memoirer. Som alle melankolske har hun en speciel Forkjærlighed for sine Erindringer, og i Gjenfrembringelsen af dem har hun en særegen Styrke. Derfor hænder det ikke saa sjelden, at Minderne løber af med hende; de vover sig ud paa egen Haand, breder sig paa Bekostning af Bomanens Økonomi, og til Gjengjæld

* Smlg. ogsaa „Badeliv og Fjeldliv", I („Den konst." 1843, Nr. 134) med „Fortællinger", Side 158, hvor Skildringen af en Høstaften er forandret til en Skildring af en Sommeraften.•316

søger da ogsaa Reflexionerne at skabe sig- et selvstændigt Udtryk; de ytrer sig meget vidtløftig i Optegnelser, Dagbøger, Breve o. s. v. Da den Fantasi, der skulde tøjle dem, mangler den nødvendige Styrke, gaar hver sin Vej, og Kompositionen bliver derfor bred og svag.

«Amtmandens Døttre» er da ikke nogen god Roman, men alligevel er det en god Bog, som maa regnes til de betydeligste Værker i vor Literatur, fordi den er et gribende Udtryk for et rigt, bevæget Følelses- og Tankeliv. Af de to Bind kunde man samle en hel liden lyrisk Anthologi, saa rig i Stemningen og saa personlig varm i Parven, at den vilde virke med alle Lyrikens tiltalende Egenskaber undtagen den metriske. Læs f. Ex. disse Linier, som Sofie nedskriver efter sin Hjemkomst fra Danmark :

«Hvor besynderligt det er at vide, üt jeg igjen er hjemme! Er jeg virkelig i mit Hjem? Om Natten i Drømme drives jeg igjen bort, det foresvæver mig som noget uopnaaeligt, jeg lander hundrede Gange paa den norske Jordbund, jeg ser Hjemmet og træder ind under dets Tag, da forvandles alt igjen, jeg er i lutter fremmede Omgivelser, b'andt fremmede Skikkelser. I denne Strid vaagnede jeg i Nat. Er det da ikke sandt! raabte jeg højt, og se! alle de kjendte Gjenstande traadte saa sælsomt belyste frem af Dunkelheden. — Det er vor norske, lyse Sommernat. Jeg maatte•317

springe op, lien til Vinduet, aabne det for at ind-aande Duften af Hæggen nedenunder og høre paa Møllefossen, der sang sin gamle Sang for mig. Hvor mange tusinde Erindringer stiger (ikke) op i denne Lyd! Og saa maatte jeg se paa denne vidunderlig blanke Nathimmel, hvorpaa Fjeldlinierne tegner sig saa skarpe og dunkle. Ikke længe efter steg Solen rød som en Glød op over Aasen. — Jeg kau ikke leve udeu i den norske Natur, borte fra den maatte jeg sygne midt i alle de Glæder og Nydelser, Verden formaaer at give. Alt er nyt og friskt i den, og dog kiender jeg alt saa vel igjen.» * Eller slaa op i «Margarethes Optegnelser» og læs denne Apostrofe til Kristiania:

«0 du store, du lille By! hvad det er for en Sky af Kulde og Mismod, der ruger over dig! Du er stor nok, du tusiudnæbbede, stor nok, til langsomt at hakke det Individ tildøde, der ikke morer dig længere, eller som du ellers har faaet noget imod. Dog ikke stor nok, til at en saadan ulykkelig kan finde en Vraa til at skjule sig i. Den Mand, som har faaet Skygge af Plet paa sin Ære, den Kvinde, som engang er ridikuleret, kan ligesaa godt grave sin Grav strax og styrte sig i den, hvis de ikke foretrækker at begrave sig i Tromsø eller Kristianssand. Stor er du, du har allerede alle en stor Bys Lidenskaber og fortærende Higen og Krav,

* „Amtmandens Døttre", I, Side 72—73.•318

og hvor lille, hvor arm dog1, da du ikke formaaer at fyldetsgjøre et af dem o. s. v. »* — Har man ikke Odens glimrende Lidenskabelighed og Satirens indignerede Spot i dette sublime Raseri? Og gjenkjender man ikke Epigrammets sammentrængte Fyndighed i Linier som disse om Kvinden:

«I Samfundets Interesse var det ikke nok, at hun kunde bringe Offere og tie. Hun skulde ogsaa nedværdiges og

tie. Og man omskabte Guds og Naturens Ydmyghed i hende til Fejghed og Forsagthed , betog den Kjærlighedens og Frihedens Aand, og Raaheden bøjede sig ikke længere for den, men misbrugte den. Og de opfandt en Skare pinlige og despotiske Love og omgjærdede hende dermed, for evig at holde hende i Frygten — med et Ord — de kvalte i hende Troen paa den store Glæde, men saa lod de hende, som Vederlag for alt dette, beholde de smaa Fornøjelser.« **

Hvor meget er der ikke her sagt i disse faa lidenskabelig bevægede Ord. Pen almindelige Beskyldning mod Kvinden for Ubetydelighed og Smaalighed indrømmes, men fra at være en Bebrejdelse forvandler hun den til et Martyrium og slynger den samtidig som en Anklage lige i Ansigtet paa det andet Kjøn. Med hvilken Voldsomhed, Sikkerhed og Hurtighed har hun ikke udført denne Manøvre!

* „Amtmandens Døttre", I, Side 165—167.

** „Amtmandens Døttre", II, Side 92.•319

— Og betragt saa endelig for Modsætningens Skyld en fin, liden Perle som denne :

«Er det en ung Pige, der er ædel og elskværdig, o saa beder jeg for hende! Behandl hende varlig, krænk hende ikke! Vær ikke raa og sig: denne unge Pige elsker jeg, hun skal blive min, men sig: denne .unge Pige vil jeg bringe til at elske mig, hvis ikke maa jeg forsage hende. Overfald hende ikke, saa hun, forvirret over dette Overfald, rækker Dem Haanden uden at kunne besinde sig, hvorfor hun egentlig gjør det. Lær hende at kjende Dem. lær hende at tro paa Dem; kan De ikke vinde hendes Tillid, saa anse alt for tabt. Lad hendes Følelse modne gjennem en dyb og inderlig Vurderen af, hvad der er bedst i Dem. Som Mosten vil den have Tid til at gjære, og eiden da ægte, vil den nok strømme over af sin egen Sødme. Agt paa den da! og tag den som en Grave af hendes Haand. Tag den som den er vunden: ydmyg, skjønsom og ridderlig.»*

Den ømme Hengivenhed og den kraftige Vrede, den revsende Strænghed og den taktfulde Følsomhed

— over disse store Modsætninger formaar hun at spænde, saa forskjelligartede er hendes Stemninger,

\ s

saa omfattende hendes Aand.

Og- til disse rige, skiftende Stemninger svarer et Sprog, der er saa smidigt i Formen og saa rigt i Far-

* „Amtmandens Døttre", I, Side 183.•320

ven, at det formaar at give dem et adækvat Udtryk. Snart farer det afsted med vild ustyrlig Heftighed i afbrudte, stakaandede Sætninger; snart glider det stille og vemodsfuldt hen gjennem Linierne, vuggende sig i sin egen Skjønhed; snart trækker det sig sammen til et hvast Ordspil eller en skarp Vits, der rettes som et Dolkestød mod det, som mishager Forfatterinden, og snart leger det tilsyneladende hensigtsløst med et lidet Ord eller en ubetydelig Sætning, indtil dette Ord eller denne Sætning pludselig bliver gjennemsigtig, bliver en Hude, hvorigjennem vi ser ud over store Vidder.

VII.

Det synes, som om Udarbejdelsen af «Amtmandens Døttre» har bragt Fru Collett til Erkjendelse af, at Romanen ikke var den rette Tumleplads for hendes Begavelse, og mismodig herover, synes hun at have begyndt at tvivle paa sit Forfattertalent overhovedet. «Jeg er tilslut uvis, om min Optræden paa Forfatterbanen kan kan kaldes Frugten af et uimodstaaeligt Kald,» har hun senere sagt, * og det synes, som om denne Tvivl har været saa stærk i Tiden nærmest efter Udgivelsen af «Amtmandens Døttre», at hun tilsidst endogsaa besluttede ikke

* „Sidste Blade", I, Side 11.321

at skrive mere. Imidlertid var denne Beslutning heldigvis ikke af de uigjenkaldelige, og tre Aar efter Udgivelsen af «Amtmandens Døttre» finder vi hende atter med Pennen i Haanden. Men Erkjendelsen af, at Romanen ikke var hendes Felt, vedblev at staa fast, og ligesaa lidt denne Gang som nogensinde senere har hun atter forsøgt sig i

den Retning. I «Oktoberfantasier»* findes der vistnok endnu opdigtede Personer, men det er dog ikke nogen Fortælling, thi der mangler al Handling. Hvad Fru Collett her har villet, er blot at udtale sin Misfornøjelse med samtidige norske Forhold' og Tilstande, og da hun ikke har villet gjøre dette for egen Regning, har hun maskeret sit Angreb paa følgende Maade: Fire Damer sidder sammen i en meget gammel Gaard paa Østsiden af Kristiania, og blandt andet kommer et gammelt Sagn, der knytter sig til Gaarden, paa Tale. Af en meget gammel Beretning, som oplæses, erfarer man de nærmere Omstændigheder ved den Begivenhed, der ligger til Grund for Sagnet, og dettes væsentligste Indhold er, at en af Gaardens tidligere Beboerinder for sin Venlighed og Gavmildhed fik en «Ønskedag» af «en underjordisk Dværg eller Troldkarl-». Denne Ønskedag, hvorpaa alle Husets kvindelige Beboere skulde faa sine Ønsker opfyldte, indtræffer hver Gang en Komet «kommer Jordkloden ganske nær»,

* „Fortællinger", Side 169.

22*•322

og da det netop er i den Tid . da Donatis Komet (1858) var synlig, begynder de lire Damer at ønske paa Skrømt, og det Ønske, hvorom alle med mere eller mindre Forbehold forener sig, er at kunne holde en god Tale. Ønsket gaar øjeblikkelig i Opfyldelse, idet Værtinden griber Ordet og holder en begejstret Lovtale over Norges glimrende Tilstand, over den Lykke, Nordmændene er i Besiddelse af, over de store Fremskridt, der er gjorte siden 1814 o. s. v. Det hule og usunde i denne og alle lignende Taler paavises derpaa af næste Dame, der fremhæver alle Skygger i Billedet. «I Stedet for at være et herligt Hjem for Lykken, er Landet endnu ikke andet end en uhyggelig Bydningsplads», der er ikke Liv, ikke Sjæl i de smukke nye Former. «Vort private og huslig materielle Liv hviler paa den raaeste, utryggeste Grund», vore Fester er flaue og aand-løse, vor Kunst landflygtig, Ungdommen kjeder sig, og Kvinderne er blot Husholdersker og Tjenestepiger. «Maatte Solen snart bryde ind over vor lange Graadag!» er det inderlige Ønske, hvormed denne Kritik af vore sociale og intellektuelle Tilstande slutter. Men den slutter ikke for Alvor, den gjenoptages lidt efter af fjerde Dame, der fortsætter og detaillerer den, idet hun fremhæver, at den værste Udvæxt paa det unge norske Samfund er Dadlesygen med al dens Smaalighed, Intolerance, Fanatisme og Raahed. Og her har Kvinden en stor Opgave, eftersom det er hende, der har den•323

største Skyld. Hun opfordrer derfor sine «Søstre og Landsmandinders til at slutte en «Taushedens og Mildhedens Pagt», og med denne Opfordring afbrydes «Oktoberfantasierne».

Talerne er glimrende, vittige og pikante; det er udmærkede Prøver paa Camilla Colletts Aand-riglied og Sprogvirtuositet, og alle fire Damer er rene Vidundere i Veltalenhed. Julinka B, der tidligere ikke engang kunde udbringe en Skaal som den gamle «God Vind for de sejlende. Lykke folde bejlende og Tilgivelse for de fejlende!» uden at vrøvle den sammen til «Lykke for de fejlende. Tilgivelse for de bejlende eller noget saadant Galima-thias», bliver aandrig poetisk og vittig, ja selv Jomfru Bolt, der ellers altid er Tausheden selv, er rent bleven en Camilla Collett, saa skarpt, aandrig og fint udtrykker hun sig. Om individuel Karakteristik i disse Taler er der altsaa ikke Tale; enhver Fordring i denne Retning er afvist ved Under-skydelsen af den overnaturlige «Ønskedag» som Veltalenhedens Aarsag og Forklaring. Det hele Apparat er da blot et Slør, hvormed Fru Collett dækker sit eget Ansigt.

Ligesom hun her har emanciperet sine Reflex-ioner fra den Tvang, som Romanformen havde paalagt dem, saaledes liar hun i sit næste Arbejde fuldstændig emanciperet sine Erindringer. »I de lange Nætter • er hovedsagelig en Skildring af hendes eget Liv, og den er meddelt i hendes eget Navn

21*•324

uden andet Slør end Aiionyinitens, og det en Anonymitet, der er fuldstændig gjennemsigtig. Paa denne selvbiografiske Baggrund hai« hun tegnet fint opfattede og smukt udførte Billeder af sine nærmeste Slægtninge og Venner. Hvad Billederne af Nikolai og Henrik Wergeland angaar, da er det ikke som offentlige Personligheder, hun har fremstillet dem; vi faaer lidet eller intet at vide om deres Ideer, vi gjennemlever ikke deres Kampe, vi lærer ikke at forstaa deres Betydning for den historiske Udvikling; det er ind i deres Stuer, hun

føi'er os, idet hun fortrolig fortæller om deres Udseende og Gang, deres Vaner, Tilbøjeligheder og smaa Besynderligheder. Men netop fordi disse Skildringer er Interiører og ikke store Vuer, er de ogsaa saa plastiske i Formen og saa sikre i Farvegivningen. Alle disse Smaatræk er fremdragne og gjengivne med en kjærlighedsfuld Omhu, for hvilken intet er for lidet eller for ubetydeligt, og hele Skildringen er saaledes baaret og beaandet af denne Kjærlighed, at man uvilkaarlig maa se disse Træk, saaledes som hun ser dem, glæde sig over disse Smaating og glemme deres Ubetydelighed. Bogen, som er tilegnet de søvnløse fra en søvnløs, er inddelt i 21 Nætter, og den Stemning, som aabenbarer sig heri, er den gjennemgaaende. Men disse «lange Nætter» er ikke Fortvivlelsens mørke Vinternætter med deres Storme og Uvejr, saaledes som vi kjender dem fra «Amtmandens Døttre», det er Vemodens dunkle•325

Høstnætter, hvor alt er stille, og hvor man kun lierer det klagende Suk, hvormed Forfatterinden gjennemgaar Minderne fra sit Livs Vaar og Sommer. Derfor er ogsaa Stilen mindre vilter, mindre dristig, mindre springende end i «Amtmandens Døttre». Der er kommen noget mere jævnt, dæmpet og ensartet over den, og dog er den lige interessant og lige aandrig, men denne Aand-righed er uden Braad, den former sig kun til stille Taarer eller sørgmodige Smil.

Er «I de lange Nætter» end ikke et saa betydeligt Arbejde som «Amtmandens Døttre-, saa eidet dog finere, elskværdigere og mere harmonisk. Hendes Erindring har her faaet rig Anledning til at udvikle sig frit og selvstændig, og derfor er denne Bog det mest vellykkede Fru Collett har skrevet.

I de fjorten Aar, der ligger mellem < I de lange Nætter» og «Fra de stummes Lejr», offentliggjorde Camilla Collett blot de tre smaa Bind, der fører Titelen : «Sidste Blade. Erindringer og Bekjendelser». Det første af disse Bind udkom i 1868, det sidste i 1873.

Naar en Del af andet Bind undtages, synes det at være rent literære Hensyn, der liar bevæget hende til at skrive største Delen af de Smaaskitser, hvoraf disse tre Bind bestaar. Det er hendes formelle Virtuositet, der her fungerer som Drivkraft, og derfor er der heller ingen Enhed i Stoffet. Hun griber alt, hvad der falder paa hendes Vej, og hyller det ind i sin fine og lette Sprogform. Snart•326

indbyder hun til en Promenade gjennem Berlins Gader, og underholder os med sine aandrige Bemærkninger Qg Indfald paa Vejen, og snart er hun saa venlig at være vor Cicerone gjennem Galleriet i Versailles. Snart fortæller hun med et moderligt Smil morsomme Smaatræk fra sine »Sønners Barndom. og -snart beretter hun om et Besøg hos den tydske Forfatterinde Fanny Lewald. Snart støder man paa smaa, men vægtige Indlæg i Kvindesagen, og snart paa en Beklagelse over. at Verden beskylder hende, Forfatterinden, for at være upraktisk og glemsom. Rejseindtryk, Kunst, Literatur, Ideer, Stemninger, alt er her velkommen Føde for hendes Pen. Det er ikke frit for, at man undertiden faar Indtryk af, at Fru Collett ikke har undgaaet ældre Folks og især ældre Kvinders almindelige Lod: at henfalde en Smule til Snaksomhed. I Virkeligheden er disse Bøger ikke andet end en fortrolig Passiar, Forfatterinden fører med sin Læser. De har alle en saadan Passiars Egenskaber; der er ikke Tale om stringent Udvikling af en Tanke eller bestemt Fastholden af et Thema; sligt vilde her være Pedanteri, nej, man taler let og ugenert om det , der falder en ind; man begynder paa et Thema for pludselig at springe over til et andet med et Smil og et «men det var ikke det, jeg vilde fortælle» eller en lignende Vending. Man lægger heller ikke nogen Plan. før man begynder at tale, man siger, hvad der falder en ind, man har Lov til at være•327

saa lunefuld, man vil. Der er f. Ex. ikke noget galt i, at man i det ene Øjeblik siger, at man ikke skal plage Tilhøreren med en Skildring af Berlins Museum», og i næste Øjeblik udbryder: «Nej Museet, nej det er for dejligt, jeg maa faa Lov til at tale lidt — ganske lidt om det.»* Man kan godt fortælle, at man ikke vil være «saa taabelig uegennyttig-, at sætte Balzacs Skildring af en Pension i Paris foran sine egne Bemærkninger over samme Thema, og saa alligevel meddele Skildringen med et: «jeg vil være uegennyttig, de er for mesterlige.»** Denne Planløshed, der som oftest vilde være et Misgreb af en Forfatter, er her i Passiaren paa sin rette Plads. Det er en elskværdig Skjødesløshed, der klæder Forfatterinden fortræffelig. Her hende f. Ex. fortælle noget, hun kalder «Ell Aften i Charlottenburg». Hun begynder med et lidet Digt, hvori hun tager Afsked med Fædrelandet og klager over at være «forskudt»; derved kommer hun ind paa at omtale de «forskudte» i Almindelighed, hun

mener Kunstnerne, og hvor daarlig en Forsørgerinde Musen er. Saa gaar hun med en let Vending over til at omtale, hvor almindeligt det er at træffe det Slags «forskudte» i Udlandet, fortæller saa om «tvende herlige Dages Ophold hos Tidemands i Diisseldorff , saa om sit Op-

* „Sidste Blade", I, Side 27 og 2b.

** „Sidste Blade", I, Side 80 og 81.•328

hold i Berlin og om to Landsmandinder, hun der boede sammen med; endelig begynder hun at give nogle smaa Oplysninger om Charlottenburg, Gravmælet der og det begravede Kongepars Historie; derpaa skildres Turen fra Berlin ud til Stedet, men ankommen dertil, maa hun vente en Smule, før hun bliver indladt, og ved en Ideassociation kommer hun til at tænke paa Hjemmet; en Ungdomserindring, der drager forbi hendes indre Syn, bliver nu udførlig meddelt, indtil endelig Kastellanen kommer og fører hende ind i Kapellet, der tilsidst beskrives. — Naar man ser paa denne Indholdsfortegnelse,

svnes det hele at være et fortvivlet Sammensurium,

«/ 1

men læser man selve Skitsen, mærker man intet dertil; det ene kommer saa nonchalant efter det andet, de lette Overgauge er saa flotte, saa ligefremme, akkurat som i den daglige Samtale. — Og som denne Skitse er, saaledes er de næsten alle. Det lette, springende, «den geniale Omstrejfermaner;, der altid har været et Karaktermærke i hendes Stil, har her udviklet sig til de sidste Konsekvenser: til livlig, lun Passiar. Dens franske Tilbøjeligheder viser sig her paa det klareste, idet Camilla Collett ender, som hun begyndte: som Feuille-tonistinde.

Som allerede antydet, er der imidlertid en Del af disse «sidste Blade», hvorom denne Karakteristik ikke gjælder. Det er de Partier, hvori hun omtaler Kvindesagen, og især det Afsnit af anden•329

Række, der hærer Titelen: -< Om Kvinden og hendes Stilling». Disse smaa aforistiske Indlæg i denne Sag er skrevne med en Varme, der viser, at det her er langt mere end literære Hensyn, som har lagt hende Pennen i Haanden. Ved Siden af enkelte Overdrivelser lindes der her mange dybe og træffende Bemærkninger, og der er ingen Tvivl om, at disse faa Sider allerede har udrettet meget godt og i Fremtiden vil udrette endnu mere ikke blot i vort Land, men ogsaa i Danmark, hvor Kvindesagen omtrent staar paa samme uudviklede Stadium som hos os.

Specielt har Fru Collett her taget udmærket Sigte paa to af Hovedledene i den lange Kjæde af Forurettelser, hvormed Samfundet har bundet Kvinden.

Den skjændigste og uretfærdigste af disse Forurettelser er uden Tvivl den, at den almindelige Opinion opstiller en anden og strængere Moral for Kvinder end den, der opstilles for Mænd. I raa og barbariske Lande fremtræder denne Dualisme i Moralen i liele sin afskrækkende Uretfærdighed. I Afghanistan f. Ex. bliver den Hustru, der gribes i Utroskab, bunden nøgen paa et Æsel og ført gjennem G-aderne som et værgeløst Offer for Pøbelens Fornærmelser, medens hendes Elsker, der maaske ogsaa er gift, gaar aldeles fri, skjønt hans Forseelse er ligesaa stor. En saa barbarisk Praxis finder man ikke hos os, det er sandt nok, men i Theorien er vi i Grunden ligesaa barbariske. Ogsaa•330

i vort civiliserede Europa ser man gjennem Fingrene med de mandlige Udskejelser, men ve den Kvinde, der vover at overskride det Gjærde, man har bygget om hendes Dyd og Ære! Bliver hun end ikke fort nøgen gjennem Gaderne, saa bliver hun dog knust af den almindelige Foragt, saaret af Mændenes uforskammede Blikke og pidsket tilblods af Kvindernes rappe Tunger. Hos os gjælder dette ikke blot, naar hun virkelig har krænket Moralen, men endog naar hun har trodset en eller anden af vort Samfunds utallige Vedtægter, der ikke har anden bindende Magt end Vanens og ingen anden Ærværdighed end Traditionens. Hvis f. Ex. en Dame hos os vovede at gaa ind i en Kafé uden Herrefølge eller at engagere en Kavaller paa et Bal eller at vise sig paa Gaden med Cigar i Munden, da vilde uden Tvivl alle anstændige og skikkelige Damer og alle brave Mænd betragte hende som et Udskud, og i deres Samtale vilde hun visselig blive ligesaa slemt mishandlet som hine Kvinder i

Afghanistan. Istedetfor at Moralen og Sæderne skulde være fælles for den hele Menneskeslægt, gives der altsaa en Moral for Kvinder og en for Mænd, og medens den sidste ofte udmærker sig ved sin Slaphed, udmærker den første sig ved sin taabelige og uretfærdige Strenghed. Mod denne sørgelige Dualisme retter, som sagt, Fru Collett flere Steder i sin Bog meget berettigede Angreb; hun fremhæver•331

dens Uretfærdighed og skildrer dens Taabelighed i meget veltalende Udtryk. *

Det andet Punkt er mindre betydningsfuldt, men ikke mindre uretfærdigt. Det er den store Forskjel i Lønnen for mandligt og kvindeligt Arbejde. Man skulde tro, at Arbejdslønnens Størrelse udelukkende afhang af det ydede Arbejdes Godhed og Mængde og ikke i ringeste Maade af Arbejderens Kjøn. Men saaledes er det slet ikke. For at finde Exempler behøver man blot at gaa til de norske Skoler, baade de offentlige og private. Jeg har seet mange fint dannede, kundskabsrige og begavede Kvinder, hvis pædagogiske Dygtighed har været almindelig anerkjendt, gaa og slide sig op for en Løn saa knap, at de har Møje med at tilfredsstille selv de mest beskedne Fordringer, medens halvtdannede Seminarister, der har væi'et dem langt underlegne baade i Kundskaber og Dygtighed, har oppebaaret en betydelig højere Løn for det samme Arbejde. Timeantallet liar været det samme. Elevantallet ligesaa, Klasserne har været parallele og Resultaterne har været ligesaa tilfredsstillende, ja ofte fordelagtigere paa Lærerindens Side, og dog faar hun en langt ringere Løn for sit Arbejde. Mod denne barbariske Uretfærdighed, der ikke blot hersker ved Skolerne, men overalt, hvor man giver Kvinderne Adgang til at konkurrere med Mændene,

* Se „Sidste Blade", 2den Række, S. 66—67, 76, 79, 81.•332

retter nu Fru Collett flere udmærkede Smaaangreb. Det latterlige og taabelige Argument , man endog offentlig har vovet at fremføre til Forsvar for denne Uretfærdighed: at Kvinderne spiser mindre, og i det hele taget er nøjsommere end Mændene, dette Argument behandler hun, som det fortjener: hun fører det ud i sine Konsekvenser, og viser derved, hvor urimeligt og taabeligt det er.

Vistnok er det saa, at disse og lignende Tanker har været fremsatte, før Camilla Collett udtalte dem, og det kan heller ikke nægtes, at de tidligere har været omhyggeligere begrundede og stringentere udviklede end hos Fru Collett; men dette forringer ingenlunde hendes Fortjeneste. Hovedsagen er, at de ikke har været fremførte heroppe hos os før, at Fru Collett er den første, der har vovet at udtale dem i vort lille Samfund, og for dette fortjener hun Tak af hver fordomsfri Kvinde og hver ædelttænkende Mand i Landet.

I sit sidste Arbejde, den ifjor under Titelen «Fra de stummes Lejr» udkomne Samling af Smaa-opsatser, hvoraf de fleste tidligere har været trykte i «Ny illustreret Tidende» og «Aftenbladet», er det atter Kvindesagen, der behandles. Fra først til sidst er denne Bog rig paa pikante Aandrigheder, vittige Udfald og bidende Satire; hendes Stil er ligesaa kraftfuld og energisk, som den var i hendes bedste Aar, og det eneste, der vidner om Tilbagegang, er, at den har tabt noget af sin Finhed.•333

Naar hun tidligere rettede et Angreb mod noget, der mishagede hende, lignede hendes Stil en kostbar og fint sleben Dolk, der gjennemborede sit Offer lynsnart og lydløst; nu bringer den mig undertiden til at tænke paa en Bordkniv; den kan naturligvis ogsaa saare sit Offer, men det kræver større Anstrængelse, og den giver et grovere og simplere Saar; hvis hun tidligere vilde have angrebet en Personlighed, der mishagede hende, vilde liun have forsmaaet at bruge Skjældsord, men nu bruger hun dem ofte, og undertiden er de endog af en temmelig drøj Kaliber. Mod Byron slynger hun f. Ex. det ene Skjældsord efter det andet; liun kalder ham en vanvittig, en «sjælelig Klumpfod»; Studiet af hans Biografi maa øve »noget af den Virkning, som Op-rullingen Lag for Lag af en stinkende Løg øver paa en sund uforkvaklet Organisme», ja hun benytter endog hans Klumpfod til at minde om Satans Hestehov, og senere kalder hun ham ligefrem Djævelen. *

Største Delen af Bogen bestaar som bekjendt af en Oversigt over den moderne Romans og det moderne Dramas Skildringer af Kvindens Liv og Forhold. Ved at paavise hendes Stilling i Literaturen mener Fru Collett ogsaa at paavise hendes Stilling i det virkelige Liv. Hun faar herved Anledning til at gjøre mange fortræffelige Bemærknin-

* „Fra de stummes Lejr", Side 179 o. fl.•334

ger og udtale mange slaaende Sandheder, men ikke desto mindre maa dette Angreb paa den moderne Roman siges at være mislykket, fordi det fra först til sidst er bygget paa en Misforstaaelse.

For Nutidens Romanforfattere er som bekjendt Kjærligheden ikke længere, hvad den i gamle Dage ansaaes for at være: en skjøn Forening af Sjæle; for dem er den en Erobring efter en Kamp, hvori det ene Individ bukker under for det andets Overlegenhed. Turgenjew har træffende udtalt denne Opfatning, naar han i «En Brevvexling» lader Alexei Petrovitsch skrive til Maria Alexandrovna: «Kjærligheden griber sit Offer, som Høgen griber Dueus og bærer det bort, hvorhen den vil, og hvormeget saa end Offeret strider imod. I Kjærligheden gives der ingen Lighed, ingen saakaldet fri Forening af Sjæle eller af disse andre Abstraktioner, som tydske Professorer har faaet udspekuleret i sine ledige Timer — Nej, i Kjærligheden er deu ene Person Slave, den anden Herre, og det er ikke for intet, at Digterne synger om Kjærlighedens Lænker. Ja, Kjærligheden er en Lænke, og det en af de allertungeste.» I Overensstemmelse med denne Opfatning skildrer de fleste moderne Romaner en saadan Kamp. Den kvindelige og den mandlige Hovedperson ser hinanden og føier sig pludselig draget henimod hinanden af en uimodstaaelig Magt, men da er det Kampen for Tilværelsen begynder: den svagere føier, at hans eller hendes Selvstændighed•335

som Individ er i Pare, og forsvarer sig derfor med al sin Styrke mod den stærkeres overvældende Magt — indtil Modstanden tilsidst er brudt, indtil den besejrede paa Naade og Unaade overgiver hele sin Sjæl i den overlegne Sejerherres Hænder. Hvilket af de to Kjøn, der tilsidst drager af med Sejren, er her komplet ligegyldigt, thi den sejrende vinder ikke Kampen i Kraft af sit Kjøn, men i Kraft af sin Overlegenhed. Derfor er det snart Kvinden og snart Manden, der sejrer, skjønt det ikke kan nægtes, at den sidste hyppigere fremstilles som Sejer-herre end den første.

Denne den moderne Romans Opfatning af Kjærligheden har Fru Collett imidlertid ikke faaet Jøje paa; hun opdager ikke Kampen mellem den stærkere og den svagere, hun ser kun Forsøg fra Mandens Side paa at underkue Kvinden. Paa Grund heraf er hun kommen til at se Sagen i et falsk Lys, der forrykker Romanernes virkelige Forhold og giver hendes Omtale af dem en høj Grad af Unøjagtighed og Vilkaarlighed. Som et Exempel kan jeg nævne hendes Omtale af den Roman af Victor Cherbuliez, som den danske Oversætter har givet Titelen «Et Kvindehjertes Historie». I denne Roman har Forfatteren stillet to ualmindelig stærkt udrustede og selvstændige Individer overfor hinanden; som Følge heraf bliver Kampen usædvanlig heftig og langvarig, og den ender ikke med absolut Sejr for nogen af Parterne, men med en Fredslut-•336

ning, der er baseret paa en gjensidig Tilnærmelse og Opgivelse af en overdreven Selvstændiglieds-følelse. Overvældet af Markiens dumdristige Mod overgiver Isabella sig uden synderlig Modstand, og de bliver gifte, men efter Giftermaalet begynder først Kampen for Alvor, og skjønt de i Virkeligheden elsker hinanden liøjt, bygger de dog begge en Mur imellem sig, der Dag for Dag bliver tjukkere og højere. Begges uhyre Stolthed driver dem længere og længere bort fra hinanden, indtil den tilsidst] jager ham ud i Pariserlivets Tummel og hende ind i et Kjærlighedsforhold til en ung, sværmerisk Mand, hvis Kjærlighed til hende er en komplet Modsætning til Gemalens, idet han tilbeder hende som hendes ydmyge Slave. Denne for hendes saarede Stoltlied saa smigrende Tilbedelse bringer hende til at indbilde sig, at hun elsker sin overspændte Tilbeder, og skjønt Markien er vendt tilbage til hende for at faa en Fredslutning istand, beslutter hun dog at flygte med ham. Markien søger at tale hende tilrette, han søger at vise hende det taabelige i denne Kjærligliedsforbindelse — men det nytter* ikke; han prøver at gjenvinde hendes Gunst ved en bedende, ydmyg Holdning — men hun svarer ham med kold Haan; den Kjærlighed, han tilbyder liende, kaster hun hort med Foragt; hun irriterer ham ved sin overlegne Kulde, hun ægger ham, hun driver ham til Fortvivlelse, og da lian fortæller hende dette, da han siger hende, at lian er drevet saa vidt, at han kunde337

myrde baade liende og sig selv, indbyder hun ham til at gjøre dette i den samme haanlige Tone, hvormed hun længe har ægget ham. Da skummer hans længe tilbageholdte Raseri over. og ude af sig selv styrter han frem mod hende med en hævet Jagtkniv. I en øjeblikkelig Frygt for Døden griber hun om Kniven for at afværge Stødet; hun

saarer derved sin Haand, men hendes Frygt redder hendes Liv; den afvæbner ham, og han fjerner sig. Hun er nu mere end nogensinde bestemt paa at flygte med sin Elsker, men dennes karakterløse og umandige Holdniug saarer hende og aabner hendes Øjne for dette Skridts Taabelighed. Hun vender tilbage til Slottet og finder et Brev fra Markien, hvori han fortæller hende, at han ikke længere tør være i hendes Nærhed, da den sidste Scene mellem dem har lært ham, at han ikke længere er Herre over sig selv; han er derfor rejst bort for paa den anden Side af Atlanterhavet at søge Døden, der vil være ham en velkommen Ende paa hans fortvivlede Lidenskab. Den værdige og mandige Tone i dette Brev, ^en stærke Kjærlighed til hende og den dybe Fortvivlelse over hendes Kulde, som taler ud af det, aabner lielt hendes Øjne. I Modsætning til Elskerens barnagtige Tilbedelse kommer Husbondens stærke Lidenskab til at stftci i det fordelagtigste Lys for hende, og hendes længe undertrykte Kjærlighed vaagner atter; hun rejser efter sin Mand, indhenter ham og forsoner sig med ham.

22*•338

Lad os efter dette tørre og farveløse Referat af Fortællingens Gang se, hvorledes Fru Collett har gjengivet den. At den Orm, der gnaver paa Isabellas og Markiens Lykke, er den overdrevne Stolthed, hvoraf begge lider, siger hun ikke et eneste Ord om. Isabellas Opførsel skildres kun som «værdig Tilbageholdenhed», højsindet Stolthed o. s. v. medens Markien omtales som «tyrannisk Ægtemand, Meneder, lastefuld, Morder». Fru Collett gjør alt for at male Markiens Forsyndelser saa sorte som muligt, medens Isabellas Forhold til sin Elsker stilles i et idealistisk Rosenskjær. Hovedscenen i Fortællingen, Markiens Forsøg paa at faa en Forsoning i Stand og hans Raseri, da dette Forsøg strander paa Isabellas kolde, spottende Haan, fremstilles endelig i et urigtigt Lys. Denne Scene gjengiver nemlig Fru Collett paa følgende Maade: Markisens Tilstaaelse af sin Sorg og sine Forvildelser «gjør ikke den tilsigtede Virkning». «Isabellas rene Sjæl løsriver sig i dette Øjeblik ganske fra ham (Markien), da — voila le moment supréme! Da griber han en Jagtkniv, styrter sig over hende, men lammet ved hendes Ro, saarer han hende bare, saa Blodet strømmer — Og dermed skulde man synes, at det var nok — De orthodoxeste Bekjen-dere af kvindelig Taalsomhed og Udholdenhed maatte her linde sig tilfredsstillede og sige stop, nu er det nok! Gaa i Fred min Datter, gaa i Fred! Græm dig tildøde, bliv Sygevogterske i et. Kommunehospi-339

tal, lev op i en ny Kjærlighed, kun lad hvert Baand briste mellem din Bøddel og dig. — Men det er ikke Meningen. Netop her falder den mishandlede tilføje, ofrer en virkelig ædel Mands Kjærlighed og bøjer sig kvindelig besejret under — Kniven.» * Jeg havde endnu Cherbuliez" Roman i frisk Minde, da jeg for første Gang læste, hvad Fru Collett har skrevet om den, og mit Indtryk under Læsningen var en ublandet Forbauselse; jeg vilde neppe tro mine egne Øjne, og jeg sagde til mig selv: hvis denne Skildring er rigtig, hvor grundig maa du da ikke have misforstaaet den hele Roman. Jeg fik atter fat i Romanen; jeg læste den paany igjennem, langsomt, forsigtig, omhyggelig — og da jeg var færdig, var jeg fuldstændig paa det rene med, at det ikke var mig, der havde misforstaaet, men Fru Collett, der i sin Iver for Kvindesagen havde forstyrret Cherbuliez1 rolige og psykologisk sande Fordeling af Lys og Skygge, idet hun havde fjernet alle Skygger fra Isabellas Skikkelse og stillet hende op i gu blændende og flatterende bengalsk Belysning, medens Markien til Gjengjæld blev stillet i det dybeste, uhyggeligste Mørke.

I <Ladislaus Bolskis Hændelser» skildrer Cherbuliez atter en saadan Kamp, men her er det den godmodige, karakterløse Ladislaus, der bukker under

* „Fra de stummes Lejr", Side 41.

22*•340

for den rigtudrustede, men iskolde og hjerteløse Fru

>

v. Lievitz, som benytter sig af hans Lidenskab og Karakterløshed til at bringe ham til at forraade sit Fædreland, indtil han, efterat hun har gjort ham til en Usling, tilslut bliver vanvittig og myrder hende ved at puffe hende ud over en Fæstningsvold. For Fru Collett er imidlertid Fru v. Lievitz ikke noget Uhyre, hun prøver at vaske hende ren, og paa dette utaknemlige Objekt ødsler hun Prædikater som «en af hine usalige, misstillede Kvinder», «en

højsindet og højt begavet Natur» o. s. v. Ladislaus* Forhold til hende gjør paa Fru Collett «de-t komisk-pinlige Indtryk, som naar man ser en Dreng mere og mere hidsig sigte efter Næsen paa en Gudindestatu, og ser ham tilsidst, da det altid mislykkes, rasende styrte den ned og knuse sig selv med den». Det er en aandrig og interessant Lignelse, men den er neppe paa sin Plads paa dette Sted, thi vel er Ladislans Bolski en Dreng, men Gudindestatuen ? Skal det være Fru v. Lievitz?!

Som man ser, er Fru Collett meget fjendtlig sindet mod Heltene og meget velvillig stemt mod Heltinderne i Cherbuliez' Romaner, og det samme er Tilfældet ligeoverfor alle de Helte og Heltinder, alle de Mænd og Kvinder, hun omtaler i sin Bog. Den Forfatterinde, som vi her i Norge har at takke for det første Angreb paa de to Moraler, gjør sig i Virkeligheden i sin sidste Bog skyldig i den samme Uretfærdighed, som hun før har angrebet, og For-•341

skjellen mellem den gamle Slendrian og hendes Opfatning er kun den, at hun synes at opstille en slappere Moral for Kvinderne end for Mændene; istedetfor i Retfærdighedens og Frihedens Navn at dømme den samme Forbrydelse lige strængt for begge Kjøn, bruger hun langt mildere Ord, naar Forbrydelsen begaaes af en Kvinde, end naar det er en Mand, der er den skyldige. Ligeoverfor Grevinde Kostias Ægteskabsbrud (i Cherbuliez" Roman «.Grev Kostia») har hun ingen dadlende Bemærkning; hun synes endog at ville give Greven Skylden, idet hun bebrejder ham, at «han lader sin unge, smukke, men yderst svage og viljeløse Hustru alene hjemme!»

Yderst svag og viljeløs», det er de milde Udtryk, hvormed hun karakteriserer denne Ægteskabsbry-derske. * Da Isabella i «Et Kvindehjertes Historie» begynder at nærme sig sin ungdommelige, fantastiske Tilbeder, føler Fru Collett «en Lettelse» ved at tænke sig, at Heltinden vil løsrive sig fra sin Mand, og haaber, at Tilbederen vil fremkalde denne Løsrivelse; hun «kan ikke betvivle, at disse to er bestemte til hinandens Redniug» o. s. v. * De ægteskabelige Baand synes her ikke at have nogen Betyduing for hende, og endnu mindre Vægt synes hun at lægge paa dem, hvor hun omtaler I. P. Jakobsens «Marie Grubbe». Denne Heltinde, hvis Historie kun bestaar af en Række Ægteskabsbrud, og som knytter

* Fra de stummes Lejr", Side 50, 38—39.•342

og hæver Forbindelser med en overordentlig Letsindighed, denne Kvinde karakteriserer Fru Collett som «Fremtidens Kvinde», der «i Følelsen af sin egen Højbaarenhed søger den ligebyrdige, ham, der skal opfylde Garantierne og give hendes Væsen Fylde og Fuldendelse, men som altid i sine evige Illusjoner om nu endelig at have truffet paa ham, finder sig ligeoverfor sin Tids Ulrik Fredriker, Styge Heger og Palle Dyrer og hver Gang forfærdet viger tilbage over sin Fejltagelse».* Det kan ikke nægtes, at det moralske Maal, hvormed Fru Collett maaler disse Kvinder, er særdeles rummeligt. Er angjæl-dende derimod en Mand, da liar hun strax et andet Maal paa rede Haand. Helten i E. "Werners Roman «Brudte Lænker» krænker ogsaa Ægteskabet; han river sig ud af sine trykkende Forhold for at følge sit Kunstnerkald; med en Sangerinde flygter han fra sin Hustru og sit Barn — og for denne

x

Forbrydelse, der kommer ind under samme Kategori som Grevinde Kostias Utroskab og Marie Grubbes polygamiske Tilbøjeligheder, for denne Forbrydelse brændemærker Fru Collett ham som «en Forbryder, der har traadt alt, hvad der heder Pligt og Ære under Fødder».* Omtrent det samme Stempel giver hun Richard S. i Fru Colbans Fortælling <1 det høje Nord». Den unge Læge vender sin Tilbøjelighed fra en temmelig ubetydelig Hustru til en

Fra de stummes Lejr", Side 194 og 195, 8(3 og 87.•343

anden mere betydelig Kvinde — strax faar de ægteskabelige Baand, der ved Omtalen af Kvinderne ikke havde noget at sige, sin fulde Betydning tilbage, og med megen Indignation taler Fru Collett om «en forbryderisk Ægtemands frække Dristighed, som lige under sin Hustrus Øjne efterstræber en anden». * Jeg kunde anføre mange flere Exempler paa denne Dualisme, men de anførte er tilstrækkelige til at vise, at den er tilstede, og hvorledes den ytrer sig.

Vil man føre denne Dualisme tilbage til dens Udspring, saa stanser man, som allerede autydet, ved to korresponderende Følelser lios Forfatterinden: en Beundring for sit eget Kjøn, saa stærk, at den næsten grænser til Forgudelse**, og et endnu stærkere Hud til alle Mænd. Især fremtræder denne sidste Følelse meget skarpt, og den ytrer sig paa en næsten uhyggelig Maade ligeoverfor mange af vort Aarhundredes største Forfattere. Om Goethe udtaler hun sig med dyb Foragt og stærk Indignation. Baade den Skyld, han havde overfor Kvinderne, og den, de havde overfor ham, læsses uden videre over paa hans Skuldre, og hun gyser ikke

* „Fra de stummes Lejr", Side 107.

** Meget betegnende for hendes Standpunkt er det derfor, at hun bruger Udtrykket „Kvindebespotter" istedetfor „Kvindespotter". Efter den almindelige Sprogbrug spotter man Mennesker; kun naar Spotten gjælder Gud eller Religionen, taler man om Bespottelse. Se „Fra de stummes Lejr", Side '237.•344

engang tilbage for at bruge Udtryk som «umættelige gamle Pascha Wolfgang» om ham. Over G-utzkow, Laube og alle de øvrige Repræsentanter for det unge Tyskland fælder hun den summariske Lom, at de «syntes at have stillet sig en fuldstændig Løsning af alle de sædelige Baand til Formaal» og om Bulwer siger hun, at han «byder os det bedærvede kandiseret». Værst er hun dog mod By ron: mod ham slynger hun Skjældsord som de, jeg ovenfor har nævnt, og hun søger at kaste den mørkeste Skygge over hans Forhold til alle de Kvinder, han kom i Berørelse med. Hun nærer ingensomhelst Tvivl om, at han overalt har hele Uretten paa sin Side og Kvinderne hele Betten paa sin. Det er efter hendes Mening Tilfældet i hans Forhold til sin raa, uforstandige og heftige Moder, skjønt der er fremdraget talrige Kjendsgjerninger, der viser, at hun opdrog ham saa slet, at man maatte tro, at hun havde besluttet at fordærve ham systematisk, hvis man ikke vidste, at det hele skrev

l/J 1

sig fra hendes Uforstand og Mangel paa Finfølelse. Det er Tilfældet i hans Forhold til sin Hustru, denne bornerte, koldhjertede, hysteriske engelske Lady, der var for indskrænket til at fatte lians Storhed * og derfor kun havde Øje for alle hans

* Et i denne Henseende meget graverende Vidnesbyrd om hendes Mangel paa Intelligens er det, at hun kort Tid efter Bryllupet spurgte Byron, om han nu ikke vilde holde op med det ørkesløse Versemagert.•345

slette Sider. Ja det er endogsaa Tilfældet ligeoverfor hin Skare mere eller mindre letsindige og mere eller mindre løsagtige Kvinder, der forfulgte ham med sine Kjærlighedserklæringer og endog trængte ind i hans Værelser, disse Kvinder, der fristede ham saa stærkt, at selv en mindre livslysten og sanselig Natur vilde have havt Møje med at modstaa, og som i Virkeligheden fordærvede ham, idet han lig et Barn greb i Flæng efter alle de Tillokkelser, som man saa rundhaandet kastede for hans Fødder. Selv Byrons Værker slipper ikke fri for Fru Colletts stærke Mishag; hun kalder dem «sublini-tænder-skjærende Delirier å la falden Engel« o. s. v. Det Had, der ytrer sig i disse og lignende Udtalelser, gjør et yderst pinligt og uhyggeligt Indtryk paa Læseren. Hvis man har en Smule Kjendskab til de Personligheer, der omtales paa denne Maade, kan man ikke < lade være at ærgre sig over alle disse Overdrivelser og al denne Ensidighed, og hvis man kjender tilstrækkelig til deres Værker til at indse, hvormeget godt vi heroppe i vor Afkrog af Verden kan lære af dem, da beklager man dybt, at Fru Collett har kunnet benytte sine rige Evner til at lægge Stene til den kinesiske Mur, som den nationale Selvgodhed, den konservative Fordomsfuldhed og ' den spidsborgerlige Mangel paa aandelige Interesser søger at rejse om vort lille Land. Det vilde have været smukkere og fortjenstfuldere, om hun havde hjulpet vore første Forfattere, Ibsen og Bjørnson, og vor dannede Ungdom i deres Be-•346

stræbeiser for et rive denne Mur ned, og der elingen Tvivl om, at den Sag, hun kjæmper for, vilde have været bedst tjent med dette; thi kun som et Led i en almeneuropæisk frisindet Livsbetragtning kan Kvindesagen vente Fremgang; den Alliance, Fru Collett her har sluttet i dens Navn, vil neppe blive hverken hende eller den til synderlig Glæde.

Hvormeget man end maa misbillige denne Fremgangsmaade, kan man dog ikke blive vred paa Forfatterinden af «Fra de stummes Lejr». Har man en Smule Blik for det psykologiske, saa vil ens Misfornøjelse snart forvandle

sig til dyb Medfølelse. For at forstaa, hvorledes hun er kommen til at skrive saaledes, behøver man blot at se tilbage paa, hvad hun har gjennemgaaet, og hvorledes hun er bleven udviklet. Et helt Liv i Skyggen af sit eget Tungsind, rigt paa Sorg, fattigt.paa Lykke, fyldt af Ensomhed og Misfornøjelse, blottet for Glæde og Tilfredshed, det kan nok avle Bitterhed og Ensidighed. Sorgen har været hendes Muse, den har givet hendes Sjæl sit Indhold og sin Dybde, den har engang forstaaet at aflokke dette flnt byggede Instrument rige og fyldige Toner. For deres Skyld vil det være let at tilgive, at den ogsaa frembringer nogle skurrende Mislyd, der neppe vil magte at gjøre Skade. Det skjæve, det falske, det overdrevne i hendes Skrifter vil forhaabentlig snart falde tungt og stille til Jorden lig visnede Blade om Hosten, men det gode og sande i dem har spredt sig ud over vort Land som et spiredygtigt Frø, og det vil•347

uden Tvivl vedblive at udbrede sig endnu i lange Tider; det har begyndt at finde sin Jordbund, og det vil nok voxe op og sætte Blad og Blomst til Ære for vort Land og til Held for dets Børn.

Som Forfatterinde vil hun til alle Tider indtage en ejendommelig og betydningsfuld Plads i det nittende Aarhundredes norske Literatur. Hun har optaget den Kritik af vore Forhold og Tilstande, som "Welhaven havde begyndt; hun liar optaget den og ført den videre, og derved liar hun paa en vis Maade forberedt den digteriske Virksomhed i samme Betning, som den nuværende Greneration liar været Vidne til, jeg mener Ibsens betydningsfulde Polemik. Og endnu betydningsfuldere er det, at hun er Emancipationens første Forfægter lios os. Den Kamp, hnn paa dette Felt har ført, har trods Ensidigheder og Fejltagelser virket vækkende og rensende ud over Landet, og den vil endnu en god Stund vedblive at virke.

EFTERSKRIFT.

Denne Skitse, der i en noget anden Skikkelse har været offentliggjort i det af Hr. Nordahl Rolfsen udgivne ..Nordisk Tidsskrift for almendannende og underholdende Læsning", fremkaldte i sin Tid et „Gjenmæle" fra Fru Collett. Det findes i Oktoberheftet af"Nordisk Tidsskrift" for 1877.TRYKFEJL.

i

Da Forfatteren ikke har opholdt sig paa Tryknings-stedet under Trykningen, er den orthografiske Enhed desværre ikke bleven fuldstændig tilvejebragt, ligesom der ogsaa er indløbet en Del Trykfejl, hvoraf følgende er de vigtigste:

Sd. 8, 9.Ln. fr. o. staar: manveond, læs: mand vond.

- 100, 4. - - - — overse - overskue.

- 103, 6. - - nd. — hans - han.

-143, 4. - - o. — jævnlighan- han jævnlig.

- 163, 13. - - - — ned - med.

- 168, 8. - - nd. — ned - hed.

- 191, 6. - - - — Overdriver - Overdrivelser

- 239,13. - - - — tidlidere - tidligere.

- 282,10. - - o. — fortyrret - forstyrret.